

T.C.
DİCLE ÜNİVERSİTESİ
SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ
TEMEL İSLAM BİLİMLERİ ANABİLİM DALI
İSLAM HUKUKU BİLİM DALI
YÜKSEK LİSANS TEZİ

İSLAM HUKUKUNDA ENGELLİLERİN DURUMU

İHSAN AKAY

DANIŞMAN
PROF. DR. ABDÜLKERİM ÜNALAN

DİYARBAKIR-2010

ÖZET

İslam dinine göre yüce Allah'ın eliyle yaratılan ve Allah'ın ruhunu taşıyan ilk insan Hz. Âdem, engelli değildi. Fakat onun, cennet yurdundan dünya gibi meşakkatli bir âleme intikaliyle dünyada doğan çocukları için aynı şeyler söylenemez. Dolayısıyla 'engelli', 'özürlü', 'sakat' ve 'özel ihtiyaç sahipleri' gibi kavramlarla ifade edilen ve araştırmamıza konu olan bu özel insanların tarihi, insanlık tarihinin ilk dönemlerine kadar gider. Çeşitli nedenlerle engelli durumuna düşen bu insanlar, adaletin, hakkın ve hukukun hâkim olmadığı tüm zaman dilimlerinde çok büyük acılar çektiler. Bu acılar yakın bir tarihe kadar da devam etti.

Fakat son bir asırdır demokrasi, özgürlük, insan hakları gibi gün geçtikçe önemi artan konular, toplumsal bir boyut kazanmıştır. İnsanlık adına sevindirici olan bu gelişmelerle birlikte engelli bireylere bakış açısı da pozitif yönde ivme kazanmıştır.

Ancak dünya genelinde 500 milyon engelli insanın yaşadığı düşünüldüğünde insanlığın bu önemli konuda daha alacağı çok yolun olduğu görülmektedir. Ayrıca insanın kendi eliyle sebebiyet verdiği savaş, terör, trafik, alkol, uyuşturucu, iş kazalarının yanında, deprem, sel, yangın gibi doğal afetler düşünüldüğünde bu konunun dini, sosyal, ekonomik, siyasi ve hukuki boyutlarının sürekli gündemde tutulması ve çözümler üretilmesi gerekliliği apaçık ortadadır.

İşte biz de bu çalışmamızda, temelde bir insan hakları meselesi olan böylesi önemli ve güncelliğini hiç yitirmeyen bir konuyu, engellilik tarihini de göz önünde bulundurarak, İslam hukuku açısından incelemeye gayret gösterdik.

Biz bu çalışmamızda; islam hukukunun iki asıl kaynağı olan Kur'an ve sünnetin engellilere bakış açısı nedir? Kur'an, engelli Peygamberlerden söz etmiş midir? Hz. Muhammed (s.a.) dönemindeki engelli sahabeler nasıl muamele görmüşlerdir? Kur'an ve sünnete göre engelli olmanın sebepleri nelerdir? Engellileri ilgilendiren usulî ve fikhî kurallar onlara ne gibi kolaylık ve yükümlülükler getirmiştir? İslam hukuk âlimleri engellilerden bahsetmişler midir? gibi merak edilen sorulara cevap aramaya çalıştık.

Anahtar kelimeler: İslam Hukuku, Hak, Engelliler, Mükellef, İbadet.

ABSTRACT

According to Islam religion, the Prophet Âdem who was created by God's own hand and carried God's soul was not disabled. But the same thing can not be said about his children who were born after his passing from heaven to the earth. Consequently the history of these special people who we call "disabled", "paralysed", "handicapped" and "person who needs special care", the subject of our research, goes back to the first period of human history. These people who became disabled due to various reasons, suffered a lot in all periods of time when there weren't any right, law and justice. These sufferings have continued recently.

But in the last century some concepts like human rights, freedom and democracy which are being more and more important have gained a social dimension. With the help of those pleasing developments the view to disabled people has also changed positively.

Considering that there are 500 millions of disabled people living on the earth we can see there is still a long way to take. It is very while we consider wars, terrorism, traffic, alcohol, drugs, work accidents caused by man himself as well as natural disasters such as earthquakes, flood, fire, it is quite obvious that its religious, social, economical, political and legal aspects should always be kept in the agenda and that solutions should be found to it.

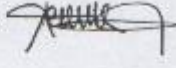
In our study, we tried to issue a subject, an important and mainly human rights subject that has never lost its importance, according to Islamic Law by considering the history of disability as well.

What is the point of view of Qu'ran and the Sunna, the main sources of Islamic Law about disabled people? Has Qur'an mentioned about disabled prophets? How were the disabled people treated in the time of Prophet Mohammed? According to Qur'an and the Sunna what are the reasons of being disabled? What kind of advantages and obligations have Usulî and Fikhî rules concerning the disabled, brought to them? Have Islamic Law scholars talked about disabled people? We tried to get answers to above mentioned questions.

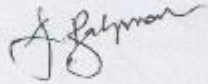
Key words: Islamic Law, Right, Disabled, Obligated, Worship.

Sosyal Bilimler Enstitüsü Müdürlüğüne

Bu çalışma jürimiz tarafından Temel İslam Bilimleri Anabilim Dalında
YÜKSEK LİSANS TEZİ olarak kabul edilmiştir.

Başkan : Prof. Dr. Abdulkadir İNANCI

Üye : Prof. Dr. Aklebi İBRAHİM

Üye : Prof. Dr. Abdurrahman ACAR

Üye : .....

Üye : .....

Onay

Yukarıdaki imzaların, adı geçen öğretim üyelerine ait olduğunu onaylıyorum.

.....
Enstitü Müdürü

ÖNSÖZ

İslam hukuku hayatın tüm yönlerini kapsamaktadır. Engelliler konusu da İslam hukuku konuları içinde daima var olmuş sayısız meselelerinden bir tanesidir. Dolayısıyla bu konu İslam hukuku açısından yeni bir konu değildir. Fakat son bir asırdır insanoğlunun yaşadığı acı tecrübelerden sonra insan hakları, demokrasi gibi çağımızın yükselen ve yeni yeni önemi kavranılan değerler bakımından güncel bir meseledir. Bu konunun toplumsal bir boyut kazanmış olması, gerek ulusal gerekse uluslar arası sözleşmelerde önemli maddeler arasında yerini alması güncelliğini artırmıştır.

Önemine binaen bu araştırmamızda “engelli” kavramını ve onun yerine kullanılan “özürlü” ve “sakat” kavramlarını birkaç açıdan ele aldık. Hukuk ve tarihin yakın ilişkisinden dolayı tarihten günümüze engellilere yönelik olumlu ve olumsuz uygulamalara yer vermeye çalıştık. İslam hukukunun iki ana kaynağı olan Kur’an ve Sünnetin engellilere bakışını özet bir şekilde sunmaya gayret gösterdik. Kur’an’da engelli Peygamberlerin zikredilmelerinin hikmeti üzerinde durmaya çalıştık. Kur’an ve Sünnetin ışığında engelli olmanın nedenlerini belirttik. Araştırmamızın ana konusunu belirleyen bölümlerde ise engellilere yönelik bazı önemli usulî ve fikhî kuralların yanında ibadet, muamelat ve ukûbât gibi İslam hukukun en önemli bölümlerinden birkaç örnek sunmaya gayret gösterdik.

Bu araştırmamızda engellilere dair zikri geçen bilgiler verilirken özellikle görme, işitme ve fiziksel engelliler üzerinde durduk. İslam hukukuna göre, zihinsel engelli bireylerin sorumluluğu olmadığından onlar için ayrı bir başlık atmadık. Onları ilgilendiren bazı hususlara ise yeri geldikçe değindik. Hasta ve yaşlı olanları ayrı bir engelli gurup olarak değil de fiziksel engelliler gurubu içinde zikretmeyi uygun bulduk. Eğer konu başlığı altında zikrettiğimiz engelli gruplara ait her biri için bir bilgi varsa o grup başlığı altında ona ait bilgiler verdik. Eğer sadece bir engelli grubuna dair bilgi varsa onunla yetindik.

Ülkemizde Hanefî ve Şafî mezhepleri yaygın olduğundan engellilere yönelik fikhî hükümlere yer verirken bu iki mezhebin görüşlerini esas almayı daha uygun gördük. Bununla birlikte bu konuda sağlıklı bir muhakeme yapabilme adına çoğu zaman diğer fikhî mezheplerinin görüşlerine de yer verdik. Mezhepler arası tercihe gelince; gerektiğinde bunlar arasında bizce delili daha kuvvetli olan mezhep yönünde kanaatimizi belirttik.

Sonuç ve öneriler bölümünde ise, araştırmamız neticesinde ortaya çıkan bulguları, ilmi ölçüt çerçevesinde ve genel hatlarıyla sunmağa çalıştık.

İslam hukukunda engellilerin genel durumlarını araştırırken, amacımız engelli insanların hayata daha güçlü tutunmalarına vesile olmak ve bunların yaşam mücadelelerinde İslam hukukunun katkılarını ortaya koymaktır.

Tüm gayretlerimize rağmen yine de gözümüzden veya dikkatimizden kaçmış noktalar bulanabilir. Bu meyanda eksik ve kusurlarımızın tamamlanıp düzeltilmesi adına yapılacak her türlü değerlendirme ve tenkit tarafımızdan şükranla mukabele bulacaktır.

Topluma faydalı böylesi önemli bir konuyu belirlemede büyük katkısı olan ve yoğun iş temposuna rağmen çalışmamı büyük bir sabır ve fedakârlıkla yönlendiren saygıdeğer danışmam Prof. Dr. Abdülkerim ÜNALAN hocama en derin saygı ve şükranlarımı arz etmeyi kendime bir borç telakki ederim. Tez aşamasında kıymetli fikirlerinden istifade ettiğim saygıdeğer Prof. Dr. Abdülaziz BEKİ hocama, benden yardımlarını esirgemeyen değerli Yrd. Doç. Dr. Metin YİĞİT hocama, Hadis tahriçlerinde bana yol gösteren Yrd. Doç. Dr. Mehmet BİLEN hocama ve tezimin tashihinde emeği geçen Yrd. Doç. Dr. Aydın TAŞ hocama çok teşekkür ederim. Ayrıca Ensâr Kitap ve Kültür Merkezi sorumlusu Sayın Cemaleddin ACAR beyefendiye ve tezin bu duruma gelmesinde maddi ve manevi katkı sağlayan tüm dostlarıma şükran ve minnettarlığımı ayrıca ifade etmek isterim.

İÇİNDEKİLER

ÖZET	I
ABSTRACT	II
ÖNSÖZ	III
İÇİNDEKİLER	VI
KISALTMALAR	IX

GİRİŞ

A. İÇERİK VE YÖNTEM	2
1. Konunun Önemi	2
2. Konunun Sınırlandırılması	3
3. Konunun Sunulması	4
4. Kullanılan Yöntem	4
B. ENGELLİ ÖZÜRLÜ VE SAKAT KAVRAMLARININ AÇIKLANMASI	5
1. Türk Dili Açısından	5
2. Resmî Kurumlar ve Ulusal Mevzuat Açısından	6
3. Uluslararası Mevzuat Açısından	7
4. Arap Dili ve İslam Hukuku Açısından	9
5. Değerlendirme	11
C. ENGELLİLERE YÖNELİK UYGULAMALARIN TARİHİ SEYRİ	12
1. Tarihte Engellilere Yönelik Olumsuz Uygulamalar	14
2. Tarihte Engellilere Yönelik Olumlu Uygulamalar	21
3. Günümüzde Engelliler Lehine Yapılan Uygulamalar	22
4. Değerlendirme	26

BİRİNCİ BÖLÜM

KUR'AN VE SÜNNETTE ENGELLİLER

1.1. KUR'AN-I KERİM'DE ENGELLİLER.....	32
1.1.1. Kur'an'da Bahsi Geçen Engelli Peygamberler	35
1.1.1.1. Görme Engelli Hz. Yakub (a.s.).....	37
1.1.1.2. Hastalığa Müptela Olan Hz. Eyyüb (a.s.)	38
1.1.1.3. Konuşma Zorluğu Çeken Hz. Musa (a.s.).....	40
1.1.1.4. Bahğın Karnında Engelli Duruma Düşen Yunus (a.s.).....	42
1.1.1.5. 100 Yıl Ölü Bırakılıp Tekrar Diriltilen Uzeyr (a.s.)	43
1.1.1.6. Değerlendirme	45
1.1.2. PEYGAMBER DÖNEMİNDE ENGELLİLER.....	46
1.1.3. KUR'AN VE SÜNNETE GÖRE ENGELLİ OLMANIN SEBEPLERİ.....	51
1.3.1. İlahi İrade (Kader)	51
1.3.2. İmtihan (Sınama)	53
1.3.3. Allah'ın Nimetlerine Şükür Etme	54
1.3.4. Günahlara Kefaret ve Derecelerin Yükselmesi	54
1.3.5. Fayda ve Zararın Allah'ın Gücü ve Kudretinde Olduğu	55
1.3.6. Allah'ın Bazı İnsanları Bazılarından Hikmeti Gereği Üstün Kılması	56
1.3.7. İnsanların İhmal ve Kusurları	57
1.3.8. Değerlendirme	58

İKİNCİ BÖLÜM

ENGELLİLERİ İLGİLENDİREN USULÎ KONULAR VE FIKHÎ KURALLAR

2.1. ENGELLİLERE İLİŞKİN USULÎ KONULAR	61
2.1.1. Mükellef	61
2.1.2. Ehliyet	62
2.1.3. Ehliyet arızaları (Ehliyeti Daraltan veya Ortadan Kaldıran Durumlar)	64
2.2. ENGELLİLERE İLİŞKİN FIKHÎ KURALLAR	67
2.2.1. Meşakkat Kolaylığı Getirir (Celp Eder)	68
2.2.2. Takatin Üstünde Bir Mükellefiyet Yoktur	69
2.2.3. Kolay Olan Zorluktan Ötürü Düşmez	70
2.2.4. Dilsizin Bilenen İşareti, Dil İle Beyan Gibidir	70
2.2.5. Bir Özur İçin Caiz Olan Şey O Özrün Zevali İle İptal Olur	71
2.2.6. Defi Mefasid, Celbi Menafiden Evladır	71
2.2.7. Değerlendirme	71

ÜÇÜNCÜ BÖLÜM

ENGELLİLERE İLİŞKİN FIKHÎ HÜKÜMLER

3.1. ENGELLİLER VE NAMAZ	76
3.1.1. Görme Engelliler ve Namaz	77
3.1.1.1. Görme Engellilerin Kible Konusunda İctihat (Araştırma) Yapması	77
3.1.1.2. Görme Engellilerin Namaz Vakitleri Konusunda İctihat Yapması	80
3.1.1.3. Görme Engellilerin Ezan ve Kameti	82
3.1.1.4. Görme Engelliler ve Cemaatle Namaz	83
3.1.1.5. Görme Engelliler ve Cuma Namazı	84
3.1.1.6. Görme Engellilerin imâmlık Yapması	86
3.1.2. İşitme ve Konuşma Engelliler ve Namaz	89
3.1.2.1. İşitme ve Konuşma Engellilerin İftitah Tekbiri	89
3.1.2.2. İşitme ve Konuşma Engellilerin Kıraati	90
3.1.2.3. İşitme ve Konuşma Engellilerin İmâmeti	92
3.1.3. Fiziki Engelliler ve Namaz	93
3.1.3.1. Fiziki Engelliler ve Kible	94
3.1.3.2. Fiziki Engelliler ve Kıyam	94
3.1.3.3. Fiziki Engellilerin Namaz Kılma Şekli	97
3.1.3.4. Fiziki Engelliler ve Cuma Namazı	100
3.1.3.5. Fiziki Engellilerin İmâmeti	102
3.1.3.6. Fiziki Engellilerin Cuma Günü Öğle Namazını Cemaatle Kılmaları	104
3.2. ENGELLİLER VE ORUÇ	106
3.2.1. Orucun Yükümlülük Şartları	106
3.2.2. Oruç Tutmamayı Mubah Kılan Mazeretler	107
3.2.3. Hastaları İlgilendiren Oruçla İlgili Bazı Meseleler	109
3.2.3.1. İğne Yaptırmak, Hastaya Serum ve Kan Vermek	109
3.2.3.2. Göz, Burun, Kulak Damlası ve Kulağın Yıkattırılması	110
3.2.3.3. Astım Hastalarının Kullandığı Sprey	112
3.2.3.4. İdrar Kanalının Görüntülenmesi, Kanala İlaç Akıtılması	112
3.2.3.5. Anestezi	113
3.2.3.6. Fitil Kullanmak, Lavman Yaptırmak	113
3.2.3.7. Diyaliz	114
3.3. ENGELLİLER VE HAC	116
3.3.1. Görme Engelliler ve Hac	117
3.3.2. Konuşma Engelliler ve Telbiye	119
3.3.3. Fiziki Engelliler ve Hac	120

3.3.4. Zihinsel Engelliler ve Hac	124
3.4. ENGELİLİLER VE HAYVAN KESİMİ.....	125
3.4.1. Görme Engelliler Hayvan Kesimi	125
3.4.2. İşitme ve Konuşma Engelliler ve Hayvan Kesimi	126
3.5. ENGELLİLER VE YEMİN.....	128
3.6. ENGELLİLER VE ALIŞVERİŞ.....	130
3.6.1. Görme Engelliler ve Alışveriş	130
3.6.2. İşitme ve Konuşma Engelliler ve Alışveriş	134
3.7. ENGELLİLER VE ŞAHİTLİK.....	136
3.7.1. Görme Engelliler ve Şahitlik	136
3.7.2. İşitme ve Konuşma Engelliler ve Şahitlik	142
3.8. ENGELLİLERİN EVLİLİĞİ VE NİKÂH ŞAHİTLİĞİ	144
3.8.1. Görme Engelliler ve Evlilik.....	144
3.8.2. İşitme ve Konuşma Engelliler ve Evlilik.....	146
3.9. ENGELLİLER VE DEVLET BAŞKANLIĞI: İMÂMET	149
3.9.1. İmâmet ve Engelliler	150
3.9.1.1. Duyulardaki Eksiklik	150
3.9.1.2. Azalardaki Eksiklik	151
3.10. ENGELLİLER VE MÜESSİR FİİLLER (CİNÂYETLER)	153
3.10.1. Organlara Karşı İşlenen Cinâyetler	153
3.10.1.1. Hanefî Mezhebi ve Organlara Karşı İşlenen Cinâyetler	155
3.10.1.2. Şafî Mezhebi ve Organlara Karşı İşlenen Cinâyetler.....	164
3.10.1.3. Değerlendirme	170
SONUÇ VE ÖNERİLER	173
KAYNAKÇA.....	177
ÖZGEÇMİŞ	183

KISALTMALAR

a.g.e.	: Adı geçen eser
b.	: Bin
Bkz.	: Bakınız
Bsk.	: Baskı
c.	: Cilt
Çev.	: Çeviren
DİB	: Diyanet işleri Başkanlığı
DİE	: Devlet İstatistik Enstitüsü
ILO	: Uluslararası Çalışma Örgütü
MEB	: Milli Eğitim Bakanlığı
ÖZİDA	: T.C. Başbakanlık Özürlüler İdaresi
s.	: Sayfa
S.	: Sayı
SHÇEK	: Sosyal Hizmetler Çocuk Esirgeme Kurumu
t.y.	:Tarih yok
TDK	: Türk Dil Kurumu
TDV	: Türkiye Diyanet Vakfı
Thk.	: Tahkik
UN	: United Nationa (Birleşmiş Milletler)
UNDP	: United Nations Development Programme (Birleşmiş Milletler Kalkınma Programı)
UNESCO	:United Nations Educational Scientific and Cultural Organization (Birleşmiş Milleteler Eğitim Bilim ve Kültür Örgütü)
UNICEF	: United Nations Children's Fund (Birleşmiş Milletler Çocuklara Yardım Fonu)
vb.	: Ve benzeri
vd.	: Ve diğerleri
WHO	: World Health Organization (Dünya Sağlık Örgütü)
Yay.	: Yayınları

GİRİŞ

A. İÇERİK VE YÖNTEM

İçerik ve yöntem başlığı altında aşağıda zikredeceğimiz konular, tezimiz hakkında genel bir fikir vermesi bakımından önem arz etmektedir. Konunun önemi, konunun sınırlandırılması, konunun sunulması ve kullanılan yöntem gibi başlıklarla tezimizin ana hatlarını belirlemiş olacağız.

1. Konunun Önemi

İnsan ne kendisinin ne de bir başkasının engelli olmasını arzu eder. Fakat bu sorunla karşılaşmamak için kesintisiz bir arayış içerisinde olmasına rağmen hiçbir dönemde engelliliğe çare bulamamıştır. Bugün dünyada 500 milyon kişinin engelli olduğu düşünüldüğünde, dünyada yaşayan insan sayısı arttıkça bu sayının da artarak devam edeceği görülmektedir. Dolayısıyla tarih boyunca hep var olan engelliler, her dönemde insan aklını meşgul eden konuların başında gelmiştir. İnsanoğlu her ne kadar kolay kolay kendisini potansiyel engelli olarak kabul etmek istemese de bu konuda kafa yormayı ve çareler aramayı kabul etmiştir.

Bu çerçevede engellilerin yaşadığı sorunların toplumsal sorunlar olduğu diğer bir ifadeyle tüm toplumu ilgilendirdiği, çözümü için de tüm toplum kesimlerinin bilgilendirilmesi ve katılımını sağlanması gereği yönünde toplumda genel bir kanaat oluşmuştur.

Özellikle son yarım asırdır gün geçtikçe bu bilinç çitasını yükselten ve sosyal devlet olmanın önemini kavrayan devletler, anayasalarında engellilere yönelik anlamlı ve kapsamlı yenilikler ve değişiklikler yapmaktadırlar. Genel manada, Birleşmiş Milletler İnsan Hakları Evrensel Beyanname ve Uluslararası İnsan Hakları Sözleşmeleri ile tanınan hak ve özgürlüklere herhangi bir ayrımcılığa uğramaksızın herkesin sahip olduğunu kabul ve ilan eden birçok ülke bulunmaktadır. Özelde ise engelliler konusu uluslar arası bir boyut kazandığından bu konunun evrensel normlara oturtulması adına devletlere bu alanda önemli sorumluluklar yüklenmiştir. Engellilerin haklarına ilişkin sözleşmeye taraf olan devletler, engellilere yönelik güdülen amaç, tanımlama, genel ilkeler ve yükümlülükler gibi esaslar üzerinde anlaşmaya varmışlardır.

Örneğin; “Engelliler için Dünya Eylem Programı ve Engelliler için Fırsat Eşitliğinin Sağlanmasına Yönelik Standart Kurallar’da yer alan ilke ve politika önerilerinin engellilere fırsat eşitliği sağlanmasına yönelik ulusal, bölgesel ve uluslararası düzeyde politikaların, planların, programların ve eylemlerin geliştirilmesi,

tasarlanması ve değerlendirilmesine katkısını göz önünde bulunduracaklarını” taahhüt etmektedirler.

Bu noktadan hareketle, İslam hukukunun engellilere dair bakış açısı ve onlara yönelik hükümlerini içeren yasal düzenlemelerin neler olduğunu ortaya koymaya çalışan tüm çalışmalar değerlidir. Zira son yıllarda engellilere yönelik bu anlamlı ve kapsamlı çalışmalar İslam hukukunun temel ilke ve amaçlarına birebir uygunluk arz etmektedir. Öte yandan yükselen dini değerlerle birlikte bu konuda İslam hukukunun yaklaşımı merak edilmekte, konunun uzmanlarınca ele alınıp tartışılmakta ve geniş bir halk kitlesi tarafından da takip edilmektedir. Meselenin dini boyutu ve engellilere yönelik bahsi geçen anlamlı ve kapsamlı çalışmalara sağlayacağı katkılar da düşünüldüğünde bu çalışmamızın önemi kendiliğinden ortaya çıkmaktadır.

2. Konunun Sınırlandırılması

İslam fıkıh kitapları arasında engellilere yönelik derli toplu özel bir eser bulunmamaktadır. Fakat onlara yönelik bilgiler değişik dönemlerde yazılmış tüm fıkıh kitaplarında bir tez çalışmasına sığmayacak kadar genişliktedir. Dolayısıyla bu çalışmamızda İslam hukukunda engellilerin genel durumunu tespit etmeye çalıştık. Bunun yanında mukayesede bulunmak amacıyla tarihten günümüze beşeri hukuk sistemlerinin engellilere yönelik genel yaklaşımlarını kaleme alan bilgilere başvurduk. Başlı başına bir konu olması hasebiyle biz sadece birkaç yönüyle ele aldık. Aynı şekilde İslam hukuk mezhepleri arasında da mukayesede bulunmak amacıyla çeşitli dönemlerde yazılmış Hanefî, Malikî, Şafîî ve Hanbelî mezheplerine ait fıkhi eserleri araştırdık.

Teze başlarken İslam hukukunda tüm engellilere ait fıkhi bilgileri tespit etmeyi ve özellikle müessir filler konusunda İslam hukuku ile Türk ceza hukukunu karşılaştırmayı tasarlamıştık. Ancak fikhın engellilerle ilgili bütün konularını ve adı geçen iki hukuk sistemini karşılaştırmak bu çalışmanın kapsamında ele almak mümkün olmadığından örnek teşkil edecek birkaç konuyu incelemekle yetindik. Ayrıca tezimizde engellilere yönelik verilen fıkhi bilgiler İslam hukukunun tüm mezheplerini içermemektedir. Bu nedenle sadece dört mezhebi ve elimize ulaşan sınırlı bilgiler ışığında konuları incelemeye çalıştık.

3. Konunun Sunulması

Çalışmamız bir giriş, üç bölüm ve sonuç kısmından oluşmaktadır. Giriş bölümünde engelli ve sakat kavramların açıklanması ve tarihten günümüze engellilere yönelik lehte ve aleyhte uygulamaları ve günümüzde gelinen son gelişmeleri içermektedir. Birinci bölümde, Kur'an ve Sünnetin engellilere yaklaşımı ortaya konulmaktadır. İkinci bölümde, engellileri ilgilendiren usulî ve fikhî kurallar ele alınmıştır. Üçüncü bölümde ise, engellilere ilişkin fikhî hükümlerin pratik hayata yansımalarından bazı örnekler üzerinde durulmuştur. Sonuç. Kısmında da tezin özeti ve tez çalışması boyunca mülhaza edilen öneriler sunulmuştur.

4. Kullanılan Yöntem

İslam fıkıh kitaplarında engelli kavramını ifade etmek üzere, mecnun, sefih, hasta, yaşlı, a'ma, ahras, a'rac gibi kelimeler kullanılmaktadır. Biz tezimizde bu geleneğin dışına çıkarak bütün bu kavramları kapsayacak daha genel bir ifade olarak 'engelli' kavramını tercih ederek işe başladık. Fakat her bir engelli gurubu diğerinden ayırmak için de engelli kelimesinin başına o gruba ait özel ismi zikrettik. Örneğin, gözü görmeyen için 'görme engelli' kulağı işitmeyen için 'işitme engelli' kavramlarını kullandık. Özürlü, sakat ve engelli kavramlarını konu edinen ilgili kişi, kurum ve kuruluşların yaklaşımlarını ele alarak her birinin konuya yaklaşımlarını tespit ettik. Engellilerin tarihini ve onlara yönelik hukuki yaklaşımları tespit etmek adına başta Kur'an sünnet ve İslam tarihi olmak üzere konu hakkında yazılmış kitap, dergi, makale konferans, sempozyum, Cd'ler gibi değişik kaynaklara başvurduk.

Konu hakkında başvuru bilgilerin kaynak kitaplarda olmasına gayret göstermekle birlikte aynı bilgiler son dönem kitaplarda mevcut ise, son dönem kitapların ibarelerini tercih ettik. Zira bilindiği gibi son dönem kitaplarının ibareleri daha anlaşılır ve kolaydır. Bu kaynakların dışında zaman zaman önemli makale ve dergilere atıflarda bulunduk. Bundan gayemiz konunun temellendirilmesinden ziyade önemli kaynaklarda yer alan bilgileri pekiştirmek ve derli toplu bir şekilde sunmaktır.

Öte yandan bazen birkaç cümleyle ancak anlatılabilen bir manayı tek bir kelimeyle ifade etmeyi mümkün kılan ve konunun anlatımını kolaylaştırması bakımından son derece büyük kolaylıklar sağlayan yerleşik terminolojileri kullanmaya da özen gösterdik.

B. ENGELLİ ÖZÜRLÜ VE SAKAT KAVRAMLARININ AÇIKLANMASI

Engelli, özürlü ve sakat kavramları, toplumda genel mana itibarıyla aynı anlamda kullanılmaktadır. Fakat aşağıda verilecek tanımlardan da anlaşılacağı üzere aralarında anlam farklılıkları bulunmaktadır. Bunun sebebi konuyla ilgili kurum ve kuruluşların, yerel ve ulusal örgütlerin, hukuk ve tıp ilmi uzmanlarının, “engelli, özürlü veya sakat” kavramlarını kendilerine göre tanımlamalarıdır. Bir başka ifade ile bu kavramların ortak bir tanımı hakkında görüş birliği sağlayamamalarıdır.

Başlı başına bir çalışma konusu olan “engelli, özürlü ve sakat” kavramları ve bunların alt başlıkları olan zihinsel, görme, işitme, konuşma, ortopedik ve diğer engelli gruplara ait birçok tanımlar bulunmaktadır. Saydığımız bu kavramların alt başlıklarına getirilen tanımların detaylarına girmeden özellikle “engelli, özürlü ve sakat” kavramlarının kısacada olsa birkaç açıdan açıklamaya çalışacağız.

1. Türk Dili Açısından

Türk Dili Kurumu’na ait Türkçe Sözlükte “Engelli kelimesi; engeli olan, mânialı”¹ şeklinde açıklanırken “Özürlü kelimesi; özürlü olan, eksiklik, sakat veya kusurlu, defolu”² olarak açıklanmış, “Sakat kelimesi ise; vücudunda hasta veya eksik bir yanı olan, bozuk veya eksik”³ şeklinde açıklanmıştır.

Türk Dili Kurumu’nun yayınladığı resimli okul sözlüğünde ise engelli, 1. Mânialı. 2. Vücudunda eksik veya kusuru olan⁴ şeklinde açıklarken, özür, 1. Özürlü olan, mazur, mazeretli. 2. Noksanlı, kusurlu, hatalı. 3. Doğuştan veya sonradan herhangi bir hastalık veya kaza sonucu bedeni, zihni, ruhi, hissi ve sosyal yeteneklerini çeşitli derecelerde kaybettiği için çalışma gücünün %40’ından mahrum olduğu sağlık raporu ile belgelenen kimse⁵ olarak tanımlamıştır. Sakat kelimesini ise, 1. Vücudundan hasta veya eksik bir yanı olan engelli, özürlü. 2. Bozuk veya eksik olarak açıklamıştır.⁶

Büyük Türkçe Sözlükte ise “Engelli”; 1. Bir fiili, bir hareketi yapılmaz hale getiren veya yapılmasını geciktiren sebep, mani, mânîa. 2. Malul, özür⁷ olarak tanımlarken, “Özürlü” kelimesini ise, 1. Özürlü olan, mazeretli. 2. Engelli 3. Kusurlu olan

¹ Komisyon, TDK, *Türkçe Sözlük*, Ankara, 1988, I, 458.

² TDK, a.g.e. II, 1246.

³ TDK, a.g.e. II, 1150.

⁴ Komisyon, TDK, *Resimli Okul Sözlük*, Ankara, 2008, 465.

⁵ TDK, a.g.e. 1303.

⁶ TDK, a.g.e. 1113.

⁷ Mehmet Doğan, *Büyük Türkçe Sözlük*, İstanbul, 1994, 475.

defolu, 4. Hatalı, malul, sakat,⁸ şeklinde açıklamış, “Sakat”ı da; 1. Bir eksiği veya bozuk tarafı olan, alil, sakat, bacaksız on, on beş hasırlı iskemle.2. Bir şeyin bozuk ve işe yaramaz tarafı⁹ olarak açıklamıştır.

M. Naci Kula, “Bedensel Engellilik ve Dini Başa Çıkma” adlı kitabında özür ile engel kavramlarının eş anlamlı olarak kullanıldığı sonucuna varmış ve şu ifadelere yer vermiştir. “Literatürde engelli kavramı ile birlikte veya onunla aynı anlamda kullanılan kavramlara rastlamak mümkündür. Bu kavramlar, bozuklu (impairment) ve özür (handicap) kavramlarıdır. Engellilik, özür ve bozukluk kavramlarının tanımları üzerinde henüz bir anlaşmaya varılamamış ve kimi zaman zedeleme ve sakatlık kavramı yerine özür tercihi edilirken kimi zaman da cümlenin yapısına göre hangi sözcük uygun düşerse o tercih edilmiştir.”¹⁰

2. Resmi Kurumlar ve Ulusal Mevzuat Açısından

Ülkemizde resmi kurumlarca yapılan çalışmalarda daha önceleri engelli ve sakat kelimelerinin daha fazla kullanılmasına karşın günümüzde yapılan yeni düzenlemelerle özürlü kelimesinin daha revaçta olduğu görülmektedir. Uluslararası alanda engellilere yönelik çalışmaların hız kazanması ile birlikte ülkemizde de daha önceleri dar kapsamlı olduğu anlaşılan özürlü tanımı daha kapsamlı bir hale getirilmiştir. Başbakanlık Özürsüzlüler İdaresi Başkanlığının 01.07. 2005 tarihli 5378 sayılı özürsüzlüler kanunu olarak kabul edilen kararnamede yapılan değişiklikle özürlü şu şekil tanımlanmıştır.¹¹

Özürlü, “Doğuştan veya sonradan herhangi bir nedenle bedensel, zihinsel, ruhsal, duysal ve sosyal yeteneklerini çeşitli derecelerde kaybetmesi nedeniyle toplumsal yaşama uyum sağlama ve günlük gereksinimlerini karşılama güçlükleri olan ve korunma, bakım, rehabilitasyon, danışmanlık ve destek hizmetlerine ihtiyaç duyan kişidir.”¹²

1986 yılında 2908 sayılı kanunla kurulmuş Türkiye Sakatlar Konfederasyonu, ülkemizdeki özürsüzlülere hizmet eden sivil toplum kuruluşlarının en üst kuruluşudur. Bu konfederasyon bünyesinde Türkiye İşitme Engelliler Milli Federasyonu, Ortopedik Özürsüzlüler Federasyonu, Zihinsel Özürsüzlüler Federasyonu, Görme Engelliler

⁸ Doğan, a.g.e. 1032.

⁹ Doğan, a.g.e. 1400.

¹⁰ M.Naci Kula, *Bedensel Engellilik ve Dini Başa Çıkma*, İstanbul, 2005, 58.

¹¹ *Özürler Kanunu ve ilgili Mevzuat*, ÖZİDA Ankara, 2008, 34.

¹² a.g.e, ÖZİDA, 34.

Federasyonu, Spastik Çocuklar ve Erişkinler Dernekleri Federasyonu¹³ gibi kuruluşları barındırmaktadır. Aslında hepsi engellilere yönelik kuruluşlar olmalarına rağmen özürlü veya engelli kavramlarını kullandıkları görülmektedir. İşin ilginç yanı bu kuruluşları bünyesinde barındıran konfederasyonun sakatlar kavramı ile ifade edilmesidir. Fakat şunu da belirtelim ki araştırmalarımız neticesinde, birçok engelli bireyin ve ailelerinin “Konfederasyonun” bu isim altında hizmet vermesinden memnun olmadıklarını gördük.

Yukarıdaki açıklamaların yanı sıra aşağıdaki ifadeler de “engelli” kavramına ortak bir tanım yapmanın ne kadar zor olduğunu çok net bir şekilde göstermektedir.

Engelli olma durumu ile ilgili olarak öncelikle engeli bulunan kişilerin özel durumlarını belirleyici ortak isim bulmakta zorluk yaşanmaktadır. Özürlülük, engellilik, sakatlık, anormallik, muhtaçlık gibi çeşitli isimlendirmeler arasında ortak bir noktada buluşmak mümkün olmamaktadır. İkinci olarak ise engelli ya da engelliliğin tanımlanması açısından bir güçlük söz konusudur. Çeşitli kurum ve kuruluşlar engelliliğe bakış açılarını tanımlarına yansıtılmaktadırlar. Örneğin, 1475 Sayılı İş Kanunu, 657 Sayılı Devlet Memurları Kanunu, 506 Sayılı S.S.K. Kanunu, 1479 Sayılı Bağ-Kur Kanunu, 5434 Sayılı Emekli Sandığı Kanunu, 2828 Sayılı SHÇEK Kanunu, 192 Sayılı Gelir Vergisi Kanunu, 2916 Sayılı Özel Eğitime Muhtaç Çocuklar kanunu gibi.¹⁴

Ulusal mevzuatımızın içinde engelliler ile ilgili yaptırımların yanı sıra her kurum kendine göre engelliliği ve engelli olan kişiyi tanımlamıştır.¹⁵

3. Uluslararası Mevzuat Açısından

Bu konuda Nilgün Küçükkaraca, “Zihinsel Engellilik ve İletişim” başlıklı çalışmasında özetle aşağıdaki şu bilgilere yer vermektedir.

“Uluslararası mevzuat açısından bakıldığında, Uluslararası Çalışma Örgütü (ILO), Dünya Sağlık Örgütü (WHO), Birleşmiş Milletler (UN)’in engellilik ile ilgili tanımlarının olduğu görülmektedir. Engelliliğin tanımlanması engelli olma durumuna nasıl bakıldığını göstermektedir. Bu nedenle engelliliği tanımlamak hiç de kolay olmayan bir şeydir. Teorik yaklaşımların öncelikli hedefi konuya zemin oluşturmak ve yine konuya hangi açıdan nasıl bakıldığını göstermektir. Engellilikle en çok bilinen

¹³ Türkiye Sakatlar Konfederasyonu, *Hakkımızda*, <http://www.tsk.org.tr/tr/hakkimizda/>. 25.02.2010

¹⁴ Nilgün Küçükkaraca, “Zihinsel Engellilik ve İletişim” <http://okulweb.meb.gov.tr/11/01/879954/images/zevi.doc>. 04.01.2010

¹⁵ Küçükkaraca, “Zihinsel Engellilik ve İletişim”, <http://okulweb.meb.gov.tr/11/01/879954/images/zevi.doc>. 04.01.2010.

teorik yaklaşımlar medikal, sosyal, politik, kültürel bakış açılarıdır. Bu yaklaşımların yanı sıra engellilik ile ilgili olarak olumlu duygu ve düşüncelerin geliştirilmesine yönelik model çalışması da bulunmaktadır.

Engellilik ile ilgili teorik yaklaşımlardan kaynaklanan ya da bu yaklaşımlara yol açan bazı engellilik tanımları ise şöyledir:

Dünya Sağlık Örgütü (WHO) engelliliği üç ayrı kategoride ele almaktadır.

1. **Yetersizlik** (impairment): Sağlık bakımından psikolojik, fizyolojik ve anatomik (fiziksel) yapı veya fonksiyonlardaki eksikliği ve anormalliyi ifade eder.

2. **Özürlülük** (Disability): Bir aktiviteyi normal tarzda veya normal kabul edilen sınırlar içinde gerçekleştirmekteki kısıtlılık veya yetersizliktir.

3. **Engellilik** (Handicap): Bir yetersizlik veya özür nedeni ile yaşa, cinsiyete, sosyal ve kültürel faktörlere bağlı olarak kişiden beklenen rollerin kısıtlanması veya yerine getirilememesidir. Dünya Sağlık Örgütü'nün bu tanımı engelli kişilerin "kısıtlılığı" ve "normal" olmama durumunu vurgulamaktadır. Medikal modelin temelinde yatan "kısıtlılık" ve bireysel patoloji görüşünün temelinde bu tanımın önemli etkileri olmuştur.

Birleşmiş Milletler Genel Kurulu'nun İnsan Hakları Bildirgesi'ne ek 3447 Sayılı Sakat Kişilerin Hakları Bildirisinin 1. Maddesine göre özürlü "normal bir kişinin kişisel ya da sosyal yaşantısında kendi kendisine yapması gereken işleri, bedensel veya ruhsal yeteneklerindeki kalıtsal ya da sonradan olma herhangi bir noksanlık sonucu yapamayanlar sakattır" şeklinde tanımlanmaktadır. Uluslararası düzeyde kullanılan bu iki tanıma bakıldığında "normal" ve "kısıtlanma" konusunun vurgulandığı görülmektedir. Türkiye'de üzerinde anlaşılmış bir genel tanım ya da içerik çalışması bulunmamaktadır. Aynı zamanda engelli ve engelliliğe ilişkin birden fazla kavram kullanılmaktadır. Özellikle son zamanlarda "özel ihtiyaç grupları" kavramı kullanılmaya çalışılmaktadır. Ancak bu kavram yoksul, korunmaya muhtaç, engelli, istismara uğramış v.s. bütün ihtiyaçları da kapsadığı için çok büyük bir genelleme yapılmış olmaktadır."¹⁶

¹⁶ Küçükkaraca, "Zihinsel Engellilik ve İletişim", <http://okulweb.meb.gov.tr/11/01/879954/images/zevi.doc>, 04.01.2010.

4. Arap Dili ve İslam Hukuku Açısından

Türkçe de olduğu gibi Arapçada da engelli kavramını ifade etmek için birçok kelime kullanılmaktadır. Günümüzde toplumların sosyal duyarlılığının gelişmesi ile birlikte engellileri ifade etmek için “ذوي الاحتياجات الخاصة” “özel ihtiyaç sahipleri” gibi kelimeler de kullanılmaktadırlar. Ama daha yaygın olarak “عوق يعوق تعويقاً” babından ismi mef’ul kalıbından “معوق -muavvek”, kelimesi kullanılmaktadır. Oysa bu kelime Kur’an’ı Kerim’de ve hadislerde pek kullanıldığı söylenemez. Bu kelime Kur’an’ı Kerim’de sadece Ahzab süresinin 18. âyetinde geçmektedir.

قَدْ يَعْلَمُ اللَّهُ الْمُعَوَّقِينَ مِنْكُمْ وَالْقَائِلِينَ لِآخْرَانِهِمْ هَلَمْ لِنَبَأَنَّ وَلَا يَأْتُونَ النَّاسَ إِلَّا قَلِيلًا

“Allah, içinizden sizi **alı koyanları**, size Allah’ın yardımını kıskanarak, kardeşlerine “Bize gelin, zorlanmadıkça savaşa gitmeyin, diyenleri bilir.”¹⁷ Ancak bu âyette görüldüğü gibi bizim kast ettiğimiz manada bir engelliliği içermemektedir.

Bununla birlikte Kur’an’ı Kerim ve hadislerin, engelli gruplarını ifade etmek için; işitme, konuşma, görme, ortopedik, zihinsel engelli hasta ve yaşlı kelimelerini kullanmıştır. Örneğin Fetih süresinde; “لَيْسَ عَلَى الْأَعْمَى حَرْجٌ وَلَا عَلَى الْأَعْرَجِ حَرْجٌ وَلَا عَلَى الْمَرِيضِ حَرْجٌ” *Görme engelli için bir sakınca (güçlük) yoktur, yürüme engelli için bir sakınca (güçlük) yoktur, hastaya da bir sakınca (güçlük) yoktur.*¹⁸ Buyrulmaktadır. Görüldüğü gibi genel manada görme engelli için (الأعمى) “A’MA” ve ortopedik engelliler için ise (الأعرج) “A’RAC” kelimesi kullanılmıştır. Kur’an’da doğuştan görme engelliği ifade etmek için (الاممه) “EKMEH” kelimesi de kullanılmaktadır. “و ابرئ الاممه و” *Körü ve alacayı iyileştiririm*¹⁹

Ayrıca Kur’an’ı Kerim’de **işitme engelli için** (اصم) esam (çoğulu sum),²⁰ **konuşma engelli için** (اكمه) “ekmeh”, “ebkem” (çoğulu, “bükm”),²¹ **spastik (zihinsel) engelli için** (مجنون ve سفیه) (“sefih” ve “mecnun”),²² hem bedensel hem de ruhsal rahatsızlıklar için **hastalıkları** ifade eden (مريض), (merîd)²³ gibi kelimelerin kullanıldığı birçok âyet bulunmaktadır. Fakat konu ile ilgili âyetlerin büyük çoğunluğu mecâzi anlamdadır. Fiziksel anlamda engellilik ilgili âyetlerin sayısı ise oldukça azdır. Bu âyetlerde ya onların özel durumlarından dolayı onlara tanınan bazı kolaylıklardan ya da

¹⁷ el-Ahzâb, 33/18.

¹⁸ el-Fetih, 48/17.

¹⁹ Âl-i İmran, 3/49.

²⁰ el-Hûd, 11/24.

²¹ el-Bakara, 2/18.

²² el-Bakara, 2/282; Zâriyât, 51/52.

²³ Âl-i İmran, 3/49.

bir durumu tespit etmek veya bir benzetmekten veya bir olaydan haber vermekten söz etmektedir.

Genel manada tüm engelliliği kapsayabilecek “التعويق” “et-Te’vîk” kavramı hakkında er-Rağib el- İsfahânî, “Müfredatu Elfazi’l-Kur’an adlı kitabında; العائق :عوق kelimesini, hayır olarak istenilen şeyden uzaklaştıran, yüz çevirten, “المُعَوَّق” bir şeyi hayırlı yoldan çevirten, yapmaktan alıkoyan, engel olan ve yavaşlatan; engelleyen adam, mani, insanları hayırdan alıkoyan olarak zikretmiştir.²⁴

Günümüzün büyük İslam hukukçularından Yusuf el-KARADÂVÎ kendi internet sitesinde yayınladığı “Engelliler ve Toplumdaki Roller” başlıklı makalesinde halk arasında yanlış kullanılan “الإعاقة والمعاق” kelimesi hakkında şu sözlere yer vermektedir:

“Arap dili bakımından “الإعاقة” kelimesinin mastar olarak bu şekilde kullanılması yanlıştır. Çünkü عاق يعوق عوقاً، أو عوّق يعوّق تعويقاً، أو عوّق يعوّق تعويقاً denilmeyip عاق يعوق عوقاً denilmektedir. Zira âyette de bu şekilde kullanılmaktadır. يعلم الله المعوقين منكم²⁵ Her ne kadar halk arasında “الإعاقة والمعاق” yaygın olmuş ise de bu bir hatadır. عوّق يعوّق fiilinin sahih ismi faili معوق gelir.”²⁶

Sonuç olarak İbn Manzûr’un Lisânu’l-Arab’ı,²⁷ Fîrûzâbâdî’nin el-Kâmûsu’l Muhît’i,²⁸ Cebrân Mes’ûd’un er-Raîd’i²⁹ gibi meşhur Arapça sözlükler başta olmak üzere diğer Arapça sözlüklerde de aşağı yukarı buna yakın manalar zikredilmiştir. Mesela çağımızda Mısır Eğitim ve Öğretim Bakanlığı’nın hazırlatmış olduğu el-Mu’cemu’l-Vecîz adlı sözlükte şunlar zikredilmektedir. “العائق : عوق” Bir şeye engel olmak, mani olmak, oyalamak, yavaş olmak manalarına gelirken, “العائق” bitkiler için kullanıldığında; tohumun yeşermesine yayılmasına engel olan şey veya meyvelerin canlılığına ve doğallığına mani olan etkenler gibi manalara gelmektedir.”³⁰

Son zamanlarda engelliye ifade etmek için kullanılmaya başlanan “ذوي الاحتياجات الخاصة” “özel ihtiyaç sahipleri” kavramı ise daha fazla makale türü yazılarda geçmektedir.

²⁴ er-Rağib el- İsfahânî, *Müfredatu Elfazi’l-Kur’an*, Beyrut, 2006, 371–372.

²⁵ el-Ahzâb, 33/18.

²⁶ Yusuf el-Karadâvî, “*el-Mu’avvekûn, ve Devruhum fi’l-Muctem*” /المعوقون و دورهم في المجتمع/ <http://www.qaradawi.net/site/topics/article>. 29.03.2010.

²⁷ Muhammed b. Mükerrerem İbnî Menzûr, *Lisanu’l-Arab*, t.y Beyrut, IX, 486–487.

²⁸ Muhammed b. Yakub Fîrûzâbâdî, *el-Kâmûsu’l Muhît*, Beyrut, 2004, 1232.

²⁹ Cebrân Mes’ûd, *er-Raîd*, Beyrut, 2005, 630.

³⁰ Komisyon, *el-Mu’cemu’l-Vecîz*, Kahire, 1992, 44.

5. Değerlendirme

Engellilik”, “Özürlülük”, “Sakatlık” kavramları, bu kavramlar arasındaki farklar ve dünyadaki dağılımı sıklıkla karşılaşılan başlıklardır. Söz konusu kavramlar arasındaki farkların günlük yaşamda değeri olmasa da engellilerin ve ailelerinin özel hassasiyetlerini dikkat almak gerekir diye düşünmekteyiz.

Netice olarak engelli bireylerin ve ailelerinin sosyal yaşamlarını göz önünde bulundurduğumuzda bu araştırmamız için engelli kelimesini kullanmayı daha uygun bulduk. Ayrıca İslam hukuku terimleri ve İslam dininin genel prensipleri açısından da bu kelimenin kullanılması daha uygundur. Çünkü gündelik hayatta kullanılan “özür” ve “özürlü” ifadeleri ile İslam hukuku terminolojisinde kullanılan özür ve özürlü kavramları birbirini tam olarak yansıtmamaktadır. Her ne kadar Kur’an-ı Kerim’de engelliği ifade etmek için engelli kelimesi birebir olarak geçmese de, “bu kelimenin tüm engelliler için kullanılması daha uygundur” yargısına varmamızda İslam dini açısından her hangi bir sakıncanın olmamasıdır. Zira engellileri bire bir alakadar eden bir konuda kendilerini rahatsız etmeyecek bir kelimenin kullanılması da temelde bir insan hakkı olsa gerektir. Bu da İslam hukukunun genel ilke ve gayelerine son derece uygun bir durumdur. Ayrıca zamanla bazı kavramların toplum tarafından kullanılıp benimsenmesi neticesinde bir ilim dalının yerleşik kavramı haline gelmesi mümkündür. Zaten son zamanlarda engelli kavramının Arapçadan ziyade özellikle Türkçede artık sık kullanılan ve benimsenen bir kavram olması hasebiyle söylediklerimizi desteklemektedir. Bundan dolayı engelli kavramının, İslam hukukunda yerleşik bir kavram olması isabetli olacaktır.

Öte yandan Başbakanlık Özürlüler İdaresi Başkanlığının 01.07.2005 tarihli 5378 sayılı Kanuna göre engelli sayılmak için birçok şarta ihtiyaç vardır. Birincisi kişinin, doğuştan veya sonradan herhangi bir nedenle bedensel, zihinsel, ruhsal, duyuşsal ve sosyal yeteneklerini çeşitli derecelerde kaybetmesi gerekmekte; ikinci olarak, bu kayıp nedeniyle toplumsal yaşama uyum sağlama ve günlük gereksinimlerini karşılama güçlükleri olması gerekmekte; üçüncü olarak da korunma, bakım, rehabilitasyon, danışmanlık ve destek hizmetlerine ihtiyaç duyması koşulunun gerçekleşmesi gerekmektedir. Bu Kanuna göre engelli sayılmak oldukça zordur. Kapsam oldukça daralmıştır. Örneğin kişi, bedensel engelli olmasına ve toplumsal yaşama uyum sağlayamamasına rağmen günlük gereksinimlerini karşılıyor ve destek hizmetlere

ihtiyaç duymuyor ise bu Kanuna göre engelli olarak kabul edilmeyecektir. Bütün bu şartlara aynı anda sahip olmak yerine Engelli Amerikalılar Yasası'nda olduğu gibi³¹ şartların en az birine sahip olanları engelli kabul etmek biçiminde bir uygulama kapsamı daha genişletecektir. Yasa, sadece “gerçekten engelli” olanları değil, “engelliymiş gibi” muamele görenleri de koruma altına almaktadır. Obezite veya aşırı kilolu olmak bu konuya tipik ve güzel bir örnektir.³²

Sonuç olarak islam hukukunda birçok engelli gurubunu karşılaması ve uygulama kapsamının daha geniş tutulması adına engelli kavramının tercih edilmesi daha uygun olacağı kanaatindeyiz.

C. ENGELLİLERE YÖNELİK UYGULAMALARIN TARİHİ SEYRİ

İslam dinine göre engelliler, Allah'ın yaratma hikmetine binaen tarih boyunca her toplumda belli oranda her zaman var olagelmışlerdir. İnsanlar fiziki, ruhi ve ahlaki gibi özellikler bakımından aynı yaratılmamışlardır. Bazıları sağlıklı bazıları çeşitli hastalıklara müptela olarak dünyaya gözlerini açmış, bazıları da sonradan engelli olmuşlardır. İslam dinine göre insanlığın babası ve annesi Hz. Âdem ve Hz. Havva'dır. Yüce Allah'ın “*şüphesiz sizi çeşitli bela ve dertlerle sınayacağız,*”³³ ayet/ayetlerine binaen onların çocuklarının bazıları sağlam ve sağlıklı olduğu gibi, bazıının da hasta ve engelli olması ihtimali her zaman bulunmaktadır. Hele bu çocukların anne ve babalarının cennetten atılmasından sonra dünya gibi meşakkatli ve o kadar da zor bir dönemde dünyaya gelmeleri, engellilerin Hz. Âdem'den beri var olduğu iddiamızı güçlendirmektedir.

Nâdiye Muhammed es-Saîd, “İslami Pencereden Özel İhtiyaç Sahiplerinin Bakımı (Korunması)” başlıklı makalesinde şu sözlere yer vermektedir.

“Âdemin çocuklarında belli bir oranda engelliğin bulunduğunu söylersem bazıları şaşırabilir. Fakat daha Âdem'in zürriyeti yaratılmadan ve yeryüzüne varlıkları takdir edilmeden önce onlarda engelliğin birçok çeşidinin bulunduğunu söylersem daha da şaşıracaklar. Zira engellik çok hikmetli olan Yüce Allah'ın takdiridir; “*O ki, her şeyi*

³¹ Engelli Amerikalılar Yasası'na göre engellilik kavramı; bireyin bir veya daha fazla ana yaşamsal aktivitesini büyük ölçüde sınırlayan fiziksel veya zihinsel bozukluğu, bu tarz bir bozukluğun kaydını veya bu tarz bir bozukluğu olduğu kabul edilenleri, karşılamaktadır.

³² N. Münci Akmak, “*Amerika Birleşik Devletleri'ndeki. Engelli Tanımı Hakkında Bir İnceleme*”, <http://dergiler.ankara.edu.tr/dergiler/38/262/2341.pdf>. 05. 08. 2010

³³ el-Bakara, 2/155; el-Kehf, 18/7; el-Enbiya, 21/35; el-Mülk, 67/2, 7; el-Hadid, 58/22.

yaratmakta ve amacına uygun şekiller vermektedir. O ki, bütün var olanların biçimini, özelliğini belirleyip hedefine yönelmektedir.”³⁴ Şu hadisi şerifi okuduğumuzda ise hayret ve şaşkınlığımız daha da artacaktır: Allah (c.c), Hz. Âdem’i yarattığında, Âdem’in sırtını sıvazladı. Hz. Âdem’in sırtından kıyamet gününe kadar olacak tüm zürriyeti ortaya çıktı. Yüce Allah onları Âdem’e arz etti. Hz. Âdem de onların kimini kuvvetli kimini zayıf kimini zengin kimini fakir ve kimini de engelli gördü. Bunun üzerine “ey Rabbim! Hepsini eşit yapsan?” dedi. Yüce Allah, “bana şükür edilmesini irade ettim,” buyurdu.³⁵

Bir başka rivâyet ise şöyledir: “ Sonra onları Âdem’e arz etti ve ey Âdem bunlar senin zürriyetindir, buyurdu. Öyle ki onların içinde cüzamlı, alacalı, a’ma ve çeşitli hastalıklı olanlar vardı. Âdem, “ey Rabbim! Niçin zürriyetime bunları yaptın?” dedi. Yüce Allah, “verdiğim nimetlere şükür edilsin diye” buyurdu.”³⁶

Ayrıca Âdem’in oğullarından biri olan Kabil’in oğullarından birinin de görme engelli olduğu ve babası Kabil’i bir taşla öldürdüğü rivâyet edilmektedir.³⁷

Yukarıdaki âyetler ve hadisler ışığında tarih boyunca engelli insanların varlığı kesinlik kazanmaktadır. Tarih boyunca engellilerin bulunduğunu ortaya koyma gayemizin nedeni, engelliliğin toplumun bir gerçeği olduğu yargısına varmak içindir. Böylece tarih boyunca engellilere yönelik ilahi ve beşeri kanunların, hükümlerin ve uygulamaların bulunduğunu ve bunlar hakkında bir fikir sahibi oluruz. Zira dünü bilmeden bugünkü durumlarını anlamamız, bugünkü durumlarını doğru bir şekilde tespit etmeden de yarınlarını doğru kurgulamamız mümkün değildir. Aşağıda vereceğimiz bilgilerin, bizi daha sağlıklı karar vermeye ve çözümler ortaya koymaya sevk edeceği kanaatindeyiz.

³⁴ el-A’lâ süresi, 87/2–4.

³⁵ Nadiye Muhammed es-Said, “*Riâyetu Zevi’l-İhtiyâcât’il-Hâsseti Min Menzûr’il-İslam*”/ رعاية ذوي الاحتياجات الخاصة من منظور الإسلام, <http://jmuslim.naseej.com/Detail.aspt.yInNewsItemID=132978>, 16. 01. 2010, Ebu Ya’la el-Mevsilî, *Müsned*, Beyrut, 1990, I, 263.

³⁶ es-Said, “*Riâyetu Zevi’l-İhtiyâcât’il-Hâsseti Min Menzûr’il-İslam*”/ رعاية ذوي الاحتياجات الخاصة من منظور الإسلام, <http://jmuslim.naseej.com/Detail.aspt.yInNewsItemID=132978>, 16. 01. 2010; Mevsilî, *Müsned*, Beyrut, 1990, I, 263.

³⁷ Asım Köksal, *İslam Peygamberler Tarihi*, Ankara, 2004, I, 55.

1. Tarihte Engellilere Yönelik Olumsuz Uygulamalar

İslam dinine göre, Allah kendi kullarına karşı çok merhametli, şefkatli ve adildir. Tarih boyunca engelli hak ve hukukları hakkında en adil kanunları ve hükümleri buyurmuştur. Kitap ve elçileri vasıtasıyla zayıf, hasta, yaşlı, kimsesiz, yetim ve engellilere rahmetle, şefkatle ve adilce muamele edilmesi gerektiğini insanlara bildirmiştir. İnsanlardan da iyi hükümdarlar ve adil yöneticiler olmuştur. Fakat insanlar ilahî mesaj ve vasıflardan uzaklaşıp cehalete ve nefislerin üstün olma duygularına teslim olunca hem cinslerine karşı birer canavara dönüştüler. Birbirlerine hüküm etmek için kanlı savaşlar başlatıp birbirlerini acımasızca öldürdüler. Bunların en mağdurları ise kadınlar, yaşlılar, zayıflar ve engelliler oldu. Fakat engellilerin özel durumlarından ötürü bırakın toplumun onlara kötü bakmasına, kendi aileleri bile toplumun kötü gelenek ve adetlerinden dolayı onlara iyi davranmamıştır. Birer suçlu gibi evlere gizleyip dört duvar arasına hapsetmişlerdir. İnsanlık dışı muamelelere maruz kalan bu insanların dramatik tarihi hakkında Arap araştırmacı Sâlim Seyfi'in internette yayımlandığı makalesinde “Özel İhtiyaç Sahipleri” başlığıyla şunlar zikretmektedir:

“Şüphesiz eski Roma ve Isparta toplulukları engellilerin zulme uğramalarına, horlanmalarına ve ihmal edilmelerine tanık oldular. O dönemde yaygın olan batıl inançları neticesinde engellileri ölünceye kadar açlığa mahkûm ediyorlardı. Görme engellilerin karanlık ve uğursuz, cüzamlıların şeytanın kendisi ve zihinsel engellilerin ise şeytan ve kötü ruhların gömleklerini giydirdikleri fertler olduklarına inanıyorlardı. İş sadece onların bu yaygın batıl inançlarıyla sınırlı değildi. Aksine Grek kültürü, felsefeleri, sosyal dünya görüşleri ve kanunları da bedensel bir eksiği bulunanlardan kurtulmaya müsaade ediyordu. Eflatun, Aristo vb. filozlarda engellilerin topluma yük teşkil ettikleri gerekçesi ile bu gibi haksızlıkları onayladıklarını açıklıyorlardı.”³⁸

Antik Yunan ve daha sonra Antik Roma'da ölümcül hastalığa yakalanmış hastaların tedavi edilmemesi sıkça karşılaşılan bir durumdu; bu tip bir hastayı tedavi etmeye çalışmanın hekime ancak utanç ve başarısızlık kazandıracağı ve bu tip bir uygulamanın genel olarak yanlış bir uygulama olduğu kanısı yaygındı.³⁹

³⁸ Salim Seyfi, “*Riâyetu Zevi'l-İhtiyâcât'il-Hâsse*”/رعاية ذوي الاحتياجات الخاصة, <http://forum.amrkhaled.net/showthread.phpt.yt=110642>. 17.01.2010.

³⁹ Vikipedi, Özgür Ansiklopedi, “*Hekim tarafından uygulanan ötanazi tarihi*”, <http://tr.wikipedia.org/wiki/%C3%96tanazi>. 19.01.2010.

Eski Yunan ve Roma’da gerek nüfus kontrolü gerekse toplum için potansiyel sorun olabilecek gerekçesiyle küçük bir doğum hatası ile veya özürlü doğan bebeklerin doğumdan hemen sonra öldürüldükleri bilinmektedir. Hatta bu uygulamanın dönemin entelektüelleri tarafından bile desteklendiği Aristoteles’in sözlerinde anlaşılabilir; “Kusurlu olan çocukların büyümemesi için bir kanun olmalıdır. Nüfusun fazlasını önlemek için bazı çocuklar bırakılmalıdır. Çünkü devletin nüfusu için bir limit olmalıdır.”⁴⁰

Abdullah es-Seyyid Şerîf’in, el-Hayat dergisinde kaleme aldığı “İslam ve Özel İhtiyaç Sahipleri” başlıklı makalesinde şunları zikretmektedir:

“İslam öncesi cahiliye döneminde hasta ve engelliler küçümseniyor ve horlanıyorlardı. Son derece ihmal ediliyorlar ve kendilerinde bir faydanın olamayacağına inanıyorlardı. Kurtûbî’nin yazdığı tefsirde Araplar, Peygamber gönderilmeden önce engellilerle birlikte yemek yemezlerdi. Elbette engellilere reva görülen bu insan dışı davranış yalnız o günün Arap toplumuna has bir özellik değildi. Aksine başka yerde ve toplumlarla da engellilere yapılan muameleler daha ağır ve şiddetli idi. Örneğin Isparta yönetimi engelli doğan çocukları doğumdan hemen sonra ya ölüme ya da vahşi hayvanlara yem olarak ıssız yerlere terk edilmesine hüküm verirdi.”⁴¹

Ali Seyyar ise, “Dünden Bugüne Batı’nın ve İslam Medeniyetinin Özürlü ve Engelli Vatandaşlara Bakışındaki İlim ve İnsanlık Ölçüsü” başlıklı yazısında şunları dile getirmektedir:

“Batı dünyası, ilâhî vahiy ölçülerinden uzaklaşması ile tarih boyunca sosyal ve ahlâkî hayatı hep tehdit etmiştir. Aydınlanma döneminde sekülerleşen bilim dünyası, bu sürecin önüne geçemediği gibi gayri insanî uygulamaların artarak devam etmesini bile sağlamıştır. Siyasî despotizmin oluşumuna zemin hazırlayan pozitivist sosyal bilimler, kuvveti esas almış, güçlülerin menfaatini kollamış, hayat prensibi olarak sosyal çatışmayı öngörmüş ve böylece toplumları bir arada tutan ortak insanî değerleri bertaraf ederek, insanoğlunun ve özellikle güçsüzlerin saadetini çok görmüştür.

⁴⁰ Vırna Banastey Gümüşgerdan, “Yahudiliğin uygarlığa katkıları”, <http://www.salom.com.tr/news/print/8353-Yahudiligin-uygarliga-katkilari.aspx>. 20.01.2010.

⁴¹ Abdullah es-Seyyid Şerif, “el-İslam ve Zevî’l-İhtiyâcât il-Hâsse”/الاسلام و ذوي الاحتياجات الخاصة, <http://www.albahaedu.gov.sa/vb/showthread.php.t=12312>. 16.01.2010.

Bundan dolayı da Batı dünyasında özellikle özürhümlerinin hayat mücadelesi diğer sosyal gruplara nazaran her asırda güç olmuştur. Tarihte bunun ilk örneklerini Ortaçağın karanlıklarına gömülen skolâstik ve geri kalmış Batı toplumlarının uygulamalarında görmek mümkündür.

Ortaçağın Batı insanı, Hıristiyan din adamlarının telkinlerinin etkisi altında kalarak, kendisini çevreleyen tabiatın insanüstü ve bedensiz güçlerle (cin, şeytan) dolu olduğuna ve gözle görülmeyen bu varlıkların insanları istila edip, onları tedavisi mümkün olmayan hastalıklara sürükleyebileceklerine inanmaktaydılar. Dolayısıyla, bu çağlarda hekimlerce de tam olarak mahiyeti bilinmeyen akıl ve ruh hastalıkları bu gibi metafizik varlıklara atfedilirdi. Bununla da kalınmayıp, özürhü doğan veya daha sonra değişik bedenî veya aklî rahatsızlıklara yakalanıp, özürhü duruma gelen insanlar da, sihirli ve doğaüstü güçlerin etkisi altında oldukları inancı ile “cadı” muamelesi görürlerdi. Engizisyon mahkemelerinin kurulmasıyla, “cadı” olarak tanımlanan ve fakat aslında özürhü olanların yargılanmasına müsaade edilmiş ve bu yolla da birçoğuna en ağır cezaların verilmesinin kanunî kılıfı da hazırlanmıştı.

Batı dünyasında cadı mahkemelerinin ortadan kaldırılmasıyla özürhümlerinin rahat bir nefes aldığı düşünülmesin. Gerçek insan sevgisinden ve maneviyattan uzak olan Batı toplumlarının aydınları, bu sefer de pozitif sosyal bilimlerini ön plâna koyarak, bilim adına yine aynı dezavantajlı grupları hedef aldılar. Sosyal darwinist, materyalist, ırkçı, kısacası Öjenik düşünce yapısı, bir sosyal tehdit olarak ortaya çıktı.”⁴²

20. yüzyılın ilk yarısında çok sayıda taraftar toplayan öjeni teorisi, sakat ve hasta insanların ayıklanması ve sağlıklı bireylerin çoğaltılması yoluyla bir insan ırkının “ıslah

⁴² Ali Seyyar, “*Dünden Bugüne Batı'nın ve İslam Medeniyetinin Özürhü ve Engelli Vatandaşlara Bakışındaki İlim ve İnsanlık Ölçüsü*”, http://www.sosyalsiyaset.com/documents/dunden_bugune_oz_bakis.htm. 21.12.2009.

NOT: **Öjenik**, ilk kullanımı Eflatun'a kadar gitse de, modern anlamıyla ilk olarak Sir Francis Galton tarafından ortaya atılmış, sağlıklı ceninleri ayırıp, sağlıklı ceninler yetiştirmenin yollarını arayan, bilimselliği tartışmalı bir toplumsal akım veya toplumsal felsefedir.

Eugenics' Galton'un *iyi tür* anlamında eski Yunancadan ürettiği bir kelimedir. Galton, Evrim teorisinin de etkisiyle, insandaki kalıtımla geçen özellikleri, farklı zihinsel yetenekleri ve kişisel karakteristikleri ölçerek bulmaya girişti.

Galton ve çağdaşı Wund'un insan işlevlerinin laboratuarda ölçülebileceğini ileri süren öncü çabalarıyla, liberal siyaset felsefesinin kurucusu olarak kabul edilen John Locke'un duyumculuğunun bütün bilginin duyumlardan geldiği şeklindeki önermesi birleşince zekâyı ölçmeye çalışan psikologlar, daha çok bireyler arasındaki duyusal-motor farklılıklara yöneldiler. Zekâ farklılıklarını görme keskinliğinden, acıya karşı duyarlılığa, hatta avuç içindeki çizgilere kadar birçok etkenle açıklamaya kalkıştılar. (Vikipedi, Özgür Ansiklopedi)

edilmesi” anlamına geliyordu. Öjeni teorisine göre, nasıl sağlıklı hayvanlar birbirleriyle çiftleştirilerek iyi hayvan cinsleri oluşturuluyorsa, bir insan ırkı da ıslah edilebilirdi.⁴³

Öjeni kavramı, Darwin’in evrim teorisiyle birlikte doğmuştu. Darwin, Türlerin Kökeni adlı kitabında, bölümler boyunca “hayvan ırklarının Islahı”ndan söz etmiştir. İngiltere’de öjenik görüşleri yayan darwinizmin kurucusu Charles Darwin’in kuzeni Francis Galton ise, amcasının bu sapkın iddialarını bir adım ileri götürmüş ve öjeni teorisini formüle etmiştir. Galton yanlıgılarını ilk olarak 1869’da yayınlanan Heredity Genius (Kalıtsal Deha) adlı kitabında açıkladı.⁴⁴

Öjeni sapkınlığının Galton’dan sonra en hararetli savunucusu ise, Nazilerin fikri öncülerinden biri olarak kabul edilen Alman Darwinist biyolog Eranst Haeckel oldu. Öjeniyi Almanya’da ilk benimseyen ve yayan Haeckel, öjeni amacıyla cinâyet işlenmesi vahşetini ilk kez açık açık dile getirdi. Wonders of Life (Yaşamın Harikaları) adlı kitabında, “sakat doğan bebeklerin hiç vakit yitirilmeden öldürülmesi” gibi insanlık dışı bir düşüncüyü savundu ve bu bebeklerin henüz bir bilince sahip olmadıklarını ileri sürerek sözde “bunun bir cinâyet sayılmayacağını” iddia etti. Haeckel sadece sakat doğan bebeklerin değil, toplumun sözde evrimine engel olan tüm hasta ve sakat insanların “evrim yasaları” gereğince ayıklanması gibi bir vahşeti istemiştir. Hastaların tedavi edilmesine karşı çıkmış, kendince bu tedavinin doğal seleksiyonu engellediğini ileri sürerek şöyle yazmıştır:

İyileşmesi mümkün olmayan yüz binlerce hasta, örneğin akıl hastaları, cüzamlılar, kanser hastaları yapay olarak hayatta tutulmakta, ama bu kendilerine veya toplumun geneline hiçbir yarar getirmemektedir. Bu kötülükten kurtulabilmek için, yetkili bir komisyonun kararı ve gözlemiyle hastalara hızlı ve etkili bir zehir verilmelidir.⁴⁵

Haeckel 1919 yılında öldü. Ama fikirleri Nazilere miras kaldı. Adolf Hitler iktidara geldikten kısa bir süre sonra, resmi bir öjeni politikası başlattı. Alman toplumu içindeki akıl hastaları, sakatlar, doğuştan körler ve kalıtsal hastalıklara sahip olanlar, özel sterilizasyon merkezlerinde toplandılar. Bu kişilere, Alman ırkının saflığını ve evrimsel ilerleyişini bozan parazitler olarak bakılıyordu. Nitekim bir süre sonra

⁴³ Vikipedi, özgür ansiklopedi, “Öjenik Uygarlık Çağı”, <http://tr.wikipedia.org/wiki/%C3%96jenik>. 19.01.2010.

⁴⁴ Harun Yahya, “Soykırım Vahşeti”, <http://www.harunyahya.org/kitap/soykirim/soykirim4.html>. 20.01.2010.

⁴⁵ Yahya, “Soykırım Vahşeti”, <http://www.harunyahya.org/kitap/soykirim/soykirim4.html>. 20.01.2010.

toplumdan soyutlanan bu insanlar, Hitler'den gelen gizli bir talimata dayanılarak öldürülmeye başlandı.⁴⁶

14 Temmuz 1933 tarihinde çıkan bir yasaya göre, bedensel veya zihinsel engellilerin bu durumlarını doğacak çocuklara da aktarmamaları için çocuk sahibi olmaları yasaklanmıştır. Bu yasayla birlikte şizofren, manikdepresif, epilepsi, genetik görme engelliler, sağır, alkolikler ve doğuştan engelliler kontrol altına alınmıştır. Yasa gereği özellikle diş doktorlarına, hemşirelere, masörlere, ebelere ve doktorlara tespit ettikleri vakaları devlete bildirme mecburiyeti getirilmiştir. Bir doktorun anlattıklarına göre;

Hitler döneminde 1933 yılında, 700 ila 800 bin topluma yararlı olmayacağı düşünülen engellinin öldürülmesine karar verilmişti.⁴⁷

Benito Mussolini de İtalya'yı emperyalist ve faşist temeller üzerine oturtmak için aynı Sosyal Darwinist kavramlardan ve iddialardan faydalandı.⁴⁸

1900'lü yıllarda **Fransız** hükümeti, psikolog **Alfred Binet**'e zihinsel özürlü çocukları diğerlerinden ayırma görevi verdi.⁴⁹

ABD'de ise öjenik hareketin başında "Eugenics Record Office" kurucusu Charles B. Davenport bulunmuştur. ABD'de 1911–1930 yılları arasında 24 Eyalette insan ve özürlü haklarına aykırı fakat öjenik ilkelere uygun değişik kanunlar kabul edilmiştir (Örneğin; a. Marjinal gruplar olarak kabul edilen özürlü, hasta ve suçluların kısırlaştırılması, b. Irklar arası evliliklerin yasaklanması). 1924 yılında öjenik taraftarlarının lobi baskılarıyla "Johnson Act" olarak anılan kanunla "temiz Amerikan ırkını zehirleyebilir" düşüncesiyle Doğu Avrupa ve Akdeniz ülkelerinden gelen göçmenlerin ABD'ye girmeleri yasaklanmıştı.⁵⁰

Amerika'da Evrimci ırkçı teorisyenlerin başında gelen Henry Fairfield Osborn, İnsan Irklarının Evrimi başlıklı bir makalesinde ortalama bir zencinin zekâ yaşı, Homo

⁴⁶ Yahya, "Soykırım Vahşeti", <http://www.harunyahya.org/kitap/soykirim/soykirim4.html>. 20.01.2010.

⁴⁷ Yavuz Kocaömer, "Engelliler tarihi", <http://forum.memurlar.net/topic.asp?tid=466301>. 14.12.2009
<http://www.engelsizerisim.com/yazilar.php?yoku=1&bolum=32&id=334>. 16.01.2010.

⁴⁸ Vikipedi, "Öjenik Uygarlık; Avrupa", <http://tr.wikipedia.org/wiki/%C3%96jenik>. 19.01.201.

⁴⁹ Vikipedi, "Öjenik Uygarlık; Avrupa", <http://tr.wikipedia.org/wiki/%C3%96jenik>. 19.01.201.

⁵⁰ Ali Seyyar, "Dünden Bugüne Batı'nın ve İslam Medeniyetinin Özürlü ve Engelli Vatandaşlara Bakışındaki İlim ve İnsanlık Ölçüsü" http://www.sosyalsiyaset.com/documents/dunden_bugune_oz_bakis.htm. 21.12.2009.

sapiens (günümüz insanı) türüne ait on bir yaşındaki bir çocuğun zekâsına ancak ulaşabilir diye yazıyordu.⁵¹

ABD’de 1907’de Indiana eyaletinde kabul edilen bir kanunla zekâ, işitme ve görme engelliler zorla kısırlaştırılmaya başlanmıştır. Benzer bir yasayı 1909’da Washington ve Kaliforniya eyaletleri kabul etmiştir. 1927’de Virjinya eyaletinde zekâ özürllüer kısırlaştırılmışlardır. Yasa, Amerika’nın pek çok eyaletinde 1960’lara kadar yürürlükte kalmıştır.⁵²

Engellilere yönelik bu olumsuz uygulamalar yanında insanoğlu, bilim ve teknikteki gelişmelere paralel olarak ta her gün yeni ve daha acımasız savaş aletleri icat etti ve etmeye de devam etmektedir. Bu aletler bir anda birlerce insanı engelli durumuna getirebilme özelliklerine sahip aletlerdir. Hatta bu aletlerin bir kısmı, üzerinden on yıllar geçse de tehlikesini ve ölümcüllüğünü yitirmiyor.

6 Ağustos 1945’te ABD hava kuvvetlerinin bir bombardıman uçağı Hiroşima kenti üzerine ilk atom bombasını attı. 3 gün sonra gücü azaltılmış bir atom bombası da Nagasaki’ye atıldı. Bu bombalar Hiroşima’da 200 bin, Nagasaki de ise 80 bin sivilin ölmesine ve on binlerce kişinin yaralanmasına yol açtı. Atom bombasının yol açtığı radyasyon etkisi yıllarca devam etti. Radyasyon nedeniyle insanlar; daha sonra sakatlandılar ve öldüler. Uzun yıllar sonra bile engelli çocuklar doğdu.⁵³

1949 yılında Mao önderliğindeki komünistlerin Çin yönetimini ele geçirmelerinin ardından, Doğu Türkistan üzerindeki baskılar eskisine oranla daha da arttı. Bu baskılara geriye binlerce ölü ve engelli bıraktı. Çin yönetimi, Doğu Türkistanlı Müslümanları nükleer denemelerinde kobay olarak kullanmıştır. İlk olarak 16 Ekim 1964 tarihinde başlatılan nükleer denemelerin olumsuz etkileri yüzünden bölge insanı ölümcül hastalıklara yakalanmış, 20 bin engelli çocuk dünyaya gelmiştir.⁵⁴ Halen Çin’de 01.07.1995’den beri yürürlükte olan “İrk Temizliği ve Koruyucu Sağlık Kanunu, özürllü doğabilecek bebeklerin kürtaj yoluyla alınmasını mecburî kılarken, bilhassa zihinsel özürllülerin evlenmelerini de yasaklamaktadır.

16 Mart 1988’de zehirli gaz bombalarını taşıyan sekiz MİG–23 uçağı tarafından (Süleymaniye’ye yakın Şehrezor) Halepçe kasabasına bombardıman düzenlendi.

⁵¹ Vikipedi, “*Öjenik Uygurluk; Amerika*”, <http://tr.wikipedia.org/wiki/%C3%96jenik>. 19.01.2010.

⁵² Vikipedi, “*Öjenik Uygurluk; Amerika*”, <http://tr.wikipedia.org/wiki/%C3%96jenik>. 19.01.2010.

⁵³ “*2.Dünya savaşı*”, <http://www.angelfire.com/ab5/worldwar/>. 13.02.2010.

⁵⁴ “*Komünist Çin Yönetimi'nin Gizlediği Büyük Zulüm*”, <http://www.enfal.de/yak19.htm>. 04.02.2010.

Halepçe sakinleri ve Peşmergelerle birlikte 5.000'den fazla insanın öldüğü, 7.000'den fazla insanın da yaralandığı tahmin ediliyor. Ancak Irak Savaşından sonra bölgeye giren yabancılar tarafından bu rakamın daha da büyük olduğu tespit edildi.

Süleymaniye Üniversitesi Tıp Fakültesi öğretim üyesi Prof. Fuat Baban, 7 Aralık 2002 tarihli “The Sydney Morning Herald” gazetesinde yayımlanan “Experiment in Evil” başlıklı makalesinde, Halepçe'de özürlü doğum oranının Hiroşima ve Nagasaki'nin 4–5 katı olduğunu iddia etti.⁵⁵

Dünya üzerindeki ülkelerin yaklaşık yarısında, üzerinde milyonlarca insanın yaşadığı topraklarda, ölüm saçan mayınların tehlikesi hala devam etmektedir. Savaş ve çatışmalardan kalan veya güvenlik gerekçesiyle ülke sınırlarına yerleştirilen mayınlar ve patlamamış bombalar her yıl yaklaşık 25.000 kişinin hayatını kaybetmesine mal oluyor. Bugün dünyada 80'e yakın ülkede 200 milyondan fazla döşenmiş kara mayını olduğu tahmin edilmektedir. Savaş ve savaş bakiyesi mayınlardan veya terör nedeniyle yaralanmış ve sakat kalmış 300 binden fazla insan olduğu tahmin ediliyor.⁵⁶

International Handicap'ın raporuna göre, dünya çapında 100 bin kişinin misket bombalarının mağduru oldu. ABD Irak işgalinde 13 milyon, İsrail Lübnan'a 4 milyon misket bombası parçası attı (Filistin'e ne kadar attığı hala tespit edilememiştir.) Engelli haklarını savunan uluslararası örgüt International Handicap'ın raporuna göre, misket bombalarının öldürdüğü her yüz kişiden 98'i sivilidir.⁵⁷

Devletler bazında sözü geçen olumsuz durumların yanında, fert ve toplumun da ihmal ve kusurlu davranışlarından dolayı topluma yeni engelli bireyler kattığı bir gerçektir. Kişi ve toplumun bir kesiminin bilgisizliğinden kaynaklanan olumsuz sonuçlar bir yana bilgi ve kültür düzeyi iyi diyebileceğimiz kesimlerde de kötü alışkanlıklar neticesinde istenmeyen engellik durumunun ortaya çıktığına şahit oluyoruz. İki kesime örnek olarak, akraba evlilikleri, zamanında alınmayan tedbirler, sigara, alkol, uyuşturucu madde kullanımı, trafik ve iş kazaları gibi fert ve toplumun kusurlu tutum ve davranışlarından kaynaklanan durumların bir kaçını sayabiliriz.

⁵⁵ Wikipedi “Halepçe zehirli gaz saldırısı”, http://tr.wikipedia.org/wiki/Halep%C3%A7e%27ye_zehirli_gaz_sald%C4%B1r%C4%B1s%C4%B1, 04.02.2010.

⁵⁶ Halim Yılmaz, “Uluslararası hukuk ve mayınlar sorunu”, <http://www.dusuncegundem.com/content/view/642/29/>. 13.02.2010.

⁵⁷ Brüksel - BİA Haber Merkezi, “Misket Bombasıyla Ölen 100 Kişiden 98i Sivil”, <http://bianet.org/bianet/insan-haklari/87287-misket-bombasiyla-olen-100-kisiden-98i-sivil>. 13.02.2010.

2. Tarihte Engellilere Yönelik Olumlu Uygulamalar

Tarihte engellilere yönelik hak ve hukuktan uzak olumsuz uygulamaların yanında elbette olumlu, insancıl hak ve hukuka dayalı çalışmalar ve uygulamalar da olmuştur. Zira insanlık tarihi içinde iyi niyetli, merhametli, sağduyulu, hukukun üstünlüğüne inanan insanlar da olmuş, mazlumun, zayıfın ve kimsesizlerin yanında yer alarak büyük mücadeleler vermişlerdir. Biz bu güzel ve olumlu çalışmalardan birkaçını vermek istiyoruz.

Aleksander Mayer'in Almanya'da yazdığı bir kitabı esas alan Yavuz Kocaömer, uzun makalesinde özetle şu bilgilere yer vermektedir:

“Engelli insanlara ait ilk bulgular Kuzey Doğu Irak'da yapılan kazılarda ortaya çıkıyor. M.Ö. 45 bin yıllarında yaşadığı düşünülen 35–40 yaşında birinin kalıntılarından ağır engelli olduğu saptanıyor. Sol gözünün görmediği, sağ kolunun ve elinin felçli ve yürüme zorluğu olduğu saptanıyor. Ancak bütün bu engellerinin bir şekilde rehabilite edildiği ve bunlara rağmen 40 yaşlarına kadar yaşadığı ortaya çıkıyor.

Eski Mezopotamya'dan elde edilen bilgilere göre, o devirlerde devlet kurumlarında, tapınaklarda, hafif engellileri, işitme ve görme engellileri çalıştırmışlar ve toplumla böylece kaynaşmalarını sağlamışlar. Hatta içlerinden bazıları yüksek idari görevlerde bulunmuştur.

M.Ö. 11. ve 12. yüzyıllarda eski Mısır'da, okullarda verilen ders kitaplarında şöyle bir bölüme rastlanmıştır: “ Bir görme engelliye gülüp alay etme. Bir cüceyi aşağılama. Ağır felçli bir insanın durumunu daha da zorlaştırma. Tanrı'nın yarattığı zihinsel engelli bir insanla alay etme.”

Roma İmparatorluğu'nda ise, M.S. 330 yılında İstanbul'da bedensel engelliler için bir ‘Yaşama Evi’ yapıldığı da kaynaklara göre belgeleniyor.

İlk defa 16'ncı yüzyılda görme engellilerin eğitim alması gerektiği ortaya atılmış ve 1784 yılında Fransız Profesör Valantin Haüy Fransa'nın başkenti Paris'te bir görme engelliler okulu kurmuştur. Daha sonra 1806 senesinde Almanya Berlin'de, 1826 senesinde ise Bavyera'da görme engelli okulları açılmıştır. 1837 yılında Münih'te kurulan görme engelliler okuluna, ihtiyaçları karşılama ve mesleki eğitim bölümleri de eklenmiştir.

İşitme engellilerde ilk eğitim faaliyetleri 1550 yılında İspanya'da başlamış. Daha sonra Paris'te kurulan işitme engelli okulunun 1770 yılında faaliyete geçtiği

görülmüştür. Almanya’da ise 1769 yılında başlayan okul çalışmaları, süratle Viyana, Karlsruhe, Berlin ve Freising’e yayılmıştır.

Bedensel engellilerin tıbbi müdahalelerle ortopedi bakımından tedavi edilmeleri ilk defa 16’ncı yüzyılda başlamış. Daha sonra İsviçre ve Almanya’da bu konuda klinikler ve rehabilitasyon merkezleri kurulmaya başlanmıştır.

Tarihte zihinsel engelliler anlaşma zorluklarından dolayı sosyal hayatta yer almamaları yönündeki çabalarla hep karşılaşmışlardır. Modern anlamda ilk zihinsel engelliler rehabilitasyon merkezleri 1820’de Almanya’da görülmüştür. Daha sonra gruplara ayrılan zihinsel engellilerin eğitimi ve toplumla kaynaşmaları için süratli bir çalışmaya girildiği gözlemlenmiştir.”⁵⁸

3. Günümüzde Engelliler Lehine Yapılan Uygulamalar

Bu başlık altında aşağıda sunacağımız bilgiler T.C. Özürlüler İdaresi Özürlülük Araştırmaları ve İstatistik Dairesi Başkanlığı verilerine dayanmakta olup, bazı kısaltmalar yaparak vermeyi uygun bulduk.

“Özürlü bireylere yönelik ilk çalışmalar 1919 yılında kurulan ve uluslararası bir kuruluş olan Uluslararası Çalışma Örgütü (ILO) tarafından yapılmıştır. Bu çalışmalar daha sonraları 1943 yılında Goodman ile rehabilitasyon hizmeti şeklinde gelişme göstermiştir.

Herkes için eşitlik ilkesi ile hareket eden Birleşmiş Milletler (UN)⁵⁹ belgelerinde özürlülük ilk kez 1948 yılında yayınlanan bildirgesinde dile getirilse de BM sistemi içerisinde özürlülükle ilgili çalışmaların başlama tarihi 1945 yılına dayanmaktadır. Özellikle görme ve işitme engelliler gibi bedensel engeller taşıyan bireylerin haklarının arttırılmasına odaklanılmış, bunun dışında da özürlülüğü önleme ve rehabilitasyon çalışmalarına önem verilmiştir. 1950 yılında kurulan Dünya Sağlık Örgütü (WHO), de sağlık alanındaki somut hedefini yeni yüzyıl için “Herkesin Sağlık” sloganı ile belirlemiştir.

1950 yılında Cenova Konferansında özürlülerin sosyal rehabilitasyonu dile getirilmiş ve bir komisyon kurularak eğitim, tedavi, mesleki rehabilitasyon ve istihdam konularında uluslararası standartlar belirlenmesi ön görülmüştür.

⁵⁸ Yavuz Kocaömer, “Engelliler Tarihi”, <http://www.engellilersitesi.com/haber/308-saglik-engelliler-tarihi.html>. 13.02.2010.

⁵⁹ UN: United Nationa (Birleşmiş Milletler).

1952 yılında Birleşmiş Milletler tarafından UNDP,⁶⁰ ILO,⁶¹ WHO,⁶² UNESCO,⁶³ UNICEF⁶⁴ gibi uluslararası organizasyonların katılımının sağlandığı bir toplantı gerçekleştirilerek yeni bir bakış açısıyla eğitim ve rehabilitasyon programları geliştirilirken, özürllülerle ilgili konuların da bu kuruluşların programlarına dahil edilmesi istenmiştir. Daha sonraki yıllarda bu organizasyonların ülkelere özürllülerle ilgili konularda proje ve teknik destek sağlamaları kararı alınmıştır.

1969 yılında Birleşmiş Milletler Genel Konseyi Sosyal Kalkınma ve Kalkınma Sürecine Dair Bildirgesi'ni yürürlüğe koymuştur. Bu beyannamenin 19. maddesi zihinsel ve bedensel özürllülerin topluma tam katılımının arttırılması da dâhil olmak üzere sağlık, sosyal güvenlik ve sosyal refah önlemleri alınmasını ön görmektedir.

20 Aralık 1971'de BM Genel Konseyi özürllülerin haklarının uluslararası ve ulusal eylem planlarında hükümetler tarafından çerçeve olarak kullanılması amacıyla Zihinsel Özürllülerin Haklarına Dair Bildirge'yi yayınlanmıştır.

1975 yılının Aralık ayında BM Genel Konseyi tarafından Özürllü Hakları Bildirgesi'ni yayınlanmıştır. Burada tüm özürllülerin haklarının din, dil, ırk, cinsiyet, ideolojik ayırım yapılmaksızın garanti altına alındığı söylenmektedir.

1981 yılı Birleşmiş Milletlerce Uluslararası Özürllüler Yılı olarak ilan edilmiştir. Aynı yıl Viyana'da "Özürllülerin Eğitimi, Özürllülüğü Önleme ve Sosyal Hayata Tam Katılım Konusunda Dünya Konferansı" gerçekleştirilmiştir.

1982 yılında Özürllüler İçin Dünya Eylem Programı hazırlanmıştır. Bu programda özürllülükle ilgili oluşturulacak politikalar üç başlık altında toplanmıştır. Bunlar Önleme; Rehabilitasyon ve Fırsat Eşitliğidir. 3 Aralıkta düzenlenen Genel Konseyde ise her yıl 3 Aralık gününün Özürllüler Günü olarak kutlanmasına yönelik tavsiye kararı sunulmuştur.

Aynı toplantıda Özürllüler için Dünya Eylem Planının tavsiye ettiği faaliyetlerin hükümetlerce uygulanmasını ve tüm dünyada özürllülerle ilgili global bir kalkınma sağlamak amacıyla 1983–1992 Birleşmiş Milletler Özürllüler On yılı ilan edilmiştir.

⁶⁰ UNDP : United Nations Development Programme (Birleşmiş Milletler Kalkınma Programı)

⁶¹ ILO: International Labor Organization (Uluslararası Çalışma Örgütü).

⁶² WHO: World Health Organization (Dünya Sağlık Örgütü).

⁶³ UNESCO : United Nations Educational Scientific and Cultural Organization (Birleşmiş Milletler Eğitim Bilim ve Kültür Örgütü)

⁶⁴ UNICEF : United Nations Children's Fund (Birleşmiş Milletler Çocuklara Yardım Fonu).

1989'da Özürllüer Alanında İnsan Kaynakları Geliştirme Eylem Planı İçin Tallinn Çerçevesi kabul edilmiştir. Bu çerçevde özürllüerin iş gücü piyasasında yer almaları ve mesleki istihdamları için eğitilmeleri gerektiği belirtilmektedir.

1991'de Akıl Hastalarının Korunmasına ve Akıl Sağlığının Geliştirilmesine Dair Prensipler yürürlüğe konmuştur. Bu bireylerin temel hakları ve özgürlüklerinden bahsetmektedir.

1992'de Birleşmiş Milletler Özürllüer On yılının kapanış toplantısında her yıl 3 Aralık gününün Özürllüer Günü olarak kutlanması kararlaştırılmıştır. Bu toplantıda ayrıca özürllüerin büyük bir kısmının gelişmekte olan ülkelerde yaşadığına binaen 1993–2002 yılının Asya-Pasifik Özürllüer On yılı olarak ilan edilmiştir. Özürllüer İdaresi Başkanlığının 1998 yılında dâhil olduğu Özürllüer On yıl sürecinin kapanış toplantısı 2002 yılında gerçekleştirilmiş ve Asya-Pasifik Özürllüer On yılı'nın 2002–2012 süreci için bir on yıl daha uzatılması kararı alınmıştır.

1993'de 'Özürllüer İçin Fırsat Eşitliği Konusunda Standart Kurallar' kabul edilmiştir. Bu kurallar 'Özürllüer için Dünya Eylem Planını' özetlemekte ve ülkelere eşit fırsatlar sunma konusunda nasıl önlemler alacağını bildirmektedir.

1995 yılında Kopenhag'da gerçekleşen Dünya Sosyal Kalkınma Zirvesinde Kopenhag Sosyal Kalkınma Bildirgesi ve Sosyal Kalkınma Eylem Planı hazırlanmıştır. Kopenhag Bildirgesi ve Eylem Programı Karar 6'da devletlerin özürllülere eşit eğitim fırsatı verilmesi konusunda garanti vermesini istemektedir.

Birleşmiş Milletler kurulduğu ilk zamanlardan beri özürllü bireylerin sosyal durumlarını iyileştirmek ve yaşam kalitelerini yükseltmek için çaba göstermektedir. Birleşmiş Milletlerin özürllüerin onurlarına ve haklarına yönelik çabalarının dayanağı Birleşmiş Milletlerin kuruluş ilkeleridir. Bu ilkeler herkesin bildiği gibi insan haklarına saygı, temel özgürlükler ve tüm insanların eşitliği ilkeleridir.

Birleşmiş Milletlerin bağlı organlarında da özürllülere yönelik çalışmalar bulunmaktadır. Birleşmiş Milletler Eğitim, Bilim ve Kültür Organizasyonu (UNESCO) özel eğitimle ilgili olarak yapılan ya da yapılacak faaliyetleri yürütmekle, Dünya Sağlık Örgütü (WHO) sağlık ve özürllülüğün önlenmesi konusu ile ilgili olarak teknik desteği vermekle, Birleşmiş Milletler Çocuk Fonu (UNICEF) çocuklara yönelik hazırlanan programları destek sağlamakla sorumludur. Ayrıca, Uluslararası Çalışma Örgütü (ILO)

iş piyasasına özürülülerin erişimini, uluslararası çalışma standartları aracılığıyla ekonomik bütünleşmenin sağlanması ve teknik işbirliği sağlamaktadır.

Avrupa Birliğine gelince, son yirmi yıldır özürülülüğü farklı bir biçimde anlamlandırmaya başlamıştır. Bu yeni yaklaşımda özürülüler pasif ve yardıma muhtaç bireyler olarak değil, toplumda diğer bireylerle eşit haklara sahip ve bu haklar doğrultusunda toplumla bütünleşmek için mücadele eden bir topluluk olarak görülmektedir. Bu yaklaşımın dayandığı en belirgin temel, insanlığa özgü farklılıklara verilebilecek en önemli değer toplumsal ve ekonomik süreçlerin tüm insanları içine alacak şekilde yapılandırılması ile mümkün olacağı düşüncesidir. Avrupa Birliğinin özürülülere yönelik yeni yaklaşımı fırsat eşitliği ilkesinden yola çıkan “haklar” temeline dayanmaktadır. Bu yaklaşım kendini özürülülerin haklarını tanıma ve koruma biçiminde gerçekleştirmektedir. 1981 yılının uluslararası özürülüler yılı ilan edilmesinin ardından 1982 yılında “Özürülüler İçin Dünya Eylem Programı” kabul edilmiştir. Dünya özürülüler yılı ve ardından kabul edilen Dünya Özürülüler Eylem Programı Avrupa Topluluğu’nu da harekete geçirmiş ve bu sürece katılımını teşvik etmiştir. Bu kapsamda Avrupa Konseyi tarafından 1980 ve 1990’larda çeşitli bildirgeler ve kararlar yayımlanmıştır. Bu çerçevede Avrupa Birliğine üye ülkelerin hükümet temsilcilerinden oluşan Konsey tarafından 21 Aralık 1981 tarihinde Avrupa Topluluğu düzeyinde özürülülerin sosyal entegrasyonuna ilişkin bir karar alınmıştır. Bu kararın ardından 24 Temmuz 1986 tarihinde “Avrupa Topluluğu Düzeyinde Özürülülerin İstihdamına İlişkin Konsey Tavsiye Kararı” alınmıştır. Bu tavsiye kararı, üye ülkelerin özürülülere mesleki rehabilitasyon ve istihdam alanlarında fırsat eşitliği sağlamak için gerekli tüm önlemleri almaları ve özürülü çalışanların karşılaştıkları engellerin ortadan kaldırılmasına yönelik oluşturulan politikaları izlemeleri gerektiğini ortaya koymaktadır.

Avrupa Topluluğu Amsterdam Antlaşmasının ayrımcılıkla mücadele kapsamında olan 13. maddesinde dayanarak Avrupa Komisyonu 25 Kasım 1999 tarihinde ayrımcılıkla mücadele konusunda öneri paketi hazırlamıştır.

Avrupa Konseyi 2003 Yılında Avrupa Özürülüler Yılı Olarak Saptanması konusunda 3 Aralık 2001 tarihli bir karar almıştır.⁶⁵

⁶⁵ Ozida “Raporlar”, “Avrupa Birliği ve Özürülülük” <http://www.gov.tr/raporlar/uluslararasi/abveozurluluk.htm>. 04.02.2010.

4. Değerlendirme

Tarih boyunca yaşananlar bazen engellilerin lehine bazen de aleyhlerine olmuştur. Her ne kadar günümüzde engellilere yönelik gözle görülen birçok hizmet, yenilik, iyileşme ve lehte hukuki çalışmalar görülse de gelişmiş ülkelerde ekonomik kaygılar ve yaşanan krizler yanında süper devletlerin işgal, sömürge istekleri ve ilahi mesajdan uzaklaşmaları neticesinde maalesef hala istenilen seviyede değildir. Güçlü devletlerin dünyanın birçok yerinde uyguladıkları yanlış ve hukuk dışı ideolojik politikalarla dünyamıza yeni binlerce engelliye daha katmaktadırlar. Bu da başta hukuki iyileşmelerde yaptığı tahribat olmak üzere her yönüyle kaygı vericidir.

Ortadoğu, Balkanlar, Asya ve Afrika gibi sömürgeye açık devletlerde yaşanan kanlı çarpışmalara, arda arda patlayan uzaktan kumandalı bombalara ve neticede binlerce yeni engellilere şahit olunuyor. Böyle olunca engellilere yönelik iyi niyetli tüm hukuki, siyasi ve sosyal çalışmalar da sekteye uğruyor. Neticede engellilere yönelik iyi niyetli çalışmalara ön ayak olanlarla, bunları yerle bir edenler, sömürgeci devlet mercileri olunca insanların bu mercilere, dolayısıyla hukuka ve siyasete güvenleri ciddi bir şekilde zedeleniyor. Bu güven krizinin en büyük mağdurları yine engelliler ve aileleri oluyor. İnsanlık oluyor. İnaniyoruz ki engellilik alanında yapacakları ve yapacağımız en büyük katkı, dünyamızda zaten yetirence bulunan engelli bireylere yenilerini katmamak olacaktır.

Öte yandan bu gün dünya nüfusu göz önünde bulundurulduğunda yaklaşık 600 milyon kişinin engelli olduğu ve bu durumun gelişmekte olan ülkelerde de yaşandığı düşünüldüğünde, dünyada yaşayan insan sayısı arttıkça bu sayının da artarak devam edeceğini göstermektedir. Ekonomi ve refahın zirvesinde bulunan ülkelerde alkol ve uyuşturucu gibi madde kullanımı bağımlıların artmasının dünyamıza yeni yeni engelliler kattığı maalesef ayrı bir gerçektir. Dünya genelinde yaşayan bunca engelli bireylerin, engellilik nedenleri ne olursa olsun ya da dünyanın neresinde bulunuyorsa bulunsunlar kendilerinin insanca bir hayat sürdürmeleri için toplumun her kesimi onların hakları konusunda son derece duyarlı olmalıdır. Etkili ve yetkili konumunda olan her devlet, kurum, kuruluş, özel ve tüzel kişiler bu haklar konusunda duyarlı olmaktan ziyade tüm program ve projelerini hayata geçirmeleri gerekmektedir. Siyasi irade, engellileri toplumda eşit birey olmaları yönünde uzun dönemli eylem planları yapamaz ve bunları uygulamaya dönüştüremez ise engellilere yönelik şimdiye kadar

çıkartılan yasalar ve düzenlemeler yetersiz ve havada kalacaktır. Özellikle zikri geçen kesimin bundan sonra atacağı adımlar; toplantılar, konferanslar, paneller ve nutuk atmak değil, direk olarak icraat olmalıdır.

Günümüzde ve gelecekte büyük bir kitleye hitap eden/edecek olan ve etkileyen yazılı ve görsel basın, bu konuya ciddi bir şekilde eğilmeli, güçlünün yanında değil hak ve hukukun yanın yer alarak insanlara eğitici, duyarlı, olumlu ve lehte teşvik edici yayınlar sunmalıdır.

Bizler de toplum ve fert olarak engellilere yönelik yapılan tüm olumlu çalışmalara vereceğimiz destek ve katkılar bir yana toplumumuza yeni engelliler katmamak adına bilinç ve duyarlılık çitamızı yüksek tutmalıyız. Kanunlara, kurallara, yasaklara riâyet etmeliyiz. Özgürlük her şeyi sorumsuzca yapmak değildir. Özgürlüğümüz ve zevklerimiz önce bizi sonra da başkalarını engelli konuma getirmemeli. Bu yüzden sigara, alkol, uyuşturucu maddeler vb. zararlı alışkanlıklardan uzak durmak hepimizin yararına olacaktır. Binlerce insanı engelli duruma düşüren trafik kazalarının önüne geçebilmek adına trafik kurallarına uymak uymayanları uyarmak bir insanlık görevimiz olmalıdır. Sağlık uzmanlarının tavsiyeleri, dinin yüce ahlaki öneri ve ikazlarını dikkate almalıyız. Biz bireyler, engellilik konusunda yapacağımız çok şeylerin olduğuna gerçekten inanmalıyız.

Engellilere yönelik çalışmalar yapılırken elbette engelli bireyler de kendilerine düşen çalışma ve mücadeleyi elden bırakmamalıdır. Kendilerini ilgilendiren her gelişmenin ve çalışmanın takipçi olmalı, her hak ve mücadelede kendi organizasyonlarını oluşturmalı, görev ve sorumluluk almalı, önderlik yapıp söz sahibi olmalıdırlar. Bizzat kendi program, plan ve projelerini ortaya koyma, geliştirme ve hayata geçirme kararlığında olmaları da gerekir. Böylece kendi haklarında verilecek kararlarda seyirci olarak değil baş aktör olarak yerlerini almalıdırlar. Netice olarak onlar da toplumun bir ferdi olarak her alanda yapabilecekleri ve katkı sunabilecekleri çok önemli güçlerinin olduğuna her kesten daha fazla inanmalı ve çalışmalıdırlar.

BİRİNCİ BÖLÜM
KUR'AN VE SÜNNETTE ENGELLİLER

İslam dinin engellilere yönelik bakışı ve bu konuda genel bir fikir sahibi olmak için her şeyden önce Kuran'a ve Peygamberin engellilere yönelik bakış ve uygulamalarına bakmak gerekir.

İslam dinine göre dünyada ne varsa her şey Allah'ın yaratıklarıdır. Taş, toprak, bitki, hayvan, cin, melek, insan ve akla gelen ne varsa Allah'ın yaratmış olduğu mahlûklardır. *“Yeryüzünde yürüyen hayvanlar ve (gökyüzünde) iki kanadıyla uçan kuşlardan ne varsa hepsi ancak sizin gibi topluluklardır. Biz o kitapta hiçbir şeyi eksik bırakmadık. Nihâyet (hepsi) toplanıp Rablerinin huzuruna getirilecekler.”*⁶⁶

Bu âyette yeryüzündeki bütün canlıların insanlar gibi birer tür oldukları bildirilmektedir. Tek hücrelilerden omurgalılara, sürüngenlerden ayaklarıyla yürüyenlere ve kanatlarıyla uçanlara varıncaya kadar bütün canlılar müstakil birer tür oluşturmaktadır. Her türün kendine has ortak hayat kuralları vardır. Ancak insan, bu türlerin en şerefliisidir.⁶⁷ Yüce Allah, şöyle buyuruyor; *“Biz, hakikaten insanoğlunu şan ve şeref sahibi kıldık. Onları, (çeşitli nakil vasıtaları ile) karada ve denizde taşıdık; kendilerine güzel güzel rızıklar verdik; yine onları, yarattıklarımızın birçoğundan cidden üstün kıldık.”*⁶⁸

Görüldüğü gibi bu âyette Allah, insanoğluna lütuf ve ikramının bir özetini vermekte ve onun âlemdeki özel yerine işaret etmektedir. Müfessirlere göre insanın şan ve şerefi ve diğer varlıklardan üstünlüğü; Allah'ın ona verdiği beden güzelliği, el, göz, kulak gibi organlarını daha becerikli bir şekilde kullanmasıdır. Olaylar arasındaki sebep-sonuç alakasını görmesi ve bu sayede geleceğe yönelik programlar ve hazırlıklar yapması, iyi-kötü, doğru-yanlış, güzel-çirkin kavramlarına sahip olması; kısaca, maddi ve bedeni, ahlaki ve ruhi meziyetleri haiz olmasıdır.⁶⁹

İslam dinine göre bütün insanlar Allah'ın kullardır. İnsanın varlık sebebi yüce Allah'ın hikmetine matuftur. Bu yüzden her insan Allah'ın iradesidir. Allah'ın iradesi olan her insan ise Allah katında son derece değerlidir. Bunun sebebi; Allah'ın kendi ruhundan ona üflemesi,⁷⁰ Âdemoğullarına değer vermesi,⁷¹ meleklerin kendisine secde

⁶⁶ el-En'âm, 6/38.

⁶⁷ Komisyon, *T.D.V. Meali*, Ankara, 2007, 131.

⁶⁸ el-İsrâ, 17/70.

⁶⁹ Komisyon, *T.D.V. Meali*, 288.

⁷⁰ es-Secde, 32/9; es-Sâd, 38/72.

⁷¹ el-İsrâ, 17/70.

etmesi,⁷² yeryüzünün halifesi kılınması,⁷³ üstüne üstelik âlemde ne varsa onun emrine amade edilmesi⁷⁴ olarak gösterilebilir. Yüce Allah, aynı zamanda insanları en güzel şekilde yaratmıştır. “*Biz elbette insanı en güzel biçimde yarattık.*”⁷⁵, “*Gökleri ve yeri gerektiği gibi yaratmıştır. Size şekil vermiş ve şeklinizi güzel yapmıştır. Dönüş O’nadır*”⁷⁶, “*O Allah yarattığı her şeyi güzel yapandır.*”⁷⁷

İslam dinine göre, insanlar dünyaya kendi seçim ve kararları ile gelmezler. Dünyaya gelmeleri tamamıyla Allah’ın dilemesi ile. Bu yüzden engelsiz olarak dünyaya gelmek insana Allah katında bir üstünlük sağlamaz. Allah’ın her kulu değerli olduğu kadar da eşittir. Kur’an, İblis’in kendi yaratılış özelliklerini öne sürerek Hz. Âdem’e üstünlük iddia etmesinden dolayı Allah’ın rahmetinden ve cennetten kovulmasını sık sık hatırlatır.⁷⁸ Biri ateşten diğeri topraktan yaratılmış, hareket kabiliyetleri farklı, iki ayrı cinsin üstünlük taslama girişimine onay vermeyen Yüce Allah’ın adaleti hiç kimsenin hemcinslerine karşı fiziki üstünlük iddia etmesine razı olmaz. Zaten Yüce Allah, üstünlük kıstasını da çok net bir şekilde belirtmiştir: “*Gevşemeyin, üzülmeyin, inanmışsanız, mutlaka siz en üstünsünüzdür.*”⁷⁹ *Sizin Allah katında en şerefliiniz/en üstünüünüz O’ndan en çok sakınmanızdır.*”⁸⁰

Hiz. Peygamber (s.a.) de şunu hatırlatmaktadır: “Allah sizin ne dış görünüşünüze ne de mallarınıza bakar. O sadece sizin kalplerinize ve amellerinize bakar.”⁸¹

İslam dinine göre, her hak kutsaldır ve dokunulmazdır. Bütün insanlar haklar bağlamında eşitler. Fakat iman ve amellere göre Allah katında ve ahiretteki mertebeleri değişiktir. “*İman edip de hicret edenler ve Allah yolunda mallarıyla, canlarıyla cihad edenler, rütbe bakımından Allah katında daha üstündürler. Kurtuluşa erenler de işte onlardır.*”⁸², “*Kitap ehlinden ve ortak koşanlardan inkâr edenler, şüphesiz içinde temelli kalacakları cehennem ateşindedirler. İşte bunlar, yaratıkların en kötüsüdürler. İnanıp yararlı iş işleyenler, işte onlar da, yaratıkların en iyileridirler.*”⁸³ Allah katında değersiz insan, iman esaslarına inanmayan, yararlı eylem ve davranışlarda bulunmayan,

⁷² el-Bakara, 2/34.

⁷³ el-Bakara,2/30.

⁷⁴ el-Câsiye, 45/13.

⁷⁵ et-Tin, 95/4.

⁷⁶ et-Teğâbün, 64/3.

⁷⁷ es-Sâd, 32/7.

⁷⁸ el-A’râf, 7/12.

⁷⁹ Âl-i İmran, 3/139.

⁸⁰ el-Fetih, 48/13.

⁸¹ Muhyiddin b. Şeref Nevevî, *Şerhu Sahihi Müslim*, Müslim, Birr, 33, Kahire, 1987, XVI, 121.

⁸² et-Tevbe, 9/20.

⁸³ el-Beyyine, 98/6-7.

hakikatlere gör, sağır, dilsiz kesilen ve dolayısıyla manen engelli olan insandır. Nitekim yüce Allah, “*Şüphesiz Allah katında yeryüzünde yaşayanların en kötüsü, inkâr edenlerdir,*”⁸⁴ buyurmaktadır.

İslam dinine göre hiçbir medeniyet veya hukuk, İslam medeniyetinin engellilere sunduğu dünyevi ayrımcılığı ve uhrevi mükâfatı sunmamıştır. İslam hukuku engellilerin lehine pozitif bir ayrımcılık yapmasının ötesinde aslında dünya da hiçbir şeyin bir azanın yerini doldurmayacağı düşüldüğünde, asıl mükâfatın büyüklüğü ve kıymeti ebedi hayat olan ahiret hayatında anlaşılacaktır. Zira İslam Peygamberi Hz. Muhammed, engellere maruz kalan müminlere şu müjdeyi vermektedir: Enes b. Malik’in Hz. Peygamber’den naklettiği kutsî bir hadiste yüce Allah şöyle buyurmuştur: “Ben kulumu –iki gözünü kastederek- iki sevgilisiyle imtihan ettiğimde o buna sabrederse, iki göze bedel olarak ona cenneti veririm.”⁸⁵, “Mü’min bir kişiye bir ağrı, bir yorgunluk, bir hastalık, bir üzüntü isabet etse, hatta ayağına bir diken batsa bile, bunlar mü'minin bir kısım günahlarına kefarete olur.”⁸⁶

Bir başka hadis şöyledir: “Mükâfatın büyüklüğü, belânın şiddetine göredir. Allah, sevdiği topluluğu belâyâ uğratar. Kim başına gelene rıza gösterirse Allah ondan hoşnut olur. Kim de rıza göstermezse, Allahın gazabına uğrar.”⁸⁷

İslam dinine göre insanların bir imtihanı olarak Hz. Âdem’den kıyamete kadar her toplumda belli oranda engelliler olmuş/olacaktır. Vahyin hâkim olduğu dönemlerde engelliler de her insan gibi kendi hakları ne ise ona göre muamele görmüşler ve hukuki açıdan hiçbir sıkıntıları olmamıştır. Bu Allah’ın kullarına adaleti gereğidir. Yüce Allah’ın son kitabı Kur’an, engellilerden pozitif yönden söz etmiş, bazı engelli Peygamberlerin engelli durumunu da zikretmekten içtinap etmemiştir. Engelliği olağan üstü bir şey görmeyip, hayatın içinde normal bir durum gibi değerlendirmiştir. Bu yüzden engelliler için olağan üstü hükümler de getirmemiştir. Fakat “*Allah kişiye ancak gücünün yeteceği kadar yükler...*”⁸⁸ ayetinin genel kolaylaştırıcı ilkesi gereği engellilerin bazı özel durumlarını da göz ardı etmemiş, onlara yapabilecekleri kadar sorumluluk yüklemiştir.

⁸⁴ el-Enfâl, 8/55.

⁸⁵ Buhârî, Merdâ, 7; Buhârî, *el-Câmiu’s-Sahîh*, (*Sahîh-i Buhârî Tercemesi*), Çev. Mehmed Sofuoğlu, İstanbul, 1988. XII, 5694.

⁸⁶ Buhârî, Merdâ ve’t-Tıbb 2; Buhârî, *el-Câmiu’s-Sahîh*, XII, 5686.

⁸⁷ Tirmizî, Zühd, 56,(2396) *Sünen-i Tirmizî*, Haz. Abdullah Parlayan, 2004, Konya, II, 268; İbnî Mâce, Fiten, 23 (4023), *Sünen-i İbnî Mâce*, Haz. Abdullah Parlayan, 2008, İstanbul, II, 622.

⁸⁸ el-Bakara, 2/286.

Peygamberlerin son halkası âlemlere rahmet olarak gönderilen Hz. Muhammed döneminde engelliler sosyal hayatın içinde fiili olarak yer almışlar, hiçbir zaman da hukuki alanda ezilmemişlerdir.

Yukarıdaki bilgileri somut bir şekilde gözler önüne sunmak adına Kur'an'da engelliler, Peygamber döneminde engelliler başlıkları altında konuyu kısaca arz etmeye çalışacağız.

1.1. KUR'AN-I KERİM'DE ENGELLİLER

Kur'an-ı Kerim'de **işitme**, (اصم-esam),⁸⁹ **konuşma**, (ابكم-ebkem),⁹⁰ görme(اعمى-âmâ اكمه-ekmeh),⁹¹ **ortopedik** (اعرج-a'rac)⁹², **spastik** (مجنون-mecnun, سفیه-sefih)⁹³ ve **hastalıklar** (مريض-merîd), (ابصر-ebras)⁹⁴, gibi engelliliği ifade eden birçok âyet bulunmaktadır.

Fakat konu ile ilgili âyetlerin büyük çoğunluğu mecâzi anlamdadır. Fiziksel anlamda engellilik ile ilgili âyetlerin sayısı ise oldukça azdır. Bu âyetler de ya onların özel durumlarından dolayı onlara tanınan bazı kolaylıklardan ya bir durumu tespit etmekten ya bir benzetme yapmaktan ya da bir olaydan haber vermekten söz etmektedir. Zira daha öncede değindiğimiz gibi Kur'an'a göre fiziksel yetersizlik olağan üstü bir şey olmayıp, hayatta insan için gerçek bir eksiklikte değildir. Bu yüzden Kur'an'da daha çok mecâzi anlamda engelliğe yer verilmiştir. Bunun sebebi gerçek manada engellilerin kimler olduğuna dikkatleri çekmek içindir. Kur'an hakikatleri görmeyen, idrak etmeyen ve dillendirmeyen kimselerin eşyayı sadece görmelerinin ve idrak etmelerinin Allah katında bir şey ifade etmediğini belirtiyor. Aksine bu azaları yerinde kullanmamalarından dolayı da kınanmaktadırlar ve cezalandırılacaklardır.⁹⁵ Kur'an bu hakikati de şu âyetlerde açıkça belirtiyor: “*Andolsun ki! Cinler ve insanlardan kalpleri olup da bunlarla anlamayan, gözleri olup da bunlarla görmeyen, kulakları olup da bunlarla işitmeyen birçok insanı cehennem için yaratmışızdır. İşte bunlar hayvanlar gibidir, hatta daha da aşağıdadırlar, işte bunlar gafillerin ta kendileridir.*”⁹⁶,

⁸⁹ el-Bakara, 2/18.

⁹⁰ el-Bakara, 2/18.

⁹¹ el-Fetih, 48/17, el-el-Maide, 5/110.

⁹² el-Fetih, 48/17.

⁹³ el-Kalem, 68/2, el-Bakara, 2/13.

⁹⁴ el-Bakara, 2/10, el-Maide, 5/110.

⁹⁵ İsmail Karagöz, “*Kur'an'ın Engelli ve Özürlülere Bakışı*”, Diyanet Aylık Dergisi, *Engellinin Istrabı Istrabın Engeli*, Ankara Mayıs 2004, Sayı; 161. s. 4.

⁹⁶ el-A'râf, 7/179.

*“Yeryüzünde gezip dolaşmadılar mı ki düşünecek kalpleri, işitecek kulakları olsun. Çünkü gerçekte (kafadaki) gözler değil, göğüslerdeki kalpler (kalp gözleri) kör olur.”*⁹⁷

Bu konuda İsmail Karagöz’ün Diyanet aylık dergisinde yayınlanan “Kur’an’ın Engelli ve Özürlülere Bakışı”⁹⁸ başlıklı yazısında şunları kaydetmektedir:

“Kur’an’da görme, işitme, konuşma, ortopedik ve zihinsel engelliler ile hastalıktan söz edilmektedir. Konu ile ilgili âyetlerin büyük çoğunluğu mecazî anlamdadır.

Görme engellilik, Kur’an’da 28 âyette geçmektedir. Bunlardan sadece 10’u fiziksel anlamda olup 6’sı dünya hayatı, 4’ü de âhiret hayatı ile ilgilidir.

Hakikî anlamda körlük; Kur’an’da sorumluluk, benzetme, değer verme ve tedavi bağlamında geçmektedir:

Sorumluluk bağlamında; İslâm, insanları ancak güçleri nispetinde sorumlu tutar.⁹⁹ Allah yolunda cihat yapma ve savaşa katılma ile ilgili olarak, “*Görme engelliye güçlük yoktur*”¹⁰⁰ buyrulmaktadır.

Benzetme bağlamında; Allah, inkâr edip isyan edenler ile iman edip sâlih amel işleyenleri, kör ve sağır ile işiten ve gören insanlara benzetmektedir: “*Bu iki zümrenin durumu kör ve sağır ile gören ve işiten kimseler gibidir. Bunların durumları hiç birbirlerine denk olur mu? Hâlâ düşünmez misiniz?*”¹⁰¹ Bu âyette, sadece bir durum tespiti ve benzetme yapılmaktadır, yoksa görme ve işitme engelliler yerilip aşağılanmamaktadır.

Değer verme bağlamında; Allah’a ve Peygambere yönelen görme özürlü insan, inkâr edip isyan eden zengin ve itibarlı insandan daha değerlidir. Bu husus, Abese suresinin ilk on iki âyetinde açıkça bildirilmektedir.

Tedavi bağlamında; Kur’an’da iki âyette Hz. İsa’nın Allah’ın izni ile doğuştan körleri (ekmeh) iyileştirildiği bildirilmektedir: “*Körü ve alacayı iyileştiririm.*”¹⁰²

Mecazi anlamda körlük, gözlerin varlıkları görememesi değil, insanın gerçekleri görememesi yani “kalp körlüğü”dür. Kur’an’a baktığımız zaman kâfir, müşrik ve münafıklara kör denildiğini görmekteyiz.¹⁰³

⁹⁷ el-Hacc, 22/46.

⁹⁸ Karagöz, *Kur’an’ın Engelli ve Özürlülere Bakış*, s. 4–5.

⁹⁹ el-Bakara, 2/284.

¹⁰⁰ en-Nur, 24/61; el-Fetih, 48/17.

¹⁰¹ el-Hûd, 11/24.

¹⁰² Âl-i İmrân, 3/49.

Kur'an'da işitme engelliler ile ilgili 11 âyet vardır. Bu âyetlerden 10'u dünyada sağırılık, biri de âhirette sağırılık ile ilgilidir. Dünyada sağırılık ile ilgili âyetlerin sadece biri hakikî, diğerleri mecazî anlamdadır.

Hakikî anlamdaki sağırılık; benzetme bağlamında geçmektedir. Allah, inkâr edip isyan edenler ile iman edip sâlih amel işleyenleri, kör ve sağır ile işiten ve gören insanlara benzetmektedir.¹⁰⁴

Mecazî anlamdaki sağırılık; Kâfir, müşrik ve münafıklar, Kur'an'da "sağır" olarak nitelendirilmektedir: "*(Münafıklar), sağırdırlar, dilsizdirler, kördürler. Artık onlar hakka dönmezler*"¹⁰⁵, "*Âyetlerimizi yalanlayanlar, karanlıklar içerisindeki sağırlar ve dilsizlerdir.*"¹⁰⁶

Âhirette sağırılık; Kur'an'da bir âyette kâfirlerin âhirette sağır olarak haşredileceği bildirilmektedir: "*Onları kıyamet günü, körler, dilsizler ve sağırlar olarak yüz üstü haşredeceğiz, varacakları yer cehennemdir.*"¹⁰⁷ Kur'an'da kâfirlerin kulaklarının duyması ile ilgili âyet bulunması¹⁰⁸ sebebiyle müfessirler, kâfirlerin ilk haşrolundukları andan kıyamet mevkiine gelinceye kadar sağır olacakları veya kendilerini sevindirecek sözleri işitemeyecekleri şeklinde sağırılığın hakikî veya mecazî anlamda olabileceği görüşünü serdetmişlerdir.

Kur'an'da 5 âyette **konuşma** engellilerden söz edilmektedir. Bunlardan dördü dünya hayatı, biri âhiret hayatı ile ilgilidir. Dünya hayatı ile ilgili olan âyetlerden biri hakiki anlamda, diğerleri mecazî anlamdadır.

Hakikî anlamda dilsizlik; benzetme bağlamında geçmektedir: "*Allah, (şöyle) iki adamı misal verdi: Onlardan biri dilsizdir, hiçbir şeye gücü yetmez, efendisine sadece bir yüküdür. Nereye göndersen olumlu bir sonuç alamaz. Bu, adalet ile emreden ve doğru yol üzere olan kimse ile eşit olur mu?*"¹⁰⁹

Mecazî anlamda dilsizlik; gerçekleri konuşmayan, hak sözü söylemeyen kimsedir. Allah Kur'an'da kâfir, müşrik ve münafık kimseleri dilsiz olarak

¹⁰³ er-Ra'd, 13/16; el-Bakara, 2/18; el-İsrâ, 17/72.

¹⁰⁴ el-Hûd, 11/24.

¹⁰⁵ el-Bakara, 2/18.

¹⁰⁶ el-En'âm, 6/39.

¹⁰⁷ el-İsrâ, 17/ 97.

¹⁰⁸ el-Mülk, 67/7.

¹⁰⁹ en-Nahl, 16/76.

nitelemektedir: “(Münafıklar), sağırdırlar, dilsizdirler, kördürler. Artık onlar hakka dönmezler”¹¹⁰

Ahirette dilsizlik; Kur’an’da bir âyette kâfirlerin âhirette sağır olarak haşredileceği bildirilmektedir: “Onları kıyamet günü, körler, dilsizler ve sağırlar olarak yüz üstü haşredeceğiz”¹¹¹

Kur’an’da iki âyette **ortopedik engellilerden** söz edilmektedir. Bu âyetler, yürüme engeli olan insanlara Allah yolunda cihada ve savaşa katılmamaları ile ilgilidir: “*Topala güçlük yoktur.*”¹¹²

Kur’an’da **zihinsel engellilik** hakikî ve mecazî anlamda kullanılmıştır.

Hakikî anlamda zihinsel engellilik Kur’an’da “mecnûn” (zihinsel engelli) ve “sefih” (akılsız) kelimeleri ile ifade edilmektedir. Deli kelimesi, Mekkeli müşriklerin Peygamber efendimize, Firavun’un Musa (a.s.)’a, Nuh kavminin Nuh (a.s.)’a ve diğer kavimlerin Peygamberlerine “deli” diyerek iftira etmeleri, sefih kelimesi, akli ermeyenlerin korunması bağlamında geçmektedir. Peygamberlerin deli olması mümkün değildir, bu itham onlar için bir iftiradır.

Mecazî anlamda zihinsel özürlülük, aklın ilâhî gerçekleri anlamada kullanılmamasıdır. Bu anlamda kâfir, müşrik ve münafıklar, Kur’an’da “gerçekleri anlamayan insanlar” olarak nitelenmişlerdir. Cehennemlikler için, “Onların kalpleri vardır fakat onlar kalpleriyle (gerçeği) anlamazlar”¹¹³ buyrulmuştur

Kur’an’da **hastalık,** ruhsat bildirme bağlamında geçmektedir: “*Hastaya güçlük yoktur*”¹¹⁴ İki âyette Hz. İsa’nın alaca hastalarını iyileştirdiği bildirilmektedir: “*Körü ve alacayı iyileştiririm*”¹¹⁵

1.1.1. Kur’an’da Bahsi Geçen Engelli Peygamberler

Hemen şunu belirtelim ki yaptığımız araştırmaya göre hiçbir peygamber dünyaya engelli olarak gelmemiştir. Fakat Yüce Allah’ın hikmetine binaen zaman zaman bazı peygamberler bazı olaylar neticesinde değişik şekillerde geçici engellik durumlarına düşmüşlerdir. Ancak bu engellilik durumları süreklilik arz etmemiştir.

¹¹⁰ el-Bakara, 2/18, el-En’âm, 6/39.

¹¹¹ el-İsrâ, 17/97.

¹¹² el-Fetih, 48/17.

¹¹³ el-A’râf, 7/179.

¹¹⁴ en-Nur, 24/61, el-Fetih, 48/17.

¹¹⁵ Âl-i İmrân, 3/49; Karagöz, *Kur’an’ın Engelli ve Özürlülere Bakış*, s. 4-5.

Geçicide olsa engelli duruma düşmüş peygamberlerin Kur'an'da zikredilmiş olmaları son derece manidardır.

İslam dinine göre Peygamberler yüce Allah'ın müjdecisi ve uyarıcı seçkin kullarıdır. Kendilerine kitap ve hikmet verilmiştir. Bütün insanlardan üstündürler. "...*Hepsini âlemlere üstün kıldık.*"¹¹⁶ ayeti bunu açıkça belirtiyor. Çünkü Allah'ın davetini insanlara tebliğ etmekle görevli olan peygamberlerin konumu, onların her türlü noksanlıktan beri olmalarını gerektirir. Onlara ait sıdk, emanet, ismet, fetanet ve tebliğ gibi bazı vacip olan sıfatlar vardır ki diğer insanlarda kâmil manada bulunmaz.¹¹⁷

Öte yandan Kur'an-ı Kerim'in pek çok yerinde vurgulandığı gibi Peygamberler de insandır. Onlar da diğer insanlar gibi oturup kalkarlar, yiyip içerler, gezerler, evlenip çocuk sahibi olurlar, hastalanır ve ölürlər; bu gibi özelliklere, Peygamberler hakkında düşünülmesi caiz özellikler denir. Onlar da ilâhî emir ve yasaklarla yükümlü ve sorumludurlar. Peygamberler bu gibi konularda diğer insanlar gibidirler. Fakat onlar her hareketleriyle Allah'ın insanlar için seçtiği kulları ve elçileri, insanların kendilerine bakarak davranışlarına çekidüzen verdikleri birer örnek oldukları bilinci içindedirler. Bu sebeple fakirken, sıkıntıdayken bile Allah'a şükrederler.¹¹⁸

Kur'an, kendilerine indirilen vahiy ile korunmuş olan masum Peygamberlerden bahsederken tablonun tamamını sunar. Bu tabloda insanların ibret alması için zaaf ve güç noktaları zikredilir. Burada anlatılan tarih kan ve etten oluşan insanoğlunun tarihidir, doğasında çaba ve gayret bulunmayan salt itaat üzere yaratılmış meleklerin tarihi değildir.¹¹⁹ Bir hadis-i şerifte şöyle buyrulmuştur: "İnsanların en şiddetli belaya maruz kalanları Peygamberler, sonra salih kişiler, sonra derece derece onlara benzeyenlerdir."¹²⁰

İşte Kur'an-ı Kerim, zaafı ve üstün yönleri olan bir insan portresini bütün yönleriyle çizer, sonra da bizden ona tabi olmamızı ister. Aksi halde beşeri özelliklerinden arındırılmış bir insanı nasıl takip edebiliriz ki! Hikmet sahibi ve adil olan Allah, bizi böyle bir şeyle sorumlu tutmamıştır. Allah-u Teâlâ hikmeti gereği, bize

¹¹⁶ el-Câsiye, 45/16.

¹¹⁷ Heyet, *İlmihal TDV*, Ankara, 2004, I, 109.

¹¹⁸ Heyet, a.g.e. I, 109

¹¹⁹ Muhtar eş-Şankîfî, "*Kur'an Kıssalarından Alınması Gereken Bir İbret ile ilgili Benzer Konular*", <http://www.mumsema.com/Peygamberlerin-kissalari/557-kuran-kissalarından-alınması-gereken-bir-ibret.html>. 11.03.2010.

¹²⁰ Tirmizî, *Zühd*, 56,(2398) II, 268; İbnî Mâce, *Fiten*, 23 (4023); II, 622.

gönderdiği Peygamberleri meleklerden değil insanlardan seçmiştir.¹²¹ “De ki: “Eğer yeryüzünde yürüyüp duran melekler olsaydı, elbette onlara gökten Peygamber olarak bir melek indirirdik.”¹²²

Bu bilgilerden sonra insanlar içinde seçilmiş ve insanlara örnek olmaları itibarıyla geçici olarak engelli duruma düşmüş ve Kur’an’da adı geçen Peygamberlerin kıssalarını ve bu engelli durumlarında çıkarılabilecek sonuçları vermeye çalışacağız.

1.1.1.1. Görme Engelli Hz. Yakub (a.s.)

Hz. Yakub’un (a.s) Hz. İshak’ın (a.s) oğlu, Hz. İbrahim’in (a.s) ise torunudur. Hz. Yakub'un (a.s) dört hanımından olma on iki oğlu vardı. Hz. Yusuf (a.s) ve küçük kardeşi Bünyamin bir karısından, kalan on oğlu da diğer hanımlarından olmaydı. Hz. Yakub (a.s), babası Hz. İshak’ın, ondan evvel de Hz. İbrahim’in (a.s) yaşadığı ve “Shechem” denen yerde kendine bir arazi parçası edindiği Hebron (yani Filistin)’de yerleşmişti.¹²³

Daha önce çok sevdiği evladı Yusuf’u kaybetmenin büyük ıstırabını kalbinin derinliklerinde hissetmiş olan Hz. Yakub (a.s) kıtlık sebebiyle çocuklarını Mısır’a gönderir. Fakat çok geçmeden Oğlu Bünyamin’in Mısır’da melikin tasını çalmak suçundan tutulduğu haberini alır. Bunun üzerine Hz. Yakub’un, diğer oğlu Yusuf hakkındaki üzüntüleri yeniden depreşir ve üzüntünün şiddetinden gözlerine perde gelir. Bu olay Kur’an’ı Kerim’de şöyle dile getirilir;

“Ve Onlara sırt çevirdi, “Vah, Yusuf’a yazık oldu!” dedi ve üzüntüden gözlerine ak düştü. Artık acısını içinde saklıyordu.

“Allah’a yemin ederiz ki, Yusuf’u anıp durman seni bitkin düşürecek veya helak olacaksın” dediler.

Yakup: “Ben üzüntü ve tasamı yalnız Allah’a açarım. Allah katından, sizin bilmediklerinizi bilirim” dedi.

“Ey Oğullarım! Gidin, Yusuf’u ve kardeşini arayın. Allah’ın rahmetinden ümidinizi kesmeyin; doğrusu kâfirlerden başkası Allah’ın rahmetinden ümidini kesmez.”

¹²¹ Muhtar eş-Şankıfî, <http://www.mumsema.com/Peygamberlerin-kissalari/557-kuran-kissalarindan-alinmasi-gereken-bir-ibret.html>.11.03.2010.

¹²² el-İsrâ, 17/95.

¹²³ Ebu’l-Ala Mevdudî, *Tefhimu’l-Kur’an*, Ter. Heyet, İstanbul, t.y, II, 436.

Kardeşleri vezirin yanına vardıklarında: “Ey Vezir! Biz ve çoluk çocuğumuz darlığa uğradık; pek değersiz bir malla geldik; ölçeği bize tam yap ve sadaka ver; Allah sadaka verenleri şüphesiz mükâfatlandırır.” dediler.

“Siz, Yusuf ve kardeşine bilmeden neler yaptığının farkında mısınız?” dedi.

“Yoksa sen Yusuf musun?” dediler. “Ben Yusuf’um, bu da kardeşim. Allah bize iyilikte bulundu; doğrusu kim kötülükten sakınır ve sabrederse bilsin ki Allah iyi davrananların ecrini katiyen zayi etmez” dedi.

“Allah’a yemin ederiz ki, Allah seni bizden üstün tutmuştur; doğrusu biz suç işlemiştik” dediler.

Yusuf: “Bugün azarlanacak değilsiniz, Allah sizi bağışlar. O, merhametlilerin merhametlisidir. Bu gömleğimi götürün, babamın yüzüne sürün, görmeğe başlar; bütün çoluk çocuğunuzla bana gelin” dedi.

Kervan, memleketlerine dönmek üzere ayrıldığında, babaları: “Doğrusu ben Yusuf’un kokusunu duyuyorum; ne olur bana bunak demeyin” dedi.

Çevresindekiler: “Allah’a yemin ederiz ki sen, hala eski şaşkınlığındasın” dediler.

Müjdecî gelip, gömleği Yakub’un yüzüne bırakınca, hemen gözleri açıldı. Bunun üzerine Yakub “Ben size, Allah katından sizin bilmediğinizi biliyorum dememiş miydim?” dedi.”¹²⁴

Sevdiklerinin kaybindan dolayı hüznün duymak, doğal bir durumdur. Bunda günah yoktur. Yeter ki hüznün duyan kişi, Allah ve Resulünün hoşnut olmayacağı bir şey söylemiş olmasın. Resulüllah (s.a) efendimiz ne doğru buyurmuştur,¹²⁵ “Şüphesiz, göz yaşarır. Kalp hüznülenir. Fakat biz rabbimizin hoşnut olmayacağı sözlerden başkasını söylemeyiz.”¹²⁶

1.1.1.2. Hastalığa Müptela Olan Hz. Eyyüb (a.s.)

Eyyüb (a.s), Kur’an’da adı geçen ve Allah’ın kendilerine ilim ve hikmet verdiği bildirilen peygamberlerdendir. Kitab-ı Mukaddes’e göre, Eyyüb (a.s), Filistin’de Ölü deniz’in güneydoğusunda yer alan Uts diyarında yaşamıştır. Allah’tan korkan, kötülükten sakınan kâmil bir insandı. Yedi oğlu, üç kızı vardı; daha ziyade hayvancılıkla meşgul olurdu; deve, sığır ve koyun sürülerine sahip, zengin bir kimse

¹²⁴ Yusuf, 12/84–96.

¹²⁵ M. Mahmut Hicazî, *Furkan Tefsiri*, Çev. M. Keskin, İstanbul, t.y. , III, 208.

¹²⁶ Ahmed b. Ali Hacer Âskâlânî, *Fethu’l-Bârî Şerhu Sahihi Buhârî*, Cenaiz, 43, (1303) Kahire, 1987, III, 206.

idi. Daha sonra gerek tabîî afetler, gerekse düşman kavimler tarafından çocukları ile bütün malı mülkü telef edildi; kendisi de ağır bir hastalığa yakalandı.¹²⁷

İbn Abbas dedi ki: Ona “Eyyüb” adının verilmiş sebebi, her durumda yüce Allah’a dönüşünden dolayıdır. Rivâyet edildiğine göre Eyyüb (as) oldukça büyük serveti bulunan Rumlardan bir adam idi. Oldukça iyi, takva sahibi, yoksullara merhametli idi. Yetimleri ve dulları görüp gözetiyor, ihtiyaçlarını karşılıyor, misafire ikramlarda bulunuyor, yolda kalmış gideceği yere kadar ulaştırıyor, yüce Allah’ın nimetlerine şükrediyordu. Kavmi ile birlikte zorba olan büyüklerinin huzuruna girdiler ve bir hususta onunla konuştular. Eyyüb kendisine ait olan bir ekin dolayısıyla onunla yumuşak konuşmaya başladı. Yüce Allah da kendisini, malını ve ailesini kaybetmekle bedeninde de hastalıkla imtihan etti. Öyle ki eti parça parça döküldü, Sonunda onun hemşehrileri kendisini kasabanın dışına çıkardılar. Hanımı kendisine hizmet ederdi. Eyyüb (as): “*Rabbim, başıma bu belâ gelip çattı.*” ayeti (hastalığı) ile ilgili olarak farklı on beş-on yedi görüş ileri sürülmüştür.¹²⁸

Âlimler Hz. Eyyüb’un (a.s) hangi sebepten dolayı, “*Doğrusu bana dert gelip çattı. Sen merhamet edenlerin en merhametlisisin*”¹²⁹ dediği ve duçar olduğu belânın süresi hususunda ihtilâf etmişlerdir. İbn Şihab, Enes (r.a.)’den Hz. Peygamber (s.a.s.)’in şöyle dediğini rivâyet etmiştir: “Hz. Eyyüb (s.a.), on sekiz yıl belâya duçar kaldı...”¹³⁰

Eyyüb (a.s) ilk defa olarak çiçek veya cüzam hastalığına tutulur. Yemeği ancak iki elini birleştirerek tutup ağzına güçlükle götürür. Dili şişer, ağzını doldurur. Yemeği ağzına güçlükle sokar. Barsakları vazifesini yapmaz olur. Yediği şey karnına girdiği gibi çıkar, vücuduna yararlı olmaz. Güç kalmaz hale gelir.¹³¹ Ancak o, bu felaketleri büyük bir sabır ve tevekkülle karşılayarak Allah’a secde eder ve “Anamın bağrından çıplak çıktım ve toprağın bağrına çıplak döneceğim; rab verdi ve rab aldı. Rabbin ismi mübarek olsun” der, hastalıktan şifa bulmak için Allah'a dua ederdi.¹³² Kur’an’ı Kerim, Hz. Eyyüb (a.s)’in ettiği duayı şu âyetlerle bildirmiştir;

“Eyyüb da: "Başıma bir bela geldi, (Sana sığındım), Sen merhametlilerin merhametlisisin" diye Rabbine nida etmişti. Biz de onun duasını kabul etmiş ve başına

¹²⁷ Hayrettin Karaman, Mustafa Çağrı, İbrahim K.Dönmez, *Kur’an Yolu*, Ankara, 2003, III, 588.

¹²⁸ Ahmed İbn Bekr İbn Farh Kurtubi, *e1-Câmi-u Li Ahkâmi'l Kur'an*, Beyrut, 1988, XI, 214-215.

¹²⁹ el-Enbiya, 21/83.

¹³⁰ Fahrüddin Râzî, *Tefsîru'l- Kebîr Mefâtihu'ul-Gayb*, Beyrut, 2005, XII, 191.

¹³¹ M. Asım Köksal, *Peygamberler Tarihi*, I, 308.

¹³² Karaman, vd. *Kuran Yolu*, III, 588.

*gelenleri kaldırmıştık. Katımızdan bir rahmet ve kulluk edenlere bir hatıra olmak üzere ona tekrar ailesini ve kaybettikleriyle bir mislini daha vermiştik.*¹³³

*Kulumuz Eyyüb'u da an. O, Rabbine, “Şeytan bana sıkıntı ve acı vermektedir” diye seslenmişti. “Ayağını yere vur (dedik), işte yıkanılacak ve içilecek serin bir su!” Tarafımızdan bir rahmet ve akıl iz'an sahipleri için de anılacak bir örnek olmak üzere ona aile efradını, ayrıca bunlarla birlikte bir mislini daha bağışladık.*¹³⁴

Bu âyetlerde ifade buyrulduğu üzere Hz. Eyyüb ağır bir hastalığa yakalanmış ve hastalıktan kurtulmak için Allah'ın merhametine sığınarak O'ndan şifa dilemiştir. Yüce Allah duasını kabul etmiş; ayağını yere vurmasını, çıkacak su ile yıkandığında iyileşeceğini bildirmiş, böylece onu sağlığına kavuşturmuştur. Ayrıca ona aile efradını, bunlarla birlikte bir mislini daha vermiştir. İslâmî literatürde Eyyüb (a.s)'ın, başına gelen bütün musibetlere rağmen şikâyet etmeyen sabır timsali olarak bilinen bir Peygamberdir.¹³⁵

Yukarıdaki âyetlerin arka planında, bela ve musibetlere maruz kalındığı vakit, dua ve niyazın nasıl ince bir üslupla yüce Allah'a arz edileceğinin eşsiz bir örneği de vardır.

1.1.1.3. Konuşma Zorluğu Çeken Hz. Musa (a.s.)

Kur'an-ı Kerim'de kendisinden en çok söz edilen Peygamber Hz. Musa'dır.¹³⁶ Musa (a.s)'in konuşmada zorluk çekmesine neden olan olay şöyledir:

“Musa (a.s) yürüyecek yaşa geldiğinde, annesi, (analığı Asiye) onu kucağında oynatıyordu. Bir gün, Asiye hatun onu Firavun'a uzatarak; “Benim ve senin için göz aydınlığı olan çocuğu al!” demişti. Firavun, onu, kucağına alınca, Musa (a.s), Firavun'un sakalını çekip yoldu! Firavun, kızıp: “Cellâtları, yanıma çağırınız! Bu, o'dur, dedi ise de, Asiye hatun: “Bu çocuğu, öldürmeyiniz! Belki, bize faydası dokunur yahut kendimize evlat ediniriz. O, daha çocuktur. Aklı, ermez. Bunu, ancak çocukluğundan yapmıştır. Sen, Mısırlılar arasında süs eşyası, benden daha zengin bir kadın bulunmadığını, bilirsin. Ben, onun önüne, süs yakutlarından birini koyacağım. Kendisine bir de ateş kuru koyacağım. Eğer, yakutu alırsa o, akıllı demektir. Eğer, eline ateş korunu alırsa, o, sabidir,” dedi. Asiye hatun, onun için bir yakut çıkardı. İçinde ateş

¹³³ el-Enbiya, 21/83–84.

¹³⁴ es-Sâd, 38/41–43.

¹³⁵ Karaman, vd. *Kuran Yolu*, III, 588.

¹³⁶ Karaman, vd. a. g. e. III, 537.

koru bulunan bir taşı da, Musa (s.a) önüne koydurdu. Cebrail (a.s) gelerek Musa (a.s)’a, ateş koruna el attırdı. Ateşi ağzına götürünce, Musa (a.s)’ın dili yandı.”¹³⁷

Hız. Musa (a.s)’a Peygamberlik gelince yüce Allah, O’nu Firavun’u Allah’a inanması için görevlendirir: Musa (a.s), bu zorlu göreve karşısında yüce Allah’tan kendisine yardım etmesi için şu duayı yapar. “Musa: “Rabbim! Göğsümü genişlet, işimi kolaylaştır, dilimin düğümünü çöz ki sözümü iyi anlasınlar. Ailemden kardeşim Harun’u bana vezir yap, beni onunla destekle, onu görevimde ortak kıl ki Seni daha çok tesbih edelim ve çokça analım. Şüphesiz Sen bizi görmektesin” dedi. Allah buyurdu: “Ey Musa! Dileğin kabul edildi. Zaten sana bir kere daha lütufta bulunmuştuk.”¹³⁸

Tefsirlerde Hız. Musa’nın duasında yer alan “dilimden düğümü çöz” ifadesiyle neyin kastedildiği açıklanırken genellikle yukarıda ki olay aktarılır. Kasas süresindeki âyette ise Hız. Musa’nın şöyle dediği belirtiliyor:

*Musa: “Rabbim! Doğrusu ben onlardan bir cana kıydım. Beni öldürmelerinden korkarım. Kardeşim Harun’un dili benimkinden daha düzgündür. Onu, beni destekleyen bir yardımcı olarak benimle gönder, çünkü beni yalanlamalarından korkarım” dedi.*¹³⁹

Ayrıca Firavun, Hız. Musa (a.s)’ın Peygamberliğini kendi halkının gözünden düşürmek için âyette de belirtildiği gibi O’nun konuşmada zorluk çektiğini delil olarak öne sürmüştü, “Ben, zavallı ve nerdeyse konuşamayan bu kimseden daha üstün değil miyim? demişti.”¹⁴⁰

Vehbe ez-Zuhaylî, Tâhâ süresinde Hız. Musa’nın âyette yaptığı dua neticesinde yüce Allah, O’nun dilindeki bağının çok az bir kısmı kalmış olsa bile bağlarının büyük bir kısmını çözdü,¹⁴¹ dedikten sonra Zuhuf süresinde ise şunları söylemektedir. “Firavun’un Hız. Musa (a.s.) hakkındaki bu meramını neredeyse ifade edememe düşüncesi onun önceki bilgisine göredir. Yoksa daha sonra lütuf sahibi olan Allah Hız. Musa’nın dilindeki bu kekemeliği şu âyette “Dilimden (şu) bağı çöz. Ki sözümü anlasınlar”¹⁴² belirtildiği gibi gidermişti. Ama bunu Firavun bilmiyordu veya her ne kadar bu hadiseyi idrak etmiş olsa da, cahil ve sağlıklı düşünmeyen kavmine bunu

¹³⁷ Köksal, *Peygamberler Tarihi*, II, 13.

¹³⁸ et-Tâhâ, 20/25–37.

¹³⁹ el-Kasas, 28/33–34.

¹⁴⁰ ez-Zuhuf, 43/52.

¹⁴¹ Vehbe Zuhaylî, et-*Tefsîru’l-Munîr*, Beyrut, 1991, XVI, 205.

¹⁴² et-Tâhâ, 20/27–28.

geçerli bir delil gibi sunmak istemiştir.¹⁴³ İşte bu ayetlerden rahatlıkla anlaşılın şu ki, Hz. Musa (a.s) Peygamber olmadan önce konuşma zorluğu çekmiştir. Bu yüzden bu durumunu yüce Allah'a arz etme ihtiyacı duymuştur.

Aşağıdaki şu hadiste Peygamberimizin Hz. Musa'nın dilinde bir tutukluk olduğunu belirtmesi ayrı bir delil gibi gözükmektedir.

Rivâyete göre Hz. Hüseyin'in de dilinde hafif bir tutukluk vardı. Peygamber (s.a.): "O bu tutukluğu amcası Musa'dan miras almıştır." buyurmuştur.¹⁴⁴

1.1.1.4. Balığın Karnında Engelli Duruma Düşen Yunus (a.s.)

Balık tarafından yutulduğu için kendisine Zünnûn lakabı verilen, Hz. Yunus, putlara tapan Nînovâ halkını tevhid dinine davet etmekle görevlendirilmişti. Halkı uzun süre dine davet etmesine rağmen kendisine çok az kimse iman etmişti. Bu durum karşısında ümidini yitiren Hz. Yunus, kavmine kızmış, onların başına gelecek bir musibetten kendisini kurtarmak için gemiye binip şehirden uzaklaşmıştır. Bindiği gemi, yükünün fazla olması sebebiyle batmaya yüz tutunca geminin yükünü hafifletmek üzere çekilen kura neticesinde denize atılmış ve bir balık tarafından yutulmuştur. İşte Yunus'un karanlıklar içinde yaptığı duadan neticesinde yüce Allah, Yunus'un duasını kabul ederek onu bu sıkıntıdan kurtarmış, balık onu hasta bir halde açık bir yere bırakmıştır; Yunus iyileştikten sonra tekrar kavmine dönmüştür.¹⁴⁵

Hz. Yunus'un balığın karnında kaldığı müddetle ilgili olarak, rivayetlerde; "40 gün, 7 gün, 3 gün, kuşluk vaktinden akşam vaktine kadar" gibi farklı rakamlar gelmiştir. Karaya atıldığında bitkin ve halsiz bir vaziyette idi.¹⁴⁶ Hiç şüphe yok ki Yunus Peygamber, balığın karnında olsun veya karaya atıldıktan sonra olsun engelli duruma düşmüştü. Onun bu hali pratik hayatta ona benzer duruma düşenler için bir örnek teşkil edebilir. Zira deprem kasırga gibi doğal afetler veya maden, gemi ve uçak gibi kazalarda hayatta kalan ve (geçici de olsa) engelli duruma düşen kazazedeler, Yunus Peygamberin durumuna benzemektedirler. Yunus Peygamber balığın karnında iken acaba ibadet mükellefiyeti kendisinden düşmüş müdür? Veya ibadetin ne kadarı ile mükellef tutulmuştur? İbadetini nasıl yapmıştır? İşte buna benzer soruların cevaplarının bilinmesi benzer duruma düşecek kişilerin hukuki durumları hakkında bir fikir verebilir.

¹⁴³ Zuhaylî, *et-Tefsîru 'l-Munîr*, XXV, 167.

¹⁴⁴ Zuhaylî, a.g.e. XVI, 204.

¹⁴⁵ es-Saffat, 37/140–148; Karaman, vd. *Kur'an Yolu*, III, 590.

¹⁴⁶ İbrahim Canan, *Hadis Ansiklopedisi Kütüb-i Sitte*, İstanbul, t.y, XII, 165.

Kur'an'ı Kerimde Yunus (a.s) hakkında şu bilgilere yer verilmektedir: “*Doğrusu Yunus da gönderilen Peygamberlerdendi. Hani o, dolu bir gemiye binip kaçmıştı. Gemide olanlarla karşılıklı kur'a çektiler de kaybedenlerden oldu. Yunus kendini kınayıp dururken onu bir balık yuttu. Eğer Allah'ı tesbih edenlerden olmasaydı, Tekrar diriltilecekleri güne kadar onun karnında kalırdı. Halsiz bir vaziyette kendisini dışarı çıkardık. Ve üstüne (gölge yapması için) kabak türünden geniş yapraklı bir nebat bitirdik. Onu, yüz bin veya daha çok kişiye Peygamber olarak gönderdik. Sonunda ona iman ettiler, bunun üzerine biz de onları bir süreye kadar yaşattık.*”¹⁴⁷

(Ey Resulüm!) Zünnûn'u da (Yunus'u da zikret). O öfkeli bir halde geçip gitmişti; bizim kendisini asla sıkıştırmayacağımızı zannetmişti. Nihâyet karanlıklar içinde: “Senden başka hiçbir tanrı yoktur. Seni tenzih ederim. Gerçekten ben zalimlerden oldum!” diye niyaz etti. Bunun üzerine onun duasını kabul ettik ve onu kederden kurtardık. İşte biz müminleri böyle kurtarıyoruz.¹⁴⁸

1.1.1.5. 100 Yıl Ölü Bırakılıp Tekrar Diriltilen Uzeyr (a.s.)

Bakara süresinin 259. âyetinde yüz yıl ölü bırakılıp diriltildiği açıklanan Zat'ın Uzeyr (a.s) olduğu ileri sürülmekte ve “Selef ve Halef ulemasını çoğunluğu katında meşhur olan budur” denilmektedir.¹⁴⁹ Bu olay Kur'an'ı Kerimde şu şekilde geçmektedir:

“Yahut altı üstüne gelmiş bir kasabaya uğrayan kimseyi görmedin mi? “Allah burayı ölümünden sonra acaba nasıl diriltecek?” dedi. Bunun üzerine Allah onu yüz yıl ölü bıraktı, sonra diriltti. “Ne kadar kaldın?” dedi. “Bir gün veya bir günden az kaldım” dedi. “Hayır, yüz yıl kaldın, yiyeceğine içeceğine bak, bozulmamış; eşeğine bak ve hem seni insanlar için bir ibret kılacağız, kemiklere bak, onları nasıl birleştirip, sonra onlara et giydiriyoruz.” dedi; bu ona apaçık belli olunca, “Artık Allah'ın her şeye Kadir olduğuna inanmış bulunuyorum” dedi.”¹⁵⁰

Yaygın olan rivâyete göre, yıkık kasaba Beytülmakdis'ti. Oradan geçen ise Şerhiyâ oğlu Uzeyr idi. Bu kişi şöyle demişti: Harap olmuş bu kasabayı Yüce Allah nasıl imar eder? Allah, canını almaksızın yüz yıl süre ile onun duyu ve hareket kabiliyetlerini ortadan kaldırdı. Daha sonra ona hareket verdi, adeta uykudaymış da

¹⁴⁷ es-Saffat, 37/140–148.

¹⁴⁸ el-Enbiya, 21/87–88.

¹⁴⁹ Köksal, *Peygamberler Tarihi*, II, 281.

¹⁵⁰ el-Bakara, 2/259.

uyanırmışçasına hızlıca ve kolaylıkla onu diriltiverdi. Melek aracılığı ile ona: “Ne kadar süre kaldın?” denildi. Bunun üzerine: Benim tahminime göre, bir gün yahut bir günün bir kısmı kadar uyudum dedi. Çünkü sabah vakti ölmüş, daha sonra da günün sonlarına doğru Allah onu diriltmişti. Güneşin henüz batmadığını görünce aynı günün güneşi olduğunu sanmıştı. Ona şöyle cevap verildi: Hayır, sen yüz yıl uykuda kaldın. Şimdi bizim kudretimizin delillerini görmen için bu süre boyunca beraberinde kalmış olan yiyeceğine ve içeceğine bir bak. Değişmemiş, bozulmamış; hâlbuki azıcık bir süre geçmekle benzeri şeylerin bozulması bir kanundur. Yine bizim kudretimizin delilini görmek üzere eşeğine bir bak! Onun kemikleri nasıl çürümüş, eklemleri birbirinden ayrılmış. Böylelikle onun ve senin üzerinden hareketsiz yahut uykuda iken uzun bir zaman geçtiğini açıkça gör. Bizler bütün bunları sana gerçekleşmesi uzak ihtimal olarak gördüğün şeyi gözlerinle göresin, hayrete düştüğün şeye kesinlikle inanasın diye gösterdik ve öldükten sonra dirilmeye seni bir âyet (delil) kılalım, kıyamet günü dirilişe tam kadir olduğumuzu gösteren bir belge kılalım diye yaptık. Eşeğinin sağa sola dağılmış kemiklerini nasıl kaldırdığımızı bir bak. Bu kemikler birbirlerinin üstünde yığılı duruyorlar. Biz bu kemikleri cesedindeki asıl yerlerine geri yerleştiriyoruz. Sonra bu kemiklere et, sinir, damar ve deri giydiriyoruz. Daha sonra Yüce Allah bir melek gönderdi ve bu cesede ruh üfledi. Aziz olan Allah’ın izniyle eşek anırmaya başladı. Bütün bunlar ise Uzeyr’in gözleri önünde oldu. Bütün bunları açık seçik görünce, “Ben bunu artık biliyorum” dedi. Çünkü gözlerimle gördüm. Kesinlikle biliyorum ki Allah, her şeye kadirdir. Hiç bir şey O’na zor değildir.¹⁵¹

Kur’an’da geçen bu kıssa hakkında hukuk ve tıp bilim adamlarının dikkatini çekmek istiyoruz. Zira tıbbi olarak, baygınlık, koma, bitkisel hayat, derin şuur kaybı, beyin ölümleri hayatta sık sık rastladığımız olaylardır. Uzun yıllar uyku halinde hareketsiz kaldıktan sonra uyanan insanların varlığı artık bilenen gerçeklerdir. Zaman zaman televizyon ve gazetelerde, “işte mucize, yıllar sonra tekrar hayata döndü!” gibi haberlere yer verilmektedir. İşte bu vakalar bitkisel hayatta olan kişilerdir. Derin koma da aynı şekildedir. Bu durumda olan insanları tıp ölü kabul etmemektedir. Bu yüzden bu gibi kişilerden organ nakli yapılmamaktadır. Bu tür musibetlere maruz kalan çok sayıda engelli vardır ve var olmaya da devam edecektir. Dolayısıyla bu tür engelliler ile Hz.

¹⁵¹ Zuhaylî, *et-Tefsîru 'l-Munîr*, III, 33–35.

Uzeyr kıssası arasında nasıl bir irtibat kurulabilir ve çözüm getirilebilir, gerçekten üzerinde kafa yormaya değer şeyler olduğunu düşünüyoruz.

Zira günümüzde İslam hukukçuları arasında, beyin ölümü gerçekleşen ancak biyolojik olarak gerçekleşmeyen hastaların hukuki ve dini anlamda da ölmüş sayılıp sayılmayacağına dair ihtilaflar vardır. İslam Konferansı Örgütüne bağlı İslam Fıkhi Konseyi ve İslam dünyasındaki çeşitli fetva merkezleri beyin ölümünü insan hayatını sona ermesi olarak kabul etmiştir. Bunun yanında hala konuya tereddütle yaklaşan İslam hukukçuları olduğunu da ifade etmek gerekir.¹⁵²

1.1.1.6. Değerlendirme

Yukarıda bahsi geçen Peygamberlerin bir çeşit engellilik halleri yüce Allah'ın kitabında zikredilmeleri gerçekten çok manidardır. Özellikle bu Peygamberlerin engellerle karşılaştıkları zaman sergiledikleri hal ve davranışları, Allah'ın kendilerine şifa verme ümidini taşımaları ve sıkıntılarının sona ermesi için yüce Allah'a duada bulunmaları tüm insanlar için örnek alınması gereken anlamlı mesajlardır. Zira yüce Allah, kendi kitabında anlamsız mesajlara yer vermez. Peygamberlerin kıssaları hakkında şöyle buyurmaktadır; *“And olsun ki, Peygamberlerin kıssalarında, aklı olanlar için ibretler vardır. Kuran uydurulabilen bir söz değildir.”*¹⁵³

Kanaatimizce Kur'an'da bir mucize olarak sunulan birçok olay ve kıssa ileride insanlığın istifade edeceği çok önemli bilgiler ve ilim kapılarını açacak şifrelerdir. Zira Kur'an'daki birçok ayet ve özellikle ilmi mana içeren ayetler, ilmin ilerleyip pozitif merhaleye ulaştıktan sonra anlaşılabilir. Tıpkı Hz. Üzeyir'in hakikati gördükten sonra *“Artık Allah'ın her şeye Kadir olduğuna inanmış bulunuyorum”* dediği gibi.

Kur'an'ın sunduğu Peygamber kıssalarından çıkarılacak sonuçlardan birisi de şudur: Peygamberler hakkında yapılacak her hangi bir araştırma, bir insan portesini bütün yönleriyle; zaafı ve üstünlükleriyle sunmak zorundadır. Çünkü tamamı hatasız, doğru ilahi özellikler taşıyan ya da tümü hatalı eksik bir insan modeli yoktur. Doğrulardan ibret ve kuvvet alındığı gibi hata ve eksikliklerden ibret almak ve dersler çıkarmakta en az o kadar önem arz etmektedir. Zira Kur'an bunu çok özlü bir şekilde ifade etmektedir. *“And olsun onların (geçmiş Peygamberler ve ümmetlerinin) kıssalarında akıl sahipleri için pek çok ibretler vardır. (Bu Kur'an) uydurulabilecek bir*

¹⁵² İbrahim Çalışkan, Şamil Dağcı, Ahmet Ünsal, *Fıkıh*, Ankara, 2005, 314.

¹⁵³ Yusuf, 12/111.

*söz değildir. Fakat o, kendinden öncekileri tasdik eden, her şeyi açıklayan (bir kitaptır); iman eden toplum için bir rahmet ve bir hidayettir.”*¹⁵⁴

1.2. PEYGAMBER DÖNEMİNDE ENGELLİLER

Her toplumda engelli olduğu gibi Peygamber efendimiz (s.a) döneminde de engelli sahabeler vardı. Bu sahabelerin bazıları doğuştan bazıları ise çeşitli sebeplerle sonradan engelli olmuşlardı. Yüce Allah'ın kitabının ve Peygamber uygulamasının hâkim olduğu asrı saadet döneminde yaşayan tüm insanlar gibi engellilerin de, insanlık tarihi boyunca insana verilen değer bakımından en mutlu ve en huzurlu bir ortamı yakaladıklarını söyleyebiliriz.

Zira Hz. Peygamber (s.a.) toplumu, Resulüllah'ı üsve-i hasene (en güzel örnek) olarak kabul eden, asabiyet ve kavmiyetçilikten uzak, birlik ve beraberlikten ayrılmayan, iyiliğin yaygınlaştırılıp kötülüklerin engellendiği, eşitlik, hak, adalet ve hürriyet prensipleri üzerine kurulan ve kardeşliğin, birlik ve barışın hâkim olduğu; anarşi, fitne, kin ve düşmanlık tohumlarının atılmasına imkân verilmeyen, kimsenin aşağılanmadığı, insanların iman ibadet ve ahlak çizgisinden değerlendirildiği “Allah'tan korkmanın” prensip kabul edildiği bir toplumdur. Böyle bir toplumda müminler sevmekte, acımakta ve şefkate bir vücut gibi olmuşlar, birbirlerine asla buğz edip sırt çevirmemişlerdir.¹⁵⁵

Yüce Allah'ın engellilere sağladığı kolaylıklar, aynı şekilde Peygamber tarafından hayata geçirilmiş, Peygamberin onlarla olan münasebetleri, özel bir ilgi ve hikmetli muamelelerde kendini göstermiştir. Peygamberin onlarla olan bu münasebetleri onların sosyal hayat içinde etkin bir şekilde yer aldıklarını göstermektedir. Hz. Peygamber engellilerin bir tüketici kitlesi olmadığını onları yönetici, vali, kadı, imâm, müezzin öğretmen, asker ve zekât memurluğu gibi çeşitli görevlerde istihdam ederek göstermiştir. Böylelikle bedenî ve zihnî yetenekleri doğrultusunda kamu hizmetleri dâhil, her alanda aktif ve üretken olmalarını sağlamıştır. Hz. Peygamber (s.a)'in: “İnsanlar çeşitli madenler (gümüş ve altın) gibidir”¹⁵⁶ sözüne binaen onları tıpkı maden gibi işlemiş ve değerli pırlantalar haline dönüştürmüştür.

¹⁵⁴ Yusuf, 12/111.

¹⁵⁵ M. Ali Kapar, “Hz. Peygamber'in Gerçekleştirdiği Toplum Yapısı ve Özellikleri”, *Peygamberimiz Hz. Muhammed*, Diyanet İlmî Dergi, Özel Sayı, Ankara, 2000, 94.

¹⁵⁶ Buhârî, Menâkib, 1, (3493) Âskâlânî, *Fethu'l-Bârî Şerhu Sahîhi Buhârî*, VI, 608; Müslim, Birr, 33 Nevevî, *Şerhu Sahîhi Müslim*, XVI, 185.

Örneğin, Hz. Peygamber, kendisi için “Muâz ne kadar güzel bir adamdır, ey Muâz! Ben seni Allah için seviyorum” diyerek iltifat ettiği, helal ve haramı en iyi bilen¹⁵⁷ ortopedik engelli Muâz b. Cebel’i Yemen’e vali olarak göndermiştir.¹⁵⁸ Görme engelli Abdullah İbn Ümmi Mektum’u Yesrib’e Mus’ab İbn-i Umeyr’le birlikte gönderip, Yesrib halkına Kur’an okuyan ve Allah’ın dinini öğreten ilk muallim ve davetçilerden biri olarak görevlendirmiştir. Çeşitli vesilelerle Medine dışına çıktığında onu yerine vekâlet etmek üzere 13 defa vekil bırakmıştır. Yine Resulullah’ın görev vermesiyle İbn Ümmi Mektum, cemaate namaz kıldırması, Mekke ve Medine’de uzun yıllar müezzinlik yapmıştır.¹⁵⁹ Sahabeden görme engelli İtbân b. Malik kendi kabilesine imâmlık yapmak için Peygamberden izin istemesi ardından Peygamber (s.a) bizzat onun evine giderek namaz kılınacak yeri teftiş ettikten sonra kendisini imâm olarak görevlendirmiştir.¹⁶⁰

Cihada iştirak etmemelerine ruhsata verilmesine rağmen bazı gönüllü engelli sahabeler kendi istekleriyle asker olarak savaşa iştirak etmek istemeleri karşısında Peygamber (a.s) onları toplumdan tecrit etmeme ve şehit olma arzularını kırmama adına izin vermiştir. Mesela Ortopedik engelli bir sahabî olan Amr b. el-Cemûh’un dört oğlu vardı. Hz. Peygamber ile savaflara katılıyorlardı. Babalarının engelli olması sebebiyle Allah’ın kendisine verdiği ruhsatı kullanmasını öğütüyorlardı. Ensâr’ın ileri gelenlerinden ve şehit olmayı şiddetle arzulayan biri olarak Amr ise Hz. Peygamber’e başvurarak, oğullarının kendisine engel olduklarını, şehit olmak istediğini söylüyordu. Bir gün Hz. Peygamber’e gelerek: “Ey Allah’ın Resulü! Ne dersin, eğer ben şehid oluncaya kadar Allah yolunda savaşsam, cennette bu ayağım düzelmiş bir şekilde yürüyebilecek miyim?” diye sorunca Hz. Peygamber: “Evet” dedi. Bunun üzerine Amr, Uhud savaşına oğullarıyla birlikte savaşa iştirak etti. Savaş esnasında onu gören Hz. Peygamber: “Ben sanki seni cennette bu ayağın iyileşmiş bir vaziyette yürürken görüyor gibiyim.” buyurdu. Nihayet Amr, çok arzuladığı şahadete kavuştu. Hz. Hamza ile birlikte şehitler kervanına katıldı.¹⁶¹

Öte yandan Resulullah (s.a), kendilerine verilen ruhsatı kullanarak Medine’de

¹⁵⁷ Said Havva, *el-Esas Fi’s-Sünne*, Çev. A. A. Ural, O. Aktepe, A.Varol, İstanbul, 1991, VI, 416–418.

¹⁵⁸ M. Said Ramazan Bûti, *Fıkhu’s-Sire*, Beyrut, 1993, 358.

¹⁵⁹ Abdurrahman Re’fet Bâşâ, *Sahabe Hayatından Tablolar*, Çev. T. Uzun, 2005, I,121–126, Abdülmelik İbn Hişâm, *es-Sîretu’n-Nebeviye*, Beyrut, 1994, II, 216.

¹⁶⁰ İzzeddin İbnü’l-Esîr, *Usdu’l-Ğabe, Fi Ma’rife’tis-Sahabe*, Beyrut, 1995, III, 453, en-Nisaî, İmâmetu’l-A’mâ, 10, 786.

¹⁶¹ İbn Hişâm, *es-Sîretu’n-Nebeviye*, III, 45.

kalan engellileri savaşta bile unutmamış, haklarında şu güzel sözleri sarf etmiştir: “Medine’de öyle bir takım kimseleri geri bıraktınız ki, siz ne kadar yol aldıysanız, neyi harcadıysanız, ne kadar vadi kat ettiyseniz, mutlaka onlar onda sizinle birlikte dirler.” Ey Allah’ın Resulü, dediler, Medine’de buldukları halde nasıl bizimle beraber olabilirler? Hz. Peygamber: “Mazeretleri onları alıkoydu”¹⁶² diye buyurdu.

Şunu belirtelim ki, Hz. Peygamber, insanları engelli veya engelsiz olarak ayırmamıştır. Çünkü onun kıstası şu sözleri olmuştur: “Allah (c.c.) sizin suretlerinize ve mallarınıza bakmaz, lakin sizin kalplerinize ve amellerinize bakar.”¹⁶³ Fakat yüce Allah’ın “*Mü’min’lere kol kanat ger ve onları koru.*”¹⁶⁴, ayrıca “*Ve Rabbinin hoşnutluğunu umarak sabah akşam O’na yalvarıp yakaranlarla birlikte sen de sabret. Dünya hayatının cazibesine kapılarak gözlerini onlardan ayırma*”¹⁶⁵ emrine binaen yardıma, ilgiye ve bakıma muhtaç insanlarla da özellikle ilgilenmiştir. Onlara karşı kötü davrananları da uyarmıştır; bir kimsenin mümin kardeşini herhangi bir kusuru veya fiziki engeli sebebiyle küçümsemesi günah olarak ona yeter,¹⁶⁶ buyurmuştur.

Hz. Peygamber toplum içinde hiçbir sosyal statüye sahip olmayan ve horlanan engellilerle de yakından ilgilenmiş onlarla şakalaşmış ve onlara şefkatle yaklaşmıştır. Peygamberimiz bu konuda sosyal pedagojik yöntemler kullanarak, engellilerin toplumsal rehabilitasyon sürecini hızlandırmıştır. Mesela Peygamber, ortopedi engelli olduğu için, toplum içinde bulunmaktan tedirgin olan ve bu yüzden çölde yaşamayı tercih eden Zahir İbn-u Haram isminde bir sahabeye çölden bazı bitkileri toplayıp, Medine pazarında beraberce pazarlamayı önermesi ne kadar manidar bir yaklaşımdır. Pazardaki alışverişlerde Zahir’e yardımcı olan Peygamberimiz etrafına da “Zahir bizim çölümüzdür, biz de onun şehriyiz” diyerek sürekli iltifatlarda bulunmuştur.¹⁶⁷

Zahir, bir gün Medine pazarında Hz. Peygamber’i bir köşede beklerken, Peygamberimiz ona arkadan yaklaşır ve gözlerini kapatarak şakalaşır. Peygamberin o güne kadar hiç kimseye bu denli mesafesiz davranmadığını gören etraftaki Müslümanlar, bu ilginç manzarayı seyrederek. Kâinatın efendisi, bunu fırsat bilerek,

¹⁶² Muhammed İbn Ahmed İbn Ebi Bekir İbn Farh el-Kurtubi, *e1-Câmi-u Li Ahkâmi'l Kur’ân*, Beyrut, 1988, VIII,144, Buhârî, Cihad 35; Buhârî, *el-Câmiu's-Sahîh*, VI, 2679.

¹⁶³ Müslim, Birr, 33; Nevevî, *Şerhu Sahîhi Müslim*, XVI, 121.

¹⁶⁴ el-Hıcr, 15/88.

¹⁶⁵ el-Kehf, 18/28.

¹⁶⁶ Buhârî, Edeb 57; Müslim, Birr 32; Nevevî, *Şerhu Sahîhi Müslim*, XVI, 121.

¹⁶⁷ Ali Seyyar, <http://engelli-21.blogspot.com/2009/10/prodrali-seyyar-yldzlar-engel-tanmaz.html>, 03.05.2010; İmadu'd-Din Ebu'l-Fida İsmail b. Ömer İbn Kesîr, *el-Bidâye ve'n-Nihâye*, Çev. M. Keskin, Çağrı Yayınları, İstanbul, 1994, VI, 60.

çevreye yüksek sesle: “Bir kölem var. Satıyorum. Onu benden kim alır?” diye şakasını sürdürür. Zahir, “Ey Allah’ın elçisi, beş para etmez bir sakat köleyi kim satır alır?” deyince şaka bu andan itibaren biter. Peygamberimiz bütün ciddiyetiyle kendilerini sarmış olan kalabalığa seslenerek, şöyle der: “Ya Zahir, Andolsun ki Allah ve Allah’ın Resulü katında senin değerini paha biçilmez! Bunun için biz de seni seviyoruz.”¹⁶⁸

Peygamber döneminde savaşlar neticesinden sonradan engelli duruma düşen bir hayli sahabenin olduğu da görülmektedir. Mesela Uhud gazvesinde özellikle Peygamber (s.a.)’in etrafında savaşmakta olan Ebû Decâce, Ebû Talha, Talha b. Übeydullah, Ebû Seleme b. Abdüsed, Abdurrahman b. Avf, Nesîbe bnt. Ka’b gibi meşhur sahabeler olmak üzere yirminin üzerinde sahabe çeşitli şekillerde engelli durumuna düşmüşlerdir.¹⁶⁹

Ayrıca Hz. Peygamber, sağlıklı insanların engellilerle ilişkilerini yönlendiren ahlaki düzenlemelerde de bulunup uyguladıktan sonra onlara yapılan yardımların sevap yönünü belirterek insanları onlara yardıma teşvik etmiştir. Örneğin bir hadisinde “Görme engelliye rehberlik etmen, işitme ve konuşma engellilere anlayacakları bir şekilde anlatman, bir ihtiyacı konusunda senden yol göstermeni isteyen kimseye yol göstermen, yardım isteyen kimsenin yardımına koşuşturman, koluna girip güçsüze yardım etmen, bütün bunlar senin kendine yapacağın sadaka çeşitlerindedir,” buyurmuştur.¹⁷⁰

Hz. Peygamber (s.a), devletin, hasta, zayıf, engelli ve bakıma muhtaç kimseleri koruyup gözetmesi gerektiğine işaret ederek, “Kim ölür de mal bırakırsa, malı varislerindedir. Kim bakıma muhtaç kimseler bırakırsa (kellen) onun sorumluluğu bana aittir”¹⁷¹ buyurmakla engellilerin durumunu özellikle etki ve yetki konumunda olan yöneticilerin dikkatine sunmuştur.

Hz. Peygamber (s.a), bir yandan kişi ve kuruluşları engellilere yönelik ilişkilerde ne yapmaları hakkında örnek teşkil edecek uygulamalar oluştururken, diğer taraftan engellilerin kendi konumlarından dolayı hangi davranışlar sergilemeleri hakkında da önemli önerilerde ve müjdelerde bulunmuştur. Gerçekten engelliliğin her türlü kişi

¹⁶⁸ Ali Seyyar, <http://engelli-21.blogspot.com/2009/10/prodrali-seyyar-yldzlar-engel-tanmaz.html>, 03.05.2011; İbn Kesîr, *el-Bidâye ve'n-Nihâye*, VI, 60.

¹⁶⁹ Muhammed Ebu Şehbe, *es-Sîretu'n-Nebeviyye*, Şam, 1992, II, 217.

¹⁷⁰ Ahmed b. İbn Hanbel, *Müsned*, (21816), Beyrut, 1998, VII, 201.

¹⁷¹ Buharî, Ferâiz, 24; Buharî, *el-Câmiu's-Sahîh*, XIV, 6629; Müslim, *Sahih-i Müslim Muhtasarı*, Ferâiz 23, (1061).

için oldukça zor ve meşakkatli bir durumdur. Ancak Hz. Peygamber, engelli olup da sabredenleri cennetle müjdeleyerek engelli insanlara sabrı tavsiye etmiştir. Bir küdsi hadiste yüce Allah, “Herhangi bir kulumu gözlerinden mahrum bırakmak suretiyle imtihana tabi tuttuğumda, sabrederse, gözlerine karşılık ona cenneti veririm”¹⁷² buyurmaktadır. Bir başka hadiste ise şöyledir. “Mü’min bir kişiye bir ağrı, bir yorgunluk, bir hastalık, bir üzüntü isabet etse, hatta ayağına bir diken batsa bile, bunlar mü’minin bir kısım günahlarına kefarettir.”¹⁷³

Sonuç olarak yukarıda verdiğimiz bilgiler ışığında görüldüğü gibi, Resulullah (s.a) engelli sahabeleri sosyal hayattan tecrit etmemiş, yeteneklerine göre çeşitli görevlerde istihdam ederek yeteneklerinin gelişmesine imkân sağlamış ve toplumun istifadesine sunmuştur. Böylece engelli insanların topluma neler verebileceklerini ve neler yapabileceklerini en güzel şekilde göstermiştir. Zaten günümüzde bilindiği üzere engellilerin karşılaştığı en önemli problemlerden birisi de, dinlenmemek, dikkate alınmamak, tabir yerinde ise adam yerine konmamaktır. İşte tam bu noktada günümüzde birçok engelli insanın görmek ve arzuladığı tablolar Hz. Peygamber zamanında gerçekleşmiş güzel örneklerdir diyebiliriz.

Hz. Muhammed (s.a) sadece engelli olmayanların Peygamberi değil tüm insanların Peygamberi ve Peygamberlerin son halkası olduğundan söz ve davranışlarında herkesi memnun edecek bir özellik vardı. Kendisinin fitri yüce ahlaki özelliklere sahip olması yanında, özellikle Abese Suresi’nde geçen görme engelli Abdullah İbn-i Ümmü Mektûm olayında yüce Allah tarafından ikaz edildikten sonra Peygamberin engellilere davranışının daha nazik bir hal aldığı görülmektedir. Dolayısıyla Peygamberin, engellilere yönelik düzenleme ve uygulamalarında fitrata yatkın ve ilahî vahiy özellikleri taşıdığı görülmektedir. Bu uygulamalarında bazı yetenekli sahabelere devletin çeşitli kademelerinde görev vermiş, bazılarını yeri geldiğinde iltifat etmiş, bazılarını onurlandırmış, bazıları ile şakalaşmıştır. Kısacası onları asla toplumun bir köşesine itmemiş, hor görmemiş, toplumun sırtında geçinen, dilenci, işlerini göremez zavallı kişiler olarak görmemiştir. Özellikle engelli sahabe arasında isimleri Müslümanların çoğu tarafından bilinen, Abdurrahman b. Avf, Talha b. Übeydullah, Amr b. Cemûh, Muâz b. Cebel, İmrân b. Husayn, Abdullah b. Ümmü

¹⁷² Tirmizî, Zühd, 56,(2396) II, 268.

¹⁷³ Buhârî, Mardâ, 2; *el-Câmiu’s-Sahîh*, XII, 5686.

Mektum, İtân b. Mâlik gibi sahabenin meşhurlarının olması da bu kanaati desteklemektedir.¹⁷⁴

Öte yandan Peygamber, yeri geldiğinde toplumun onlara sahip çıkmasına ve engellik durumlarına göre pozitif bir ayrımcılığa teşvik etmiştir. Zira iyilik ve yardımlaşma temeli üzerine kurulan İslam toplumu bu özel ihtiyaç sahibi insanlara karşı katı kalpli kesilmeleri ve tamamen duyarsız kalmaları düşünülmeceği ortadadır.

1.3. KUR’AN VE SÜNNETE GÖRE ENGELLİ OLMANIN SEBEPLERİ

İnsanların engellilik konusunda en çok merak edip sordukları şeylerden biriside şu sorulardır. “Engellilik insanın kaderi midir? Niçin engellik vardır? Neden bir başkası değil de ben engellyim? Engelli olmanın asıl sebebi nedir?” Özellikle İslam dininin kaynaklarına dayanılarak bu sorulara verilecek cevaplar Müslüman nüfusun yoğun olduğu yerlerde daha fazla önem arz etmektedir. Haddi zatında bu meseleler “Kelam veya Din Psikolojisi” gibi ilim dallarının konusu olsalar da İslam hukuku konuları arasında kısaca değinilmesinde fayda vardır. Buna binaen biz de bu çalışmamızda konunun detaylarına girmeden özet bir şekilde yukarıdaki sorulara cevap aramaya çalışacağız.

Aslında engelli olmanın sebebi bilinir ve anlaşılırsa yukarıdaki birçok sorunun cevabı da kendiliğinden ortaya çıkar. Yukarıda engelli olmanın sebeplerine ilişkin sorulan sorular pozitif bilimin bu konuda cevap vermekte zorlandığı sorulardır. Zira şimdiye kadar yapılan çalışmalarda henüz kesin bir sonuca ulaşılammıştır. Dolayısıyla biz yapılan bilimsel çalışmaların ortaya koyduğu verilerden ziyade daha çok İslam dininin bu konudaki yaklaşımına göre engelli olmanın sebepleri üzerinde duracağız. İslam dinin temel kaynağı olan Kur’an ve Sünnetin genel manaları itibarıyla engelli olmanın sebepleri çeşitli başlıklar altında zikredilebilir. Kur’an ve Sünnet ışığında bunları en önemli olanlarını şöyle sıralayabiliriz.

1.3.1. İlahi İrade (Kader)

Sözlükte “ istemek, yönelmek¹⁷⁵, bir şeyi yapmak veya yapmamak konusunda karar verebilme bu kararı yürütebilme kudreti¹⁷⁶” anlamlarına gelen irade terim olarak, “Allah’ın veya insanın ilgili seçeneklerden birini seçip belirlemesi, tayin ve tahsis

¹⁷⁴ Ebu Şehbe, *es-Sîretu’n-Nebeviye*, 1992: II, 217.

¹⁷⁵ İbnî Menzûr, *Lisanu’l-Arab*, V, 366.

¹⁷⁶ Doğan, *Büyük Türkçe Sözlük*, 550.

etmesi” diye tanımlanır. Allah’ın iradesi ezeldir, sonsuzdur, sınırsızdır, herhangi bir şeyle bağlantılı değildir ve mutlakdır. İnsanın iradesi ise sonlu, sınırlı, zaman, mekân vb. şeylerle bağlantılıdır. Evrende meydana gelen her olay ve varlık, Allah’ın tekvini (oluşumla ilgili) iradesi ile meydana gelir.¹⁷⁷

Kader sözlükte “ölçü, miktar, bir şeyi belirli ölçüye göre yapmak ve belirlemek” anlamlarına gelir. Terim olarak “ ezelden ebede kadar olmuş ve olacak şeylerin hepsinin zamanının, yerinin ve nasıl olacaklarının Allah tarafından ezelde bilinmesi ve bu bilgiye uygun olarak takdir ve irade edilmesidir. Kader, Allah’ın “ilim” ve “irade” sıfatları ile ilgilidir. Allah, ilim sıfatı ile olacak şeyleri bütün teferruatı ile bilir, irade sıfatı ile şöyle veya böyle olmasını tercih ve takdir eder. İşte bir şeyin, ezelde Allah tarafından bilinmesine ve öylece tercih ve takdir edilmesine “kader” denir.¹⁷⁸ Dünyada meydana gelmiş ve gelecek olan her şey, Allah’ın ilmi, dilemesi, takdiri ve yaratması ile olur. Her şeyin bir kaderi vardır. Kader iç yüzünü ancak Allah’ın bilebileceği, mutlak ve kesin bir biçimde çözümlenmesi mümkün olmayan ilâhi bir sırdır. Zaman ve mekân kavramlarıyla yoğrulmuş bulunan insan aklı, zaman ve mekân boyutlarının söz konusu olmadığı ilâhî ilmi, ilahî irade ve kudreti kavrayabilme güç ve yeteneğine sahip değildir. Kader konusunu kesin biçimde çözmeye girişmek, insanın kapasitesini zorlaması ve imkânsıza talip olması demektir.¹⁷⁹

İlahi iradenin sırrı ve bilgisi biz insanlara verilmediği için, “engellik benim kaderim mi? Niçin bir başkası değil de ben?” gibi sorulara net bir cevap verilememektedir. Bundan dolayı Hz. Peygamber kader konusunu tartışan sahabeye şu uyarıda bulunmuştur: “Siz bununla mı emrolundunuz? Veya ben bunun için mi Peygamber olarak gönderildim? Şunu bilin ki sizden önceki ümmetler bu tür tartışmalara başladıkları zaman helak olmuşlardır. Böyle tartışmalara girmemelisiniz.¹⁸⁰ Zaten konu ile ilgili âyetlere baktığımızda da insanların bu konu üzerinde fazla yorum yapmaları pek kolay görünmüyor. Yüce Allah şöyle buyuruyor. “*De ki: Allah’ın bizim için yazdığından başkası bize asla erişmez.*”¹⁸¹ ,“*Allah’ın izni olmaksızın hiçbir musibet başa gelmez*”¹⁸² ,“*Yeryüzünde vuku bulan ve sizin başınıza gelen herhangi bir musibet*

¹⁷⁷ Heyet, *İlmihal*, I, 135.

¹⁷⁸ Ömer Nesefî, *İslam İnançının Temelleri Akâid*, Ter. Seyyid Ahsen, 2007, 9; Heyet, *İlmihal*, I, 135.

¹⁷⁹ Heyet, *İlmihal*, I, 133–134.

¹⁸⁰ Tirmizî, *Kader*, 1 (2133) II, 199.

¹⁸¹ et-Tevbe, 9/51.

¹⁸² et-Teğâbün, 64/11.

yoktur ki, biz onu yaratmadan önce, bir kitapta yazılmış olmasın. Şüphesiz bu, Allah'a göre kolaydır.”¹⁸³ İşte bu gibi âyetler hakkında yapılan en tutarlı tefsir ve te’viller Kur’an ve Peygamberin sözleridir.

1.3.2. İmtihan (Sınama)

İslam dinine göre dünya bir imtihan ve bir deneme yurdudur. İmtihan (belâ) iyi de olabilir kötü de. Belânın asıl anlamı mihnet, denemek, sınamak demektir. Yüce Allah, “*Bir deneme olarak sizi hayırla da, şerle de imtihan (ibtılâ) ederiz*” buyurmaktadır. Yüce Allah, şükür edip etmeyeceğini ortaya çıkarmak için güzel bir işle kulunu imtihan ettiği gibi, hoşuna gitmeyen bir belâ ile de sabrını denemek için onu ibtilâ (imtihan) eder. O bakımdan Arapçada güzel şeylerle denemeye de “bela” (imtihan) denilir. Kötü şeylerle denemeye de “belâ” denilir. *Andolsun ki sizi biraz korku ve açlık; mallardan, canlardan ve ürünlerden biraz azaltma (fakirlik) ile deneriz*¹⁸⁴ ayeti, imtihanın var olup devam edeceğini teyit etmektedir.¹⁸⁵ Konuyu pekiştiren âyetlerin birkaçı da şunlardır. “*Her can ölümü tadacaktır. Sizi bir imtihan olarak hayır ve şer ile deniyoruz.*”¹⁸⁶, “*Biz, insanların hangisinin daha güzel amel edeceğini deneyelim diye yeryüzündeki her şeyi dünyanın kendine mahsus bir zinet yaptık*”¹⁸⁷, “*O, mutlak galiptir, çok bağışlayıcıdır.*”¹⁸⁸

Peygamberin (a.s), Allah’ın insanları nasıl sınadıklarını haber veren alacalı, kel ve görme engelli ile ilgili meşhur kıssası konumuza güzel bir örnektir. Hadis kısaca şöyledir.

Yüce Allah İsrail Oğulları’ndan, biri alacalı, biri kel ve biri de görme engelli üç kişiyi imtihan etmek ister. Her birine melek göndererek onları iyileştirir ve en çok istedikleri malların doğurgan olanlarından verir ve onları zengin eder. Yıllar sonra Melek, kendilerinin eski durumlarını hatırlasınlar diye her birinin önceki suretine girerek Allah’ın kendilerine verdiği bu mallardan Allah için onlardan talep eder. Alacalı ile kel, eski durumlarını inkâr ettikten sonra bu malları miras yoluyla elde ettikleri yalanını uydurarak bir şey vermeye yanaşmazlar ve ikisi de eski haline döner. Görme

¹⁸³ el-el-Hadid, 57/22.

¹⁸⁴ el-Bakara, 2/155.

¹⁸⁵ Zuhaylî, *Tefsiru'l-Munir*, II, 43.

¹⁸⁶ el-Enbiya, 21/35.

¹⁸⁷ el-Kehf, 18/7.

¹⁸⁸ el-Mülk, 67/2.

engelli ise: “Ben gerçekten görme engelli idim. Allah gözlerimi iade etti. İsteddiğini al, istediğini bırak. Allah’a yemin ederim ki, bugün alacağın hiçbir şeyde sana zorluk çıkarmayacağım, dedi. Melek: “Malın senin olsun. Bu sizin için bir imtihandı. Allah senden razı oldu, arkadaşlarına gazap etti” cevabını verdi (ve oradan ayrıldı).¹⁸⁹

1.3.3. Allah’ın Nimetlerine Şükür Etme

Şükür, her nimetin Allah’tan geldiğini bilip ona hamd etmektir. İslam dinine göre Allah’ın insanlara verdiği nimetler saymakla bitmez. “*Allah’ın nimetini saymaya kalksanız, onu sayamazsınız.*”¹⁹⁰ Dolayısıyla Allah’ın nimetlerinin zirvesi sıhhattir. Sıhhatli olmanın başında ise engelsiz bir bedene ve zihne sahip olmak gelmektedir. “(Resulüm!) *De ki: Sizi yaratan, size işitme duyusu, gözler ve kalpler veren O’dur. Ne az şükrediyorsunuz!*”¹⁹¹ Bu ve benzeri âyetlerde yüce Allah, bu azalara sahip olanların kendisine şükür etmesini istemektedir. Allah’ın Kuran’da verdiği “*Andolsun, eğer şükrederseniz gerçekten size artırırım ve Andolsun, eğer nankörlük ederseniz, şüphesiz, Benim azabım pek şiddetlidir*”¹⁹² hükmü, bunu açıkça ifade etmektedir. Demek ki bu azalar kişi için bir nimettir. Dolayısıyla bu azalardan yoksun olanlara bakmakla kişi sahip olduğu şeyin kıymetini ve değerini daha iyi kavrayacaktır. Yoksa olan olmayanla nasıl kıyas edilecek ve nasıl bu nimetlerin kıymet ve değeri bilinecekti? Engelli insanlar bir bakıma engelli olmayan insanlar için Allah’a şükür etme vesilesidirler. Zira Allah’ın bazı veli kulları engelli birini görünce hemen şükür secdesi yapmaları boşuna değildi. Hadis-i şerifte buyruldu ki: Bir kimse, hasta, sakat birini görünce, “Yüce Allah’a hamdolsun ki beni böyle etmedi. Bundan ve daha başka dertlilerden üstün kıldı.” derse, nimetin şükürü olur.¹⁹³

1.3.4. Günahlara Kefaret ve Derecelerin Yükselmesi

Yüce Allah, (Ey Peygamber!) *Sabredenleri müjdele!*¹⁹⁴ Buyurmaktadır. Bu müjde her türlü musibet, imtihan ve engellik karşısında sabredenlere verilmektedir. Günahları örtecek ve dereceleri yükseltecek her engel insan için bir kazançtır. Bir hadiste şöyle buyrulmaktadır: “Canım kudret elinde olan Allah’a yemin olsun ki,

¹⁸⁹ Buhârî, Enbiyâ, 53, *el-Câmiu’s-Sahîh*, VII, 3273; Müslim, Zühd 10; Nevevî, *Şerhu Sahîhi Müslim*, XVIII, 97–98.

¹⁹⁰ en-Nahl, 16/18.

¹⁹¹ el-Mülk, 67/23.

¹⁹² İbrahim, 14/7.

¹⁹³ Süleyman b. Ahmed et-Taberânî, *el-Mu’cemu’l-Kebir*, el-Mesânidu’l-Mefkûde, 168, Beyrut, 2007, XI, 103.

¹⁹⁴ el-Bakara, 2/155.

herhangi bir müminin başına yorgunluk, hastalık, düşünce, keder, acı ve kaygıdan, diken batmasına varıncaya kadar, her ne musibet gelirse, Allah bunları o müminin hatalarına kefarete kılar.”¹⁹⁵

İmam Ahmed b. Hanbel’in, Hz. Aişe’den rivâyet ettiği bir hadis-i şerifte Allah Resul’ünün (s.a.) şöyle buyurduğu belirtilmiştir: “Kulun günahları çoğaldığında, o günahlara kefarete olarak bir şeyi de yoksa Allah o kulu günahlarını örtmek için, üzüntüye müptela eder.”¹⁹⁶

Bir başka hadis-i şerifte Allah Resulü (s.a.) şöyle buyurmuştur: “İnsanların en şiddetli belaya maruz kalanları Peygamberler, sonra salih kişiler, sonra derece derece onlara benzeyenlerdir.”¹⁹⁷ Bu hadisteki imtihandan maksat, imtihan edilenlerin derecelerinin yükseltilmesidir. Çünkü Peygamberler, günah ve isyandan korunmuşlardır.

Enes b. Malik’in Hz. Peygamber’den naklettiği kutsî bir hadiste yüce Allah şöyle buyurmuştur: “Ben kulumu –iki gözünü kastederek- iki sevgilisiyle imtihan ettiğimde o buna sabrederse, iki göze bedel olarak ona cenneti veririm.”¹⁹⁸

Bir başka hadiste şöyledir. “Mükâfatın büyüklüğü, belânın şiddetine göredir. Allah, sevdiği topluluğu belâyâ uğratar. Kim başına gelene rıza gösterirse Allah ondan hoşnut olur. Kim de rıza göstermezse, Allahın gazabına uğrar.”¹⁹⁹

1.3.5. Fayda ve Zararın Allah’ın Gücü ve Kudretinde Olduğu

Kur’an’da, “Allah’ın insanlara açacağı herhangi bir rahmeti tutup hapseden olamaz. O’nun tuttuğunu O’ndan sonra salıverecek de yoktur. O, üstündür, hikmet sahibidir”²⁰⁰ buyrulmaktadır. Yani rızık, yağmur, sağlık, güvenlik, ilim, nübüvvet ve hikmet gibi Allah’ın vereceği maddi ve manevi herhangi bir nimeti engelleyecek hiçbir güç yoktur. Buna hiçbir kimse mani olamaz. O tuttuktan sonra onu hiçbir kimse salıveremez. Hayrın tamamı Onun elindedir. O’nun dediği olur. Onun dilemediği şey olmaz. O’nun verdiğine engel olacak hiçbir güç yoktur. Onun vermediğini de hiçbir güç veremez. Müslim, Ebû Saîd el-Hudrî’den (r.a.) rivâyet ettiğine göre: Resulullah (s.a.) başını rükûdan kaldırdığı zaman şöyle dua ediyordu: “Semiallahü li-men hamideh.

¹⁹⁵ Buhârî, Mardâ ve’t-Tıbb, 2, Buhârî, *el-Câmiu’s-Sahîh*, XII, 5686; Nevevî, *Şerhu Sahîhi Müslim*, XVI, 130.

¹⁹⁶ İbn İbn Hanbel, *Müsned*, (25750), VIII, 290

¹⁹⁷ Tirmizî, Zühd, 56,(2398) II, 268; İbnî Mâce, Fiten, 23 (4023); II, 622.

¹⁹⁸ Buhârî, Mardâ ve’t-Tıbb, 2; Buhârî, *el-Câmiu’s-Sahîh*, XII, 5686.

¹⁹⁹ Tirmizî, Zühd, 56,(2396) II, 268; İbnî Mâce, Fiten, 23 (4023); II, 622.

²⁰⁰ el-el-Fatır, 35/2.

Allah'ım! Ey Rabbimiz, gökler ve yeryüzü dolusu, ondan sonra dilediğin şey dolusu hamd yalnız sana mahsustur. Allah'ım! Sen sena ve şerefe ehilsin. Kulun söylediğinden daha çoğuna lâıyıkısın. Hepimiz senin kulunuz. Allah'ım! Senin verdiğine engel olacak hiçbir kimse yoktur. Senin engellediğini de, hiçbir kimse veremez. Senin yanında zenginlik sahibine zenginliği fayda vermez. Allah Teâlâ artırma ve eksiltme, var etme ve yok etme ve benzeri her şeyde tam kudret sahibidir.²⁰¹ “*O yarattığında dilediği şeyi artırır*”²⁰² ayeti hakkında Zemahşerî şöyle demiştir: “Bu âyet mutlak bir manadadır. Boy uzunluğu, şekil uygunluğu, azaların tam oluşu, cezalandırmada güçlü oluşu, akli olgunluk, görüşlerde çeşitlilik, kalpteki cesaret, hoşgörü, dildeki tatlılık, konuşmadaki sadelik ve işleri görürken hikmetli tasarruf etme ve buna benzer vasfı tam anlamıyla anlatılamayacak olan yaradılıştaki her ziyadeyi içine almaktadır.”²⁰³

Bu âyetin bir benzeri de şu âyettir: “*Allah sana bir zarar dokunduracak olsa, o zararı O’ndan başka hiçbir kimse kaldıramaz. Sonra bir hayır isabet ettirecek olursa, O her şeye kadirdir.*”²⁰⁴

1.3.6. Allah'ın Bazı İnsanları Bazılarından Hikmeti Gereği Üstün Kılması

Yüce Allah bu konuda şöyle buyuruyor: “*O Peygamberler ki, biz onlardan bir kısmını diğerlerinden üstün kıldık. Allah onlardan bir kısmı ile konuşmuş, bazılarını da derece derece yükseltmiştir.*”²⁰⁵, “*Ey İsrail oğulları! Size verdiğim nimetimi ve sizi (bir zamanlar) cümle âleme üstün kıldığımı hatırlayın.*”²⁰⁶, “*Baksana, biz insanların kimini kiminden nasıl üstün kılmışızdır! Elbette ki ahiret, derece ve üstünlük farkları bakımından daha büyüktür.*”²⁰⁷

Bu âyetlerde de görüldü gibi gönderilen Peygamberler, derece bakımından birbirlerinden farklı olduğu gibi, milletler ve fertlerde eşit değildir. Allah üstünlük ve ikram kıstasını kendisine göre belirlemektedir. İnsanların çoğu bunu bilmez veya hemen anlayamazlar. Yer ve zamanı gelince bu ortaya çıkar. İman, salih amel gibi manevi, güzellik, makam ve zenginlik gibi maddi şeylerde eşit olan insanlar arasında engelli olmamakta Allah'ın vergisi bir üstünlüktür. Fakat sevap bakımından ise iman sahibi ve salih amel işleyen bir engelli, ister inan ister inanmayan engelliden daha üstündür.

²⁰¹ Müslim, Salât, Nevevî, *Şerhu Sahihi Müslim*, IV, 194.

²⁰² el-Fatır, 35/1.

²⁰³ Zuhaylî, *et-Tefsîru'l-Munîr*, XXII-226.

²⁰⁴ el-En'âm, 6/17.

²⁰⁵ el-Bakara, 2/253.

²⁰⁶ el-Bakara, 2/46.

²⁰⁷ el-el-İsrâ, 17/21.

Netice olarak hangi yönden olursa olsun bu üstünlük Allah'ın takdir ettiği bir durumdur. Dolayısıyla Allah insanlara şu uyarıyı da yapmaktadır; *“Allah'ın sizi, birbirinizden üstün kıldığı şeyleri (başkasında olup da sizde olmayanı) hasretle arzu etmeyin. Erkeklerin de kazandıklarından nasipleri var, kadınların da kazandıklarından nasipleri var. Allah'tan lütfünü isteyin; şüphesiz Allah her şeyi bilmektedir,”*²⁰⁸ Öte yandan insan aslında neyin kendisi için daha hayırlı veya bir üstünlük vesilesi olduğunu bilmediğinden Allah'ın kendisine nasip ettiği her şeye hikmet gözüyle bakmalıdır. Kur'an'da *“İhtimal ki hoşlanmadığınız şey sizin iyiliğinizdir ve ihtimal ki sevdiğiniz bir şey sizin kötülüğünüzedir. Siz bilmezsiniz, Allah bilir”*²⁰⁹ buyrulmaktadır.

1.3.7. İnsanların İhmal ve Kusurları

Bu konuda ise Kur'an'da şöyle buyrulmaktadır: *“Başınıza gelen her musibet kendi yapıp ettikleriniz yüzündendir; kaldı ki O birçoğunu da bağışlar.”*²¹⁰

Musibet kelimesi “istenmeyen, kötü durumlar, felâketler” anlamına gelir. İnsanın başına gelen her musibetin kendi yapıp ettikleri yüzünden olduğu belirtilirken, gerek evrendeki fizik ve sosyal yasaları görmezden gelmesi ve gerekli önlemleri almaması gerekse Allah'a isyan teşkil eden davranışlarda bulunması sebebiyle dünyada karşılaştığı sıkıntı, acı ve felâketlerin kendi kusurunun bir sonucu olduğuna dikkat etmesi istenmektedir. Fakat başka âyetlerde hatırlatıldığı üzere bütün insanlar kusurlarının tamamından dolayı dünyada bire bir cezalandırılmış olsa dünya alt-üst olurdu. Yüce Allah şöyle buyuyor: *“Eğer Allah insanları, kazandıkları yüzünden hemen cezalandıracak olsaydı, yerkürenin sırtında hiçbir canlı bırakmazdı. Ne var ki, onları belirli bir süreye kadar erteliyor. Nihayet süreleri gelince, (gerekeni yapar.) Çünkü Allah, kullarını hakkıyla görmektedir.”*²¹¹ Diğer âyetlerde ise yüce Allah'ın bunların birçoğunu affettiği ve nihai hüküm ve cezanın âhirete ertelendiği ifade edilmiştir.²¹² Bu âyet indiği zamanda Allah Resulü (s.a.) şöyle buyurmuştur: *“Muhammed'in canı kudret elinde olan Allah'a yemin olsun ki, günahsız olarak kimsenin eline diken batmaz, damar titremez ve ayak kaymaz. Allah'ın affettikleri ise daha çoktur.”*²¹³

Zuhaylî, yukarıdaki âyet için şu bilgileri vermektedir: *“Ey insanlar! Başınıza*

²⁰⁸ en-Nisa, 4/32.

²⁰⁹ el-Bakara, 2/216.

²¹⁰ eş-Şura, 42/30.

²¹¹ el-Fatir, 35/45.

²¹² el-Fatir, 35/45; eş-Şûrâ, 42/30; Karaman, vd. *Kur'an Yolu*, IV, 646.

²¹³ Ebû Bekr Ahmed b. el-Hüseyn el-Beyhekî Şuabu'l-Îmân, Mesâib, (9815), Beyrut, 2008, VII, 153;

Bkz. Zuhaylî, *Tefsiru'l-Munir*, XXV, 73.

gelen musibetler, acılar, hastalıklar, kıtlık, sel felâketleri, fırtınalar, depremler ve benzeri istenmeyen haller bütün bunlar ancak işlediğiniz günahlar ve daldığınız günahlar sebebiyledir. Bunlar günahlarınızın cezaları ve kefarettirleridir. Allah, kullarının günahlarından birçoğunu da affeder ve cezalandırmaz. Bazen kişi günahsız olarak da felâkete uğrayabilir. Bu da, sevabının artması, derecesinin yükselmesi içindir.”²¹⁴

1.3.8. Değerlendirme

Yukarıdaki bilgilere dayanarak her engelliliğin arkasında bir sebep ve hikmetin var olduğunu söyleyebiliriz. Ancak tam olarak sebep ve hikmet budur demek doğrusu zor görünmektedir. Fakat İslam dinin temel kaynakları Kur’an ve sünnet bu sebep ve hikmetlere işaret etmektedir. Çünkü bu kaynakların genel manaları itibarıyla değerlendirildiğinde “Engellik bir kader veya imtihan değildir,” diyemeyiz. “Allah’ın iradesi dışında gelişen bir durum mudur?” bunu hiç diyemeyiz. “Allah insanların bazılarını bazılarına üstün kılmış mıdır? Engellik insanların günahlarına kefarettir oluyor mu? Derecelerin yüceltiyor mu?” ayet ve hadisler ışığında bu sorulara yanıtlar bulmaya çalıştık. Bu soru ve yanıtlar direk olarak İslam hukuku alanına girmese de dolaylı olarak İslam hukukunu yakından ilgilendirmektedir. Âyet ve hadislerden yola çıkarak engelli bireyleri rahatsız edecek ve moral motivasyonların olumsuz yönden etkileyecek konulara değişik yönlerden yaklaşip kendilerine olumlu bir katkı sağlamak amacıyla, engelli olmanın nedeni veya hikmeti sayılabilecek birkaç maddeyi yazma gereğini duyduk. Fakat şunu da belirtelim ki, “engellilik kader mi, kader değil mi? Neden bir başkası değil de ben? “Benim günahım neydi? “Herkes günah işlerken neden ben bedel ödüyorum? gibi sorular gerçekten cevapları zor olan sorulardır. İslam dinine göre bu soruların kesin cevaplarını Allah’a havale etmek en doğru olanıdır. Zaten Kur’an’da “*Bilmediğin bir şeyin ardına düşme, çünkü kulak, göz ve kalp bunların hepsi ondan sorumludur.*²¹⁵ Bir başka âyette ise “*Yeryüzünde vuku bulan ve sizin başınıza gelen herhangi bir musibet yoktur ki, biz onu yaratmadan önce, bir kitapta yazılmış olmasın. Şüphesiz bu, Allah’a göre kolaydır.(Allah bunu) elinizden çıkana üzülmesiniz ve Allah’ın size verdiği nimetlerle şıarmayasınız diye açıklamaktadır. Çünkü Allah, kendini beğenip böbürlenen kimseleri sevmez*”²¹⁶ buyrulmak sureti ile bu konuda aklın

²¹⁴ Zuhaylî, *Tefsiru'l-Munir*, XXV, 72–73.

²¹⁵ el-İsrâ, 17/36.

²¹⁶ el-Hadid, 57/22–23.

ve ilmin aciz kaldığı durumlarda başvurulacak ilk kaynağın Allah'ın kelamı Kur'an sonra da Kur'an'ı açıklayan Allah'ın elçisi olduğu anlaşılmaktadır.

Sonuç olarak ifade etmek gerekirse, İslam dinine göre sağlık, afiyet ve engelsiz olmak büyük bir nimettir. Ancak, bu dünya âhiretin tarlası olması hasebiyle, bir imtihan yeridir. Hasta ve engelli olmak, Allah'ın bir imtihanı olduğu gibi, hayatın bir gerçeğidir. Niçin ve nedenler bu realiteyi değiştirmez. Teslim olmak çare tek olmadığı gibi isyan etmek de anlamsızdır. Öyle ise bütün soru ve sorunların tek çaresi doğru teşhis ve doğru reçetelerde aranmalıdır. Çünkü nasıl ki, hastalandığımız zaman hastalığımızı doğal karşılıyor, hiç kimseyi suçlamıyor, erken ve etkin tedavi olma yollarına başvuruyorsak, aynı şekilde engellilik durumunu da doğal karşılamak, hayatın sonu olmadığına, hayata katacağımız birçok şeyin olduğuna ve iki cihanda mutluluğu ulaşabileceğimize inanmalıyız. Bizim yapamayacağımız ve aciz kaldığımız durumlar elbette vardır. Fakat yapabileceğimiz şeyler yapamayacaklarımızdan fazladır. Maddi yönü düşünülüyorsa şunu bilmeliyiz ki, bilgi ve teknolojinin öne çıktığı çağımızda dünya artık fiziki kuvvetle değil, beyin gücü ve ileri teknoloji yöntemlerle yönetilmektedir. Son yıllarda engellilere yönelik rehabilitasyon yöntemlerinin hız kazanmış olması söylediklerimizi destekler niteliktedir. Manevi yönü düşünülüyorsa tezimizin ikinci ve üçüncü bölümlerinde de değineceğimiz gibi islam hukuku, engellilerin yapabilecekleri kadar yükümlükleri onlardan istemiştir. Dünya ve ahirete yönelik yükümlülerinin uygulama biçimini ortaya koymuştur. Böylece engelli bireye engelliğin, Allah rızasını kazanmaya ve cennetine nail olmaya mani olmadığını da bildirmiştir.

İKİNCİ BÖLÜM
ENGELLİLERİ İLGİLENDİREN USULÎ KONULAR VE FİKHÎ
KURALLAR

2.1. ENGELLİLERE İLİŞKİN USULÎ KONULAR

İslam Hukukuna göre bütün insanlar sorumluluk bakımından eşit düzeyde değildir. Nimet-külfet dengesi gözetilmiştir. Yeterli donanım ve imkâna sahip olmayan insanlar söz konusu imkânların gerektirdiği ölçüde sorumlu ve mükellef tutulmazlar. Bu espriden hareketle İslam hukukunda mükellef olmanın asgari bir takım şartları bulunmaktadır. Bu mevzular usul-i fıkıh ilminde teklif ve ehliyet başlığı altında ele alınıp incelenmektedir. Biz de ana hatlarıyla bu konuya değinmek istiyoruz.

2.1.1. Mükellef

Sözlükte, meşakkat içeren bir şeyi yerine getirmekle yükümlü olan²¹⁷ veya üzerine düşen mükellefiyeti yerine getirmeye mecbur olan yükümlü²¹⁸ manalarına gelen “mükellef” İslami terminolojide, dinî hitapla yükümlü tutulan, düşünce, söz ve davranışlarına birtakım dünyevî-uhrevî, dinî-hukukî sonuçlar bağlanan aklî melekeleri yerinde (âkil) ve ergin (bâliğ) olan insan demektir.²¹⁹ Doğal olarak insan denildiği zaman bunun içerisine akıllı, spastik, kuvvetli, kuvvetsiz, çocuk, genç, yaşlı, hasta, sağlıklı, engelli, engelsiz vs. pek çok kişi girmektedir. Yükümlülükleri yerine getirebilme açısından aynı seviyede olmayan bu insan gruplarına yönelik hükümler de aynı değildir. Bu yüzden mükellef olmak için bazı şartlar ileri sürülmüştür. Bu şartları burada zikrederek engelli bireylerin hangi derecede mükellef olduklarını belirteceğiz.

Mükelleflerin şartları sayısında ihtilaf olsa da genel olarak mükellefte iki şart aranır;²²⁰

1. Mükellef, teklifin delilini anlama kudretine sahip olmalı. Çünkü teklif bir hitaptır. Akıl ve idraki olmayana hitap etmek imkânsızdır. Zira anlama kudreti akıl ile olur. Dolayısıyla akıl, anlama ve idrak vasıtasıdır. Emre imtisal de bununla mümkün olur. Akıl, görülmeyen şeylerden olduğu için Şâri’ (hüküm koyucu-Allah Teâlâ) teklifi hislerle anlaşılabilen, tespiti mümkün prensiplere bağlamıştır. O da akıllı olarak buluş çağına ermedir. Akıl, insanlar arasında bilinen söz ve davranışların ortaya konması ile bilenebilir.²²¹ “Buluş”, yaş ile veya bilinen tabî alâmetlerin ortaya çıkması ile sabit olur; “temyiz kudret”inin varlığı ise, kişinin söz ve davranışlarına

²¹⁷ Sa’dî Ebu Ceyb, *el-Kâmusu'l-Fıkhî*, Şam, 1988, 323.

²¹⁸ Doğan, *Büyük Türkçe Sözlük*, 806.

²¹⁹ Seyfuddîn Âmidî, *el-İhkâm Fi Usûli'l-Ahkâm*, Beyrut, t.y I, 129; Heyet, *İlmihal*, I, 157.

²²⁰ Âmidî, *el-İhkâm Fi Usûli'l-Ahkâm*, I, 129; Vehbe Zuhaylî, *Usulü'l- Fıkhî'l-İslami*, Beyrut, 1986, I, 158.

²²¹ Zuhaylî, *Usulü'l- Fıkhî'l-İslami*, I, 158.

bakılarak bilinir. Buna göre, insan buluğa ermiş ise, söz ve davranışlarının da normal olduğu görülüyorsa onun mükellef olduğuna hükmedilir. Zira buluğ ve temyiz kudreti şartları gerçekleşmiştir. Binaenaleyh, akıl hastası ve ister mümeyyiz ister gayrı mümeyyiz buluğa ermemiş küçük, mükellef sayılamazlar. Çünkü mükellefiyet şartlarını taşımamaktadırlar.²²² Hz. Peygamber'in şu hadisi buna delil teşkil eder: “Üç kişiden kalem (yani sorumluluk) kaldırılmıştır: Uyanıncaya kadar uyuyandan, buluğa erinceye kadar çocuktan ve aklî dengesine kavuşuncaya kadar akıl hastasından.”²²³

2. Kişi teklife ehil olmalıdır.²²⁴ Ehliyet, kişinin dinî ve hukukî hükme konu (muhatap) olmaya elverişli oluşu demektir. Kur'an'da yerin ve göğün taşımaktan çekindiği emaneti insanın yüklendiği²²⁵ belirtilerek diğer bütün varlıklar arasında sadece insanın ehliyet ve sorumluluk taşıdığına vurgu yapılmaktadır.

2.1.2. Ehliyet

Kelime olarak ehliyetin manası salâhiyettir. Yani o şahıs o işi yapabilir; demektir.²²⁶ Hukuk süjesinin haklara sahip olması, hakların kullanması, vazife, mükellefiyet ve mesuliyetler yüklenebilmesi halidir.²²⁷ Buna göre ehliyet, şahsın ilzam ve iltizama salâhiyeti olmasıdır. Yani kişinin başkasına ait bir kısım hakları kabul ve ikrara, başkasına karşı da kendisi için bir kısım hakların sübutuna elverişli bulunmasıdır. Bu tanıma göre usûlcülerin terminolojisinde ehliyet (hak ve vecibelere salâhiyet) iki kısımdır: Vücûb ehliyeti, Edâ ehliyeti:²²⁸

1. Vücûb Ehliyeti; “Vücûb ehliyeti”, haklara sahip olabilme ve borçlar altına girebilme demektir. Bu nevi ehliyetin temelini hayatta olma özelliği teşkil eder. Onun için, vücûb ehliyetine, hayatının başlangıç anından sona erme anına kadar her insan sahiptir.²²⁹ Hatta Hanefilere göre öldükten sonra da borçları verilip vasiyetleri infaz edilinceye dek sürer.²³⁰ Yaşa, aklî melekeler ve benzeri başka özelliklere bakılmaksızın, vücûb ehliyetinin yaşayan her insan için zarurî olarak varlığı kabul edilir. Fakihler buna “zimmet” adını verirler. Onlara göre zimmet, kişiyi haklara ve borçlara ehil kılan **şer’i**

²²² Zekiyüddîn Şa’bân, *İslam Hukuk İlminin Esasları*, Ankara, t.y, 293.

²²³ Tirmizî, *Hudud*, 1,(1423) II, 28.

²²⁴ Zuhaylî, *Usulü'l- Fıkhi'l-İslami*, I, 162.

²²⁵ el-Ahzâb, 33/72.

²²⁶ Komisyon, *el-Mu’cemu'l-Vecîz*, 29.

²²⁷ Komisyon, *Türk Hukuk Lûgati*, Ankara, 1998, 81.

²²⁸ Muhammed Ebu Zehra, *İslam Hukuku Metodolojisi*, Çev. Abdulkadir Şener, Ankara, 2000, 285.

²²⁹ Şa’bân, *İslam Hukuk İlminin Esasları*, 295–296.

²³⁰ Ebu Zehra, *İslam Hukuku Metodolojisi*, 285.

bir vasıftır. Günümüz hukuk dilinde buna “**kanunî kişilik**” adı verilir. Bunun için verilen tarif de kapsam itibariyle fakihlerin zimmet için verdikleri tariften farklı değildir; çünkü “**kişilik**”, “haklara sahip olabilme ve borçlar altına girebilme” şeklinde tarif edilir.²³¹

2. Edâ Ehliyeti; Eda ehliyeti, muamelât ehliyetidir. Bu ehliyete sahip olanlar, şer’i tekliflere muhatap kimselerdir. Kişi, bu ehliyete, reşid olarak buluş çağına ulaşınca sahip olur. Usul bilginleri, eda ehliyetini, muamelât ve ibadeti içine alacak şekilde şöyle tarif etmişlerdir.²³² “Eda ehliyeti”, kişinin, hukuken muteber sayılacak tarzda fiiller ortaya koyabilmesi demektir. Bu nevi ehliyetin temelini ise; vücûb ehliyetinde olduğu gibi hayatta olma özelliği değil, temyiz kudretinin var olması teşkil eder. Şu halde anne karnındaki cenin için ve temyiz çağına -ki bu yedi yaştır- ulaşmamış küçük için edâ ehliyetinden söz edilemez. Gerek vücub gerekse edâ ehliyeti, insanın anne karnındaki cenînlük devresinden aklî olgunluğa tam olarak erişmesine kadar geçirdiği dönemlere göre “tam” ve “nakıs” (eksik) kısımlarına ayrılır. Bu açıdan insan hayatı dört dönem halinde incelenir:

Birinci Dönem: Cenîn dönemi: Tamamen menfaatine olan tasarruflardır. Bunlar kendi malvarlığından bir şey eksilmeksizin kişinin malvarlığında bir artış meydana getiren tasarruflardır. Hibe, Vasiyet, hediye ve sadaka kabulü gibi mümeyyiz küçüğün bu tasarrufları kimsenin muvafakatine ihtiyaç olmaksızın geçerlidir.

İkinci Dönem: Temyiz çağına kadarki küçüklük dönemi: Tamamen zararına olan tasarruflardır. Bunlar kendi malvarlığında artış meydana getirmeksizin kişinin malvarlığında eksilme meydana getiren tasarruflardır. Hibe, ikrar, vasiyet, vakıf ve boşama tasarrufları gibi. Kanunî temsilcisi muvafakat etse bile mümeyyiz küçüğün bu guruba giren tasarrufları geçersizdir.

Üçüncü Dönem: Temyiz çağı sonrası küçüklük dönemi: Hem menfaate hem zarara ihtimali olan tasarruflardır. İster alıcı ister satıcı taraf olarak satım sözleşmesi, ister kiracı İster kiralayan taraf olarak kira sözleşmesi, ortaklık sözleşmesi ve evlenme sözleşmesi gibi. Bu guruba giren tasarrufları mümeyyiz küçük yaparsa, mevkuf (askıda) olarak sahihtir. Kanunî temsilci muvafakat ederse hemen hüküm ifade eder, muvafakat etmezse bâtil hale gelir.²³³

²³¹ Şa’bân, *İslam Hukuk İlminin Esasları*, 295–296.

²³² Ebu Zehra, *İslam Hukuku Metodolojisi*, 288.

²³³ Şa’bân, *İslam Hukuk İlminin Esasları*, 295–296.

Dördüncü Dönem: Buluğ çağı sonrası dönemdir. Bu dönem, ya bilinen tabî buluğ alametlerinin ortaya çıkması ile veya -bu alametler görülmemiş ise- İslâm hukukçularının çoğunluğuna göre on beş yaşının tamamlanması ile başlar. Bu dönemde kişi için tam edâ ehliyeti sabit olur. İman, ibadet ve diğer hususlardaki bütün şer’i mükellefiyetlere ait hitabın muhatabı sayılır. Yaptığı bütün sözleşmeler ve diğer hukukî tasarruflar geçerlidir. Bunlara, bu tasarruflar için konmuş bütün hükümler bağlanır. Bu dönemdeki kişi, yaptığı hukuka aykırı fiillerden de tam olarak sorumludur.²³⁴

Dini ve hukuki sorumluluk için kişinin eda (teklif) ehliyetine sahip bulunması şart olduğundan bu ehliyeti yok eden veya azaltan her kalıcı veya arızı durum haliyle kişinin mükellefiyetini de yakından etkiler. Bu sebeple eda ehliyeti bulunmayan gayri mümeyyiz küçük ve akıl hastaları dinen mükellef sayılmazlar.²³⁵ Şimdi ehliyete arız olan hallere kısaca bir göz atalım.

2.1.3.Ehliyet arızaları (Ehliyeti Daraltan veya Ortadan Kaldıran Durumlar)

Eda ehliyetinin esası akıldır. Eğer akıl eksikse, eda ehliyeti de eksik, akıl tam ise, eda ehliyeti de tamdır. Eksik (kifayetsiz) akıl, mümeyyiz sabî ve onun hükmünde bulunanların akıllarıdır. Tam akıl da zihinsel engelli ve bunak (el-ma’tûh) olmayan baliğ insanın akıldır. Fakat bazen insanın ehliyeti tamamlandıktan sonra, ehliyeti yok eden ya da eksilten veya yok etme ya da eksiltme ile ehliyete etki etmeyen şeyler insan için ortaya çıkabilir. Ancak kişiye ârız olma nispetiyle bazı hükümler değişebilir, bunlara ehliyete arız olan haller adı verilmektedir.²³⁶

Ehliyet arızaları tam edâ ehliyetine sahip olduktan sonra kişinin başına gelen ve daraltma veya ortadan kaldırma şeklinde ehliyeti etkileyen ya da ehliyetini etkilemeksizin ilgili kişiye nispetle bazı hükümlerin değişmesine yol açan durumlardır. Hanefî usul bilginleri bu arızaları “semavî” ve “müktesebe” olmak üzere iki kısma ayırarak incelemişlerdir. “Semavî arızalar” meydana gelmesinde kişinin çaba veya seçiminin bulunmadığı, “müktesep arızalar” ise, insanın çaba ve seçimi ile meydana gelen durumları ifade etmektedir.²³⁷ “Semavî arızalar” on bir tanedir. Bunlar: Cünun (spastik), küçük olma, ateh (akıl zayıflığı, bunaklık), unutma, uyku, bayılma, kölelik, hastalık, hayız, nifas ve ölümdür. “Müktesep arızalar” ise yedi tanedir. Bunlar: Cehalet,

²³⁴ Şa’bân, a.g.e. 296–298.

²³⁵ Heyet, *İlmihal*, I, 159.

²³⁶ Abdülkerim Zeydan, *el-Vecîz fi’l-Ûsuli’l-Fıkh*, Beyrut, 2006, 78.

²³⁷ Şa’bân, *İslam Hukuk İlminin Esasları*, 299.

sarhoşluk, hezl (ciddiyetsizlik), sefihlik, hata, ikrah (zorlama)tır. Borçluluk da sefeh'likten sayılır.²³⁸ Usulcüler bu durumlardan her birinin mahiyetinden ve hükümlerinden geniş olarak görüş bildirmişlerdir. Biz burada sadece konumuzla ilgili önemli bazı ehliyet arızaları üzerinde kısaca duracağız.

1. Akıl Hastalığı (Cünûn): “Cünûn”, kişinin aklını ve temyiz kudretini yok eden durumdur. Bu durumun vücut ehliyeti üzerinde hiçbir etkisi yoktur. Fakat edâ ehliyetini her iki yönüyle (hem “ilzam” yani haklar meydana getirebilme hem de “İltizam” yani borçlar altına girebilme yönüyle) ortadan kaldırır. Bu yüzden, akıl hastasına gayri mümeyyiz küçüğe uygulanan hükümler uygulanır: Hiç bir ibadet kendisine vacip değildir. Bunları edâ etmesi geçersizdir. Aynı şekilde, hiç bir hukukî tasarrufu geçerlilik taşımaz ve onun yaptığı tasarrufa, o tasarrufa ait hiçbir hukukî sonuç bağlanmaz.²³⁹

2. Akıl Zayıflığı (Ateh): “Ateh” akıldaki idrak ve anlama noksanlığından doğan zayıflıktır. Bu durumun -fer'i fıkıh hükümlerine bakıldığında- iki nevi olduğu görülür:

a) İdrak ve temyiz kudretinden mahrum bırakan akıl zayıflığı. Bu durumdaki kişi, bütün hükümler bakımından az önce sözü edilen akıl hastaları gibidir.

b) İdrak ve temyiz kudretini ortadan kaldırmayan fakat normal reşid kimselerin idrak derecesinden aşağı bir dereceye indiren akıl zayıflığı. Bu durumdaki kişi, bütün hükümler bakımından mümeyyiz küçükler gibidir. Kendisine hiçbir ibadet vacip değildir. Fakat yaptığı ibadetler geçerlidir ve bundan ötürü sevabı hak eder. Tamamen menfaatine olan tasarruflardan birini yaparsa, kanunî temsilcisinin muvafakatine gerek olmaksızın geçerli olur. Tamamen zararına olan tasarruflardan birini yaparsa, kanunî temsilcisi muvafakat etse bile batıldır, geçerli olmaz. Hem menfaate hem zarara ihtimali olan tasarruflardan birini yaparsa, geçerliği kanunî temsilcisinin muvafakat edip etmemesine bağlıdır (mevkuftur); muvafakat ederse nafız, etmezse batıl olur.²⁴⁰

3. “Sefeh” (Harcamalarda Tedbirsizlik): “Sefeh” fıkıh usulcülerinin terminolojisinde, gerçekte aklî melekeleri yerinde olmakla beraber, kişiyi aklın ve şer'i esasların gereğine aykırı tarzda davranmaya yönlendiren bir tedbirsizlik halidir. Fakihlerin dilinde daha çok, malı saçıp savurma ve akliselimin normal saymayacağı şekilde harcama anlamında kullanılmıştır. Malın bu ölçüde saçıp savrulması ister kumar ve içki gibi şer yönünde ister cami ve sığınak yaptırma gibi hayır yönünde olsun, her ikisi de sefeh sayılmıştır.

²³⁸ Zuhaylî, *Usulü'l- Fıkhi'l-İslami*, I, 169.

²³⁹ Şa'bân, *İslam Hukuk İlminin Esasları*, 299.

²⁴⁰ Şa'bân, a.g.e. 299–300.

Sefeh, ehliyeti ortadan kaldırmaz. Çünkü sefih aslında aklî melekelerinde noksanlık bulunan bir kişi değil, tasarruflarında, akliselime göre tedbirli davranmayan kişidir. Binaenaleyh, sefih, namaz, oruç, hacc ve zekât gibi ibadetlerin hepsi ile mükelleftir. Yine bütün İslâm hukukçulara göre işlediği suçlardan ötürü cezaî sorumluluğu tamdır. Bunun tabî bir uzantısı olarak, -tam ehliyetli diğer mükelleflerde olduğu gibi- bütün hukukî tasarruflarının da geçerli sayılması ve kısıtlı (mahcur) olmaması gerekirdi. Fakat İslâm hukukçuların çoğunluğu, malının korunması ve kendisinin bir süre sonra başkalarına el avuç açar duruma gelmemesi için sefihe hacr konabileceğini (kısıtlılığına hükmedilebileceğini) kabul etmişlerdir. Sefihe hacir konması halinde kendisine malî sonuçları olan tasarrufları açısından mümeyyiz küçüğün hükümleri uygulanır. Yani tamamen menfaatine olanlar, kanunî temsilcinin muvafakatine bağlı olmaksızın geçerlidir; tamamen zararına olanlar kanunî temsilci muvafakat etse bile geçersizdir; hem fayda hem zarara ihtimali olanlar kanunî temsilcinin muvafakatine bağlıdır.²⁴¹

4. Uyku ve Baygınlık: Uyku ve baygınlık, vücut ehliyetini değil, ama eda ehliyetini ortadan kaldırır. İnsan uykuda veya baygın olduğu müddetçe, kendisine eda ehliyeti yoktur. Çünkü eda ehliyeti, akıl ile mümeyyiz olmaya dayanır. Uyku yahut baygınlık halindeki insanın temyiz (kudret)i yoktur. Bunun için hiç bir sözü mutlak olarak muteber değildir. Fiillerinden de bedenî olarak sorumlu tutulmaz. Mesela böyle bir insan, başka bir insanın üzerine yuvarlanıp onu öldürse, mümeyyizliği ve iradesi olmadığından, (öldürme) kastı da taşımayışı sebebiyle, bedeni olarak cezalandırılmaz. Fakat mali cezaya tabi tutulur ve diyet ödemesi gerekir.

İbadetlere gelince: Uyuyan veya baygının bu halleri sırasında eda mükellefiyetleri kaldırılmıştır. Çünkü uyanmanın ve kendine gelmenin her iki durumunda ibadeti yerine getirmenin idraksizliği ve imkânsızlığından dolayı hitabı uyanma ve baygınlık halinin geçmesi vaktine ertelemek icab eder. Yoksa uyandıktan ve kendine gelindikten sonra (ibadeti) vaktinde eda etme veya edanın yerine geçen kaza etme ihtimali sebebiyle, ibadetin vucubiyeti düşmez. Çünkü bu durumda hiçbir zorluk olmadan kaza etmek mümkünse, hemen ibadeti yerine getirmekten aciz olan için ibadetin vacib oluşu düşmez.²⁴²

²⁴¹ Şa'bân, a.g.e. 300–301.

²⁴² Zeydan, *el-Vecîz fi'Üsuli'l-Fıkh*, 82.

2.2. ENGELLİLERE İLİŞKİN FIKHÎ KURALLAR

İslam hukukuna göre Allah, bir hüküm koyarken insanlara zorluk ve sıkıntı olsun diye o hükmü koymuyor. Hükümlerde zorluklar vardır diye onların yerine getirilmesini buyurmuyor. Aksine bu hüküm ve fiillerinden meydana gelecek maslahatlardan dolayı yapmalarını istemektedir. Yiyecekleri lezzet ve tatlarından dolayı yasaklamıyor. Aksine haram olan şeylerin zararı fayda ve yararından daha fazla olduğu için yasaklanıyor.²⁴³ Kanun koyucu (Şâri') insanlara kolaylık göstermeyi, onları sıkıntıya sokmamayı temel ilke olarak kabul etmiştir. Bu sebeple İslam'da kişilere yüklenen sorumluluklar, onların güçleri ölçüsündedir. İnsanların güçlerinin yetmeyeceği bir sorumluluk yüklenmemiştir:²⁴⁴ *“Allah hiçbir kimseyi güç yetiremeyeceği bir şekilde yükümlü tutmaz.”*²⁴⁵, *“Allah hiç kimseyi verdiği imkândan fazlasıyla yükümlü kılmaz.”*²⁴⁶ *“O, din hususunda üzerinize hiçbir zorluk yükledi”*²⁴⁷, *“Allah size herhangi bir güçlük çıkarmak istemez; fakat sizi tertemiz kılmak ve size nimetini tamamlamak ister; umulur ki şükredersiniz”*.²⁴⁸

Hz. Peygamber de, *“Ben Allah'ın koyduğu ilkeleri uygulamak ve hoşgörü ile davranmak üzere gönderildim,”*²⁴⁹ buyurmuştur. Kişilere yüklenen sorumluluklarda kolaylığı temel ilke olarak kabul edildiğini ifade eden birçok nass/âyet ve hadis vardır. Ancak hükümler konulurken bireyler değil, toplum; parça değil bütün düşünüldüğünden, bazı durumlarda yüklenen sorumluluklar bazı kimseler hakkında sıkıntı ve zorluklar doğurabilir. Böyle durumlarda kanun koyucu, bu kimseler için zaruret halinde zararı ortadan kaldırmak ve ortaya çıkan sıkıntıyı gidermek üzere ruhsatlar koymuştur. Ruhsatta asıl olan hafifletmek ve sıkıntıyı ortadan kaldırmaktır.²⁵⁰

İslâm Hukuku Genel Kuralları (el-Kavaidü'l-Fıkhîyetü'l-Küllîye)²⁵¹ çerçevesi dâhilinde yukarıdaki ilkeye benzer birçok kaide (ilke) vardır. Cüz'i hükümlerinin

²⁴³ Ali Hasebellah, *Usulu't- Teşrii'l- İslami*, Kahire, 1985 309–310.

²⁴⁴ Mehmet Paçacı, Mehmet Görmez, İbrahim Çalışkan, *İslam Dininin Temel Kaynakları*, Eskişehir, 2000, 180.

²⁴⁵ el-Bakara, 2/286.

²⁴⁶ et-Talak, 65/7.

²⁴⁷ el- Hacc, 22/78.

²⁴⁸ el-Maide, 5/6.

²⁴⁹ İbn Hanbel, *Müsned*, (22647), VII, 429.

²⁵⁰ Paçacı, Görmez, Çalışkan, *İslam Dininin Temel Kaynakları*, 180.

²⁵¹ Muhammed Zuhaylî, *el-Kava'idü'l-Fıkhîyye ve't-Tadbikâtuha fi'l-Mezahibi'l-Erba'â*, Beyrut, 2007, I, 33–54.

bilinmesi için o cüzlerin tümüne veya çoğuna uygulanan genel hüküm²⁵² veya kısaca; tüm cüzlere uygulanabilen genel hüküm²⁵³ diye tarif edilen kaide veya kaideler (ilkeler) İslam hukukunda son derece önem arz etmektedirler. Konumuzla ilgili engellileri ilgilendiren bu genel kural ve ilkelerin ana hatlarını kısaca arz etmeye çalışacağız.

2.2.1. Meşakkat Kolaylığı Getirir (Celp Eder)

Bunun manası şudur; zorluklar, kolay olanı yapmak için bir neden teşkil ederler. Şayet mükellef, alışık olmadığı zor bir teklifle karşılaşır bu zor durum onun zorlanmayacağı ve kolayca yapabileceği rahat bir teklife dönüştürülür. Mesela, hasta biri namazı ayakta kılamayacak olursa, bu hastalığı onun daha kolay bir halde (oturarak) namaz kılması için şer’i (hukuki) bir sebep olur. Bu durumda oturarak kıldığı namaz da sahihtir.²⁵⁴

Bu kaide bütün mezheplerin ittifak ve itibar ettiği çok önemli bir kaidedir. Bundan dolayıdır ki Suyutî, “âlimler, fikhın ruhsatları ve kolaylaştırıcı hükümlerinin tamamı, bu kaideden çıktığını söylerler” der. Daha sonra da hafifletme sebeplerini yedi madde halinde sıralar ve bunları misallerle açıklar: Yolculuk, Hastalık, İkra (Zorlama), Bilgisizlik, Güçlük, Umumî belvâ, Nakıs (eksiklik).²⁵⁵

Bu kuralın delilileri Kur’an’da ve hadislerde oldukça fazladır. Yüce Allah şöyle buyurmaktadır: “...Allah, sizin için kolaylık ister, sizin için zorluk istemez...”²⁵⁶, “Allah, hiç kimseye gücünün yettiğinden başkasını yüklemez.”²⁵⁷, “Allah sizden hafifletmeyi istiyor, doğrusu insan zayıf olarak yaratılmıştır.”²⁵⁸, “ O, sizleri seçmiş ve din konusunda size bir güçlük yüklememiştir.”²⁵⁹.

Bu konudaki hadislerin bir kaçı ise şöyledir. Hz. Aişe, “Peygamber (s.a.v) iki şey arasında muhayyer bırakıldığı zaman, günah olmadığı sürece kolay olanını tercih ederdi,”²⁶⁰ demiştir. İmam Buharî Sahih’inde şöyle der: Peygamber efendimiz (s.a.v) buyurdular ki: “Allah katında en sevimli din, hoşgörülü hak olanıdır.”²⁶¹ İmam Buhari’nin Ebu Hureyre’dan rivâyet ettiği bir hadiste Peygamberimiz (s.a.v) şöyle

²⁵² Zeydan, *el-Vecîz fi’l-Ûsuli’l-Fıkh*, 9.

²⁵³ Zuhaylî, *el-Kava’idu’l-Fıkhıyye ve’t-Tadbikâtuha fi’l-Mezahibi’l-Erba’â*, I, 21,22.

²⁵⁴ Zeydan, *el-Vecîz fi’l-Ûsuli’l-Fıkh*, 60, 62.

²⁵⁵ Suyutî, *el-Eşbâh ve’n-Nezâir*, I, 166; Rahmi Yaran, *İslam. Fıkında İhtiyaç Kavramı ve Kurumsallaşması*, İstanbul, 2007, 143.

²⁵⁶ el-Bakara, 2/185.

²⁵⁷ el-Bakara, 2/286

²⁵⁸ en-Nisa 4/28.

²⁵⁹ el- Hacc, 22/78.

²⁶⁰ Müslim, Muba’de, Nevevî, *Şerhu Sahihi Müslim* XV, 84.

²⁶¹ Buharî, iman, 29. 30.

buyurmaktadır: “Din kolaylıktır. Kim dini zorlaştırmışsa, mutlaka din onu mağlup etmiştir. Ne ifrat ne de tefritte bulununuz, yaklaşınız müjdeleyiniz ve sabah akşam gidip gelip ibadetlerle yardım dileyiniz.”²⁶²

Yukarıdaki kaideye benzer birçok alt kaide daha bulunmaktadır. Mesela; “Bir iş daralınca genişlemeye yüz tutar.”, “Bir iş genişleyince darılmaya yüz tutar”. Gazali bu iki kaideyi birleştirip tek bir kaide şeklinde de ifade etmiştir; “sınırını aşan her şey kendi zıddının aksine yüz tutar.”²⁶³ Bu kaidelere benzer ve meşhur bir kaide de şöyledir: “Zaruretler yasaklanmış ve sakıncalı olan şeyleri mubah kılar.”

Şunu da belirtmekte fayda var, meşakkat tek başına fazilet değildir. Bazen meşakkati daha az olan ameller için daha çok sevaptan söz edildiği görülür. Bu gibi durumlarda sevabın çokluğunun sebebi, o amelin Allah katındaki değeri ile ilgilidir. Mesela Hz. Peygamber tarafından, Allah’a iman, Allah yolunda cihattan daha faziletli bir amel olarak ifade edilmiştir. Fakat özü itibariyle her bakımdan eşit olan iki amelden birisi, herhangi bir harici sebeple daha meşakkatli ise meşakkatli olanın sevabı daha çoktur. Burada sevabın sebebi, meşakkatin kendisi değil, insanın o meşakkate katlanma iradesini göstermiş olmasıdır.²⁶⁴

2.2.2. Takatin Üstünde Bir Mükellefiyet Yoktur

İslam hukukunda önemli bir yer teşkil eden bu ilke (kaide) Kur’an’da şöyle ifade edilmektedir: “Allah hiçbir kimseyi güç yetiremeyeceği bir şekilde yükümlü tutmaz.”²⁶⁵ İslâm dini kolaylık dinidir. Dolayısıyla insanların maslahatı için kendi dinlerinde yapabilecekleri kadarıyla onları mükellef kılmıştır. İnsan takatinin üstünde bir mükellefiyet yoktur. Mükellefiyet güç ve kudret oranındadır. Bu bunun böyle olması İslâm hükümleri açısından çok önemli bir hükümdür.²⁶⁶

Buna göre insan gücünü zorlayan her türlü ibadet, genel olarak hiç bir insana emredilmemiştir. Zira ibadetlerde devamlılık söz konusudur.²⁶⁷ Hz. Peygamber “Allah katında en sevimli amel az da olsa devamlı olanıdır”²⁶⁸ buyurmuştur. Zor olan her zaman yapılamadığına göre İslam hukukunun genel esaslarına da uygun değildir.

²⁶² Buhârî, İmân, 29/32 *el-Câmiu’s-Sahîh*, I, 191; Zeydan, *el-Vecîz fi’l-Fıkh*, 60–62.

²⁶³ el-Bakara, 185.

²⁶⁴ Yaran, *İslam Fıkhdında İhtiyaç Kavramı ve Kurumsallaşması*, 145.

²⁶⁵ Buhârî, iman, 16, hac; Müslim, İman; 135. Yaran, a.g.e. 141.

²⁶⁶ el-Bakara, 2/286.

²⁶⁷ Muhammed Ebu Zehra, *Tarihu’l-Mezâhibi’l-İslamiye*, Beyrut, t.y, 317.

²⁶⁸ Ebu Zehra, *İslam Hukuku Metodolojisi*, 327.

²⁶⁹ Buhârî, İmân, 32/36, *el-Câmiu’s-Sahîh*, I, 194.

Normal insanlara güçlerinin üstünde bir mükellefiyet yüklemeyen İslam dini elbette engellileri de güçleri nispetinde mükellef kılmıştır. Dolayısıyla her hangi bir engeli bulunmayan bir mükellef ile her hangi bir engeli bulunan mükellef arasında İslam hukukunca kendilerine yüklenen sorumluluk açısından aynı değildirler. Şu âyette de bu açıkça ifade edilmektedir: “*Görme engelli için bir sakınca (güçlük) yoktur, yürüme engelli için bir sakınca (güçlük) yoktur, hastaya da bir sakınca (güçlük) yoktur.*”²⁶⁹

2.2.3. Kolay Olan Zorluktan Ötürü Düşmez

Kişiden istenilen şey eğer yerine getirilmesi bakımından istenilen düzeyde kendisine kolay değilse ve istenilen şeyin bazıları kendisine kolay geliyorsa zorluktan ötürü kolay olan şey düşmez. Yani bazısına güç yetmiyor diye kolay olan da terk edilmez. Kolay olanın yerine getirilmesi vaciptir. Abdest organlarından el veya ayakların bazı yerleri kesik olan kişi abdestte kalan yerleri yıkar. Cenabetten dolayı bazı azalarını yıkamaktan aciz olan kişi yapabildiği kadarını yıkamak zorundadır. Zira Kur’an’daki şu âyet bunu teyit etmektedir:²⁷⁰ “*Allah’a karşı gelmekten gücünüzün yettiği kadar sakının.*”²⁷¹ Hz. Peygamber ise şöyle buyurmuştur, “Size bir şeyi buyurdum mu, gücünüzün yettiği kadarını yapın.”²⁷²

2.2.4. Dilsizin Bilenen İşareti, Dil İle Beyan Gibidir

Konuşma engelli biri konuşamıyorsa, hukuktan ve değişik sözlerle inşa edilen tasarruflardan mahrum edilmemesi için bilenen işareti, dil ile beyanı gibi kabul görür. Tabi ki hâkimin konuşma engelinin işaretinin ne anlama geldiğini bilmelidir. Bu hususlarda yazı yazma kudreti de olsa yine işaretine itibar edilir. Konuşma engelinin işareti, tanıklık ve had uygulamaları dışında bütün akit ve tasarruflarda konuşma yerini alır ve geçerlidir. Mecelle’nin 174 maddesine göre konuşma melekesi yerinde olan veya bira an için dili tutulan kimsenin işaretine itibar edilmez.²⁷³

Bu durum konuşma engelinin işareti şer’an ibadetlerde muteber olması gibidir. Şayet dilini hareket ettirerek tekbir getirir ve kıraatte bulunursa namazı sahihtir.²⁷⁴

²⁶⁹ el-Fetih, 48/17.

²⁷⁰ Zuhaylî, *el-Kava’idu’l-Fıkhıyye ve’t-Tadbikâtuha fi’l-Mezahibi’l-Erba’â*, II, 761.

²⁷¹ et-Tegabun 64/16.

²⁷² Müslim, İttiba’, Nevevî, *Şerhu Sahihi Müslim XV*, 109.

²⁷³ Zeydan, *el-Vecîz fi’l-Üsuli’l-Fıkh*, 60–62.

²⁷⁴ Zuhaylî, *el-Kava’idu’l-Fıkhıyye ve’t-Tadbikâtuha fi’l-Mezahibi’l-Erba’â*, I, 342.

2.2.5. Bir Özur İçin Caiz Olan Şey O Özrün Zevali İle İptal Olur

Bu kaidenin manası şudur, önce caiz olmayan, fakat bir özürden dolayı caiz olan şey, mevcut özrün ortadan kalkmasıyla hükümsüz kalır. Bu kaide “zaruretler mahzurlu şeyleri mubah kılar” kaidesinin hükmünü geçersiz kılar. Yani şer’i bir özür kalmadığı zaman şer’an yasaklanan şey avdet eder. Mesela, suyun bulunması ile teyemmümün hükmü geçersiz olur. Çünkü teyemmüm etmek suyu bulamayan kişi için caiz idi. Vücudundaki bir hastalıktan dolayı su kullanamayan kimse, bu özründen dolayı teyemmüm eder. Ama mevcut hastalıktan iyileştiğinde özrü kalkmış olduğundan artık su ile abdest alır; teyemmüm edemez. Aynı şekilde muamelelerde konuşma engelli için kabul edilen işareti sonra konuşmaya başlarsa artık kabul edilmez.²⁷⁵

2.2.6. Defi Mefasid, Celbi Menafiden Evladır

Bunun manası şudur, eğer bir zararın giderilmesi ve bir menfaatin elde edilmesi gibi bir durumla karşılaşırsa zararın giderilmesi menfaate takdim edilir. Çünkü İslam hukuku, yasaklanan şeylerin terkine, yerine getirilmesi istenilen şeylerden daha fazla önem vermiştir.²⁷⁶ Mesela, nörolojik-otokontrol-engellilik durumlarında malının korunması ve bir zaman sonra başkalarına muhtaç duruma düşmemesi için sefihe kısıtlama getirilebilir. Burada menfaatten ziyade zararı giderme daha önem arz etmiştir.

Doğrusu konumuzla ilişkili olan kurallar sadece bunlar değildir. Fakat bunlar bu konunun ana hatlarıdır. Bu kurallara bağlı olarak zikredilen kurallar da son derece önem arz etmektedirler.

2.2.7. Değerlendirme

İslam hukukunun gerçekleştirmeyi hedeflediği asıl amaç, insanların yararı ve mutluluğudur. Bu yararlar fert ve toplumun tüm kesimini kapsayıcı bir özelliğe sahiptir. Bu asıl amaçta ve nihai hedefte, adalet ve eşitlik esaslarına dayalı sosyal bir yapı düzeninde bireye en büyük değeri vererek ve onu en mükemmel şekilde yetiştirerek erdemli bir toplum oluşturmaktır. İslam hukukunda bu hedefi gerçekleştirmek için sorumluluk alanını sınırlı tutarak insanlara geniş hareket alanı bırakmıştır. Şayet insanlar sorumluluk alanında sıkıntıya düşerlerse, -yukarıda da belirttiğimiz gibi- sorumluluk takat nispetinde olacağı veya tamamen ortadan kalkacağı ön görülmüştür.

Bu bağlamda, fikhi hükümlerin çoğunda, uygulanırken elastikiyet/ uyumluluk gözetilmiştir. Ruhsat ve azimet kavramları bunun için vardır. Gücü yeten azimeti, gücü

²⁷⁵ Zuhaylî, a.g.e. 395–397.

²⁷⁶ Zeydan, *el-Vecîz fi’l-Fıkh*, 99.

yetmeyen ruhsatı tercih edecektir.²⁷⁷ Hz. Peygamber, “Allah azimetlere uymanızdan memnun olduğu gibi, ruhsatlara uymanızdan da aynı şekilde memnun olur” buyurmuştur.²⁷⁸

Sonuç olarak, İslami hükümler, gerçek maslahatı gerçekleştirmeyi amaçlamış, insanlar için ibadet sebeplerini ve ibadette sürekliliği kolaylaştırmıştır. Bu nedenle İslam hukukçuları, nasslardan çıkardıkları birçok fıkıh kuralı ortaya koymuşlar ve amaçlarını belirlemişlerdir. Buna göre; zarar, giderilebilir; iki zarardan fazla olanı, az olanıyla giderilir. Genel zararın giderilmesi amacıyla, özel zarara tahammül edilir.²⁷⁹ Hak muhteremdir ve korunması vaciptir. Korunma tedavi olmaktan daha iyidir. Bir dirhemlik sakınma kantar dolusu ilaçtan daha hayırlıdır,²⁸⁰ gibi birçok kural insanların yararına ve hizmetine sunulmuştur.

Engelli bireyler, İslam hukuku genel kaidelerinin kendilerine sunmuş olduğu bu ilkelerden yararlanarak dini ve dünyevi yaşamlarını daha da anlamlandırabilir ve yaşamlarında karşılaştıkları kişisel ya da sosyal sorunları çözümlenmede bu kaidelerinden istifade edebilirler. Böylece dine daha olumlu yaklaşımlar sergileyerek Allah ile olan ilişkilerini güçlendirebilirler. Özellikle içine kapanık ve stresli bireylere güven ve moral olacak bu ilişki neticesinde kendilerine ailelerine ve tüm insanlara pozitif bir gözle bakma imkânını elde edebilirler.

Konumuzla irtibatlı olan fıkhi kaidelerin ana hatları bunlardır. Bu kaidelerin genel olarak şu manaları içerdiğini söyleyebiliriz.

- Zorlukta kolaylaştırma ve ortadan kaldırma
- Sorumlulukların azlığı
- Hükümlerde tedricilik (ihtiyaç doğdukça konulması)
- İnsanların yararının gözetilmesi
- Adaletin gerçekleştirilmesi

²⁷⁷ Çalışkan, Dağcı, Ünsal, *Fıkıh*, Ankara, 2005, 11.

²⁷⁸ el-Beyhekî, *Şuabu'l-İmân*, Siyam, (3889), III, 403.

²⁷⁹ Çalışkan, Dağcı, Ünsal, a.g.e. 11.

²⁸⁰ Zuhaylî, *el-Kava'idü'l-Fıkhiyye ve't-Tadbikâtuha fi'l-Mezahibi'l-Erba'â*, I, 342.

ÜÇÜNCÜ BÖLÜM
ENGELLİLERE İLİŞKİN FIKHÎ HÜKÜMLER

İslam hukukunda mükellef nedir? Kimler mükellef olur? Mükellefin şartları nelerdir? Bu bilgileri daha önce vermiştik. Ayrıca kişilere yüklenen sorumluluklar, onların imkân ve güçleri ölçüsünde olduğunu belirtmiştik. Bundan dolayı sağlıklı kişiye farz olanlar ile hasta kişi farz olanlar aynı olmaz. Görme engelli olamayana farz olanlar ile görme engelliye farz olanlar aynı olmaz...bu şekilde her hangi organlarından birini veya imkan ve gücünü yitiren kimse, kaybettiği imkan ve gücü nispetinde dini yükümlülükler de kendisinden düşer.

İbadet yükümlülüğü, bunları yerine getiren yükümlünün yerine getirebilme gücü (istitâat) ile de yakından ilgilidir. Klasik fıkıh usulü kaynaklarındaki “itaat, istitâatı gerektirir” ilkesi, bu hususu vurgulamaktadır. Kur’an-ı Kerim insanı, kendi gücünü aşan fiillerle yükümlü olmadığını vurgulamaktadır.²⁸¹ Bu nedenle yerine getirilmesi hem bedensel gücü hem de belli zihni yetenekle ve fonksiyonlara sahip olmayı gerektiren ibadetlerde, meşakkat ve zorluğun söz konusu olması durumunda azimet hükümleri, ruhsat hükümleri ile kolaylaştırılmıştır. Abdeste alternatif olmak üzere teyemmüm, ayakların yıkanması yerine mesh edilmesi ve mesh süresinin yolculuk durumunda üç gün süre ile uzatılması, ayakta namaz kılamayanların oturarak kılmaları bu duruma örnek verilebilir. Yeterliliğin bulunmaması durumunda ise yükümlülük tamamen düşmektedir. Örneğin, ekonomik yeterliliği bulunmayanlar, zekât ve hac ibadeti ile zihinsel engelliler namaz kılmak ile yükümlü tutulmamışlardır.²⁸²

Bu araştırmamızda engellilere dair tüm fıkhi bilgileri sunma iddiasında değiliz. Zaten böyle bir iddia, maksadını aşan bir iddia olur. Amacımız engellilere yönelik ibadet, muamelat ve ceza hukuku gibi İslam hukukun en önemli bölümlerinden birkaç örnekler sunmaktır. Bu bilgiler verilirken özellikle görme, işitme ve fiziksel engelliler üzerinde durulacaktır. Çünkü İslam hukukuna göre, zihinsel engelliler gibi bireylere bir sorumluluk yoktur. Onları ilgilendiren bazı hususlar var ise de bunlar çok azdır. Zaten yeri geldikçe bu özel hususlara da değinilecektir.

Konuya girmeden önce şu genel hususları belirtmekte fayda vardır. İslam hukukuna göre;

- Zihinsel engelliler, kendilerine yönelik bazı fıkhi hükümlerin olmasına karşın hiçbir şekilde yükümlü tutulmamışlardır.

²⁸¹ el-Bakara, 2/185; el-Bakara, 2/286; en-Nisa 4/28; el- Hacc, 22/78.

²⁸² Çalışkan, Dağcı, Ünsal, *Fıkıh*, 110.

- Fiziksel engelliler, kendilerine sağlanan bazı kolaylıklar dışında tam mükellefler gibidirler.
- Görme engelliler birçok yönden mükellef kılınmışlardır.
- İşitme engellilerin sorumlulukları bazı şartlara bağlanılmıştır.
- İşitme ve konuşma engellilerin kendilerini ifade etme ve anlama araçları vardır;

İslam hukukuna göre, Konuşma engelli dil dışında başka şekilde de kendisini ifade edebilir. İşitme engelli de işitme organı dışında başka yollarla söylenenleri anlayabilir. Asıl olan dil ile beyanda bulunmak, söylenenleri de kulak ile idrak etmektir. Fakat ister keyfi ister zorunlu olsun tam olarak ifade edebilen ve anlaşılın her vesile dil ve işitme organın yerine geçer.²⁸³

Her kim her hangi bir şekilde mütekellimin muradını anlarsa ona uyması vaciptir. Mütekellimin muradı anlaşıldıktan sonra hangi yolla olursa olsun fark etmez. İşaret, ima, akli bir karine gibi hangi yolla olursa olsun kabul görür.²⁸⁴ Zira dilsizin bilenen işareti, dil ile beyan gibidir, şeklindeki kaideyi yukarıda açıklamıştık.

İslam hukukçuları bu vesilelerinin ne olduğu hakkında görüş bildirmişlerdir. Biz bunların önemli olanlarına kısaca değinmek istiyoruz;

1. **Okuma Yazma;** konuşma engelli mükellef, okuma yazma biliyorsa o zaman kendini ifade ederken yazmak zorundadır. Çünkü yazı delalet yönüyle her bakımdan konuşma gibidir. Hatta ispata ihtiyaç duyulması halinde sözlü ifadeden de daha kuvvetlidir. İşitme engelli de okuma biliyorsa fiki meselelerde mükellef olabilmesi için okumak onun için bir zorunluluktur.
2. **Maksadı Anlaşılır İşaretler;** konuşma engelli şayet okuma yazma bilmiyorsa o zaman başka araçlara yönelir. Bu araçların ilk akla geleni işaretlerdir. Bütün âlimlerin ittifakı ile okuma yazma bilmeyen konuşma engellinin işareti konuşma yerine geçmektedir. Konuşma engellinin bilenen ve adet haline getirdiği işaretleri anlaşılır olması şartıyla alış-veriş, sözleşme, nikâh, boşama, vakıf ve vasiyet gibi tüm tasarrufları geçerlidir. Ayrıca bu söylenenler geçici dil tutulması ve işitme kaybı olanlar için geçerli değildir.²⁸⁵

Bu genel bilgileri zikrettikten sonra şimdi engellilerle fiki hükümleri görelim.

²⁸³ Vehbe Zuhaylî, *el-Fıkhü'l-İslâmî ve Edilletuhu*, Beyrut, 1989, VIII, 16–17.

²⁸⁴ Zuhaylî, a.g.e. VIII, 16–17.

²⁸⁵ Zuhaylî, a.g.e. VIII, 16–17.

3.1. ENGELLİLER VE NAMAZ

Namaz. Allah'ın verdiği sayısız nimetlere karşı bir şükür olmak üzere meşru kılınmıştır. Namazın dini, ferdi, sosyal ve pedagojik pek çok faydaları vardır.²⁸⁶ Kur'an'da şöyle buyrulmaktadır; “*Kitap'tan sana vahyolunanı oku; namaz kıl; muhakkak ki namaz hayâsızlıktan ve fenalıktan alıkoyar; Allah'ı anmak en büyük şeydir! Allah yaptıklarınızı bilir.*”²⁸⁷, “*Sabır ve namazla Allah'a sığınıp yardım isteyin; Rablerine kavuşacaklarını ve Ona döneceklerini umanlar ve huşu duyanlardan başkasına namaz elbette ağır gelir.*”²⁸⁸

Namaz terimi Türkçe dini literatüre Farsçadan geçmiştir. Arapçada “salât” kelimesi ile ifade edilmektedir.

Salât, sözlükte, dua, rahmet, istiğfar, bereket manalarına gelmektedir.²⁸⁹ Dini bir terim olarak salât, iftitah tekbiriyle başlayıp selâmla sona eren ve kendine mahsus şartları bulunan söz ve fiillere denir.²⁹⁰ Bir başka tanımla göre salât, belli vakitlerde, belli şartlarda okunan belli zikirlerden ve yerine getirilen hususi rükünlerden ibarettir.²⁹¹ Namaz, bilenen rükünler ve ona mahsus fiillerdir²⁹² diye kısa bir tanım da yapılmıştır.

Namaz, bilinen en eski ibadetlerdendir. İslâm'dan önceki semâvî dinlerde de emredilmiştir. İslâm'ın başlangıç yıllarında da namaz, sabah ve akşamleyin kılınan ikişer rekâttan ibaret iken, yaygın kabul gören görüşe göre, Mi'rac olayından sonra beş vakit namaz farz kılınmıştır. Farz oluşu; Kitab, sünnet, icmâ-ı ümmet ile sabit olmuştur.²⁹³

Namaz ibadeti ile yükümlü olmak için; müslüman olmak, akıllı olmak, bulug (ergenlik çağına ulaşmış olmak) gerekir. Baygınlık ve sar'a gibi geçici süreli olan sinirsel rahatsızlıkların veya temyiz gücünü etkileyen ya da ortadan kaldıran durumların, namaz yükümlüsünden namaz borcunu düşürüp düşürmeyeceği tartışmalıdır. Hanefilerin dışındaki mezhepler, hastaların bir namaz vaktinin tamamını kapsamaması durumunda yükümlülüğün düşeceği kanaatinde iken²⁹⁴, Eğer bir kimse

²⁸⁶ Döndüren, *Delilleriyle İslam İlmihali*, İstanbul, 2004, 244.

²⁸⁷ Ankebut, 29/45.

²⁸⁸ el-Bakara, 2/45.

²⁸⁹ Ebu Ceyb, *el-Kamusu'l-Fıkhî*, 216.

²⁹⁰ Muhammed el-Hatib Şirbinî, *Muğni'l-Muhtâc*, Beyrut, 1995, I, 169.

²⁹¹ Abdullah b. Mahmud Mavsilî, *el-İhtiyar Li-Ta'lili'l-Muhtar*, Beyrut, t.y, I, 37.

²⁹² H. Mehmet Zihni, *Ni'meti İslam*, 336. İstanbul, t.y, 190.

²⁹³ Mavsilî, *el-İhtiyar Li-Ta'lili'l-Muhtar*, I, 37–38; Mustafa Hin, Mustafa Buğa, Ali Şerbeci, *Büyük Şafî Fıkhı*, Çer. Arslan A, İstanbul, 1994, I, 125; Heyet, *İlmihal*, I, 119.

²⁹⁴ Şirbinî, *Muğni'l-Muhtâc*, I, 182; Çalışkan, Dağcı, Ünsal, *Fıkh*, 116–117.

baygın düşüp baygınlığı yirmi dört saat veya daha az bir zaman sürerse, bu kimsenin geçen namazların kaza etmesi gerekir.²⁹⁵ Fakat geçen namazlar beş den fazla ise, üzerlerinden düşerler. Zorluğun kalkması için kaza da edilmezleri. Bu hüküm delirme ve bayılmanın tekerrüyle geçen namazların sayısının çok olması halinde geçerlidir.²⁹⁶

Hanbelîler dışındaki cumhura göre, zihinsel engelli, bunak ve benzeri kimselere namaz kılmak farz değildir. Ancak bu kimseler vaktin geri kalan bölümünde ayılırlarsa o zaman bu namazı kılmakla yükümlüdürler.²⁹⁷ Çünkü hadiste, “Üç kişiden kalem kaldırılmıştır; ayılıncaya kadar deliden, uyanıncaya kadar uykuda bulunan, ergenlik çağına girinceye kadar çocuktan”²⁹⁸ buyrulmuştur. Şafîlilere göre, bu gibi kimselerin namazlarını kaza etmeleri sünnettir. Hanbelîlere göre hastalık ve benzeri mubah şeylerden ötürü aklını kaçıran kimsenin kılamadığı namazları kaza etmesi gerekir.²⁹⁹

3.1.1.Görme Engelliler ve Namaz

Namaz konusunda görme engellerin durumu birçok yönden engelli olmayanların durumu gibidir. Fakat bazı özel durumlarda onlardan ayrılmaktadırlar. Bu hususlar hakkında da mezhepler değişik görüşler ileriye sürmüşlerdir. Bu hususlardaki mezheplerin ayrıntılı görüşlerini aşağıda vermeye çalışacağız.

3.1.1.1. Görme Engellilerin Kible Konusunda İctihat (Araştırma) Yapması

Hanefî mezhebine göre, görme engelli kimse kible yönünde şüphe etse, yanında kible yönünü bilen biri olduğu halde, ona sormaksızın kendi araştırmasına göre bir tarafa yönelerek namazını kılsa, kible yönüne isabet etmişse namazı sahih olur. Kible yönüne isabet etmemişse sahih olmaz.³⁰⁰ Görme engelli bir kimse eğer kiblenin hangi tarafta olduğunu bilmiyorsa kibleyi tayin etmek için caminin duvarlarına dokunması gerekmez. Eğer namazın bir rekâtını kibleden başka bir tarafa kılsa, o esnada biri gelse onu kibleye döndürse ve ona uysa bakılır, eğer görme engelli namaza başlarken birisine sorma imkânı olduğu halde sormamışsa ikisinin de namazı sahih olmaz. Aksi halde görme engellinin namazı bozulur. Çünkü görme engelliye uyan kişiye göre imâmı namazını fasit bir temel üzerine bina etmiştir ki oda birinci rekâttir. Bu meselenin ifade ettiği anlam şudur: Görme engelli kibleyi soracak kimse bulamıyorsa, kibleyi bulmak

²⁹⁵ Ebû Bekir Merğînânî, *el-Hidaye*, Beyrut, 1990, I, 84.

²⁹⁶ Mavsilî, *el-İhtiyar Li-Ta'lîlî'l-Muhtar*, I, 77.

²⁹⁷ Zuhaylî, *el-Fıkhu'l-İslâmî ve Edilletuhu*, 1, 566.

²⁹⁸ Sünen-i Tirmizî, *Hudud*, 1,(1423) II, 28.

²⁹⁹ Zuhaylî, *el-Fıkhu'l-İslâmî ve Edilletuhu*, 1, 566.

³⁰⁰ Muhammed Emin b. Ömer. b. Abdülaziz İbn Âbidin, *Reddu'l-Muhtar Âla'd-Durru'l-Muhtar*, Beyrut, 1994, II, 164; Döndüren, *Delilleriyle İslam İlmihali*, 289; Bilmen, *Büyük İslam İlmihali*, 106.

için mihraba dokunarak araması gerekmez. Eğer kibleyi sorma imkânı olduğu halde sormadan namaza durursa, kibleye yönelmişse namazı caiz olur. Aksi takdirde namazı caiz olmaz.³⁰¹

Maliki mezhebine göre, görme engelli bir kimse namazda iken kibleye dönmekte hata ettiğini anlasa, namaz içerisinde iken kibleye yönelir ve namazını tamamlar. Eğer namaz bittikten sonra hata ettiğini anlarsa namazını yeniden kılmaz.³⁰²

Kıblenin hangi yönde bulunduğunu delilleri ile bilen kimse, bilen bir başkasını taklit edip ona uyamaz. Çünkü kıblenin hangi yönde olduğunu bilmek taklide engeldir. Kıblenin nerede olduğunu öğrenmek için gerekli araştırmayı yapmak farzdır. Kibleyi delilleriyle bilen kimse, bulunduğu yerdeki mihraba da uymaz. Fakat mihrap daha önce âlimler tarafından yerleştirildiği bilinen bir şehirde bulunuyorsa, gözleri gören kimse bu mihrabın kiblesine uyabilir. Hatta görme engelli kimse de eğer bir başkasına uyması caiz değilse, kendisini kibleye ulaştıracak delilleri araştırması gerekir.³⁰³

Şafiî mezhebine göre, görme engelli kişi, kible tespitinde karar veremez ve delilleri öğrenemezse, kibleyi bilen ve güvenilir kimsenin görüşüne uyar. En sahih kavle göre, kibleyi bulmak için delilleri öğrenmeye muktedir olan kimsenin öğrenmesi vaciptir. Öğrenmeyip başkasını taklit etmesi haramdır.³⁰⁴ Görme engelli camide kıblenin yönünü mihraba dokunarak bulabiliyorsa bu şekilde yapması gerekir. Şayet mihraba dokunduğunda şüpheye düşerse kendisine kıblenin yönünü haber verecek birisi gelinceye kadar sabretmelidir. Namaz vaktinin geçeceğinden endişe ederse olduğu hal üzere namazını kılması gerekir. Ancak sonra iade etmesi vaciptir.³⁰⁵ Çünkü Şafiîlere göre kişi namaz esnasında veya namaz kıldıktan sonra kible yönünde yanıldığına kesin kanaat getirirse bu namazı yeniden kılması gerekir. Zira kendisi için kesin olarak hata yaptığı belirlenmiştir.³⁰⁶

Şafiîlerin diğer bir görüşüne göre ise, görme engellinin, kible yönünü belirlemek için içtihat (araştırma) yapmasına gerek yoktur. Çünkü kible yönünü belirlemedeki

³⁰¹ İbn Âbidin, *Reddu'l-Muhtar Âla'd-Durru'l-Muhtar*, II, 164.

³⁰² Ahmed Şerbâsî, *Yeseluneke Fi'd-Dini ve'l-Hayat*, Beyrut, 1981, V, 357.

³⁰³ Şerbâsî, a.g.e. V, 357.

³⁰⁴ Ebu Zekeriya Muhyiddin b.Şeref Nevevi, *Minhac*, İstanbul, 2003, 50.

³⁰⁵ Ebu Zekeriya Muhyiddin b.Şeref Nevevi, *el-Mecmu' Şerhu'l-Muhezzeb*, Beyrut, 2003, III, 141.

³⁰⁶ Zuhaylî, *el-Fıkhü'l-İslâmî ve Edilletuhu*, I, 600–601.

delillerin çoğu görmeye dayanmaktadır.³⁰⁷ Ayrıca adil, kıbleyi bilen müslüman birine uyması vaciptir. Taklit ettiği kişi erkek, kadın, hür, köle olsun fark etmez.³⁰⁸

Hanbelî mezhebine göre ise, görme engelli mukim birisi rehbersiz olarak bir tarafa dönüp namazını kılar da kıbleyi tayinde hata ederse namazını iade etmesi gerekir. Çünkü o mihraplara dokunarak veya bu konuda haber alarak bilgi sahibi olabilirdi. Zira görme engelli mihraba dokunarak mihrap olduğunu bilebilir ve kıbleye yönelebilir. O bu konuda gören gibidir. Aynı şekilde görme engelli eğer camii kapısının kuzey veya kuzey dışında bir yöne baktığını biliyorsa onunla bilgi sahibi olması caizdir. Kible tayininde hata yaptığı vakit ise namazı iade etmesi gerekir.

Görme engelli veya mukallit kimse yolculuk halinde olup, haber verecek veya kıbleyi araştırarak birisini bulamazsa, kıbleyi doğru olarak bulsa da, hata etse de namazını iade etmesi gerekir. Çünkü kible konusunda bir delile dayanmaksızın namaz kılmıştır. Şayet kıldığı bu namazda kıbleye isabet etmiş olsaydı dahi kıbleyi bulmak için gayret sarf etmeden namaz kılan müctehid gibi olacaktı.³⁰⁹

Hanbelî mezhebinin âlimlerinden Ebu Bekir şöyle demektedir: “Görme engelli, bulunduğu duruma göre namazını kılar. Namazı iade etmesi hususunda ise iki rivâyet vardır. Birincisi; daha önce belirttiğimiz gibi iade etmesi gerekir. İkinci rivâyete göre ise; iade etmesi gerekmez. Çünkü kendisinden istenileni yapmıştır. Bu hâli ile müctehide benzer. Çünkü istenileni yapamadığı bir şeyi yapmaktan acizdir. Dolayısıyla diğer aciz olanlardan düştüğü gibi ondan da kıbleye yönelme şartı düşer. Zira kendisi delilsiz kalmıştır, dolayısıyla onun bu hali bulutlu bir günde veya hapishanede kıbleyi araştıran kimseye benzemiştir. Kible konusunda araştırma yapan iki kişi farklı şeyler söyleseler, beraberlerinde bir de görme engelli biri bulursa, görme engelli kendince en güvenilir olana uyar. Zira o kişi görme engelliye göre daha iyi bilen, daha doğru söyleyen ve daha iyi araştırma yapandır. Dolayısıyla kıbleyi doğru tespit etmeye en yakın olan da odur.”³¹⁰

Gören bir kimse kendi içtihadı ile namaza başladıktan sonra namazda iken görme engelli durumuna düşerse kaldığı yerden namaza devam eder. Çünkü bu durumda kendisi başkasının içtihadına binaen namazına devam etmektense kendi

³⁰⁷ Celaleddin Abdurrahman Suyûtî, *el-Eşbâh ve 'n-Nezâir* Beyrut, 2001, II, 58.

³⁰⁸ Muhammed El-Hüseyini Takıyyeddin, *Kifâyetu'l-Ehyâr*, Beyrut, 2006, 91.

³⁰⁹ Şerbâsî, *Yeselunke Fi'd-Dini ve'l-Hayat*, V, 359.

³¹⁰ Ahmed b. Mahmud İbn Kudâme, *el-Muğnî*, Beyrut, t.y, I, 473.

içtihadına uyması daha evladır. Şayet kible yönünden başka bir yöne dönerse namazı bozulur. Eğer görme engelli bir kimse namaza başladıktan sonra gözleri görmeye başlarsa ve o esnasında yönelmiş olduğu kible yönünün doğruluna dair delillere ulaşırsa (örneğin, öğle namazında iken güneşin kible yönünde olduğunu görmesi vs.) kaldığı yerden namazına devam eder. Çünkü her iki içtihadı da bir olmuştur. Şayet hatalı bir yöne yöneldiği ortaya çıkarsa doğru yöne yönelip kaldığı yerden namaza devam eder.³¹¹

Yukarıda kible tayini hususunda görüşlerini açıklamaya çalıştığımız dört mezhep arasında azda olsa bir görüş ayrılığı bulunduğunu görüyoruz. Bu mezhepler arasında görme engelliler için daha kolay gelebilecek görüş Hanefî ve Maliki mezheplerinin görüşüdür. Zira görme engelli kendi kanaatine göre kible tayininde bulunmuş ve isabet etmiştir. Kible yönünü isabet ettiği halde bir başkasına kibleyi yönünü sormadan namaz kıldığı için kendisine namazı iade et demenin bir manası yoktur. Çünkü zaten kibleye doğru bir şekilde yönelmiştir.

Öte yandan Şafîî ve Hanbelî mezheplerinin, kibleyi tayin etme konusunda daha sağlam delillere dayalı şartlar öne sürmeleri onların daha ihtiyatlı davrandıklarını göstermektedir. Dolayısıyla kanaatimize göre ihtiyatlı davranmak daha isabetli bir görüş olacaktır. Çünkü kibleye doğru namaz kılmak bütün mezheplerin ittifak ettiği bir husustur. Kibleye yönelmeden namaz sahih olamayacağına göre görme engelli bir kimse kible yönünü tayin etmek için birine sormak veya mescidin duvarlarına dokunmak suretiyle öğrenmek gibi bir durumu varsa kendi kanaatine göre namaz kılması ve ihtiyatı elden bırakması uygun değildir. Fakat kible yönünü soracak birini bulamaz veya bulunduğu normal şartlara göre öğrenmesi mümkün olmazsa o zaman kendi içtihadı ile kanaati ağır bastığı yöne yönelmesinde bir sakınca yoktur.

3.1.1.2. Görme Engellilerin Namaz Vakitleri Konusunda İctihat Yapması

Görme engellinin namaz vakitlerini belirlemesi gerektiği hususunda görüş ayrılığı yoktur. Çünkü namaz vakitlerinin girdiğinin anlaşılmasını sağlayan şeyler (işaretler) zikirler, virdler ve benzerleridir. Bunları yapmakta ise görme engelli ile gören kimse aynıdır.³¹²

Ancak bu konuda özellikle Şafîî ve Hanbelî mezhepleri şu görüşleri belirtmişlerdir:

³¹¹ İbn Kudâme, a.g.e. I, 479.

³¹² Suyûtî, *el-Eşbâh ve 'n-Nezâir*, II, 58.

Şafî mezhebine göre vaktin girmesi namazın sahih şartlarındadır. Şayet vakit biliniyorsa söze gerek yoktur. Fakat bilinmiyorsa içtihat (araştırmak) etmek vaciptir. Çünkü bununla herkes mükelleftir.³¹³

Namaz vaktinden şüphe edildiği zaman görme engelli gözleri gören kimse gibi içtihat etmesi gerekir. Kıblenin yönünü belirlemenin aksine görme engelli, eğitim, ibadet, çalışma ve bunlara benzer vaktin alametlerinde gözleri görenle müşterek durumdadır.³¹⁴

Görme engellinin gören kimse gibi olması ancak her ikisine vaktin girdiğini gören güvenilir bir kişi tarafından bildirilmediği takdirde geçerlidir. Vakti bildiren kişi, “ben fecrin doğduğunu veya güneşin battığını gördüm” derse içtihat etmek caiz olmadığı gibi verilen bilgiyle amel etmek vacip olur. Aynı şekilde vaktin girdiğini güvenilir bir kişi yine güvenilir bir başka kişiden haber verirse onu kabul etmek vaciptir. Şayet gözleri gören kişi içtihat ederek haber verirse görme engellinin onu taklit etmesi caizdir. Çünkü görme engellinin müçtehede uyması caizdir.³¹⁵

Eğer görme engelli kişiye vaktin girdiğini gören ve bilen güvenilir bir adam veya kadın tarafından bildirilmezse kendisi gören kişi gibi içtihat eder ve zannına göre amel eder.³¹⁶ Eğer içtihat etmesi gerekiyorsa ve içtihat etmeden namaz kılsa, vakte denk gelse bile kusurlu davrandığı ve içtihadı terk ettiği için namazı iade etmesi gerekir.³¹⁷

Hanbelî Mezhebine göre, kişi namaz vaktinin girip girmediğinden şüphe ederse vaktin girdiği hususunda kesin bir bilgi sahibi oluncaya veya kanaati bu yönde ağır basıncaya kadar namazını kılmaz. Güvenilir bir kimse bilgiye dayanarak ona vaktin girdiğini haber verirse onunla amel eder. Fakat (güvenilir olsa da kesin bilgiye dayanmaksızın) vaktin girip girmediğini araştırarak haber verirse ona uymaz. Bunun yerine vaktin girdiğine dair kanaati ağır basıncaya kadar kendisi araştırır ve namazını kılar. Bu hususta gören, görme engelli ve vaktin girdiğine dair delile ulaşma imkânına sahip zindanda olan kişi aynı durumdadır.³¹⁸

³¹³ Takiyyeddin, *Kifâyetu'l-Ehyar*, 89.

³¹⁴ Şerbâsî, *Yeseluneke Fi'd-Dini ve'l-Hayat*, V, 362.

³¹⁵ Şerbâsî, a.g.e V, 362.

³¹⁶ Zuhaylî, *el-Mu'temed Fi'l-Fıkhi's-Şafî*, I, 175.

³¹⁷ Şerbâsî, *Yeseluneke Fi'd-Dini ve'l-Hayat*, V, 362.

³¹⁸ İbn Kudâme, *el-Muğnî*, I, 396–397.

3.1.1.3. Görme Engellilerin Ezan ve Kameti

Hanefî Mezhebine göre, görme engellinin ezan okuması kerahetsiz caizdir. Çünkü onun dini işlerdeki sözleri makbuldür. Ezanın bildirme (namaz vaktini ilan etme) gayesi hâsıl olduğundan onun ezanına uymak gerekir.³¹⁹

Görme engelli bir kimse ile beş vakit namazın vakitlerini bilen bir kimse, beraber bulunduğu müddetçe, görme engelli kimsenin okuduğu ezanla, gören kimsenin okuduğu ezan müsavidir.³²⁰

Maliki mezhebinin bir görüşüne göre görme engelinin ezanı caizdir. Diğer bir görüşe göre ise eğer görme engellinin okuduğu ezan (gören) bir başka müezzinin ezanıyla uyuşuyorsa veya vaktin girdiği hususunda güvenilir bir kimseye uymuş ise ezanı caizdir.³²¹

Şafî mezhebi bu konuda birkaç görüş belirtilmiştir; görme engelli kişinin gözleri gören bir müezzinle birlikte müezzinlik yapması halinde devamlı müezzinlik yapmasında bir sakınca yoktur. Abdullah b. Ümmi Mektum'un Bilal ile birlikte müezzinlik yaptığı gibi.³²² el-Eşbah ve'n-Nezair'de ise şöyle denmektedir; "görme engellinin tek başına devamlı müezzinlik yapması mekruhtur."³²³

Gözleri gören kimsenin müezzinlik yapması sünnettir. Görme engellinin tek başına müezzinlik yapması ise mekruhtur. Çünkü vakitleri şaşırabilir. Fakat gözleri gören bir müezzinlikte birlikte yaparsa mekruh olmaz.³²⁴

Bu konuda görüşlerini vermeye çalıştığımız mezheplerden anlaşıldığı üzere görme engelli kişinin, gözleri gören bir müezzinle birlikte ezan okumasında herhangi bir sakınca yoktur. Fakat görme engellinin müezzinlik yapmasının mekruh görülmesi hususuna gelince, bu vakti karıştırma veya tam olarak bilmeme endişesine dayalı ihtiyatlı bir yaklaşımdır. Ne var ki mekruh olma hususunda mezhepler delil olarak herhangi bir nass ileri sürmemişlerdir. Aksine Peygamber (s.a.) döneminde görme engelli sahabe Abdullah İbn Mektum'un müezzinlik yapması konusunda mezhepler arasında herhangi bir görüş ayrılığı bulunmamaktadır. Dolayısıyla bizim kanaatimize göre günümüzde gelişen teknolojik aletler sayesinde görme engelliler hiç kimseye

³¹⁹ İbn Âbidîn, *Reddu'l-Muhtar Âla'd-Durru'l-Muhtar*, Çev. A. Davudoğlu, İstanbul, 1992, II, 82; Şerbâsî, *Yeseluneke fi'd-Dini ve'l-Hayat*, V, 363

³²⁰ Komisyon, *Fetâvâyi Hindiyye*, Ter: M. Efe, İstanbul, 2004, I, 190.

³²¹ Şerbâsî, *Yeseluneke fi'd-Dini ve'l-Hayat*, V, 363.

³²² Müslim, *Salât*, 7, 380; Muhammed Zuhri, *es-Siracu'l-Vehhac*, Kahire, 1993: 38.

³²³ Suyûti, *el-Eşbâh ve'n-Nezâir*, II, 57.

³²⁴ Zuhaylî, *el-Mu'temed fi'l-Fıkhî's-Şâfî*, I, 188.

ihtiyaç duymadan vakitleri çok kolay ve güvenilir bir şekilde bilmeleri mümkün olduğundan kendilerinin tek başına müezzinlik gibi önemli ve hayırlı bir görevi ifa etmelerinde bir sakınca yoktur.

3.1.1.4. Görme Engelliler ve Cemaatle Namaz

Hanefi mezhebine göre, görme engelli kişiyi namaza götürüp getirecek bir kılavuz olsa da olmasa da kendisine cemaatle namaz vacip değildir.³²⁵ Zaten görme engelli olmasa bile Hanefilere göre, farz namazları cemaatle kılmak, gücü yeten erkekler için müekked sünnettir.³²⁶ Ayrıca Hanefiler cemaate gitmeyi düşüren on sekiz mazeret arasında görme engelli olmayı da zikretmişlerdir.³²⁷

Maliki Mezhebine göre, görme engelli kimse kılavuzsuz ve kendisini camiye götürecek kimse olmadan tek başına gidebilen bir kimse ise, görme engelli olmak cumadan ve cemaatten geri kalmayı mubah kılan özürlerden sayılmaz. Görme engelliği götürecek birisi varsa bu durumda da cumadan geri kalması mubah değildir.³²⁸

Eğer görme engelli kendisini ücret karşılığında cumaya götürecek birisini bulursa kendisine cuma farz olur. Verilecek ücret, bu gibi işlerde alınan ücretlerin benzeri olmalı, görme engelliği zora sokacak derecede yüksek olmamalıdır.

Şafî mezhebine göre, görme engelli kimse kılavuz bulsa bulmasa da cemaatle namaz kılması farz değildir.³²⁹

el-Mecmu' da ise aksi görüş bildirilmiş ve şu hadis delil gösterilmiştir: "Peygambere görme engelli bir adam gelir ve "ey Allah'ın Resulü! Beni mescide götürüp getirecek bir kılavuzum yoktur" diyerek namazı evinde kılmak hususunda kendisine izin vermesini istedi. Peygamber de kendisine izin verdi. Fakat adam tam dönüp giderken onu çağırdı; ezan sesini duyuyor musun? buyurdu. Adam; "evet" dedi. Bunun üzerine "o halde davete icabet et" buyurdu.³³⁰ İmam Nevevi daha sonra cemaate gelmemeyi mazur kılan özürleri yağmur, çamur, karanlık gecede şiddetli rüzgâr olarak saymış, bu mazeretler arasında görme engelliden söz etmemiştir.³³¹

Bu hadisin zahirine baktığımızda sanki cemaatle namaz görme engellilere de vaciptir gibi bir durum ortaya çıkmaktadır. Ancak cemaat namazından geri bırakan

³²⁵ Zuhaylî, *el-Fıkhu'l-İslâmî ve Edilletuhu*, II, 170.

³²⁶ Ebû Bekir Merğînânî, *el-Hidaye*, I,60.

³²⁷ Zuhaylî, *el-Fıkhu'l-İslâmî ve Edilletuhu*, II, 172.

³²⁸ Şerbâsî, *Yeseluneke Fi'd-Dini ve'l-Hayat*, V, 374, 375.

³²⁹ Zuhaylî, *el-Fıkhu'l-İslâmî ve Edilletuhu*, II, 170.

³³⁰ Ebû Davûd Süleyman b. el-Eş'es, *Sünenü Ebî Davûd*, es-Salât, 6/552 Beyrut, 2001, I, 223.

³³¹ Nevevi, *el-Mecmu' Şerhu'l-Muhezzeb*, IV, 64.

özürlere baktığımızda görme engellilere cemaat namazının farz olmayacağı kanaatine varılmaktadır. Çünkü “Şiddetli yağmur, karanlık, rüzgâr ve buna benzeyen sebeplerden dolayı cemaatten geri kalmanın mubah olduğuna dair âlimlerin ittifakı vardır.”³³²

Yukarıda görüşlerini zikrettiğimiz mezheplerden, Hanefî ve Şafîî mezheplerine göre görme engelli kişiye cemaat namazının vacib olmadığını gördük. Bize göre bu iki mezhebin görüşü, görme engellilere Cuma namazını farz kılan Maliki mezhebinden daha isabetlidir. Çünkü Hanefiler sağlıklı kimselere bile cemaat namazını vacip görmemişlerdir. Ayrıca cemaat namazı günde beş vakit sık sık tekrarlanan bir ibadettir. Dolayısıyla görme engellinin zorlanacağı kaçınılmaz olacaktır. Oysa yüce Allah “*Sizin için dinde güçlük yapmadı*”³³³ buyurmaktadır. Özellikle Malikiler, “ücretle de olsa kendisini cemaate götürecek bir kılavuz olduğu takdirde görme engelliye cemaat namazı vaciptir” görüşü son derece zorlayıcı bir yorumdur. Bu konuda dayandıkları açık bir delile de rastlamadık. Oysa Resulullah (s.a) buyurdular ki: “Kim, müezzini işitir ve kendini engelleyen bir özrü olmadığı halde cemaate katılmazsa, kıldığı namaz (kâmil bir sevapla) kabul edilmez.” “(Ey Allah'ın Resülü!) meşru özür nedir?” denildi. “Korku veya hastalıktır!” buyurdu.”³³⁴ Hadisin zâhirine baktığımızda cemaatin farz olduğu ve namazın sıhhatinin şartlarından biri olduğu gibi görünebilir. Ancak, âlimlerin ekseriyeti bu konudaki tüm nassları değerlendirerek, namazın sıhhati için cemaatin farz ve şart olmadığına hükmetmişlerdir. Ayrıca hadiste geçen “özrü olmadığı halde” kaydı bir engeli bulunan için cemaatin farz ve şart olmadığı manasını içermektedir.

3.1.1.5. Görme Engelliler ve Cuma Namazı

Hanefî mezhebi âlimleri görme engellinin cuma namazını kılmakla mükellef olup olmadığı hususunda ihtilaf etmişlerdir: Ebû Hanîfe'ye göre, cuma namazını kılması farz değildir.³³⁵ Kendisini Cuma namazına götürüp getirecek bir kılavuz olsa dahi durum değişmez.³³⁶ Ebu Yusuf ve Muhammed (İmameyn) ise şöyle demişlerdir: Kendisini camiye götürecek bir kılavuz bulabilirse cuma namazı kılması farz olur. Çünkü bu durumda o Allah'ın zikrine koşmaya, camiye gitmeye muktedir olur. Bu halde onun durumu kaybolmuş, yolunu yitirmiş kimse gibidir. Kendisini camiye

³³² Seyyid Sabık, *Fıkhu's-Sünne*, Kahire, 1992, I, 175.

³³³ el- Hacc, 22/78.

³³⁴ Ebu Davûd, es-Salât, 6/552.

³³⁵ Mavsilî, *el-İhtiyar Li-Ta'lîl'l-Muhtar*, I, 82.

³³⁶ Zuhaylî, *el-Fıkhu'l-İslâmî ve Edilletuhu*, II, 270.

götürecek birini bulduğuna göre, onun da cuma namazını kılması farz olur.³³⁷

Görme engellinin cuma namazını kılmakla mükellef olmadığını söyleyen Ebû Hanife'nin bu husustaki gerekçesi şudur: Görme engelli, hasta gibi cuma namazını tek başına kılmaktan acizdir. Başkasının yardımı ile bu namazı kılmaya muktedir olmaz. Çünkü kendisine kılavuzluk eden adam camiye götürürken onu yolda bırakabilir.³³⁸

İbn Abidin'in şerhinde şu ibarelere yer verilmiştir: "Tek gözü bulunan kimseye cuma farz olduğu gibi görmesi zayıf olana da farz olduğu anlaşılıyor. Görme engelli kimse ister gönüllü ister ücretli bir kılavuza sahip olsun kendisine Cuma namazı vacip değildir. İmameyne göre ise bu şekilde cumaya kâdir olursa cuma kılması farz olur. Görme engelli camide iken cuma olursa Cuma namazı kılmanın farz olup olmayacağı hususunda Bahir sahibi çekimser kalmıştır. Ulemeden biri buna şöyle cevap vermiştir: "Abdestli bulunursa zâhire göre cuma kılması farzdır. Çünkü burada illet güçlüktür. O da yoktur." Ben derim ki: Bence sokaklarda gezen, bir kılavuza ihtiyaç duymadan zahmetsizce yolları tanıyan, kimseye sormadan istediği mescidi bulan görme engellilere cumanın farz olduğu anlaşılır. Çünkü bu takdirde görme engelli kendi kendine camiye gidebilen hasta gibidir. Hatta çok defa hastaya bundan daha çok meşakkat meydana gelir."³³⁹

Maliki Mezhebine göre, görme engelli kimse kılavuzsuz ve kendisini camiye götürecek kimse olmadan tek başına gidebilen bir kimse ise, görme engelli olmak cumadan ve cemaatten geri kalmayı mubah kılan özürlerden sayılmaz. Görme engelliye götürecek birisi varsa bu durumda da cumadan geri kalması mubah değildir.³⁴⁰

İmam Şafî göre, görme engelli kimse kendisinin Cuma namazına götürecek bir kılavuz bulsa Cuma namazını terk etme konusunda mazurlu görülmez. Cuma namazına gitmesi gerekir. Çünkü Cuma namazı sık sık tekrarlanmamaktadır.³⁴¹

Şafî mezhebinin görme engellinin mükellef olup olmaması hususundaki genel kanaat İmam Şafî'nin görüşü yönündedir. Görme engelliye kılavuzluk yapacak bir bulunmadığında bütün mezheplere göre Cuma namazı kendisine farz olmaz. Çünkü kılavuzsuz kendisine bir zarar gelir endişesi vardır.³⁴²

³³⁷ Mavsilî, *el-İhtiyar Li-Ta'lili'l-Muhtar*, I, 82; Heyet, *İlmihal*, I, 292–293.

³³⁸ Mavsilî, *el-İhtiyar Li-Ta'lili'l-Muhtar*, I, 82.

³³⁹ İbn Âbidîn, *Reddu'l-Muhtar Âla'd-Durru'l-Muhtar*, III, 319.

³⁴⁰ Şerbâsî, *Yeseluneke Fi'd-Dini ve'l-Hayat*, V, 374–375.

³⁴¹ Zuhaylî, *el-Fıkhu'l-İslâmî ve Edilletuhu*, II, 170.

³⁴² Zuhaylî, *el-Mu'temed fi'l-Fıkhi's-Şafî*, 1, 496; Heyet, *İlmihal*, I, 292–293.

Görme engelliye Cuma namazına götürülen kimse ister gönüllü ister ücretli bir kılavuz olsa meşakkat kalkacağından kendisine Cuma namazı lazım gelir. Çünkü kendisine bir zarar gelir endişesi ortadan kalkmıştır.³⁴³

Şafîî âlimlerinden Kadı Hüseyin ise şöyle demiştir: Şayet görme engelli, asa yardımı ile kılavuzsuz iyi bir şekilde yürüyebiliyorsa Cuma namazı kendisine lazım gelir.³⁴⁴

Hanbelî mezhebine göre, görme engelliye cuma namazı farz değildir. Ancak kendisini götürecek bir kılavuz veya evinden namazın kılınacağı yere ip çekmek gibi, kılavuzun yerine geçecek bir şey bulursa o zaman cuma farz olur. Fakat bu imkânı bulamazsa, camiye güçlük çekmeden varması mümkün olsa bile cuma farz olmaz.³⁴⁵

Bize göre görme engelliye Cuma namazının farz olup olmaması hususunda Maliki mezhebi, Hanefi mezhebinin âlimlerinden İbn Abidin'in ve Şafîî âlimlerinden Kadı Hüseyin'in görüşleri isabetli görünmektedir. Çünkü mezheplere göre görme engelliye kılavuzluk yapacak birisini bulunduğu Cuma namazı kendisine farz oluyor öyle ise zahmetsizce sokaklarda dolaşan, bir kılavuza ihtiyaç duymadan yolları tanıyan ve kimseye sormadan istediği mescidi bulan görme engelli kılavuzlu kimse gibidir. Günümüzün imkânları da buna elverişlidir. Özellikle şehirlerde bu imkânların daha uygun hale getirilmesi yönünde ciddi çalışmalar yapılmaktadır. Dolayısıyla bize göre de zorluk çekmeyen bir görme engelli için Cuma namazının farz olması gerekir.

3.1.1.6. Görme Engellilerin imâmlık Yapması

Hanefî mezhebine göre, görme engellinin imâmlık yapması tenzihen mekruhtur. Çünkü görme engellinin necasetten sakınması zordur. Ancak görme engelli kişi cemaatin en bilgili olması halinde onun imâmlığı evladır.³⁴⁶

İmamlığa ehil olma sıralamasında daha üstün bir kimse bulunduğu takdirde görme engellinin imâmeti mekruhtur.³⁴⁷

Kanaatimizce buradaki kerahiyet, görme engellinin görmeme durumundan ziyade liyakat sahibinin kişinin imâm olmasındaki şu sıralamasından dolayıdır:

Namaz hükümlerini en iyi bilip Kur'an'ı daha güzel okuyan, hadisi daha iyi bilen, daha muttaki olan, yaşça büyük olan, ahlâkça daha üstün olan, yüzü daha güzel

³⁴³ Nevevi, *el-Mecmu' Şerhu'l-Muhezzeb*, IV, 249; Şerbâsî, *Yeseluneke fi'd-Dini ve'l-Hayat*, V, 375.

³⁴⁴ Şerbâsî, *Yeseluneke fi'd-Dini ve'l-Hayat*, V, 375.

³⁴⁵ Şerbâsî, a.g.e. V, 386.

³⁴⁶ Zuhaylî, *el-Fıkhu'l-İslâmî ve Edilletuhu*, I, 188.

³⁴⁷ Ebû Bekir Merğînânî, *el-Hidaye*, I, 60; Heyet, *İlmihal*, I, 278-279.

olan, sesi daha güzel olan, elbisesi daha temiz olan, insanlar arasında itibarı daha fazla olan vb. özellikler taşıyan kimse imâmlığa daha layıktır.³⁴⁸

Görme engellinden üstün bir kimse bulunduğu takdirde onun imâmlığı tenzihen mekruhtur. Ondan üstünü yoksa kerahet de yoktur. Bunun sebebi görme engellinin kıbleye doğrulamaması ve elbisesine koruyamamasıdır. Fakat fetanet ve nezafet sahibi olan amanın imâmetinde de kerahet olmaz. “*Muhakkak ki, sizin Allah indinde en şerefliiniz günah işlemekten en çok çekinenizdir*”³⁴⁹ buyrulduğu gibi Hz. Resul-i Ekrem efendimiz de Hz. İbn Ümmi Mektum’u defalarca ve Hz. Utban b. Malik’i Tebuk gazvesine çıktıklarında Medine-i Münevvere üzerine istihlaf etmişler yani kendi yerine vekil bırakmışlardır. Hâlbuki her ikisi de görme engelli idiler.³⁵⁰

Maliki mezhebine göre de, görme engellinin imâmlık yapması tenzihen mekruhtur. Çünkü görme engellinin necasetten sakınması zordur.³⁵¹

Görme engelli imâma uymak tercih edilmemekle beraber caizdir. Çünkü gözü gören ve görme engelli olan iki imâmın fazilet bakımından eşit iseler, bunlardan görenin imâm olması daha faziletlidir. Çünkü gözü gören pisliklerden daha iyi korunur. Maliki mezhebinde itimad edilen görüş budur. Zayıf bir kavle göre ise görenle görme engelli olan iki kişiden görme engelli olanın imâmlığı daha faziletlidir. Çünkü o (gözü görmediği için kafası) meşguliyetlerden uzak olduğundan huşuu daha fazladır. Zayıf bir diğer kavle göre de ikisinin imâmlığı eşittir.³⁵²

İmam Malik’e göre görme engellinin sürekli imâm olmasında bir sakınca yoktur. Çünkü görme duyusunun namazın ne farzı, ne sünneti ne de fazileti ile bir ilgisi vardır.³⁵³

Şafiîler ise görme engelli kimsenin imâmlığını kerahetsiz olarak caiz görmüşlerdir. Zira “görme engelli gören kimse gibidir” demişler.³⁵⁴ Şayet görme engelli ile görme engelli olmayan iki imâm bir arada bulunsa ikisi de fazilet bakımından eşittirler; görme engellinin imâmlığı daha faziletlidir. Çünkü onun dikkati başka şeylerle

³⁴⁸ Mavsilî, *el-İhtiyar Li-Ta’lîl’l-Muhtar*, I, 57.

³⁴⁹ el-Hucurât, 49/13.

³⁵⁰ Buhârî, Menâkib, I, (3493) ; Müslim, Birr, 33; Zihni, *Ni’meti İslam*, 336.

³⁵¹ Zuhaylî, *el-Fıkhü’l-İslâmî ve Edilletuhu*, I, 188.

³⁵² Şerbâsî, *Yeseluneke Fi’d-Dini ve’l-Hayat*, V, 369.

³⁵³ Şerbâsî, a.g.e.

³⁵⁴ Zuhaylî, *el-Fıkhü’l-İslâmî ve Edilletuhu*, I, 188.

meşgul olamayacağından namazda daha huşu içinde olur. Görme engelli olmayan, kendisini necasetten daha iyi muhafaza ettiğinden imâmlığı daha faziletlidir.³⁵⁵

İmam Şafî'nin rivâyet ettiğine göre, Utban b. Malik görme engelli olduğu halde kendi kavmine imâmlık yapmıştır. Ayrıca İmam Şafî; “birçok ilim ehlinden işittiğime göre Peygamber (s.a) birçok savaşta görme engelli olduğu halde Abdullah b. ümmi Mektum'u yerine imâm olarak tayin etmiştir,” dedikten sonra “görme engellinin imâmlık yapması benim daha hoşuma gider. Zira kıblesi doğru olduktan sonra gözü kendisini oyalayacak bir şeye bakmaz. Sağlıklı olsun, görme engelli olsun imâm olup namazları kıldırın kimsenin namazı geçerlidir” demiştir. Ancak şunun da ilave ederek konuya açıklık getirmiştir: “Ben görme engellinin imâmlığını gözleri gören kimsenin imâmlığına tercih etmem, çünkü Peygamber (s.a), gözleri gören kişileri imâm olarak daha fazla atamıştır. (Aynı zamanda da) Gözleri gören kimsenin imâmlığını da görme engelliye tercih etmem. Çünkü Hz. Peygamber'in imâmlık yapmasını emrettiği kimselerin arasında görme engelli kimseler de vardı.³⁵⁶

İmam en-Nevevi, el-Muhezzeb adlı eserin şerhinde şu ibareyi zikretmiştir; bu meselenin üç yönü bulunmaktadır;

1. Görme engellinin imâmlığı daha evladır.
2. Görme engelli olmayanın imâmlığı daha evladır.
3. İki imâmlık yapmakta eşittirler.

Sonra dedi ki, İmam Şafî'nin belirttiği gibi en sahih olan görüş görme engelli ile gören kimse imâmlıkta eşit olmalarıdır.³⁵⁷

Ebu Hamid el-Gazali ve diğer mezhep âlimleri, görme engellinin kişinin görme engelli olmayanlara imâmlık yapmasının mekruh olmadığı hususunda görüş birliğine vararak bu meseleye son noktayı koymuşlardır.³⁵⁸

Hanbelî mezhebi de Hanefî ve Maliki mezhepleri gibi görme engellinin imâmlık yapmasını tenzihen mekruh olarak görmüşlerdir. Çünkü görme engellinin necasetten sakınması zordur.³⁵⁹

Kanaatimizce her ne kadar İmam Şafî, görme engelli ile görme engelli olmayanın imâmlığa hangisinin daha layık olduğu hususunda net bir görüş belirtmemiş

³⁵⁵ Nevevi, *el-Mecmu' Şerhu'l-Muhezzeb*, IV, 127.

³⁵⁶ Muhammed b. İdris Şafî, *el-Umm*, Beyrut, t.y, I, 165.

³⁵⁷ Nevevi, *el-Mecmu' Şerhu'l-Muhezzeb*, 2003, IV, 127.

³⁵⁸ Şerbâsî, *Yeseluneke Fi'd-Dini ve'l-Hayat*, I, 370.

³⁵⁹ Zuhaylî, *el-Fıkhü'l-İslâmî ve Edilletuhu*, I, 188.

ise de Şafî mezhebince görme engellinin imâmlığını kerahetsiz caiz olması diğer üç mezhebe göre daha isabetlidir. Çünkü onların görme engellinin necasetten sakınması zordur diye ileri sürdükleri delil, Şafî mezhebinin, Peygamberin İbn Ümmü Mektum'u insanlara imâm olarak tayin etmesi delili karşısında son derece yetersiz kalmaktadır. Kaldı ki bütün âlimlere göre, görme engellinin imâmlığı sahihtir. Fakat ihtilaf noktası daha çok, gören imâm ile görme engelli imâmın hangisinin daha faziletli olduğu hususundadır. Öte yandan imâmlık haddi zatında en layık olanın hakkıdır. Hanefilerin de dediği gibi eğer görme engelli cemaatin en bilgilisi ise yani en layık olanı ise kerahetsiz imâmlığı caizdir. Hatta evladır. Görülen şu ki bu mesele liyakat meselesidir. Liyakat sahibi bir kimsenin imâmlığı kerahetsiz caizdir.

3.1.2. İşitme ve Konuşma Engelliler ve Namaz

Bilindiği üzere namaz bazı fiil ve sözlerden ibarettir. İftitah tekbiri, kıraat, intikal tekbirleri, rükû secde ve teşehhüd duaları gibi farz ve sünnet olan sözlerdir. İşitme ve konuşma engelliler namazın sözlerden ibaret olan hususları yerine getirmedikleri takdirde kıldıkları namaz sahih olur mu? Veya ne kadarını yapmakla yükümlü olurlar? Mezheplerin bu konuda ki görüşlerini aşağıda vermeye çalışacağız.

3.1.2.1. İşitme ve Konuşma Engellilerin İftitah Tekbiri

İftitah tekbiri (tahrîme), namaza başlarken alınan tekbirdir. "Allahu Ekber" cümlesini söylemektir. Namaz ancak "Allahu Ekber" (ihram tekbirini getirmekle) sözünü söylemekle gerçekleşir.

İftitah tekbirini getirmekten aciz olan bir konuşma engellinin kendisinden tekbir getirmek düşer. Bu konuda âlimlerin görüş birliği vardır.³⁶⁰ Fakat konuşma engelli iftitah tekbirini getirirken bir işaret yapması veya dilini hareket ettirmesi gerekir mi? gerekmez mi? Bu hususta Hanefî, Maliki ve Hanbelî mezhepleri bir görüş Şafî mezhebi ise ayrı bir görüş ileri sürülmüşler. Şöyle ki:

Hanefî, Maliki, Hanbelî mezheplerine göre, işitme ve konuşma engelli bir kimse tekbir almaktan aciz olursa tekbir getirmek ondan düşer. Dilini hareket ettirmesi lazım değildir. Çünkü onun hakkında vacip olanı yapmak mümkün değildir. Tahrime yerine

³⁶⁰ Zuhaylî, a.g.e.1, 631, 632.

niyet etmesi yeterlidir.³⁶¹ Konuşma ve işitme engellinin kibleye yönelip namaz kılmak için niyet getirmesi yeterlidir. Çünkü dilini hareket etmenin bir anlamı yoktur.³⁶²

Şafî mezhebine göre ise, konuşma engelli kişi imkân ölçüsünde dilini, dudaklarını ve küçük dilini hareket etmesi gerekir. Bunu da yapmaktan aciz ise kalbinden niyet getirerek namaza başlaması yeterlidir.³⁶³ Hz. Peygamber (s.a.) şöyle buyurmuştur: “Size bir şeyi emrettiğim zaman gücünüzün yettiğince onu yapın”³⁶⁴

Bize göre de, “konuşma engelli kişi imkân ölçüsünde dilini dudakların ve küçük dilini hareket etmesi gerekir,” diyen Şafî mezhebi daha isabetli ve delilleri daha kuvvetlidir. Çünkü yüce Allah şöyle buyuruyor; “*Allah her şahsı, ancak gücünün yettiği ölçüde mükellef kılar.*”³⁶⁵ Hz. Peygamber (s.a.) ise şöyle buyuruyor: “Size bir şeyi emrettiğim zaman gücünüzün yettiğince onu yapın.”³⁶⁶ Dil ve dudakları hareket ettirmek insanın gücü dâhilindedir. Ayrıca zorluktan ötürü kolay olan şey düşmez. Yani bazısına güç yetmiyor diye kolay olan da terk edilmez. Kolay olanın yerine getirilmesi vaciptir.

3.1.2.2. İşitme ve Konuşma Engellilerin Kıraati

Sözlükte “okumak” anlamına gelen kıraat, “Kur’an okumak” demektir. Namazda bir miktar Kur’an okumak gerekir. Hanefî mezhebine göre, namazda okunması gereken asgari miktar, kısa üç âyet veya buna denk bir uzundur. Kıraat, namazın zait rüknü olarak kabul edilir, Çünkü imâma uyan kişiden kıraat düşer. Hanefî mezhebinde kıraat, imâm olan için ve tek başına kılan için söz konusudur. İmama uyan kişinin kıraat yükümlülüğü yoktur; kılınan namaz açıktan (cehri, aşikâre) okunan namaz ise imâmı dinler, değilse susar.³⁶⁷

Malikî, Şafî ve Hanbelî mezheplerine göre ise, kıraatin asgari miktarı her rekâta Fatiha suresinin okunmasıdır. Bu kıraat, imâm ve yalnız başına kılan için olduğu gibi imâma uyan için de geçerlidir. Maliki mezhebine göre açıktan okunan namazlarda Fatiha’yı okumak imâm için farz olup cemaat için farz değildir.³⁶⁸ Fatiha süresinin okunması namazın sıhhat şartlarından biri olduğu için gücü yettiği halde Fatiha

³⁶¹ Mavsîlî, *el-İhtiyar Li-Ta’lîl-i-Muhtar*, I, 48; Zihni, *Ni’metu’l-İslam*, 243; Zuhaylî, *el-Fıkhu’l-İslâmî ve Edilletuhu*, I, 633.

³⁶² Cemal Yusuf Salih, *Ahkâmu’s-Summi ve’l-Bukmi*, Nablus, 2000, 22.

³⁶³ Zuhaylî, *el-Fıkhu’l-İslâmî ve Edilletuhu*, I, 643.

³⁶⁴ Müslim, *İttba’*, Nevevî, *Şerhu Sahîhi Müslim* XV, 109.

³⁶⁵ el-Bakara, 2/285.

³⁶⁶ Müslim, *İttba’*, Nevevî, *Şerhu Sahîhi Müslim* XV, 109.

³⁶⁷ Merğînânî, *el-Hidaye*, I, 57; Heyet, *İlmihal*, I, 241–242.

³⁶⁸ Zuhaylî, *el-Fıkhu’l-İslâmî ve Edilletuhu*, I, 624; Heyet, *İlmihal*, I, 241–242.

okumayı terk eden bir kimsenin namazı sahih olmaz.³⁶⁹ Bu ön bilgiler ışığında Hanefî ve Şafî mezheplerinin görüşleri şöyledir:

Hanefî Mezhebine göre, konuşma engelli gibi bir kimse imâma uyararak namaz kılıyorsa, imâma uyan kimsenin kıraat yapmasına gerek olmadığından o da kıraat yapmaz. Fakat tek başına namaz kılıyorsa ve kıraat yapmaktan acizse kıraat ondan düşer. Dilini hareket ettirmesi lazım değildir. Çünkü onun hakkında vacip olanı yapmak mümkün değildir.³⁷⁰

Şafî mezhebine göre ise, farz, sünnet ve nafîle namazlarda kıraatin asgari miktarı her rekâtta Fatiha suresinin okunmasıdır. Bu kıraat, imâm ve yalnız başına kılan herkes için farzdır.³⁷¹

Konuşma engelli kimse imkân ölçüsünde dilini, dudaklarını ve küçük dilini hareket ettirmesi gerekir. Bunu da yapmaktan aciz ise tefekkür yoluyla okuması yeterlidir. Eğer sözleri ağzı ile ifade edemezse kalbinden söyler ve aklında canlandırır. Kişinin akli yerinde olduğu müddetçe namaz kendisinden düşmez. Çünkü teklifin dayanağı olan akıl mevcuttur.³⁷² Ayrıca daha önce belirtildiği gibi: “*Allah insana ancak gücünün yettiğini teklif eder.*”³⁷³ Hz. Peygamberde şöyle buyurmuştur: “Size bir şeyi emrettiğim zaman gücünüzün yettiğince onu yapın.”³⁷⁴

Daha önce iftitah tekbirinde de delil olarak öne sürdüğümüzde ayette “*Allah her şahsı, ancak gücünün yettiği ölçüde mükellef kılar*”³⁷⁵ buyurmaktadır. Dil ve dudakları hareket ettirmek insanın gücü dâhilindedir. Bu kadarını yerine getirmeye güç getirebilen konuşma engelliler bunu yapmalıdırlar. Çünkü zorluktan ötürü kolay olan şey düşmez. Kolay olanın yerine getirilmesi vaciptir. Ayrıca dil ve dudaklarını hareket ettirdiği zaman kıratı kafasında daha rahat tasvir eder ve böylece manayı düşünmesine yardımcı olur. Bu delillerden sonra biz de konuşma engellilerin kıratı, dil ve dudaklarını hareket ettirmelerini düşünen Şafîlerin görüşünü tercih etmekteyiz.

³⁶⁹ Sabunî, *Tefsiru Âyati'l-Âhkam*, Beyrut, 1986, I, 53.

³⁷⁰ Mavsilî, *el-İhtiyar Li-Ta'lîl'l-Muhtar*, I,48; Zihni, *Nimeti İslam*, 243; Zuhaylî, *el-Fıkhü'l-İslâmî ve Edilletuhu*, I, 633.

³⁷¹ Zuhaylî, *el-Fıkhü'l-İslâmî ve Edilletuhu*, I, 624.

³⁷² Zuhaylî, a.g.e, I, 643–645.

³⁷³ el-Bakara, 2/285.

³⁷⁴ Müslim, İttba', Nevevî, *Şerhu Sahîhi Müslim* XV, 109

³⁷⁵ el-Bakara, 2/285.

3.1.2.3. İşitme ve Konuşma Engellilerin İmâmeti

Âlimlerin ittifakı ile işitme ve konuşma engelli olmayanın, iftitah tekbiri ve kıraat yapamadıklarından dolayı işitme ve konuşma engelliye uyması caiz değildir. Ancak işitme ve konuşma engellilerin bir birlerine imâmlık yapması hakkında iki guruba ayrılmışlardır.³⁷⁶

Hanefilere göre kural olarak üç mesele dışında (bu üç mesele de Hünsa ve kadınların aybaşı halleri ile ilgilidir.) birbirine benzeyen durumlardaki kimselerin birbirine imâmlık yapması sahihtir. Dolayısıyla işitme ve konuşma engellinin kendisi gibi olanlara imâmlık yapması caizdir. Namazları sahihtir.³⁷⁷

İşitme ve konuşma engelli bir kimse, diğer konuşma engelli kimselere imâmlık yapmış olsa, hepsinin de namazları caiz olur.³⁷⁸

Şeyhü'l-İslâm İbn Teymiyye, Kitâbü's-Salât Şerhinde: Ahras" (konuşma engelli) ile "Ümmî" (okuma yazma bilmeyen, cahil) bir arada buldukları sırada, namaz kılmak isteseler, ümmî'nin imâmlık yapması daha uygundur. Bu durumda, ikisinin de namazlarının caiz olduğu hususunda ihtilaf yoktur demiştir.³⁷⁹

Pelteğin (bazı harfleri okuyamayanın) imâmlığı caiz olmaz. Ancak, kendisi gibi pelteklere imâmlık yapması caizdir. Pelteğin okuyamadığı harflerini okuyabilen bir kimse bulunursa, imâm olan pelteğin de diğerlerinin de namazları fesada gider. Namazda çok temteme eden (dilini ta harfine alıştırıp ta. ta. ta. deyip duran, veya fe. fe. fe. deyip duran) kimseler imâmlık yapmazlar.³⁸⁰

Malikilerde Hanefiler gibi işitme ve konuşma engellilerin bir birine imâm olmasını caiz görmüşlerdir. Çünkü aciziyet bakımından eşit durumdadırlar.³⁸¹

Şafiî Mezhebine göre ise, İmam, namaz sahih olacak derecede düzgün okumalı ve rükünleri yerine getirmelidir. Konuşma engelli bir kimse kendisi gibi konuşma engelli kimseler olsalar dahi imâmlık yapması caiz değildir.³⁸² Çünkü eğer ikisi de telaffuz etme gücüne sahip olsalardı, birinin telaffuzu düzgün diğerinin ise düzgün olmayabilirdi.³⁸³

³⁷⁶ Yusuf Salih, *Ahkâmu's-Summi ve'l-Bukmi*, 23.

³⁷⁷ Zuhaylî, *el-Fıkhü'l-İslâmî ve Edilletuhu*, II, 177.

³⁷⁸ Komisyon, Fetâvâ Hindiyeye, I, 291; Zuhaylî, *el-Fıkhü'l-İslâmî ve Edilletuhu*, II, 180.

³⁷⁹ Komisyon, Fetâvâ Hindiyeye, I, 291.

³⁸⁰ Komisyon, a.g.e. I, 299.

³⁸¹ Yusuf Salih, *Ahkâmu's-Summi ve'l-Bukmi*, 24.

³⁸² Zuhaylî, *el-Fıkhü'l-İslâmî ve Edilletuhu*, II, 177.

³⁸³ Ahmed b. Kasım Şirvanî, *Havaşî Şirvanî Ala Tuhfetu'l- Muhtac*, Beyrut, 1997, I, 312.

Eğer imâma uyan kişi imâmının namaz esnasında konuşmaktan aciz olur ve kıraati yapamazsa ondan ayrılır. İmamının konuşmaktan aciz duruma düştüğünü namazdan sonra öğrense bile namazını iade etmesi gerekir. Çünkü bu nadir olan bir durumdur.³⁸⁴

İmam olacak kişi peltek veya bazı harfleri çıkarmaktan zorlanan kişilerin başkalarına imâmlık yapması caiz değildir. Çünkü bu durumda imâm ile cemaat arasında bir eşitlik bulunmamaktadır. Fakat dili peltek olan imâma uyan cemaat de imâm gibi peltek ise o takdirde hepsinin namazı sahihtir.³⁸⁵

Harfleri fazlalaştırdığı ve kulağa hoş gelmediği için temteme (ta harfini tekrarlayarak söylemek te', te' gibi veya fe'fe' ve've' vb. harfleri tekrarlayarak veya dilini alıştırarak) telaffuz edenin kişinin başkalarına imâmlık yapması mekruhtur.³⁸⁶

Hanbelîler Şafî mezhebi gibi konuşma engellilerin birbirlerine dahi olsa imâmlığı caiz görmezler.³⁸⁷ Fakat işitme engellinin imâmlığını görme engelli gibi tenzihen mekruh olarak görürler. Bu mezhebin evla olan görüşüne göre işitme engellinin imâmlığı sahihtir.³⁸⁸

Kanaatimizce işitme ve konuşma engellilerin birbirlerine imâmlık yapmasını caiz gören Hanefî ve Malikilerin görüşü İslam'ın genel prensiplerine daha uygundur. Çünkü bu gibi kimselerin birbirlerine imâmlık yapmaları demek (sadece kendilerinin bulunduğu bir yerde) cemaatle namaz kılmaları demektir. Bu da hadiste geçen cemaatle kılınan bir namazın 27 derece cemaat sevabı elde etmeleri³⁸⁹ demektir. Cemaat namazı sosyal bütünleşme, birlik ve beraberlik gibi önemli misyon icra etmesinden dolayı işitme ve konuşma engellilerinden birinin imâm olması ve bu şekilde cemaat oluşturmaları İslam ruhuna daha yakındır.

3.1.3. Fiziki Engelliler ve Namaz

Fiziki engelliler ve namaz konusu birçok meseleyi ve fiziki engelliye kapsayan geniş bir konudur. Biz bu başlık altında her ne sebeple olursa olsun bedeni bir engele maruz kalan fiziki engellilerden bahsedeceğiz. Bu fiziki engellilerden kibleye yönelemeyenlerin, namazda ayakta duramayanların veya namazın birden fazla

³⁸⁴ Şirvanî, a.g.e. I, 311.

³⁸⁵ Zuhaylî, *el-Fıkhu'l-İslâmî ve Edilletuhu*, II, 180.

³⁸⁶ Ahmed b. Hamza İbn Şahabeddin Remlî, *Nihâyetu'l-Muhtac İla Şerhi'l-Minhac*, Beyrut, 2005, II, 106.

³⁸⁷ Yusuf Salih, *Ahkâmu's-Summi ve'l-Bukmi*, 25.

³⁸⁸ Zuhaylî, *el-Fıkhu'l-İslâmî ve Edilletuhu*, 1989: 188.

³⁸⁹ Buharî, *Ezan*, 30/42, *el-Câmiu's-Sahîh*, II, 685.

rükünlerini yerine getirmekten aciz olanların, Cuma namazına gidemeyenlerin, cemaat namazlarına iştirak edemeyenlerin ve imâmlık yapabilenlerin veya yapamayanların durumları ele alınacaktır.

3.1.3.1. Fiziki Engelliler ve Kible

Bütün mezhepler, namazın sahih olması için kibleye yönelmenin şart olduğu hususunda görüş birliğine varmışlardır.³⁹⁰ Çünkü Allah “(Resulüm!) *Nereden yola çıkarsan (namazda) yüzünü Mescid-i Haram’a doğru çevir*³⁹¹ ...”buyurmaktadır. Ancak bazı istisnai durumlar da vardır. Mesela güç yetmeme durumlarında kibleye yönelme mazur görülebilir. Bu konuda mezheplerin görüşleri aynı paraleldedir. Mesela;

Hanefî mezhebine göre, bir kimse herhangi bir fiziki engellilik (yatalak, hastalık gibi) sebebiyle kibleye dönemediği ve kendisini döndürecek kimse bulamadığı takdirde bunlar için kibleye yönelmek şart değildir. Gücü yettiği tarafa doğru namazını kılar. Çünkü yükümlülükler gücün yetmesiyle sınırlıdır.³⁹² Keza, bu kimsenin, yüzünü Kible’ye çevirecek birisi bulursa fakat döndürülmek hastaya zarar verecek olsa; bu kimsenin yüzünü, islediği tarafa çevirmesi caiz olur.³⁹³ Bu konuda Malikiler de Hanefiler gibi görüş bildirmişlerdir.³⁹⁴

Şafî mezhebine göre, kibleye yönelmek ancak imkân dâhilinde olursa şarttır. Korku ve savaşta şiddetli çarpışmadan dolayı kibleye yönelme şartı ortadan kalktığı gibi fiziki engelli de kibleye yönelmekten acizse bu durumda nasıl namazını kılabiliyorsa o şekilde kılar.³⁹⁵

3.1.3.2. Fiziki Engelliler ve Kıyam

Kıyam “doğrulamak, dikelmek, ayakta durmak” demektir.³⁹⁶ Namazı oluşturan ana unsurlardan biri olarak kıyam, iftitah tekbiri ve her rekâtta Kur’an’dan okunması gerekli asgari miktarı okuyacak kadar bir süre ayakta durmak anlamına gelir.³⁹⁷

Fıkıh âlimleri, farz ve nafilâ namazlarda ayakta durmaktan aciz olan engellilerden kıyamın düşeceği hususunda görüş birliğine varmışlardır. Delil olarak şu hadisi getirmişlerdir; “Ayakta namaz kıl. Eğer buna gücün yetmezse oturarak kıl. Eğer

³⁹⁰ Zuhaylî, *a.g.e.* I, 597.

³⁹¹ el-Bakara, 2/149.

³⁹² Komisyon, Fetâvâyi Hindiyeye, I, 222, Zuhaylî, *el-Fıkhu'l-İslâmî ve Edilletuhu*, I, 597.

³⁹³ Komisyon, Fetâvâyi Hindiyeye, 2004: 1, 222.

³⁹⁴ Zuhaylî, *el-Fıkhu'l-İslâmî ve Edilletuhu*, 597.

³⁹⁵ Zuhaylî, *el-Mu'temed Fi'l-Fıkhi's-Şafî*, I, 218.

³⁹⁶ Ebu Ceyb, *el-Kâmusu'l-Fikhî*, 309.

³⁹⁷ Heyet, *İlmihal*, I, 241.

buna da gücün yetmez yaslanarak kıl.” Ancak ayakta bir âyet okuyacak kadar da olsa kıraate gücü yeterse gücünün yettiği kadarını yapması gerekir.³⁹⁸ Zorluktan ötürü kolay olan şey düşmez. Yani bazısına güç yetmiyor diye kolay olan da terk edilmez. Kolay olanın yerine getirilmesi vaciptir. Mezhep âlimlerin görüşleri aşağıda olduğu gibidir.

Hanefî Mezhebine göre, hasta veya ayakta durmaya gücü yetmeyen kişiden kıyam vecibesi düşer. Bu kişi oturmaya güç yetiriyorsa, namazı oturarak kılar. Bu durumda oturma, o kişi için hükmen kıyam yerine geçer. Oturmaya da gücü yetmiyorsa nasıl kılabiliyorsa öyle, uzanarak veya ima ederek kılar.³⁹⁹

Bir hasta gerçek olarak veya hükmen ayakta durmaktan aciz kalsa, namazını oturarak kılar. Bu şöyle olabilir: Ya hastalık gibi bir özürden dolayı gerçekten ayakta duramıyordur veya sıhhatli olduğu halde şiddetli ağrılar duyacağından veya bulunduğu halden daha kötü bir hale düşeceğinden korktuğu için ayakta durmuyordur. Her iki halde de oturarak kılabilir. Gücü yetiyorsa rükû ve secdeleri yapar; çünkü zorluklar kolaylığı kazandırır. Zaruretler de, kendi miktarlarınca bir ölçüye bağlanır.⁴⁰⁰

Bir hasta, bir yere dayanmak suretiyle ayakta namaz kılmaya gücü yettiği sürece oturarak farz namazları kılamaz. Yine bir süre ayakta durmaya gücü yetiyorsa, o süre kadar ayakta durur ve sonra oturarak namazı bitirir. Öyle ki, yalnız iftitah tekbirini ayakta almaya gücü yeten kimse, bu tekbiri ayakta alır, sonra oturup namazını kılar; başka türlü yapamaz. Bir hasta, ayakta durmaya gücü yettiği halde rükû ve secdeye veya yalnız secde etmeye gücü yetmezse, namazını ayakta kılması gerekmez. Oturup imâ (işaret) ile namaz kılar, faziletli olan budur. Fakat İmam Züfer ile üç imâma göre, namazını ayakta imâ ile kılması gerekir. Kıyam esnasında, özürsüz olarak ayaklardan birinin üzerinde durmak mekruhtur. Özürlü olan kimsenin, böyle sadece bir ayağının üzerine durması, mekruh olmaz ve namazı caiz olur.⁴⁰¹

Maliki Mezhebi göre, farz namazı kılan bir kimse herhangi bir engel (özür) sebebiyle veya baş dönmesi gibi zorlanacağı bir hastalık sebebiyle kendi başına ayakta namaz kılmayacak durumda olursa, oturarak namaz kılması caizdir.⁴⁰²

Bir şeye dayanarak ayakta durmaya muktedir olan kişinin, namazı ayakta kılması gerekmez. Hiçbir şeye dayanmaksızın oturabilirse oturarak kılması mümkündür.

³⁹⁸ Zuhaylî, *el-Fıkhü'l-İslâmî ve Edilletuhu*, I, 637.

³⁹⁹ Merğînânî, *el-Hidaye*, I, 83.

⁴⁰⁰ Bilmen, *Büyük İslam İlmihali*, 122.

⁴⁰¹ Komisyon, *Fetâvâyi Hindîyye*, 1, 241.

⁴⁰² Zuhaylî, *el-Fıkhü'l-İslâmî ve Edilletuhu*, I, 640.

Ama bir şeye dayanmaksızın oturamıyorsa, bu durumda bir şeye dayanarak da olsa namazını ayakta kılması gerekir.⁴⁰³ Eğer namaz kılan kişi, birinci rekâta bütün rükünleri yerine getirme gücüne sahip olur da ikinci rekâta ayakta durmaya gücü yetmezse, birinci rekâti iki secdesi ile kılar ve namazını (kalan kısmını) oturarak kılar. Sadece ayakta durmaya gücü yeten kişi, rükû ve secdesi için ayakta ima yapar.⁴⁰⁴

Şafîlilere göre, bir kimse hiçbir durumda ayakta durmaya gücü yetmez, mesela, ayakta durduğu takdirde aşırı şekilde zorlanırsa dilediği gibi oturarak namaz kılabilir.⁴⁰⁵ Kıyamda kendi başına durma şartı yoktur. Namaz kılan kişi şayet kıyamda iken bir şeye dayanırsa kerahetle caizdir. Çünkü kıyamın ismi mevcuttur. Fakat istediği vakit iki ayağını kaldırdığı takdirde bir yere dayanıp düşmeyecek durumda ise namazı sahih olmaz. Zira bu kişiye ayakta duruyor denmez. Aksine kendisini bir yere asmış vaziyettedir.⁴⁰⁶

Ayrıca Şafîliler dediler ki: Kendisine yardımcı olan bir kişiye yaslanarak ayakta durabilecek olan bir kişi, eğer yardımcısına sadece her rekâtın kıyamının başlangıcında ihtiyaç duyarsa namazı (bu şekilde olsun) ayakta kılması gerekir. Ama sadece başlangıcında değil de, kıyamın tümünde yardımcıya ihtiyacı varsa, namazını ayakta kılması vacib olmaz; oturarak kılar. Değnek veya duvar gibi şeylere yaslanarak ayakta durabilen bir kişi, kıyamın tümünde dahi yaslanmaya ihtiyaç hissetse namazını ayakta kılması vacib olur.⁴⁰⁷

Namaz kılan kimsenin bir rahatsızlığı varsa, mümkün olduğu kadar ayakta durmalı, diğer kısmında oturmalıdır.⁴⁰⁸

Aslında bu konuda Hanbelîlilerin görüşü de Şafîliler gibidir. Fakat onlar, farz namazlarda hasta olan kişinin gücü yetmese de ayakta namaz kılması vaciptir ve hasta ancak kıyamı rükû şeklinde yerine getirebilir, demişlerdir. Hanbelîler, şunu da söylemişlerdir: Eğer hasta kişi ayakta durmaya güç yetiremezse veya ayakta durmak hastalığını artıracak ve iyileşmesini geciktirecekse, bağdaş kurarak nafile namaz kılan gibi namazını kılar.⁴⁰⁹

⁴⁰³ Abdurrahman Cezîrî, *Dört Mezhebe Göre İslam Fıkhı*, İstanbul, 2008, II, 703.

⁴⁰⁴ Zuhaylî, *el-Fıkhü'l-İslâmî ve Edilletuhu*, I, 641.

⁴⁰⁵ Zuhaylî, a.g.e. I, 642.

⁴⁰⁶ Zuhaylî, a.g.e. I, 637.

⁴⁰⁷ Cezîrî, *Dört Mezhebe Göre İslam Fıkhı*, II, 703.

⁴⁰⁸ Hîn, vd, *Büyük Şafî Fıkhı*, I, 155.

⁴⁰⁹ Zuhaylî, *el-Fıkhü'l-İslâmî ve Edilletuhu*, I, 643.

Görüldüğü gibi fiziki engellilerin namazda kıyam hususunda İslam âlimlerin görüşleri birbirine oldukça yakın olup bir kısım görüşler bir diğerinden daha kolay olabilmektedir. Kanaatimizce fiziki engelli olanlar mezhepleri birbirine karıştırmadan ve telif' ten kaçınarak, ibadetlerin rahatlıkla yapacakları her hangi bir mezhebin görüşü ile amel etmelerinde bir sakınca yoktur.

3.1.3.3. Fiziki Engellilerin Namaz Kılma Şekli

İftitah tekbiri alacak kadar bile olsa, kıyamda durmaya muktedir olan bir kişinin, yapabildiği kadarıyla ayakta namaz kılması; bundan sonra da oturması gerekir. Oturarak namaz kılmakta olan kişi, mümkün merteye hiçbir şeye yaslanmamalıdır. Yaslanmaksızın oturamayacaksa, yaslanarak oturması gerekir. Yan gelerek kılması caiz olmaz. Yaslanmaksızın veya yaslanarak oturmaktan aciz kaldığı takdirde yan gelerek veya sırtüstü uzanarak namazını kılar.⁴¹⁰ Mezheplerin bu konuda ki yaklaşımları birbirine yakın olmakla birlikte bir kısmı diğerine göre daha kolaydır. Bu görüşler şöyledir:

Hanefi Mezhebine göre, yukarıda da değindiğimiz gibi fiziki engelli veya hasta kişi, ayakta durarak namazı kılamıyorsa kıyam ondan düşer. Bu kimseler nasıl kolaylarına geliyorsa o şekilde namazlarını kılarlar.⁴¹¹

Bir rahatsızlığı sebebiyle ayakta namaz kılmakta zorlanan İmran İbn Husayn (r.a)'ın sorusu üzerine Allah'ın Resülü: "Ayakta kıl, eğer gücün yetmezse oturarak, yine gücün yetmezse yaslanarak kıl" buyurdu."⁴¹²

Bu duruma göre, hasta ayakta namaz kılmaya güç yetiremez veya ayağa kalkınca hastalığının artmasından veya uzamasından yahut da şiddetli ağrı duymasından korkarsa, namazı oturduğu yerde kılar, gücü yeterse rükû ve secdeye varır. Çünkü zorluk kolaylığı celbeder, zaruretler kendi miktarlarınca takdir olunur.⁴¹³

Bir hasta, bir yere dayanarak ayakta namaz kılabilirdiği sürece, farz namazları oturduğu halde kılamaz. Yine bir süre ayakta kılmaya gücü yeten kimse o kadar ayakta durur, sonra oturarak namazını bitirir. Hatta yalnız iftitah tekbirini ayakta alabilen kimse, bu tekbiri ayakta alır, sonra oturup namazını kılar başka türlü yapamaz.⁴¹⁴

⁴¹⁰ Cezîrî, *Dört Mezhebe Göre İslam Fıkhı*, II, 703.

⁴¹¹ Zuhaylî, *el-Fıkhü'l-İslâmî ve Edilletuhu*, II, 638.

⁴¹² Buharî, *Taksiru's-Salât*, 19.

⁴¹³ Mavsîlî, *el-İhtiyar Li-Ta'lîlî'l-Muhtar*, I, 77-78; İbnü'l-Hümmam es-Sîvasî, *Fethu'l-Kadîr*, Bulâk, H:1315, I, 375; Döndüren, *Delilleriyle İslam İlmihali*, 300.

⁴¹⁴ Merğînânî, *el-Hidaye*, I, 83; İbnü'l-Hümmam, a.g.e. I, 375-376; Döndüren, a.g.e. 300.

Rahatsızlığı sebebiyle secdeye tam olarak eğilemeyen kimsenin secde yerini sandalye veya yastık gibi bir şeyle yükseltmesi gerekmez. Rükû ve secdeleri gücünün yettiği kadar eğilerek ima ile yapar.⁴¹⁵

Nâfi (r.h) anlatıyor: “İbnu Ömer (r.a) şöyle derdi: “Hasta kimse secde etmeye muktedir olamazsa başıyla ima eder, alınına herhangi bir şey kaldırmaz.”⁴¹⁶

Eğer namaz kılan kişi, oturmaya gücü yetmezse, sırt üstü yatarak namaz kılar. Ayaklarını kibleye karşı uzatır, rükû ve secdesini imâ ile yapar. Yan üzerine yatmakta olan bir hastanın yüzü kibleye yönelik olduğu halde ima ile namaz kılması caizdir. Ancak sırt üstü yatarak ima ile namaz kılmak, yan üzerine yatıp kılmaktan daha iyidir. Çünkü sırt üstü yatmada yüzün kibleye daha fazla yönelme imkânı vardır.⁴¹⁷

Sırt üstü yatan hasta musalli, kadirse ayaklarını kibleye uzatmamak için dizlerini dikmeye daha layıktır. Çünkü kibleye ayak uzatmak çekmeye kadir olanlar için mekruhtur.⁴¹⁸

Bir kimsenin, eğer başı ile ima yapmaya gücü yetmezse, namazı tehir eder, gözleri, kalbi veya kaşları ile ima yapması gerekmez. Çünkü namazın bir rüknü, ancak başın hareketiyle yerine getirilebilir. Diğerleriyle bu mümkün olmaz. Bu, Ebû Hanife'nin görüşüdür. Ebû Yusuf'a göre, bu durumda kalbi ile imada bulunamazsa da, gözleri ve kaşları ile imada bulunur. İmam Züfer göre, kalbi ile de imada bulunur.⁴¹⁹

Başka bir rivâyete göre böyle bir hastanın aczi bir gün ve bir geceden fazla devam ederse, bu süreye ait namazları akli başında olsa bile düşer. Bunları kaza etmesi gerekmez. Çünkü namaz kılmaya gücü yetmemiş olur. Bir gün ve bir geceden daha az süre baygın kalan kimse bu süreye ait namazları kaza eder. Baygınlık bir gün ve bir geceden uzun sürerse namazları düşer.⁴²⁰

Namaz kılarken rahatsızlanan kimse, namazın geri kalan bölümünü gücünün yettiği şekilde tamamlar. Bir hastalık sebebiyle oturarak namaz kılan kimse rükû ve secde ettikten sonra iyileşirse İmam Ebû Hanife ile İmam Ebû Yusuf'a göre ayakta namazını tamamlar. İmam Muhammed ise, namazını bozup yeni baştan kılmaması gerekir demiştir. Eğer bir kimse namazını ima ile kılarken, iyileşip rükû ve secdeleri yapabilir

⁴¹⁵ Merğînânî, a.g.e. I, 83; Zuhaylî, *el-Fıkhü'l-İslâmî ve Edilletuhu*, I, 638.

⁴¹⁶ Canan, *Hadis Ansiklopedisi Kütüb-i Sitte*, 20/2608, VIII, 49.

⁴¹⁷ İbnü'l-Hümmam, *Fethu'l-Kadîr*, I, 375-376; Döndüren, *Delilleriyle İslam İlmihali*, 300.

⁴¹⁸ Zihni, *Ni'meti İslam*, 480.

⁴¹⁹ Mavsilî, *el-İhtiyar Li-Ta'lîl'l-Muhtar*, I, 77; Döndüren, *Delilleriyle İslam İlmihali*, 301.

⁴²⁰ Mavsilî, a.g.e. I, 77; Döndüren a.g.e. 301.

bir duruma gelirse -her üç İmama göre de- bu kimsenin namazını bozup yeni baştan kılması gerekir. Çünkü rükû etmeye gücü yetenin ima ile namaz kılana uyması caiz değildir. Bu mesele ona kıyas edilmiştir.⁴²¹

Maliki Mezhebine göre, yaslanmaksızın veya yaslanarak oturmaktan aciz kalan kişi, sağ yanına uzanır, yüzünü kıbleye döndürerek namazını imâ ile kılar. Sağ yanına uzanamazsa sol yanına uzanır ve yine yüzünü kıbleye çevirerek imâ ile kılar. Her iki yanına da uzanamadığı takdirde, sırtüstü uzanarak ayaklarını kıbleye yöneltir. Bu üç durum arasındaki tertibe riâyet etmek mendubtur. Meselâ bu haldeki bir kişi, sağ yana uzanmaya muktedir olmasına rağmen, sol yana uzanır veya sağ ve sol tarafı üzerine yan gelmeye muktedir olmasına rağmen sırtüstü uzanırsa namazı sahih olur, ancak menduba muhalefet etmiş olur. Sırtüstü uzanmaya muktedir olamayan kişi, karın üstüne (yüzükoyun) uzanarak başını kıbleye yöneltir ve namazını baş işaretiyle kılar. Sırtüstü uzanmaya muktedir olmasına rağmen karın üstü uzanarak namaz kılan kişinin namazı batıl olur. Çünkü sırtüstü uzanışla karın üstü uzanış arasındaki tertibe uymak vaciptir.⁴²²

Namaz kılan kişi, namazın bütün rükünlerinden sadece niyet etmeye gücü yeterse mesela, namaza girmeye niyet eder veya ima ederek niyet etmeye gücü yeterse, gücünün yettiği şekilde namaz kılması vacib olur. Gücünün yetmediği husus ise üzerinden düşer. Eğer bununla beraber selam vermeye gücü yeterse selam verir.⁴²³

Şafî Mezhebine göre, bir kimse, omurga kemiklerini dik tutarak ayakta duramıyorsa eğilerek namaz kılar. Çünkü kolay olan şey, zor olan sebebiyle düşmez.⁴²⁴

İki ayağı kesik kişi ayaklarıyla kıyam yapamadığı halde iki dizinin üstünde durabiliyorsa bu konuda iki görüş ileri sürülmüştür. Birincisi; oturarak namaz kılması caizdir. Çünkü dizlerinin üstünde kılması kıyam olarak tanımlanamaz ve bu alışılga gelen bir şey değildir. İkincisi ise; iki dizinin üstünde durarak namaz kılması gerekir çünkü bu kıyama daha yakın bir durumdur.⁴²⁵

Bir kimse, hiçbir surette ayakta durmaya güç getiremezse, örneğin ayakta durduğu takdirde çok şiddetli bir zorlukla karşılaşırsa dilediği gibi oturur. Ayakta namaz kılmaya gücü getiremeyen kimse, ayaklarını yere yayararak birinci teşehhütte olduğu gibi oturması, bağdaş kurmasından daha iyidir. Çünkü bu şekilde oturmak

⁴²¹ Merğînânî, *el-Hidaye*, I, 83.

⁴²² Cezîrî, *Dört Mezhebe Göre İslam Fıkhı*, II, 704.

⁴²³ Zuhaylî, *el-Fıkhü'l-İslâmî ve Edilletuhu*, I, 640-641.

⁴²⁴ Zuhaylî, a.g.e. I, 642.

⁴²⁵ Nevevî, *el-Mecmu' Şerhu'l-Muhezzeb*, IV, 143.

namazda meşru olan bir oturuş şeklidir. Bu yüzden başka türlü oturuşlardan daha faziletlidir.⁴²⁶

Bir kimse namaz kılariken oturmaya gücü yetmezse, oturması durumunda meşakkati artacaksa yanı üzerine yaslanarak namaz kılması vacip olur. Bu durumda yüzünü ve bedeninin ön kısmını kıbleye döndürmesi vaciptir. Sağ tarafa yaslanmak sol tarafa yaslanmaktan daha faziletlidir. Yaslanarak ta namaz kılamayan sırt üstü namaz kılar. Yüzünü ve bedeninin ön kısmını kıbleye yöneltmek için başının altına yastık vb bir şey koyarak yükseltir.⁴²⁷

Kişinin buna da gücü yetmezse, namazı ima (gözleri) ile eda eder. Buna da gücü yetmezse, kalbinden namazın sünnetleriyle birlikte rükünlerini yerine getirir. Örneğin; kendisini ayakta ve rükû'da kabul eder. Bu şekilde namaza ait diğer fiilleri yerine getirir. Zira bunu yapmak mümkündür.⁴²⁸

Netice olarak Şafî mezhebine göre; fiziki engelli veya hasta kişi ima ile de olsa namazı nasıl kılabiliriyorsa öyle kılar ve namazını iade etmesi de gerekmez.

Hanbelî mezhebine göre, yaslanmaksızın veya yaslanarak oturmaktan âciz kalan kişi, yan gelip yüzünü kıbleye çevirerek namazını kılar. Sağ yana uzanmak, sola nispetle daha faziletlidir. Sağ yana uzanmaya muktedir olmasına rağmen sırtüstü uzanıp ayaklarını kıbleye yönelterek namaz kılan kişinin namazı, kerahetle birlikte sahih olur. Yan tarafa uzanmaya muktedir olamayan kişi, namazını sırtüstü uzanıp ayaklarını kıbleye yönelterek kılabilir.⁴²⁹

3.1.3.4. Fiziki Engelliler ve Cuma Namazı

Yüce Allah şöyle buyuruyor: “*Ey İman edenler! Cuma günü namaz için çağrıda bulunulduğu vakit, Allah'ın zikrine koşun ve alışverişi bırakın. Eğer bilerseniz bu, sizin için daha hayırlıdır.*”⁴³⁰ “Ey İman edenler” buyruğu -âlimlerin ittifakı ile- mükelleflere yönelik bir hitaptır. Hastalar, kötürümler, yolcular bu husustaki delil ile kapsamın dışında kalırlar yürüeyebilen yaşlılar da Ebu Hanife'ye göre hitabın dışındadır.⁴³¹

Ebu Zübeyr'in Cabir'den rivâyetine göre Rasûlüllah (sav) şöyle buyurmuştur: “Kim Allah'a ve âhiret gününe iman ederse, cuma gününde cuma (namazını kılmakla)

⁴²⁶ Zuhaylî, *el-Fıkhu'l-İslâmî ve Edilletuhu*, I, 642.

⁴²⁷ Zuhaylî, a.g.e. I, 162.

⁴²⁸ Zuhaylî, *el-Fıkhu'l-İslâmî ve Edilletuhu*, I, 642.

⁴²⁹ Cezîrî, *Dört Mezhebe Göre İslam Fıkhu*, II, 704.

⁴³⁰ Cuma,63/9.

⁴³¹ Kurtubi, *eI-Câmi-u Li Ahkâmi'l Kur'an*, XVIII, 68;Mahmud b. Amr Zemahşerî, *el-Keşşâf ân Hakâiki't-Tenzil ve Uyûni'l-Ekâvil fi Vucûhi't-Tevîl*, Beyrut, t.y, IV, 105.

yükümlüdür. Hasta, yolcu, kadın, çocuk yahut köle müstesnadır. Her kim bir eğleşme ya da bir ticaret ile bu namazdan kendini yeterli görecekt olursa, Allah da ondan müstağnidir (Ona muhtaç değildir.) Allah ganidir, (hiçbir şeye ihtiyacı olmayandır); Hamid'dir”⁴³².

İlim adamlarımız şöyle demişlerdir: Cuma namazına gitmeyi imkânsız kılacak bir mazeret bulunması hali dışında cuma namazına gitmekle mükellef olan hiçbir kimse cuma namazına gitmekten geri kalmaz.⁴³³

Hanefî mezhebine göre, hasta olup cuma namazına gittiği takdirde hastalığının artmasından veya uzamasından korkan kimse cuma namazı kılmakla yükümlü olmaz. Yürümekten âciz durumda bulunan çok yaşlı kimseler de bu konuda hasta hükmündedirler. Nezle, grip gibi mikrobik ve bulaşıcı hastalıklara yakalanmış kimseler de cuma namazına gelmeyebilirler.⁴³⁴

Kötürüm, ayakları felç olmuş veya kesilmiş kimselerle yatalak hastalara da cuma namazı farz değildir.⁴³⁵

Yürüyerek mescide gitmekten aciz olan (hasta) kimseden Cuma namazını kılma yükümlülüğü düşer. Kendisini taşıyacak biri bulunsa bile gitmek zorunda değildir. Hanefilerin bu görüşte ittifakları vardır, İmam Âzam'a göre bir kimsenin kendi başına mescide gidebilme gücü yoksa ücretli veya meccânî (ücretsiz) bir yardımcı bulsa bile, Cuma kılma yükümlülüğü düşer.⁴³⁶

Fetâvâyi Hindiyeye'de şöyle denmektedir: Cuma namazı, bil-icmâ sürekli oturan (felçli) kimselere de farz değildir. Bu şekilde kötürüm olan bir kimseyi, mescide götürecekt. Bir kimse bulunsa bile, kendisine cuma namazı farz değildir.⁴³⁷

Şafiî mezhebine göre de, Mescide gitmekle, bir yerde oturmakla veya namazı beklemekle rahatsız olan bir kişiye Cuma namazı vacib değildir. Cuma namazına gittiği takdirde kişinin hastalığı artacaksa veya hastalığı geç iyeleşecekse yine Cuma'ya gitmesi vacib değildir. Hasta bakacı, hastaya hizmet eden kimseler de hasta gibidir. Onlara da Cuma namazı vacib değildir. Hastabakıcının, hastanın yakını olup olmaması

⁴³² Ali b. Ömer ed-Dârekutnî, *Sünenü'd-Dârekutnî*, Cuma, 1, Beyrut, 1966, II, 305.

⁴³³ Kurtubi, *e1-Câmi-u Li Ahkâmi'l Kur'ân*, XVIII, 68.

⁴³⁴ Merğînânî, *el-Hidaye*, I, 90; Heyet, *İlmihal*, I, 292–293.

⁴³⁵ Heyet a.g.e. I, 292–293; Döndüren, *Delilleriyle İslam İlmihali*, 390.

⁴³⁶ Cezîrî, *Dört Mezhebe Göre İslam Fıkhı*, II, 535.

⁴³⁷ Komisyon, *Fetâvâyi Hindiyeye*, I, 481.

hükmü değiştirmez. Böyle bir kimseye, yerine bakacak kimse olmadığı takdirde Cuma namazı farz değildir.⁴³⁸

Bu konuda bütün âlimlerin görüşleri aynı doğrultuda olduğu için konuyu uzatmama adına diğer mezheplerin görüşlerine yer vermeyeceğiz.

3.1.3.5. Fiziki Engellilerin İmâmeti

İmamın cemaate namaz kıldırmasının sahih olabilmesi için kendisinin; sidik akıntısı, sürekli ishal, yellenme, burun kanaması gibi özürlerden uzak olması şarttır. Kendisinde bu tür özürlerden biri bulunan kimsenin, sağlam kimselere imâmlık etmesi sahih olmaz. Ama kendisinde bulunan özrün aynısının bulunduğu kimseye imâmlık etmesi sahih olur. Eğer imâmın ve imâma uyan kişinin özürleri birbirlerinden ayrı olursa, meselâ birinde burun kanaması, diğerinde sidik akıntısı bulunursa, bunlardan birinin diğerine imâmlık etmesi sahih olmaz. Hanefilerle Hanbelîler, mevzuun bu kadarında görüş birliği etmişlerdir.⁴³⁹ Bu konuda ki mezheplerin görüşleri ise şöyledir:

Hanefî mezhebine göre, bir hastalıktan dolayı baş işaretleriyle rükû' ve secdelerini yapan kimsenin yine kendisi gibi olanlara imâmeti caizse de sıhhatli kişilere yapması caiz değildir.⁴⁴⁰

Ayakta duranın, rükû ve secdeleri yerine getirebilen fakat oturarak namazını kılabilene uyması sahihtir. Rükû' ve secdeleri baş işaretleriyle yerine getirene uyması ise sahih değildir. Bunun gibi oturarak namazını kılabilen iki kişiden biri rükû ve secde yapabiliyor. Diğerini yapamayıp baş işaretleriyle yerine getiriyorsa, rükû ve secdeleri yapabilenin diğerine uyması sahih değildir.⁴⁴¹

İyice kambur olan kimse ayakta durabilen kimse gibi imâm olabilir. Kamburluk imâmete engel sayılmamıştır. Fukahadan bazısına göre, kamburun ayakta durma vaziyetiyle rükû'a varma durumu arasında bir fark varsa imâmeti caizdir, hem bunda ittifak vardır. İki durumu arasında fark yoksa İmam Ebû Hanife ile İmam Ebû Yusuf'a göre yine caizdir. Fetva bu görüşe göredir.⁴⁴² Eğer imâmın bir ayağında eğrilik bulunur da ayakta dururken daha çok sağlam ayağı üzerine tutunursa, imâmeti caizse de ayakları sağlam olan ehil bir kişinin imâmlık yapması daha iyidir.⁴⁴³

⁴³⁸ Hin, vd, *Büyük Şafî Fıkhı*, I, 223–224.

⁴³⁹ Cezîrî, *Dört Mezhebe Göre İslam Fıkhı*, II, 579.

⁴⁴⁰ Komisyon, *Fetâvâyi Hindîyye*, I, 296; Celal Yıldırım, *Kaynaklarıyla İslam Fıkhı*, Konya, t.y, I, 295.

⁴⁴¹ Komisyon, *Fetâvâyi Hindîyye*, I, 296.

⁴⁴² Komisyon, a.g.e. I, 296.

⁴⁴³ Komisyon, a.g.e. I, 296.

Malikiler dediler ki: “İmamın kendisi hakkında muaf sayılan özürlerden salim olması şart değildir. Zamanın yarısı boyunca da olsa kendisinde devam eden sidik akıntısı, şahsı için muaf sayıldığından dolayı imâmlığı sahih olur. Aynı şekilde kendisinde yellenme veya abdest ve namazı batıl kılmayan diğer sürekli özürler bulunan kimselerin de imâmlık etmeleri sahih olur. Fakat böylelerinin, özürsüz kimselere imâmlık etmeleri mekruhtur.”⁴⁴⁴

Şafî Mezhebine göre ise, ayakta duranın, oturarak namaz kılan fiziksel engelliye uyması caizdir. Çünkü Peygamber (s.a) oturur vaziyette iken arkasında ayakta ona uyanlara namaz kıldırdı. Yine rükû ve secde etmeye gücü yetenlerin rükû ve secdeyi ima ile kılan imâmın arkasında namaz kılmaları caizdir.⁴⁴⁵

İmam Şafî’ye göre, ayakta gücü yetenin yatarak namaz kılma uyması caizdir. Rükû ve secde etmeye gücü yetenin rükû ve secdeyi ima ile kılanın arkasında namaz kılmaları caizdir. Fakat ayakta durmaya gücü yeten kişinin, ayakta durmayı, oturmayı, rükû ve secdenin hiç birini terk ederek engelliye muvafakat etmesi caiz değildir.⁴⁴⁶

Ayakta namaz kılmaya güç getiremeyen imâmın, Peygamber’in (s.a) kendi yerine vekil tayin ettiği gibi, o da kendi yerine cemaate namaz kıldırabilecek birini vekil tayin etmesi müstehabtır. Çünkü bu şekilde oturana uymayı yasaklayan görüşe aykırı davranmaktan kurtulmuş olunur. İhtilaf ortadan kalkmış olur.⁴⁴⁷

Hanbelîlere göre iki eli yahut bir eli kesik olanın imâmlığı mekruhtur. İki ayağı kesik olan kimsenin imâmlığı ancak kendisi gibi olanlar için geçerlidir. Çünkü iki ayağı kesik olan kimsenin ayağa kalkma umudu yoktur. Bu yüzden kendisi kronik hasta hükmünde olup imâmlığı sahih değildir. Fakat en sahih görüşe göre iki ayağı veya tek ayağı kesilmiş olan kimse ayak durma imkânı varsa imâmlığı kerahetle sahihtir. Çünkü bu haliyle ayaklarından geride kalan kısım ile veya başka bir şey yardımıyla secde edebilir. mesela protez bir ayak taktırarak bunu yapabilir.⁴⁴⁸

Bu hususta Şafîlerin görüşü delil yönünden daha kuvvetli olarak görülse de Hanefilerin imâmete layık olan görüşü esas alındığında namazı kıldıran kişinin her yönüyle buna layık olması kanaatimizce daha isabetli görünmektedir. Zaten tüm

⁴⁴⁴ Cezîrî, *Dört Mezhebe Göre İslam Fıkhı*, II, 579.

⁴⁴⁵ Nevevi, *el-Mecmu’ Şerhu’l-Muhezzeb*, IV, 114.

⁴⁴⁶ Nevevi, a.g.e. IV, 114.

⁴⁴⁷ Nevevi, a.g.e. IV, 114.

⁴⁴⁸ Zuhaylî, *el-Fıkhü’l-İslâmî ve Edilletuhu*, II, 196.

mezheplerin görüşlerini yan yana getirdiğimizde özürünün imâmeti hakkında olumsuz görüşlerde bulunmadıkları rahatlıkla anlaşılmaktadır.

3.1.3.6. Fiziki Engellilerin Cuma Günü Öğle Namazını Cemaatle Kılmaları

Hanefî Mezhebine göre, fiziki ve bunlara benzer engellilerin Cuma günü Cuma kılınan bir şehirde, Cuma namazından önce ve sonra öğle namazını cemaatle kılmaları tahrimen (haram yakın) mekruhtur. Çünkü bu durumda cumayı ihlal etme söz konudur. Zira Cuma namazı cemaati bir araya getiren bir namazdır. Özürsüz kişilerin de onların cemaatine katılma ihtimali vardır. Öte yandan Cuma cemaatinden başka bir cemaatin oluşturulması, Cuma cemaatine muhalif bir durum meydana getirebilir. Hasta olan kimselerin öğle namazını imâm Cuma namazını bitirinceye kadar geciktirmeleri müstehabtır. Sahih olan görüşe göre, tehir etmeyip imâmdan önce kılmak mekruhtur.⁴⁴⁹

İmam Şafî, “mazurlu olanların öğle namazını cemaatle kılmaları müstehabtır” derken, İmam Rafî, “onların için öğle namazı kılmak müstehab değildir. Çünkü bu vakitte meşru olan cemaat namazı Cuma namazıdır” demiştir. Bu durum Cuma kılınan bir şehirde olmazsa böyledir. Cuma kılınan bir şehirde olsa, İmam Şafî’ye göre, dinde töhmet altına düşmemek ve Cuma namazını terk edenler grubuna katılmakla itham edilmemeleri için cemaatle namazı gizli kılmaları müstehabtır.⁴⁵⁰

Cumhura göre, eğer özürleri gizli değilse herkesçe biliniyorsa, cemaatle namaz kılmalarında bir sakınca yoktur. Çünkü o zaman itham edilmezler.⁴⁵¹

Fiziki bir engel veya Cuma namazı kendilerine farz olmaması sebebiyle Cuma namazını kılmayanların cemaat sevabını elde etmek için öğle namazını cemaatle kılmaları caizdir.⁴⁵² Çünkü bir hadiste şöyle buyrulmuştur; “Cemaatle kılınan namaz, tek başına kılınan namazdan yirmi yedi derece daha faziletlidir.”⁴⁵³

Bu konuda cumhurun görüşü bize göre daha yerinde bir görüştür. Çünkü günümüz şartlarında sözü geçen âlimlerin ileri sürdükleri gerekçe ve endişeler artık ortadan kalkmıştır. Hatta fiziki engellilerin Cuma namazının yerine cemaatle namaz kılmalarına uygun imkânlarda bulunmaktadır. Günümüzde rehabilitasyon merkezleri ve özel hastanelerin sayısı azımsanmayacak kadar fazladır. Özellikle buralarda bulunan

⁴⁴⁹ Zuhaylî, a.g.e. II, 312–313.

⁴⁵⁰ Nevevi, *el-Mecmu’ Şerhu’l-Muhezzeb*, IV, 252.

⁴⁵¹ Nevevi, a.g.e. IV, 252

⁴⁵² Zuhaylî, *el-Fıkhü’l-İslâmî ve Edilletuhu*, II, 312–313.

⁴⁵³ Buharî, *Ezan*, 30/42, *el-Câmiu’s-Sahîh*, II, 685; Müslim, *Mescitler*, 42 (374), *Sahih-i Müslim Muhtasarı*, 265.

engelli müslümanlar, bir araya gelerek cemaat namazı kılarak cemaat sevabına nail olmalıdırlar. Bu konuda Peygamber efendimiz (s.a)'in şu hadisi engelli engelsiz her müslüman için teşvik edecidir: “Cemaatle kılınan namaz, tek başına kılınan namazdan yirmi yedi derece daha faziletlidir.”⁴⁵⁴ Ayrıca cemaatle namaz kılmanın kişilerin moral motivasyonunu güçlendirmesi, birlik, beraberlik, yardımlaşma duyguların geliştirmesi ve sosyal bütünleşmeyi sağlamsı, gibi önemli katkıları da düşünüldüğünde bedeni engellilerin birlikte cemaatle namaz kılmaları son derece yararlı olacağı kanaatindeyiz.

---

⁴⁵⁴ Buharî, Ezan, 30/42, *el-Câmiu 's-Sahîh*, II, 685; Müslim, Mescitler, 42 (374), *Sahih-i Müslim Muhtasarı*, 265.

3.2. ENGELLİLER VE ORUÇ

Oruç, Peygamberimizin hicretinden bir buçuk sene sonra Şaban ayının onuncu günü farz kılınmış olup, İslâm'ın beş şartından biridir. Peygamberimiz bu hususu “İslâm beş şey üzerine kurulmuştur: Allah'tan başka Tanrı olmadığına ve Muhammed'in O'nun kulu ve elçisi olduğuna tanıklık etmek; namaz kılmak, zekât vermek, ramazan orucunu tutmak ve gücü yetenler için Beytullah'ı ziyaret etmektir (hac)” diyerek bildirmiştir.⁴⁵⁵

Orucun farz kılındığını bildiren âyetler de ise şöyle buyrulmaktadır: “*Ey iman edenler! Sizden öncekilere olduğu gibi, size de oruç tutma yükümlülüğü getirilmiştir; bu sayede kendinizi koruyacaksınız. Oruç sayılı günlerdedir, içinizden hasta veya yolculukta olanlar başka günlerde tutabilirler; hasta veya yolcu olmadığı halde oruç tutmakta zorlananlar ise bir fakir doyumlugu fide vermeli. Daha fazlasını veren, kendine daha fazla iyilik etmiş olur; fakat yine de, eğer bilerseniz, oruç tutmanız sizin için daha hayırlıdır*”⁴⁵⁶

3.2.1. Orucun Yükümlülük Şartları

Fakihler, orucun farz olması için “müslüman olmak, ergenlik çağında ve akıllı olmak, oruç tutmaya gücü olmak (sıhhatli olmak) ve mukim olmak” gibi şartları öne sürmüşlerdir. Orucun yükümlülük şartları denince, bir kimsenin oruç ibadetiyle yükümlü (mükellef) sayılması, farz veya vacip bir orucun bir kimsenin zimmetinde borç olarak sabit olması için aranan şartlar kastedilir. Fıkıh literatüründe bu şartlar, “orucun vucûb şartları” olarak da anılır. Oruç tutmamayı mubah kılan mazeret halleri de, bu yükümlülük şartlarını açıklayan ilâve bilgilerdir.⁴⁵⁷

Genel vucûb şartları yanında kişinin ayrıca oruç tutmaya güç yetirecek durumda olması da şarttır. Oruç bahsinin geçtiği âyete göre, hasta ve yolcu olan kişiler isterlerse oruç tutmayabilirler. Fakat tutmadıkları oruçları normal duruma döndükten sonra kaza ederler. Hasta için normal durum iyileşmektir.⁴⁵⁸ Takdir edilir ki her hastalık, orucu tutmaya veya orucu bozmaya mubah kılan bir mazeret değildir. Oruç konusunda mazeret sayılabilecek olan hastalığın, kişinin oruç tutması halinde ölmesine veya hastalığının artmasına ya da iyileşmesini gecikmesine yol açacak de hastalık olması

⁴⁵⁵ Buhârî, İmân, 1, *el-Câmiu's-Sahîh*, XII, 164–165.

⁴⁵⁶ el-Bakara 2/183–184.

⁴⁵⁷ Zuhaylî, *el-Fıkhu'l-İslâmî ve Edilletuhu*, II, 610; Heyet, *İlmihal*, I, 395.

⁴⁵⁸ Zuhaylî, a.g.e. II, 610; Heyet, a.g.e. I, 395.

şarttır. Oruç tuttuğu takdirde öleceğine veya duyu organlarından birinin fonksiyonunu yitirmesi gibi ağır bir meşakkate ve ciddi bir sıkıntıya maruz kalacağına galip zanla kanaat getiren kişinin oruç tutmaması, tutmuş ise orucunu bozması gerekir. Tutmadığı günleri ramazandan sonra kaza eder.⁴⁵⁹ Hastalığının iyileşme ümidi olmayan hastalar yaşlılar gibidir. Oruç tutmamaları icma ile caizdir.⁴⁶⁰

3.2.2. Oruç Tutmamayı Mubah Kılan Mazeretler

Kur'an'da ve hadislerde, dinde insanlara zor gelecek hiçbir yükümlülüğün bulunmadığına sıklıkla işaret edildiğini, herhangi bir sıkıntı ve meşakkatin bulunduğu durumda da mükelleflere birtakım kolaylık ve ruhsatların tanınmış olduğunu biliyoruz. Bu genel ilkenin bir parçası olarak, bazı durumlarda farz olan ramazan orucunu tutmamaya da müsaade edilmiştir. Ramazan orucunu tutmamayı mubah kılan mazeretlerin (özürlerin) başında hastalık ve yaşlılık gelmektedir.⁴⁶¹

Hastalık; birtakım ruhsatların sebebi olan bir durumdur. Yüce Allah, zikredilen âyette hiçbir kayıt getirmeden hasta olanların, iyileştikleri bir vakitte oruç tutabileceklerini ifade etmiştir. Bu bakımdan oruç tuttuğu takdirde hastalığının artmasından veya uzamasından endişe eden yahut böyle olmamakla birlikte oruç tutmakta zorlanacak olan kimseler oruç tutmayabilir veya başlamış buldukları orucu bozabilirler. Oruç tuttuğu takdirde hasta olacağı tıbbın verilerine göre kuvvetle muhtemel olan kişinin de hasta hükmünde olduğu söylenmiştir.⁴⁶²

Oruçlu kişi hastalanır, oruç nedeniyle hastalığının artacağından, ya da şifasının gecikeceğinden korkarsa veyahut oruç nedeniyle şiddetli bir meşakkatle karşılaşarsa, üç mezhep imâmına göre orucunu açması caiz olur. Hanbelîler, bu durumdaki kimsenin orucunu açmasının sünnet olacağını; oruç tutmasının mekruh olacağını söylemişlerdir. Bir kimse oruç nedeniyle helak olacağını veya duyularından birinin işlemez hâle geleceğini zanneder ve bundan korkarsa, orucunu açması vacib olur. Bu durumdaki kişinin orucu devam ettirmesi ittifakla haramdır.⁴⁶³

Hanefilere göre, hastalığının artmasından veya uzayıp geç iyi olmasından korkan kimse de, oruç tutmayabilir. Bu durumlardan dolayı orucunu bozan kimseye, -keffâret değil- sadece kaza lâzım gelir. Hastalık, bir kimsenin -kendisinin- içtihiadı ile belli olur.

⁴⁵⁹ Merğînânî, *el-Hidaye*, I, 136; Mehmet Keskin, *Şâfiî İlmihali*, DİB Yayınları, Ankara 2008, 336.

⁴⁶⁰ Zuhaylî, *el-Fıkhü'l-İslâmî ve Edilletuhu*, II, 647.

⁴⁶¹ Heyet, *İlmihal*, I, 395.

⁴⁶² Merğînânî, *el-Hidaye*, I, 136; Heyet, a.g.e. I, 396.

⁴⁶³ Cezîrî, *Dört Mezhebe Göre İslam Fıkhı*, II, 815.

Bu hususta ictihad, mücerret vehim (ihtimal) ile değil, hastalığın alâmetlerinden bu kimsede zann-ı galip meydana gelmesi ile mümkündür. Hastalık tecrübe ile veya fıskı zahir olmayan müslüman bir doktorun haber vermesi ile de bilinebilir. Oruç tutması sebebi ile hasta olmaktan korkan bir kimse de hasta gibidir.⁴⁶⁴

Malikilere göre, sağlıklı kişi, oruç nedeniyle helak olacağını veya şiddetli bir eziyet göreceğini zannederse, tıpkı hasta kimse gibi orucunu açması vacib olur.⁴⁶⁵

Şafiîler göre, kişi sağlıklı olur ancak oruç tuttuğu takdirde hastalanacağını zannederse; orucu tutup zarar tahakkuk etmedikçe orucunu açması caiz olmaz.⁴⁶⁶

Hanbelîlere göre ise, sağlıklı kimsenin de bu durumda, hasta gibi orucunu açması sünnet olur. Devam ettirmesi mekruh olur.⁴⁶⁷

Cumhura göre, hasta kimsenin iftar etme ruhsatından faydalanmaya niyet etmesi vacip değildir. Şafiîlere göre ise vacibdir. Eğer hasta niyet getirmezse günahkâr olur.⁴⁶⁸

Özetle oruç ayetiyle yani nass ve icma ile hasta olan kişinin oruç tutmaması caiz olmuştur. Fakat oruç tutmamayı mubah kılan hastalık hangisidir? Şüphesiz bu, oruçlu iken artacak veya iyileştirmeyi geciktirecek ya da büyük bir meşakkate sokacak olan hastalıktır. Öyle ki kişi, rızkını ve geçimini temin edemez ve işini yapamaz hale gelir. İşte bu gibi hastalık oruç tutmamayı caiz kılar. İmam Ahmet b. Hanbel'e denildi ki: Hasta ne zaman orucunu açar? O da: Oruç tutmaya gücü yetmediği zaman orucunu açar, demiştir. İmam Ahmet b. Hanbel'e denildi ki: Mesela sıtma hastalığı buna örnek olarak verilebilir mi? Onlara cevaben 'Sıtmadan daha şiddetli bir hastalık var mıdır?' dedi.⁴⁶⁹

Bilindiği gibi hastalıklar çeşitlidir. Fakat oruç tutmamayı mubah kılan, artmasından veya iyileşmesinin gecikmesinden korkulan hastalıklardır. Oruç tuttuğu takdirde hastalanmaktan korkan sağlıklı kimse de, hastalığının artmasından korkan hasta gibidir ve bu kişiye de oruç tutmamak mubahtır. Bunların tümü iki şeyle bilinir:

Ya kişisel tecrübeyle ya da güvenilir müslüman bir doktorun kendisine söylemesiyle bilinir. Doktor kendisine oruç tuttuğu takdirde hastalığının artacağını haber verdiği takdirde oruç tutmayabilir. Ya da orucunu tutmuşsa doktorun tavsiyesi doğrultusunda orucunu bozabilir. Hastaya oruç tutmamak mubah olduktan sonra buna

⁴⁶⁴ Komisyon, Fetâvâyi Hindiyye, II, 46.

⁴⁶⁵ Cezîrî, *Dört Mezhebe Göre İslam Fıkhı*, II, 815.

⁴⁶⁶ Cezîrî, a.g.e. II, 815.

⁴⁶⁷ Cezîrî, a.g.e. II, 815.

⁴⁶⁸ Zuhaylî, *el-Fıkhü'l-İslâmî ve Edilletuhu*, II, 645.

⁴⁶⁹ Yusuf Karadâvî, *Fetâvâ Muasıra*, Kahire, 2003, I, 303.

rağmen zorluğa katlanarak oruç tutarsa kendisine zararlı olan bir şeyi yaptığından dolayı mekruh bir fiil işlemiş olur. Çünkü o, bu davranışıyla Rabbinin kendisine sağladığı kolaylığı ve verdiği ruhsatı terk etmiştir. Her ne kadar bu halde tuttuğu oruç haddi zatında sahih ise de, oruç tutmasının zararlı olacağını bile bile tutmakta ısrarlı davranırsa haram işlemiş olur. Allah Teâlâ'nın onun kendisine azap çektirerek yapacağı ibadete ihtiyacı yoktur.⁴⁷⁰ Allah Teâlâ şöyle buyurmaktadır. "...kendinizi öldürmeyin. Şüphesiz Allah, sizi esirgeyecektir."⁴⁷¹

3.2.3. Hastaları İlgilendiren Oruçla İlgili Bazı Meseleler

Bilindiği günümüzde birçok kişi, çeşitli sağlık sorunları nedeniyle tedavi görmektedir. Hz. Peygamber ve İslam fıkıh mezheplerinin teşekkül döneminde bulunmayan pek çok muayene ve tedavi yöntemleri ortaya çıkmıştır. Bu durum oruçla ilgili birçok yeni meseleyi de beraberinde getirmiştir. Ne var ki, tedavi gören hastalar kendilerini birebir ilgilendiren bu meseleler hakkında pek bilgi sahibi değildirler. tedavileri esnasında endoskopi, kolonoskopi yaptırmak makat veya ferçten ultrason çektirmek gibi hastalığın tespiti için yapılan işlemlerin orucu bozup bozmadığını öğrenmek istemektedirler. Doğrusu bu meseleler İslam hukukunun genel ilkeleri çerçevesinde ve klasik fıkıh kitaplarında mevcut benzer meselelere kıyas yapılarak değerlendirilebilir. Fakat uzmanlık alanına girebilecek bu meseleler, fıkıh kitaplarımızda güncel şekliyle yer almadıklarından, tedavi gören her okuyucu istediğine kolayca ulaşmayabilir.

Konunun daha iyi anlaşılması adına mezheplerin görüş ayrılıklarına girmeden sadece orucu bozup bozmayacağı bakımından muayene ve tedavi yöntemlerinden birkaç örnek sunacağız.

3.2.3.1. İğne Yaptırmak, Hastaya Serum ve Kan Vermek

İğnenin orucu bozup bozmayacağı, kullanılış amacına göre değerlendirilebilir. Ağrıyı dindirmek, tedavi etmek, vücudun direncini artırmak, gıda vermek gibi amaçlarla enjeksiyon yapılmaktadır. Gıda ve keyif verici olmayan enjeksiyonlar, yemek ve içmek anlamına gelmediklerinden orucu bozmazlar.⁴⁷² Çünkü iğne yaptırmak ne kelime manası itibarıyla ne de ıstılahı manası itibarıyla yeme ve içme gibi değildir. Bunlar

⁴⁷⁰ Karadâvî, a.g.e. 2003, I, 304.

⁴⁷¹ en-Nisa, 4/29.

⁴⁷² Diyanet Aylık Dergisi, Din İşleri Yüksek Kurulu, *Orucu Bozan ve Bozmayan Muayene, Tedavi ve Yöntemleri*, Ekim 2005: Sayı;178, s. 48.

kanun koyucunun orucu farz kılma amacına aykırı düşmemektedir. Dolayısıyla bu gibi şeyler orucu bozamaz. Allah'ın zorluk koşmadığı bir işte bizim zorluk koşmamız uygun olmaz.⁴⁷³ Allah Teâlâ oruçla ilgili ayette şöyle buyurmaktadır; “Allah size kolaylık diler güçlük dilemez.”⁴⁷⁴ Ancak gıda ve/veya keyif verici enjeksiyonlar orucu bozar. Hastaya serum veya kan verilmesi de, aynı hükme tabidir.⁴⁷⁵

Her ne kadar serum ve benzeri ilaçlar, fiili olarak gıda verici özelliklere sahip olmasa da ve insan bu ilaçları kullandıktan sonra yemek ve su içmek gibi açlık ve susuzluğun gittiği hissetmese de en azından genelde bir oruçlunun çekmekte olduğu yorgunluğu ve halsizliğini giderme özelliklerinden dolayı bir çeşit canlanma hisseder. Oysa yüce Allah, kişinin kendisine sunulan Allah'ın nimetlerinin kadrini anlaması, açlık çekenlerin, şiddetli geçim sıkıntısında olanların ve hayatta kalmak için ızdırap çekenlerin, halini hissedebilmesi için oruçlu kimsenin açlık ve susuzluk çekmesini istemiştir. Oruçlu bir kimsenin serum ve benzeri ilaçları kullanmaya dair bir kapı aralarsak korkarız ki, oruç tutmaya güç getiren varlıklı müslümanlar, açlığın ve orucun elemi fazla hissetmemek, bir nevi kuvvet ve zindelik kazanmak gayesiyle ramazanda gündüzleri serum kullanma yoluna gideceklerdir. Öyleyse en uygun olanı; oruçlu kimsenin serum vurdurma işini iftardan sonraya bırakmasıdır.⁴⁷⁶

3.2.3.2. Göz, Burun, Kulak Damlası ve Kulağın Yıkattırılması

Bu konuda Yusuf Karadâvî şunları söylemektedir: “Bunların bazıları sindirim kanalına ulaşabilirler fakat doğal bir menfezden gitmemektedirler. Öte yandan bunlar gıda özelliğine de sahip değildirler. Bu tür şeyleri kullanan kişi herhangi bir şekilde rahatlama hissetmez. Önceki ve şimdiki âlimlerden bazıları, ruhsat verme yönünde, bazıları ise, şiddetle karşı çıkılması yönünde fikir beyan ettikleri için aralarında ihtilaflar vardır. Bazı âlimler bunların orucu bozacağını savunmaktadırlar. Bazıları ise bu ilaçların doğal bir menfezden vücuda girmediğini ileri sürerek orucu bozmayacağı görüşündedirler. Gerçekte ben ise orucu bozmayacağı görüşünü benimsemekteyim. Yani göze ve kulağa ilaç koymanın, damla damlatmanın, sürme çekmenin, basuru olanın merhem vb. kullanması orucu bozmayacağı görüşünde olanlardan yanayım. Benim verdiğim bu fetva aynen İbn Teymiyye'nin “Fetâvâ” adlı eserinde benimseyip

⁴⁷³ Karadâvî, *Fetâvâ Muasıra*, I, 303.

⁴⁷⁴ el-Bakara, 2/185.

⁴⁷⁵ Diyanet Aylık Dergisi, Din İşleri Yüksek Kurulu, *Orucu Bozan ve Bozmayan Muayane, Tedavi ve Yöntemleri*, s. 48.

⁴⁷⁶ Karadâvî, *Fetâvâ Muasıra*, I, 326.

tercih ettiği görüşünün aynısıdır. İbn Teymiyye bu konuda âlimlerin görüşlerini ve aralarındaki ihtilaflardan bahsettikten sonra şunları söylemiştir: “En sahih olan görüşe göre bu tür ilaçlar orucu bozmaz. Oruç, avam ve havasın bilmesi gereken bir ibadettir. Şayet onları kullanmak, Allah Teâlâ ve Resulünün kullanılmasını haram kıldıkları veya orucu ifsat edecek şeyler arasında olsaydı muhakkak Allah Resulünün açıklaması gerekirdi. Şayet sahabeler bu tür ilaçların orucu bozduğunu bilselerdi diğer ibadet hükümlerini bildirdikleri gibi bunları da kesinlikle ümmete kullanılmasının haram olduğunu bildirirlerdi. İslam âlimlerinden hiç kimse onlar hakkında ne bir sahih hadis ne bir zayıf hadis rivayet etmemişlerdir. Hiç bir şey rivayet etmedikleri kesindir.”⁴⁷⁷

Uzman göz doktorlarından alınan bilgilere göre, göze damlatılan ilaç miktar olarak çok az (1 mililitrenin 1/20'si olan 50 mikrolitre) olup bunun bir kısmı gözün kırılmasıyla dışarıya atılmakta, bir kısmı gözde, göz ile burun boşluğunu birleştiren kanallarda ve mukozasında mesamat yolu ile emilerek vücuda alınmaktadır. Damlanın yok denilebilecek kadar çok az bir kısmının, sindirim kanalına ulaşma ihtimali bulunmaktadır. Bu bilgiler, yukarıdaki bilgilerle birlikte değerlendirildiğinde, göz damlası orucu bozmaz. Tedavi amacıyla burna damlatılan ilacın bir damlası, yaklaşık 0,06 cm³ tür. Bunun bir kısmı da burun çeperleri tarafından emilmekte, çok az bir kısmı mideye ulaşmaktadır. Bu da, mazmazada olduğu gibi ma'fuv kapsamında değerlendirilebilir.⁴⁷⁸

Kulak ile boğaz arasında da bir kanal bulunmaktadır. Ancak kulak zarı bu kanalı tıkadığından, su veya ilaç boğaza ulaşmaz. Bu nedenle kulağa damlatılan ilaç veya kulağın yıkattırılması orucu bozmaz. Kulak zarında delik bulunsa bile, kulağa damlatılan ilaç, kulak içerisinde emileceği için, ilaç ya hiç mideye ulaşmayacak ya da çok azı ulaşacaktır. Bu miktar oruçta affedilmiştir. Ancak kulak zarının delik olması durumunda, kulak yıkattırılırken suyun mideye ulaşması mümkündür. Bu itibarla, orucu bozacak kadar suyun mideye ulaşması halinde oruç bozulur.⁴⁷⁹

⁴⁷⁷ Karadâvî, *Fetâvâ Muasıra*, I, 326–327.

⁴⁷⁸ Diyanet Aylık Dergisi, Din İşleri Yüksek Kurulu, *Orucu Bozan ve Bozmayan Muayane, Tedavi ve Yöntemleri*, s. 47.

⁴⁷⁹ Diyanet Aylık Dergisi, Din İşleri Yüksek Kurulu, *Orucu Bozan ve Bozmayan Muayane, Tedavi ve Yöntemleri*, s. 47.

3.2.3.3. Astım Hastalarının Kullandığı Sprey

Akciğer hastalarının kullandıkları spreyden, bir kullanımda 1/20 ml. gibi çok az bir miktar ağza sıkılmaktadır. Bunun da önemli bir kısmı ağız ve nefes boruları cidarında emilerek yok olmaktadır. Ondan geriye bir miktarın kalıp tükürük ile mideye ulaştığı konusunda kesin bir bilgi de yoktur. Abdest alırken ağızda kalan su ile kıyaslandığında, bu miktarın çok az olduğu görülmektedir. Hâlbuki oruçlu, abdest alırken ağızına verdiği sudan geri kalan miktarın mideye ulaşması halinde orucun bozulmayacağı konusunda hadis⁴⁸⁰ ve İslâm bilginlerinin icmaı vardır. Ayrıca, misvaktan bazı kırıntıların ve kimyevi maddelerin mideye ulaşması kaçınılmaz olduğu halde, Hz. Peygamber'in oruçlu iken misvak kullandığı, sahih hadis kaynaklarında yer almaktadır.⁴⁸¹ Diğer taraftan, "kesin olarak bilinen, şüphe ile bozulmaz" kaidesi gereğince, mideye ulaşıp ulaşmadığı konusunda şüphe bulunan bu şeyle oruç bozulmaz. Bu itibarla astımlı hastaların, sağlığı oruç tutmalarına uygun olup başka bir hastalıkları da yoksa rahat nefes almalarını sağlamak amacıyla ağza püskürtülen oksijenli ilaç orucu bozmaz.⁴⁸²

3.2.3.4. İdrar Kanalının Görüntülenmesi, Kanala İlaç Akıtılması

İbn Teymiyye sürme, iğne, sidik deliğinden ilaç damlatma, cerrahi yollarla karma ilaç ulaştırma hakkında şunları söylemektedir. "Kuvvetli olan görüşe göre bunlardan biriyle oruç bozulmaz. Çünkü oruç, havas ve avam tarafından bilinmesi gerekli olan İslam dininin esaslarından biridir. Eğer bu saydığımız şeyler oruçlu olana haram olsaydı, sahabeler diğer hükümleri Müslümanlara açıkladıkları gibi bunu da tebliğ edeceklerdi. Âlimler bu hususta sahih olsun, zayıf olsun hiçbir hadis nakletmediklerine göre demek ki Allah Resülü (s.a.v) bununla ilgili herhangi bir şey söylememiştir."⁴⁸³ Dolayısıyla mesane ile sindirim organları arasında herhangi bir kanal bulunmadığından, idrar kanallarına giren cihazlar veya akıtılan ilaçlar orucu bozmaz.⁴⁸⁴

⁴⁸⁰ Dârimî, Savm, 21.

⁴⁸¹ Buharî, Savm, 27.

⁴⁸² Diyanet Aylık Dergisi, Din İşleri Yüksek Kurulu, *Orucu Bozan ve Bozmayan Muayane, Tedavi ve Yöntemleri*, s. 46.

⁴⁸³ Karadâvî, *Fetâvâ Muasıra*, I, 306.

⁴⁸⁴ Diyanet Aylık Dergisi, Din İşleri Yüksek Kurulu, *Orucu Bozan ve Bozmayan Muayane, Tedavi ve Yöntemleri*, s. 47.

3.2.3.5. Anestezi

Acı ileten sinir yolları üzerinde iletimin değişik seviyelerde engellenmesi anestezi oluşturmaktadır. Lokal, bölgesel ve genel anestezi olmak üzere, üç türlü anestezi vardır. Anestezi, nefes yolu veya iğne ile vücuda ilaç verilerek oluşturulmaktadır. Nefes yolu veya iğne ile yapılan anestezi, mideye ulaşmadığı gibi, yeme-içme anlamı da taşımamaktadır. Ancak bölgesel ve genel anestezi, acil durumlarda ilaç ve sıvı vermek amacıyla damar yolu açılarak, bu açıklık işlem süresince serum vermek suretiyle sağlanmaktadır. Bu itibarla, lokal anestezi, orucun sıhhatine engel değildir. Bölgesel ve genel anestezi serum verildiği için oruç bozulur.⁴⁸⁵

3.2.3.6. Fitil Kullanmak, Lavman Yaptırmak

Ağrı kesici, ateş düşürücü olarak veya diğer bazı amaçlarla makattan; mantar ve bazı kadın hastalıklarının tedavisinde ferçten fitil kullanılmaktadır. Lavman, tıbbî operasyon öncesi veya kabızlıkta kalın bağırsak da bulunan dışkıının, anüsten içeriye, sıvı verilerek dışarı çıkarılmasıdır. Sindirim sistemi, ağızla başlayıp anüsle sona eren, sindirim borusu ile sindirim bezlerinden oluşur. Sindirim borusu ise, ağızla başlar. Ağızın gerisinde yutak bulunur. Sonra yemek borusu, mide, ince bağırsak, kalın bağırsak, rektum ve anüs gelir. Sindirim ince bağırsaklarda tamamlanmaktadır. Kalın bağırsaklarda ise, sadece su, glikoz ve bazı tuzlar emilmektedir. Kadının ferç ile sindirim sistemleri arasında ise bir bağlantı bulunmamaktadır.⁴⁸⁶

Bu itibarla kadınların ferçinden kullanılan fitiller, orucu bozmez. Makattan kullanılan fitiller ise, her ne kadar sindirim sistemine dâhil olmakta ise de, sindirim ince bağırsaklarda tamamlandığı, fitillerde gıda verme özelliği bulunmadığı ve makattan fitil almak yemek ve içmek anlamına gelmediği için, orucu bozmez. Lavman yaptırmak konusunda ise, iki durum söz konusudur; kalın bağırsaklarda su, glikoz ve bazı tuzlar emildiği için, gıda içeren sıvının bağırsaklara verilmesi veya orucu bozacak kadar su emilecek şekilde verilen suyun bağırsakta kalması durumunda oruç bozulur. Ancak, suyun bağırsaklara verilmesinden sonra bekletilmeyip bağırsakların hemen temizlenmesi durumunda, verilen su ile birlikte bağırsaklarda bulunan dışkıının dışarıya çıkarıldığı ve bu esnada emilen su da, çok az olduğu için oruç bozulmaz.⁴⁸⁷

⁴⁸⁵ Diyanet Aylık Dergisi, Din İşleri Yüksek Kurulu, *Orucu Bozan ve Bozmayan Muayane, Tedavi ve Yöntemleri*, s. 47.

⁴⁸⁶ Diyanet Aylık Dergisi, Din İşleri Yüksek Kurulu, *Orucu Bozan ve Bozmayan Muayane, Tedavi ve Yöntemleri*, s. 47.

⁴⁸⁷ Diyanet Aylık Dergisi, *Orucu Bozan ve Bozmayan Muayane, Tedavi ve Yöntemleri*, s. 48.

3.2.3.7. Diyaliz

Böbrek yetmezliği hastalarına uygulanan diyaliz, periton diyalizi, hemodiyaliz olmak üzere iki çeşittir. Periton diyalizi, karın boşluğuna verilen özel bir solüsyon aracılığı ile hastanın kendi karın zarı kullanılarak kanın zararlı maddelerden arındırılması ve sıvı dengesinin sağlanması işlemidir. Hemodiyaliz ise, kanın vücut dışında bir makine yardımı ile temizlenip vücuda geri verilmesi işlemidir. Kan bir iğne aracılığı ile hastanın kolundan alınır. Hemodiyaliz makinası, diyalizör denen bir filtreden kanı sürekli geçirerek zararlı maddeleri ve fazla suyu filtre eder. Filtre edilen temiz kan ikinci bir iğne ile hastanın damarına geri verilir. Bu işlem yapılırken bazen, gıda içerikli sıvı verilmesi gerekmektedir. Buna göre hastaya herhangi bir sıvı maddesi verilmeden gerçekleştirilen hemodiyalizde oruç bozulmaz. Diğer diyaliz çeşitlerinde ise, vücuda gıda içerikli sıvı verildiği için oruç bozulur.⁴⁸⁸

Sonuç olarak yukarıdaki hususlar din bilgilerini fazlasıyla meşgul eden bir konudur. Din İşleri Yüksek Kurulu “Orucu Bozan ve Bozmayan Muayene ve Tedavi Yöntemleri” konusunu görüşerek özetle şu karara varmıştır.

- “Dinimiz, hasta olan ve tedavi sürecinde bulunan kişilerin oruç tutmamalarına ruhsat vermektedir. Bu nedenle, tedavisi devam eden kişiler, sağlıklarına kavuşup, tedavileri tamamlanıncaya kadar oruçlarını erteleyebilirler. Bununla birlikte, Ramazan ayında herkesle birlikte oruca devam etmeyi arzu ediyorlar ve oruç tutmalarına başka bir engelleri de bulunmuyorsa, muayene ve tedavilerini iftardan sonra yaptırmaları daha uygundur.
- Astım hastalarının kullandığı spreyin; göz, kulak ve burun damlasının; kulak zarında delik bulunmayanların kulak yıkatmasının; dilaltı kullanmanın; idrar kanalını görüntülemenin, idrar kanalına ilaç akıtmanın; su, yağ ve benzeri gıda özelliği taşıyan başka bir maddenin vücuda girmemesi kaydıyla endoskopi, kolonoskopi yaptırmanın; makat veya ferçten ultrason çektirmenin; lokal anestezi uygulamanın; makattan ve ferçten fitil kullanmanın; suyun bağırsaklara verilmesinden sonra bekletilmeyip bağırsakların hemen temizlenmesi kaydıyla lavman yaptırmanın; hastaya herhangi bir sıvı maddesi verilmeden hemodiyaliz yaptırmanın; gıda ve keyif verici olmayan enjeksiyon yaptırmanın; anjiyo, biyopsi yaptırmanın, kan

⁴⁸⁸ Diyanet Aylık Dergisi, *Orucu Bozan ve Bozmayan Muayene, Tedavi ve Yöntemleri*, s. 48.

vermenin, merhem sürmenin, vücuda ilaçlı bant yapıştırmanın orucu bozmayacağı yönünde hüküm vermek uygundur.

- Gıda ve keyif verici enjeksiyon yaptırmanın; gıda içerikli sıvıların bağırsaklara verilmesinin veya orucu bozacak kadar su emilecek şekilde lavman yaptırmanın; su, yağ ve benzeri gıda özelliği taşıyan başka bir maddenin vücuda girmesi durumunda endoskopi, kolonoskopi yaptırmanın; bölgesel ve genel anestezinin; kulak zarı delik olup, orucu bozacak kadar su mideye ulaşacak şekilde kulak yıkatmanın, periton diyaliz ve damara serum verilerek yapılan hemodiyalizin orucu bozacağına karar verilmiştir.”⁴⁸⁹

---

⁴⁸⁹ Diyanet Aylık Dergisi, Din İşleri Yüksek Kurulu, *Orucu Bozan ve Bozmayan Muayene, Tedavi ve Yöntemleri*, s. 48.

3.3. ENGELLİLER VE HAC

Hac, sadece Kâbe ve civarında belirli günlerde eda edilen bir ibadet olduğu için hac yükümlülüğü bedenî ve malî imkânların yeterli olması şartına bağlanmıştır. İslâm dini, diğer mükellefiyetlerde olduğu gibi, hac ibadetinde de mükellefin durumunu dikkate almış ve ona güç ve imkânlarının üzerinde bir yük yüklememiştir.⁴⁹⁰ Bundan dolayı Kur'an'da hac yükümlülüğü için "istitâat" şartı konulmuştur: "*Yoluna gücü yetenlerin o evi haccetmesi, Allah'ın insanlar üzerinde bir hakkıdır.*"⁴⁹¹

İstitâat, teknik ifadesiyle söylenecek olursa, haccın vücûb şartıdır. Hac yükümlülüğü için istitâatın şart olduğu konusunda mezhepler arasında görüş birliği olmakla beraber istitâatın ne anlama geldiği konusunda bir birlik yoktur. Mezhep imâmları ve müntesipleri, âyette geçen istitâat kavramını farklı şekillerde anladıkları için aralarında, haccın yükümlülük ve eda şartlarının tespitinde bazı farklılıklar doğmuş, bu bakımdan bir kısmının yükümlülük şartı olarak kabul ettiği bir şey diğerinde eda şartı olmuştur.⁴⁹²

İstitâat, aslında fiilin gerçekleşmesini, meydana gelmesini istemek, arzulamaktır. Bu ise kudrete/güce bağlı olduğundan "kudret" anlamında meşhur olmuştur. Tam anlamıyla istitâat: fiile mukarin olan bil-fiil kudrettir. (yani, yapılmaktaki işle pratikte gerçekleşen güçtür.) Ancak işten önce bulunması gereken araç ve gereçlerin sağlıklı bir şekilde sağlanması anlamında da kullanılması çok olup burada bu anlamdadır.⁴⁹³

Hacca kudret ya beden veya mal veya her ikisiyledir. İmam Malik yalnız bedenî kudreti, İmam Şafî malî kudreti, İmam-ı Azam Ebu Hanife de her ikisini dikkati nazarına almıştır.⁴⁹⁴

Hanefî mezhebine göre "istitâat" haccın eda şartı iken Şafî mezhebine göre ise haccın vücûb şartıdır. Özetle, Hac yükümlülüğü için istitâatın şart olduğu konusunda mezhepler arasında görüş birliği olmakla beraber istitâatın izahı hususunda mezhepler görüş ayrılığına düşmüşlerdir. Bunun yanı sıra, görme engellinin istitâatının izahı hususunda da görüş ayrılığına düşmüşlerdir.⁴⁹⁵ Aşağıda bu görüşleri vermeye çalışacağız.

⁴⁹⁰ Heyet, *İlmihal*, I, 516.

⁴⁹¹ Âl-i İmran 3/97.

⁴⁹² Heyet, *İlmihal*, I, 516.

⁴⁹³ Elmalı M. Hamdi Yazır, *Hak Dini Kur'an Dili*, İstanbul, 2008, II, 516.

⁴⁹⁴ Yazır, a.g.e. II, 516,

⁴⁹⁵ Cezîrî, *Dört Mezhebe Göre İslam Fıkhı*, II, 906; Said Abdulkadir Başınfer, *el-Muğnî Fi'l-Fıkhî'l-Hacc ve'l-Umre*, Beyrut, 2006: 19-23; Heyet, *İlmihal*, I, 516.

3.3.1. Görme Engelliler ve Hac

Hanefî mezhebine göre, haccın edasının, yani hac yükümlüsü tarafından bizzat ifa edilmesinin farz olması için bulunması gereken şartlara “haccın edasının şartları” denir. Bu şartların başında sağlıklı olmak gelmektedir.

Bu şarta binaen Ebu Hanife’ye göre kendisine kılavuzluk yapacak biri olsa bile görme engelliye hac farz değildir. Dolayısıyla yerine vekil göndermesi de gerekmez⁴⁹⁶.

Hanefî imâmlardan Ebû Yusuf ve Muhammed göre ise, yukarıda belirtilen yükümlülük şartlarının gerçekleşmesi halinde, fiilen haccetmeye engel teşkil eden bir hastalık veya sakatlığı bulunanlar, yerlerine vekil göndermeli veya bunu vasiyet etmelidirler. Fiilen hac etmeye engel hastalık ve sakatlıklar arasında, genel olarak, görme engelli de gösterilmiştir.⁴⁹⁷

Malikilere göre istitâat, günün şartlarına göre yaya veya binekli olarak Mekke’ye ulaşabilmektir. Kişi ister yürüsün ister binekle gitsin normal bir şekilde Mekke’ye ulaşabilecek bedeni yeterliliğe sahip olmalıdır. Yürüyebilen görme engelli kişi, elinden tutacak bir kılavuz bulursa haccetmek üzerine farz olur.⁴⁹⁸ Kendisini götürecek kılavuz ücretle dahi olsa yine farz olur. Yeter ki kendisini hacca ulaştıracak (götürüp getirecek) malı bulunsun. Malı yoksa hac farz değildir. Ancak görme engelli kadına hac farz değildir. Çünkü haccın farziyeti böyle bir kadından düşer. İsterse kendisini götürecek bir kılavuz olsun. Görme engelli kadının bu kılavuz ile hacca gitmesi mekruh olur.⁴⁹⁹

Malikiler hayatta olan bir kimseye hac vekâleti caiz olmadığından ve vekâlet ancak haccı vasiyet etmiş ölü adına mümkün olabileceğine⁵⁰⁰ dair görüş bildirdikleri için görme engelliye vekâlet ancak Malikilerin şartları gerçekleştiğinde caiz olur. Yani eğer haccetmemişse ölümünden sonra vekâlet mümkündür.

Şafîî mezhebine göre ise, görme engelliye hac ve umre farz değildir. Ancak kendisine kılavuzluk ve yardım edecek indiğinde yol gösterecek bineğine bindirecek, indirecek biri olursa ve şiddetli bir meşakkate maruz kalmadan binek üzerinde durabilecek durumda ise kendisi hac ve umre yapmakla yükümlüdür. Çünkü

⁴⁹⁶ Başinfer, *el-Muğnî Fi'l-Fıkhi'l-Hacc ve'l-Umre*, 38; Heyet, *İlmihal*, I, 517.

⁴⁹⁷ Başinfer, a.g.e. 38.

⁴⁹⁸ Zuhaylî, *el-Fıkhu'l-İslâmî ve Edilletuhu*, III, 27–28.

⁴⁹⁹ Şerbâsî, *Yeselunke Fi'd-Dini ve'l-Hayat*, V, 377.

⁵⁰⁰ Zuhaylî, *el-Fıkhu'l-İslâmî ve Edilletuhu*, III, 41.

kılavuzsuz görme engelli hasta ve yatalak hükmündedir. Kılavuzlu olması ise gören kimse hükmündedir.⁵⁰¹

Yukarıdaki şartları taşıyan görme engelli kendi yerine birini göndermesi caiz değildir. Raffî, “görme engelli için kılavuzun hükmü, kadının mahremi gibidir” demiştir. Yani görme engellinin ücret ile bir kılavuz tutmasının gerekli olduğu hususunda iki görüş vardır. Bunların en sahihi vacib olduğudur. Cumhurun görüşü gereği de budur.⁵⁰²

Hanbelîlere göre, şart koşulan istitâat, binek yiyecek, yiyecek tedbirlerine sahip olma kudretidir.⁵⁰³ Ayrıca haccın vücut şartlarından biri de yükümlünün gözünün görür olmasıdır. Dolayısıyla görme engelli kişinin beraberinde kılavuzu olmadığı takdirde haccetmesi vacip olmaz. Başkasına, kendisine vekâleten haccetmeyi teklif etmesi de vacib olmaz.⁵⁰⁴

Yukarıdaki mezheplerin görüşlerine baktığımızda İmam Ebu Hanife (rh) dışında genel olarak görme engellinin haccetmesi hususu kendisine kılavuzluk yapacak biri olması şartı koşulmuştur. Bu mezheplerin delilleri incelendiğinde ise hepsinin istitâatın (güç/kudret) izahı hususunda yorumlara yer verdikleri görülmektedir. Örneğin Hanbelîler şart koşulan istitâat, binek yiyecek, yiyecek tedbirlerine sahip olma kudretidir, derken şu hadisi delil olarak göstermektedirler:

“İbn Ömer (r.a) anlatıyor: “Bir adam Rasûlullah (s.a)’e gelerek: “Ey Allah’ın Rasûlü! Haccı farz kılan şey nedir?” diye sordu. Rasûlullah (s.a) de: “Yiyecek-içecek ve binektir” diye cevapladı.”⁵⁰⁵

Her ne kadar bu hadiste Hz. Peygamber (s.a.) istitâatı bu şekilde ifade etmiş ise de doğrusu görme engelli hakkında net bir hüküm görünmemektedir. Zaten soru soran kişi de gözleri gören biriydi. Dolayısıyla Hz. Peygamber cevap verirken çoğunluğu dikkate alarak hüküm vermiştir. Sonuç olarak diyebiliriz ki bu konuda net bir hüküm vermek zor görünmekle birlikte günümüz şartları göz önünde bulundurulduğunda bize göre cumhurun, şartları haiz olan görme engelliye hac farzdır, görüşü daha isabetlidir. Çünkü günümüzde ulaşım imkânları fazlalaşmış ve kolaylaşmıştır. Mekke’deki hayat konforlu hale gelmiş barınma, yiyecek ve içecek hususunda her hangi bir endişe

⁵⁰¹ Nevevi, *el-Mecmu’ Şerhu’l-Muhezzeb*, VII, 44.

⁵⁰² Nevevi, a.g.e. VII, 44.

⁵⁰³ Zuhaylî, *el-Fıkhü’l-İslâmî ve Edilletuhu*, III, 32.

⁵⁰⁴ Cezîrî, *Dört Mezhebe Göre İslam Fıkhı*, II, 909.

⁵⁰⁵ Tirmizî, *el-Hacc*, 4, (813) I, 217.

kalmamıştır. Fakat her şeye rağmen görsel öğelerin ön plana çıktığı hac ibadeti için söylenecek şu ki, görenle görmeyenin bir olmayacağı, görme engelliler görenlerden biraz daha fazla meşakkate maruz kalacakları bir hakikattir. İnşallah onların da nail olacakları sevap meşakkat nispetinde olacaktır.

3.3.2. Konuşma Engelliler ve Telbiye

İşitme ve konuşma engelliler haccın farz ve eda şartlarına sahip her sağlıklı müslüman gibi hacc yapmakla mükelleftirler. Ancak bilindiği üzere haccın sahih olabilmesi için bir takım fiil ve sözleri yerine getirmek gerekir. Mesela, ihrama girerken telbiye getirmek gerekir yani “Lebbeyk Allahümme lebbeyk. Lebbeyke lâ şerike leke lebbeyk. İnnel-hamde ve’n-ni’mete leke ve’l-mülke, lâ şerike lek” (Anlamı: Davetine sözüm ve özümle geldim Allah’ım, emrin baş üstüne. Davetine sözüm ve özümle geldim ey ortaksız olan Sen! Emrin baş üstüne, Hamd Senin, nimet Senin, mülk de Senin. Yoktur Senin ortağın.” gibi sözleri söylemek Hanefi⁵⁰⁶ ve Malikilere göre vacib, Şafiî ve Hanbelîlere göre ise sünnettir.⁵⁰⁷ Bu konudaki mezheplerin görüşleri şöyledir:

Hanefiler göre, ihram haccın rüknüdür. İhramın da niyet ve telbiye olmak üzere iki rüknü vardır. Ebu Hanife’ye göre, telbiye namazdaki iftitah tekbiri mesabesindedir. Onu terk eden ihrama girmiş olmaz.⁵⁰⁸ Şayet ihrama girer, telbiye veya tesbih getirmez veya kurban göndermezse, ihrama girmiş sayılmaz. Hanefilerin bu görüşü, ihramın onlara göre niyet ve hacc amellerinden bir amelle oluştuğuna binaendir. İhrama niyet edip hacc ibadeti amellerinden bir amel yaptığı zaman tesbih getirir veya kurban gönderip telbiye getirmezse ihrama girmiş sayılır. Telbiyeyi terk edişinden dolayı kendisine kurban gerekir.⁵⁰⁹ Dolayısıyla işitme ve konuşma engelli telbiye lafızlarını diliyle telaffuz edemediği takdirde kalbinde niyet etmelidir.⁵¹⁰

Maliki mezhebinin meşhur olan görüşüne göre telbiye getirmek vaciptir. Telbiyeyi terk etmek veya ihramla birlikte yapılmasını uzun bir zaman terk etmekle kurban lâzım gelir.⁵¹¹

Malikilerin bir görüşüne göre konuşma engellinin yerine velisi telbiye getirir. Diğer bir görüşe göre de konuşma engelliden telbiye getirmek düşer.⁵¹²

⁵⁰⁶ Mergînânî, *el-Hidaye*, I, 148; Heyet, *İlmihal*, I, 519.

⁵⁰⁷ Sabık, *Fıkhu’s-Sünne*, I, 469.

⁵⁰⁸ Başınfer, *el-Muğnî Fi’l-Fıkhi’l-Hacc ve’l-Umre*, 89.

⁵⁰⁹ Sabık, *Fıkhu’s-Sünne*, I, 496.

⁵¹⁰ Yusuf Salih, *Ahkâmu’s-Summi ve’l-Bukmi*, 28.

⁵¹¹ Sabık, *Fıkhu’s-Sünne*, I, 469; Başınfer, *el-Muğnî Fi’l-Fıkhi’l-Hacc ve’l-Umre*, 89.

Şafî mezhebini göre telbiye farz değil sünnettir. İhramlı olduğu müddetçe ayakta iken, otururken, uzanırken, yürürken, bir tepeden inerken çıkarken, arkadaşlarla karşılaşırken kısacası her fırsat ve münasebette yüksek sesle telbiye getirmek müstehabtır.⁵¹³ Konuşma engelli ise imkân gücü dâhilinde dilini hareket ettirerek bu sevaba nail olur. Ona da gücü yetmezse sadece niyet eder.⁵¹⁴

İmam Şafî “telbiye sünnettir ve terk edilmesi halinde bir şey gerekmez” demiştir.⁵¹⁵ Şayet niyet etmeden telbiye getirirse ihrama girmiş olmaz. Fakat niyet eder de telbiye getirmezse ihrama girmiş olur.⁵¹⁶

İmam Ahmed b. Hanbel’den rivâyet edildiğine göre telbiye getirmek sünnettir. Terki halinde bir şey gerekmez.⁵¹⁷

Hanbelîlerde Malikiler gibi konuşma engellinin yerine velisi telbiye getirir görüşündedirler.⁵¹⁸

Kanaatimize göre bu konuda konuşma engelli kişi imkân gücü dâhilinde dilini hareket ettirir ve ona da gücü yetmezse sadece niyet eder, görüşünde olan Şafî mezhebi daha isabetli görünmektedir. Zira daha önce de belirttiğimiz gibi zorluktan ötürü kolay olan şey düşmez. “Allah insana ancak gücünün yettiğini teklif eder.” Hz. Peygamberde şöyle buyurmuştur “Size bir şeyi emrettiğim zaman gücünüzün yettiğince onu yapın.”⁵¹⁹

3.3.3. Fiziki Engelliler ve Hac

Hanefilere göre haccı gerektirecek bedeni yeterlilik yani vücut sağlığına sahip olmak gerekir. Sağlıklı olmayan kimseler hac yapmakla mükellef değildir. Daha geniş bir ifade ile hastaya, yatalağa kötürüme, felçli ve binek üzerinde kendi kendine duramayan yaşlı kimselere hacc farz değildir. Çünkü Yüce Allah, hacc ibadetini güç ve imkân şartına bağlamıştır. Dolayısıyla yerlerine vekil göndermeleri de gerekmez.⁵²⁰

Hanefî imâmlardan Ebû Yusuf ve Muhammed göre ise, yukarıda belirtilen yükümlülük şartlarının gerçekleşmesi halinde, fiilen haccetmeye engel teşkil eden bir hastalık veya sakatlığı bulunanlar, yerlerine vekil göndermeli veya bunu vasiyet etmelidirler. Fiilen hac etmeye engel hastalık ve sakatlıklar arasında, genel olarak,

⁵¹² Yusuf Salih, *Ahkâmu's-Summi ve'l-Bukmi*, 27.

⁵¹³ Takiyyeddin, *Kifâyetu'l-Ehyar*, 205.

⁵¹⁴ Yusuf Salih, *Ahkâmu's-Summi ve'l-Bukmi*, 27.

⁵¹⁵ Başinfer, *el-Muğni Fi'l-Fikhi'l-Hacc ve'l-Umre*, 89.

⁵¹⁶ Nevevi, VII, 148.

⁵¹⁷ Başinfer, *el-Muğni Fi'l-Fikhi'l-Hacc ve'l-Umre*, 89.

⁵¹⁸ Yusuf Salih, *Ahkâmu's-Summi ve'l-Bukmi*, 28.

⁵¹⁹ Müslim, *İttba'*, Nevevî, *Şerhu Sahîhi Müslim* XV, 109.

⁵²⁰ Zuhaylî, *el-Fikhu'l-İslâmî ve Edilletuhu*, III, 25–26; Heyet, *İlmihal*, I, 517.

yatalak, felçli, kötürümlük ve hac yolculuğuna dayanamayacak derecede hastalık veya yaşlılık durumları gösterilmiştir.⁵²¹ Vekil gönderdikten sonra sıhhatlerine kavuşur, gidecek güce erişirlerse, o takdirde haccı iade etmeleri gerekir. Tuhfe sahibi bu görüşü ihtiyar etmiştir. Fethü'l-Kadîr Sahibi Kâsânî de bu görüşü takviye etmiştir.⁵²² Çünkü vekil gönderirken hacca gitmekten ümitsiz olmadığı anlaşılmıştır. Şüphesiz işin sonu nazarı itibara alınır.⁵²³

Sağlıklı iken şartlar elverdiği halde haccetmeyen kimse sonraları iyice yaşlanır da hayvan üzerinde duramayacak olur veya felç ve benzeri kötü bir hastalığa yakalanırsa, o takdirde yerine bir vekil göndermesi gerekir. Bunda imâmların ittifakı vardır. Yaşlı ya da felçli olmasına rağmen külfete katlanarak haccettikten sonra iyileşirse, yeniden haccetmesi gerekmez. İlk yaptığı hac, farzın yerine getirilmesini sağlamıştır.⁵²⁴

Daha önce de değindiğimiz gibi Malikilere göre istitâat, günün şartlarına göre gücü aşan bir meşakkat olmadan karadan veya denizden yaya veya binekli olarak Mekke'ye ulaşabilmektir. Yolculukta bir meşakkat kaçınılmaz olsa da kişi ister yürüsün ister binekle gitsin normal bir şekilde Mekke'ye ulaşabilecek bedeni yeterliliğe sahip olmalıdır. Malikilere göre kişinin yürüyebilmesi de gerekir.⁵²⁵

Malikilere göre sahih olan görüşe göre, bir ücret karşılığında olsun veya olmasın hayattaki biri adına vekil gönderilmesi caiz değildir. Çünkü hacc tıpkı namaz ve oruç gibi bedenle yapılan bir ibadettir vekillik kabul etmez. Ancak ölmüş biri eğer vasiyet etmişse onun adına haccetmek kerahetle beraber sahihtir.⁵²⁶

Şafiîlere göre, Mekke ile arasında iki merhaleden az bir mesafe bulunan ve yürüme gücün olan kişiye hac vaciptir. Normalin üzerinde zorluk ve yorgunluğa maruz kalmadan fazla zarar ve külfet görmeden binek üzerinde durabilene hac etmek gerekir. Aksi halde bu kişi kendi başına güçlü ve yeterli sayılmaz. Bir başkası kendinse öncülük etmesi gerekir.⁵²⁷

Şafiî mezhebine göre istitâat; bil fiil istitâat ve dolaylı istitâat olmak üzere iki çeşittir.

⁵²¹ Zuhaylî, a.g.e. III, 25–26.

⁵²² Yıldırım, *Kaynaklarıyla İslam Fıkhı*, II, 293.

⁵²³ Sabık, *Fıkhü's-Sünne*, I, 451.

⁵²⁴ Yıldırım, *Kaynaklarıyla İslam Fıkhı*, II, 294.

⁵²⁵ Zuhaylî, *el-Fıkhü'l-İslâmî ve Edilletuhu*, III, 28.

⁵²⁶ Zuhaylî, *el-Fıkhü'l-İslâmî ve Edilletuhu*, III, 38–39.

⁵²⁷ Muhammed el-Hatib Şirbini, *Muğni'il-Muhtac*, Beyrut, 1995, I, 630.

1. Bilfiil İstitâat. Kişinin hac ve umreyi bizzat kendisi yapabilmesidir. Bedenen sağlıklı olmalıdır. Aşırı bir zarara uğramadan yolculuk yapmaya ve hac ibadetlerini yerine getirme gücüne sahip olmalıdır.⁵²⁸
2. Dolaylı İstitâat. Her hangi bir bedeni engellilikten dolayı yerine vekil birini göndermesidir.⁵²⁹ Çünkü istitâat bedenle olduğu gibi mal harcamak ve kişilerin gücü ile de mümkündür. Bu yüzden ev yapmasını beceremeyen kimseye mal varlığı yeterli ise ona sen evini yaptırabilirsin denir.⁵³⁰

Yaşlılık, kötürüm veya iyileşmesinden umut kesilen bir hastalık sebebiyle hacca ve umreye gidemeyen bir kimsenin malı olmazsa veya yerine gönderecek birini bulmazsa veyahut birini bulur fakat fahiş bir ücret talep ederse o zaman hacca muktedir olmaz. Bu durum ölünceye kadar devam etse bile yine de hac kendisine farz olmaz.⁵³¹

Bu durumda olan kimse şayet yeterli mal varlığına sahip olur ve vekil bulabilirse, hac farızasını yerine getirecek bir vekil gönderir. Böylece hac farızası kendisinden düşer.⁵³²

Şafîilere göre hasta, vekili kendisi adına haccettikten sonra iyileşirse hac farzı üzerinde düşmez.⁵³³ Bu kişiye tekrar haccın gerektiği görüşündedirler.⁵³⁴ Çünkü vekil gönderirken hacca gitmekten ümitsiz olmadığı anlaşılmıştır. Şüphesiz işin sonu nazarı itibara alınır, demişlerdir.⁵³⁵

Hanbelî mezhebine göre de, yaşlılık, iyileşmesi umulmayan bir hastalık veya ancak şiddetli bir meşakkate katlandıktan sonara binek üzerinde durabilme nedeniyle haccetmekten aciz olan kişinin, kendi yerine başkasına haccettirmesi vacib olur.⁵³⁶

İmam Ahmed'e göre hasta bir kimse vekil gönderip haccettikten sonra iyileşirse hac farzı üzerinden düşer. İki defa haccetmek gibi bir durumun olmaması için, haccı iade etmesi gerekmez.⁵³⁷

Yukarıda görüşlerini vermeye çalıştığımız mezheplere baktığımızda, Ebu Hanife (rh.), “edeni yeterliliği olmayanlara hac farz değildir ve farz olmadığı için de vekil

⁵²⁸ Zuhaylî, *el-Mu'temed fi'l-Fıkhî 'ş-Şafîi*, II, 275.

⁵²⁹ Hin, vd, *Büyük Şafîi Fıkhı*, I, 366.

⁵³⁰ Şirbini, *Muğni'il-Muhtac*, I, 631.

⁵³¹ Zuhaylî, *el-Mu'temed fi'l-Fıkhî 'ş-Şafîi*, II, 275.

⁵³² Zuhaylî, a.g.e. II, 275.

⁵³³ Sabık, *Fıkhü's-Sünne*, 1992: I, 451.

⁵³⁴ Zuhaylî, *el-Fıkhü'l-İslâmî ve Edilletuhu*, II, 44.

⁵³⁵ Sabık, *Fıkhü's-Sünne*, I, 451.

⁵³⁶ Cezîrî, *Dört Mezhebe Göre İslam Fıkhı*, II, 909.

⁵³⁷ Sabık, *Fıkhü's-Sünne*, I, 451.

göndermeye gerek yoktur” derken, İmam Malik (rh.) de ona yakın bir görüş belirterek hayatta olan için vekil göndermek caiz değildir, demiştir. Fakat İmam Şafî ve imâm Ahmed, mali şartları yerinde olan fiziksel engellilere haccın farz olduğunu söylemişlerdir. Fiziki güçleri olmadığından kendi adlarına vekil göndermeleri gerekir görüşündedirler.

Kanaatimize göre İmam Şafî ve İmam Ahmed’in görüşleri daha isabetlidir. Zira onların öne sürdükleri deliller daha kuvvetli görünmektedir. Bu delillerden biri şu hadisi şeriftir: Buharî ve Müslim’in rivâyet ettiği hadis de: Husam kabilesinden bir kadın Hz. Peygamber’e şöyle sordu:

—Ey Allah’ın Rasûlü! Allah’ın kullarına farz kıldığı hac, çok yaşlı olan babama da farz oldu. Fakat babam binek üzerinde duramıyor. Ben onun yerine haccedebilir miyim?

—Evet, yapabilirsin, buyurdu.⁵³⁸

İşte bu ve benzeri deliller incelendiğinde imâm Ebu Hanife’nin “Allah, hacc ibadetini güç ve imkân şartına bağlamıştır. Dolayısıyla yerlerine vekil göndermeleri de gerekmez” delili ile İmam Malikin öne sürdüğü “hacc tıpkı namaz ve oruç gibi bedenle yapılan bir ibadettir vekillik kabul etmez.” delili kıyas ve yorum olarak görülmektedir.

Vekil gönderdikten sonra sağlığına kavuştuğu takdirde haccı iade etme veya etmeme meselesine gelince, İbn Hazm, vekil gönderdikten sonra sağlığına kavuştuğu takdirde haccı iade etmesi gerekmez diyen Hanbelîlerin görüşünü tercih etmiştir. Biz de bu kanaatteyiz. Çünkü Hz. Peygamber (s.a.), yürüyerek veya binerek hacca gitmeye gücü yetmeyen kendi adına hacca gitmeyi birine emrettiği zaman, Allah’a olan hacc borcunun o kişinin adına ödenmiş olacağı da haber vermiş, böylece bu kişi şüphesiz Allah’a olan borcunu eda etmiş ve haccı kendisine yeterli olmuştur.⁵³⁹

Şüphe yok ki, delil olmadan, zimmetten düşen ve eda edilen şeyin tekrar farz olarak iade edileceğini söylemek caiz olmaz. Burada iade edileceğine dair herhangi bir delil de yoktur. Eğer iade etmek gerekseydi, Hz. Peygamber (s.a) elbette bunu açıklardı. Çünkü bazen ihtiyar bir kişi güçlü hale gelip daha sonra binek üzerinde hacca gitmeye gücü yetebilir, Resulullah (s.a.) böyle bir açıklama yapmayınca, hacc kendisi adına sahih olarak eda edildikten sonra bu kişinin hacc farzıyla tekrar mükellef olması caiz olmaz.⁵⁴⁰

⁵³⁸ Buharî, Hac, 1513.

⁵³⁹ Sabık, *Fıkhu’s-Sünne*, I, 452.

⁵⁴⁰ Sabık, a.g.e. I, 452.

3.3.4. Zihinsel Engelliler ve Hac

İslam âlimleri haccın vacib olması şartları arasında aklın bulunması gerektiğinde ittifak etmişlerdir. Bu konudaki âlimlerin görüşleri şu şekildedir.

Maliki, Şafî ve Hanbelîlere göre baba, dede gibi herhangi bir veli ister ihramlı ister ihramsız olsun, kendi adına haccetmiş olsun veya olmasın zihinsel kişi adına ihrama girebilir. Veli, kalbinden onun için ihrama girdim diyerek ihrama girmiş olmasını sağlar. Zihinsel engelli ihramlı olduğunda onun yapamadığı şeyleri veli yerine getirir. Fakat veli onu yanına alması ve onunla birlikte tavaf ve say etmesi gerekir. İki rekât ihram ve tavaf namazını onun adına kılar. Taş atmaya gücü yetmezse velinin atması vacib olur.⁵⁴¹

İmam Şafî ve İmam Ahmed'e göre, bir kimseye hac farz olduktan sonra zihinsel engelli olursa onun yerine bir vekil gönderilmesi gerekmez. Eğer ölürse yerine hac yapılması gerekir. Şayet zihinsel engellinin yerine vekil gönderilip hac ettikten sonra zihinsel engelli iyileşirse o zaman kendisinin hac yapması gerekir.⁵⁴²

İmam Ebu Hanife'ye göre yerine vekil gönderilmesi caizdir. Bu durum üzerine mevkuftur. Eğer iyileşirse kendisi için hacca gitmesi gerekir. Şayet ölürse yerine gönderilen vekil ona yeterli olur.⁵⁴³

⁵⁴¹ Zuhaylî, *el-Fıkhü'l-İslâmî ve Edilletuhu*, III, 20–21.

⁵⁴² Başınfer, *el-Muğnî Fi'l-Fıkhî'l-Hacc ve'l-Umre*, 43.

⁵⁴³ Başınfer, a.g.e. 43.

3.4. ENGELİLİLER VE HAYVAN KESİMİ

Bilindiği gibi hayvan kesiminde bulunan kimseler için bazı şartların bulunması gerekmektedir. Biz bu hususta sadece konumuzu ilgilendiren şartlardan bahsedeceğiz. Mezheplerin görüşleri aşağıda olduğu gibidir.

3.4.1. Görme Engelliler Hayvan Kesimi

Hanefilere göre, hayvan kesmeye ehil olanların erkekleri ile kadınları, temiz olanlarla, cünüp ve hayız olanlar, gözü görenle, görme engelli olanlar arasında-kesimin caiz ve kesilen hayvan etinin helal olması açısından- fark yoktur. Yani hepsinin kestiği yenir.⁵⁴⁴ Çünkü bu konudaki delillerin lafızları has olmayıp umumidir.⁵⁴⁵ Hâşiyetu İbn Abidin’de ise: “görme engellinin hayvan boğazlamasının mekruh olması gerekir” diye geçmektedir.⁵⁴⁶

Görme engelli kimsenin hayvanı boğazlaması mekruh olmakla birlikte caiz olur. Fakat avladığı av helal değildir.⁵⁴⁷

Şafîilere göre, görme engellinin hayvanı boğazlaması helaldir. Fakat mekruhtur. Çünkü hayvanı boğazlarken hata yapma ihtimali bulunmaktadır.⁵⁴⁸

Görme engellinin avına ok atması veya avın üzerine av köpeğini göndermesi hakkında ise iki meşhur görüş vardır. Birincisi görüşe göre görme engellinin avlanması haramdır. Çünkü avı görmediğinden ava yönelik hamlesi sahih değildir. İkinci görüşe göre ise, görme engellinin avlanması hayvanı boğazlaması gibi olduğundan helaldir.⁵⁴⁹

İmam Suyûtî; “en sahih görüşe göre, görme engelli ister okla ister av köpeğiyle avlansın avlanması haramdır” demiştir.⁵⁵⁰

Bize göre kesme işini yapabilme yeteneğine sahip görme engellinin hayvanı boğazlamasında bir sakınca yoktur. Aksi takdirde caiz olmaz. Çünkü gerçekten kesim işi herkesin kolayca yapabileceği bir şey değildir. Zaten günümüzde kesim işi bir meslek halini dönüşmüştür. İslam dininin tavsiyesi de işin ehline verilmesi yönündedir.

⁵⁴⁴ Yazıcı Şentürk *Diyanet İslam İlmihali*, Ankara, 2001, 379.

⁵⁴⁵ Zuhaylî, *el-Fıkhü'l-İslâmî ve Edilletuhu*, III, 653.

⁵⁴⁶ İbn Âbidîn, *Reddu'l-Muhtar Âla'd-Durru'l-Muhtar*, IX, 430; Şirbasî, *Yeseluneke Fi'd-Dini ve'l-Hayat*, V, 398.

⁵⁴⁷ Cezîrî, *Dört Mezhebe Göre İslam Fıkhı*, III, 1095.

⁵⁴⁸ Nevevi, *el-Mecmu' Şerhu'l-Muhezzeb*, IX, 54; Zuhaylî, *el-Mu'temed fi'l-Fıkhî's-Şâfiî*, II, 585.

⁵⁴⁹ Nevevi, *el-Mecmu' Şerhu'l-Muhezzeb*, IX, 54.

⁵⁵⁰ Suyûtî, *el-Eşbâh ve'n-Nezâir*, II, 250.

3.4.2. İşitme ve Konuşma Engelliler ve Hayvan Kesimi

Müslümanların hayvanı keserken Allah'ın adını anmalarının şart olup olmadığı veya hangi ölçüde şart olduğu İslâm hukukçuları arasında tartışmalıdır. Konuyla ilgili olarak Kur'an'da “Eğer Allah'ın âyetlerine inanıyorsanız, üzerine O'nun adı anılarak kesilenlerden yiyin”⁵⁵¹ ve “üzerine Allah'ın adı anılmadan kesilen hayvanlardan yemeyin”⁵⁵² buyrulur. Ancak bu âyetlerde kastedilen hususun Allah'tan başkası adına kesilen hayvanların yenmesini yasaklama ve müslümanın hayvanı Allah adına kesmesi ilkesi mi yoksa hayvan kesilirken Allah adının yani bismelenin telaffuz edilmesi mi olduğu tartışmalıdır. Başta Hanefîler ve Mâlikîler olmak üzere fakihlerin çoğunluğu ise yukarıdaki âyetlerin lafzını da esas alarak hayvanın kesimi esnasında, unutulmadığı takdirde, besmeleyi şart olarak görür ve bismelenin kasten terk edilmesi halinde o hayvanın etinin yenmeyeceğini ifade ederler.⁵⁵³

Başta İmam Şafî olmak üzere bir grup İslâm hukukçusu ise müslümanın hayvanı daima Allah adına keseceği, hayvanı keserken bismelenin farz ve şart olmayıp sünnet olduğu, bu sebeple hayvanı keserken besmeleyi kasten terk eden müslümanın kestiğinin de yeneceği görüşüne sahip olmuştur. Bununla birlikte Şâfiîler'de de hayvanı keserken besmeleyi terk etmek mekruhtur.⁵⁵⁴

Cumhura göre hayvanı kesen müslüman konuşma engelli olursa kestiği hayvanın eti yenir.⁵⁵⁵

Hanefî mezhebine göre, işitme ve konuşma gibi bir engelin bulunması hayvan boğazlamaya mani değildir.⁵⁵⁶ İşitme ve konuşum engelli, ister müslüman olsun, ister kitabî olsun, fark etmez. Çünkü onun bismelenin telaffuzundan aciz olması namazının sıhhatine engel olmadığı gibi kesiminin sıhhatine de engel değildir. Eğer besmeleyi biliyorlar ve kesime kudretleri varsa, konuşma engelinin kestikleri helâldir. Konuşma engelli, ister müslüman olsun, ister kitabî olsun, fark etmez. Çünkü Namazın sıhhatine engel olmadığı gibi onun besmeleyi telaffuz edememesi kesiminin sıhhatine engel değildir.⁵⁵⁷

⁵⁵¹ el-En'âm, 6/118.

⁵⁵² el-En'âm, 6/121.

⁵⁵³ Mavsilî, *el-İhtiyar Li-Ta'lili'l-Muhtar*, IV, 9–10; Şirbinî, *Muğni'l-Muhtâc*, IV, 342, Heyet, *İlmihal*, II, 49.

⁵⁵⁴ Mavsilî a.g.e. IV, 9–10, Şirbinî, a.g.e. IV, 342, Heyet, a.g.e. II, 49.

⁵⁵⁵ Zuhaylî, *el-Fıkhu'l-İslâmî ve Edilletuhu*, III, 659.

⁵⁵⁶ Zihni, *Ni'meti İslam*, 872.

⁵⁵⁷ İbn Âbidîn, *Reddu'l-Muhtar Âla'd-Durru'l-Muhtar*, IX, 431.

Şafî Mezhebine göre, işitme ve konuşma engelliye ait bilenen ve anlaşılan işareti varsa boğazladığı hayvan helaldir. Fakat işaretleri anlaşılıyorsa bu konuda iki görüş ileri sürülmüştür. Birincisi; (bu aynı zamanda çoğunluğun da görüşüdür.) boğazladığı hayvan helaldir. İkincisi ise; bu durumda onun durumu zihinsel engellinin durumu gibidir. Beğavî ve Rafî bu görüştedirler. Rafî “bu durumdaki işitme ve konuşma engellinin tüm tasarrufları buna kıyas edilir” demiştir.⁵⁵⁸

Konuşma engellinin işaretleri ister anlaşılın ister anlaşılmasın kestiği hayvanın helal olduğuna dair kesin hüküm verilmesi gerekir. Çünkü gırtlığın kesilmesi ve sağlığa uygun olması hususunda konuşma engellinin işaretinin anlaşılması veya anlaşılmamasının bir ilişkisi yoktur.⁵⁵⁹

İmam Şafî el-Muhtasar’da şöyle diyor: “Konuşma engellinin hayvan kesiminde herhangi bir beis yoktur.”⁵⁶⁰

Yukarıda da değindiğimiz üzere Cumhura göre hayvanı kesen müslüman konuşma engelli olursa kestiği hayvanın eti yenir. Dolayısıyla bu konuda ki mezheplerin görüşlerini tek tek zikretmeye gerek yoktur. Yukarıda da örnek olarak Hanefî ve Şafî mezheplerin görüşlerini vermeye çalıştık. Bize göre de hayvan kesmeye ehil olan her müslüman ve ehl-i kitabın kestiği hayvan eti helaldir.

⁵⁵⁸ Nevevi, *el-Mecmu' Şerhu'l-Muhezzeb*, IX, 54.

⁵⁵⁹ Suyûtî, *el-Eşbâh ve'n-Nezâir*, II, 151.

⁵⁶⁰ Suyûtî, *a.g.e.* II, 151.

3.5. ENGELLİLER VE YEMİN

Sözlükte “kuvvet, sağ taraf, sağ el, kasem, bereketli”⁵⁶¹ gibi mânalara gelen yemin terim olarak, geçmişte veya gelecekte, olumlu veya olumsuz, mümkün veya imkânsız doğru veya yalan bilerek veya bilmeyerek, ispatlanmamış bir şeyin gerçekleştirilmesidir. Dinî kullanımda, “bir kimsenin bir işi yapıp yapmaması veya bir olayın doğru olup olmaması konusundaki söylediği sözünü Allah’ın adını veya sıfatını zikrederek kuvvetlendirmesini ifade eden bir terimdir. Meselâ “Vallahi şu işi yapmam”, “Vallahi şu yere gitmeyeceğim”, “Vallahi borcumu ödedim” şeklindeki beyanlar böyledir. Bu tür yeminlere fıkıh dilinde kasem adı verilir.⁵⁶² Ayrıca cahiliyet döneminde insanlar, and ile güç kazandığı için, yemin kelimesi and içme manasında kullanılmıştır.⁵⁶³

İşitme ve konuşma engellilerin yemini hakkında mezhepler görüş birliğine varmadıkları gibi aynı mezhebin âlimleri arasında da görüş ayrılığı bulunmaktadır. Bu görüşleri aşağıda vermeye çalışacağız.

Hanefiler, Allah adına yeminin sahih olması için hem yemin eden, hem de hakkında yemin edilen bakımından bir takım şartlar öngörmüşlerdir. Yemin edende aranan şartlar ikidir; müslüman olması ve buluş çağına erişmiş akıllı kimse olması yeterlidir.⁵⁶⁴ Buna göre işitme ve konuşma engellinin bu iki şartı taşıması halinde yemini sahihtir.

Hanefî mezhebine göre konuşma engellinin bilenen ve adet haline getirdiği işaretleri anlaşılır olmak şartıyla; yemin, alış-veriş, sözleşme, nikâh, boşama, vakıf ve vasiyet gibi tüm tasarrufları geçerlidir.⁵⁶⁵ Zaten daha önce zikrettiğimiz üzere “engellinin bilenen işareti, dil ile beyan gibidir.” kaidesi Hanefî mezhebinin önemle üzerinde durduğu bir kuraldır.

Şafî mezhebi âlimleri konuşma engelli kimsenin yemininin geçerli olup olmaması hususunda değişik görüşler öngörmüşlerdir.

el-Eşbah ve’n-Nezair’de şu bilgiler verilmektedir: “ Konuşma engellinin şahitliği ve yemini gibi bazı istisnai durumlar hariç onun işareti; satın alması, kira,

⁵⁶¹ Komisyon, *el-Mu’cemu’l-Vecîz*, 687.

⁵⁶² Şirbinî, *Muğnî’l-Muhtâc*, IV, 405, Heyet, *İlmihal*, II, 25.

⁵⁶³ Cezîrî, *Dört Mezhebe Göre İslam Fıkıhı*, III, 1139.

⁵⁶⁴ Zuhaylî, *el-Fıkhu’l-İslâmî ve Edilletuhu*, III, 392.

⁵⁶⁵ Zuhaylî, a.g.e. VIII, 16–17.

ipoteke, nikâh, boşanma, zihar, dava, ikrar lian gibi tüm anlaşmalarda dil ile telaffuzu gibi muteberdir.”⁵⁶⁶

Bize göre “işitme ve konuşma engellinin işaretleri anlaşılır olmak şartıyla yemini geçerlidir” diyen Hanefilerin görüşü daha isabetlidir. Çünkü konuşma engelli de bir nevi kendini ifade edebilmektedir. Özellikle günümüzde gelişen eğitim ve öğretim sistemi sayesinde işitme ve konuşma engelliler kendilerini rahatlıkla ifade edebilmekte ve aralarında rahatça anlaşabilmektedir. Hatta bu işin eğitimini alan konuşma engelli olmayanlar bile bulunmaktadır. Dolayısıyla bu işin eğitimini alan konuşma engelliler çeşitli münasebetlerle yapacakları yeminler de geçerli olmalıdır. Bunların durumu tıpkı yabancı dil konuşanların durumu gibidir. Yabancı bir dil konuşanı anlamak için nasıl tercüman vasıtasıyla söyledikleri anlaşılıyorsa aynı şekilde bu işin eğitimini alan kişiler vasıtasıyla yapacakları işaretler rahatlıkla anlaşılabilir. İşte tam bu noktada “engellinin bilenen işareti, dil ile beyan gibidir” kaidesi söylediklerimizi çok veciz bir şekilde özetlemektedir.

---

⁵⁶⁶ Suyûtî, *el-Eşbâh ve 'n-Nezâir*, II, 148.

3.6. ENGELLİLER VE ALIŞVERİŞ

Alışveriş kelimesine karşılık gelen “البيع-el-Bey’ ve الشراء-eş-Şirâ” kelimeleri Arap dilinde her biri diğerine mukabil ve zıt lafızlar olup hem satın alma ve hem de satma mânalarında kullanılırlar. Fakat çoğu zaman bey’ satmak, şirâ almak mânalarında kullanılır⁵⁶⁷. Bey’, Türkçede alışveriş şeklinde ifade edilir.⁵⁶⁸ Gerek malda gerek başka şeylerde mutlak değiş-tokuş demektir. Fıkıhta alışveriş, bir malı diğer mal ile karşılıklı rıza ile değiş- tokuş etmek veya bir mülkü bir bedel karşılığında izin verilen şekilde başkasına devretmek demektir. Başka bir ifade ile değeri olan bir malı, başka bir değerli mal ile mülk etme ve mülk edinme yoluyla takas etmektir.⁵⁶⁹

Alışveriş akdi, icab ve kabul ile gerçekleşir. Bir değeri olmayan şeyler bunun dışındadır. Bunlarda icab ve kabul şart olmayıp, karşılıklı alıp-verme yeterlidir. Bu konuda örfte başvurulur ve halk arasında genel olarak yaygınlaşmış adetler geçerlidir. İcab ve kabulde muayyen lafızlar şart değildir. Çünkü akidlerde, amaçlar ve manalara önem verilir, lafızlara ve şekillere değil.⁵⁷⁰

İcab ve kabul ile akid gerçekleştiği gibi, akid yapanların birbirinden uzakta olması veya birinin konuşma engelli olup konuşamıyor olması şartıyla yazışma ile gerçekleşir. Her ikisi de bir mecliste iseler ve konuşmaya engel bir özürleri yoksa yazışmayla akid olmaz. Çünkü yazışma, konuşmaya denk değildir. Konuşma, başka şeye delalet çeşitlerinin en açığıdır. Ancak, başka şeye delalette lafızlara denk başka bir şeyi lüzumlu kılan, konuşma engeli gibi gerçek bir neden bulunursa, o zaman başka.⁵⁷¹

Bu konuda. Hanefiler, Malikiler ve Hanbelîler görme engellinin alış verişini caiz görürken, Şafîiler aksi yönde görüş bildirmişlerdir. Bu iki grubun görüşleri aşağıda olduğu gibidir.

3.6.1. Görme Engelliler ve Alışveriş

Hanefî, Malik ve Hanbelîler şöyle demektedirler: Görme engellini satışı, satın alması, kiralaması, bağışlaması (hibesi) sahihtir.⁵⁷² Görme engelli kendisi veya başkası için yaptığı akid (alış veriş) sahihtir. O gözü gören gibidir. Çünkü ilk çağlardan günümüze kadar insanlar buna alışagelmışlerdir. Görme engelli sahabeler herhangi bir

⁵⁶⁷ Komisyon, *Türk Hukuk Lûgati*, 35.

⁵⁶⁸ Komisyon, *Dini Kavramlar Sözlüğü*, Ankara, 2006, 68.

⁵⁶⁹ Mavsilî, *el-İhtiyar Li-Ta’lîl-i-Muhtar*, II, 3; Sabık, *Fıkhu’s-Sünne*, III, 146–148.

⁵⁷⁰ Sabık, a.g.e. III, 146–148.

⁵⁷¹ Sabık, a.g.e. III, 146–148.

⁵⁷² Zuhaylî, *el-Fıkhu’l-İslâmî ve Edilletuhu*, IV, 465.

sorunla karşılaşmadan alış veriş yaparlardı. Bunun delili Hz. Ömer'in (r.a) rivâyet ettiği şu hadistir: Hz. Peygamber (s.a); “Bir şey satın aldığında de ki; aldatma yoktur” buyurmaktadır.⁵⁷³ Çünkü vekâlet vermesi caiz olanın akdi bizzat kendisinin yapması da, gören bir kimsede olduğu gibi, caizdir.⁵⁷⁴ Bir başka hadis de şöyledir: “Satış ancak karşılıklı rıza ile olur.”⁵⁷⁵ Buna göre görme engelli alış verişe razı olmuştur. Zira maksadına muttali olması ve malı tanınması da mümkün olmaktadır. Böylece onun satışı görme engelli olmayanın satışı gibidir. Konuşma engellinin işareti dil ile beyanı olduğu gibi görme engellinin koklaması ve tatması buna benzer.⁵⁷⁶

Görme engellinin lehine görme muhayyerliği de vardır: Çünkü o görmediği bir şeyi satın almıştır. Satın aldığı şeyi yoklamak, koklamak ve tatmakla muhayyerliği kalkar. Satın aldığı şey bir akar ise, bu akarın vasıfları kendisine anlatılmakla, bir kumaş ise, eni ve boyu kendisine anlatılmakla muhayyerliği kalkar. Çünkü böylece müşteri satın aldığı kumaş hakkında bilgi sahibi olur. Gören kimsenin görmesi kadar, hatta daha fazla bilgi sahibi olur. Akarın özellikleri kendisine söylendikten sonra görürse, muhayyerlik hakkı kalmaz. Gözleri gören bir kimse görmediği bir şeyi satın alır da, sonra görme engelli olursa, akdın yapıldığı esnada kör bir müşteri gibidir.⁵⁷⁷

Görme engellinin alım-satım yapması caizdir. Bir şey satın aldığı takdirde muhayyerlik hakkı vardır. Fakat sattığı şey hakkında muhayyerliği yoktur. Satın aldığı şeyin altını ve üstünü çevirerek onda araştırma yapması, bakmak yerine geçer. Koklanacak şeyleri koklamasına ve tadılacak şeyleri tatmasına itibar edilir. Meşhur olan rivâyette, satılan şeyin vasfını açıklamak şart değildir. Ancak, görme engelli şahsın satın aldığı şey kumaş ise, kendisinin muayene etmesi ile birlikte, kumaşın vasfını, enini, uzunluğunu, kalınlığını ve inceliğini açıklayıp anlatmak da gerekir.⁵⁷⁸

Satın aldığı şey buğday ise, onun da vasfını ve sıfatını söylemek lâzımdır. (Ayrıca) onu da, eli ile kontrol etmesi gerekir. Görme engelli bir şahıs, ağacın üzerinde bulunan meyveyi satın alırsa, meşhur olan rivâyet göre, meyvenin vasfının beyan edilmesine itibar olunur. Başka şeye itibar edilmez.⁵⁷⁹

⁵⁷³ Mavsilî, *el-İhtiyar Li-Ta'lili'l-Muhtar*, II, 10; İbn Hanbel, *Müsned*, (5036), II, 324.

⁵⁷⁴ İbn Âbidîn, *Reddu'l-Muhtar Âla'd-Durru'l-Muhtar*, VII, 160; Mavsilî, *el-İhtiyar Li-Ta'lili'l-Muhtar*, II, 10.

⁵⁷⁵ İbn Mace, *Sunenu İbn Mace*, Bey'ul-Hiyar, 1, (2184) Beyrut, 2009, III, 29.

⁵⁷⁶ Zuhaylî, *el-Fıkhü'l-İslâmî ve Edilletuhu*, IV, 465.

⁵⁷⁷ Mavsilî, *el-İhtiyar Li-Ta'lili'l-Muhtar*, II, 10.

⁵⁷⁸ Komisyon, *Fetâvâyi Hindiyeye*, V, 238.

⁵⁷⁹ Komisyon, a.g.e. V, 238.

Taşınmaz mal alımında özellikleri anlatılmayınca kadar görme engellinin muhayyerlik hakkı düşmez. Hayvan ve ağaç alımlarında ve dokunma, koklama ve tatma ile bilinmeyen şeylerin alımlarında da böyledir. Alınan şeyi tanımaya yarayan sebepler akitten önce bulunursa muhayyerliği kalmaz. Görme engelliye aldığı şey tanıtılıp sonra razı olsa, daha sonra gözleri açılrsa yeniden muhayyerlik hakkı doğmaz. Gözü gören kimse bir şey satın alsa, sonra gözü görmez olsa muhayyerlik hakkı özellik tanımına geçer. Eğer görme engelli aldığı şeyin özelliği anlatılmazdan önce “razı oldum” dese bile muhayyerliği düşmez.⁵⁸⁰

Malikiler şunu da söylemektedirler: Görme engelinin doğuştan veya sonradan veyahut küçük iken veya büyük olduktan sonra görme engelli olması arasında bir fark yoktur. Görme engellinin alım-satım yapması caizdir. O alıp sattığı şeylerde onların özelliklerini bilmeye itimat eder. Ancak bu eğer alıp satılan şeyler ölçü veya tartı olsun meçhul değilse geçerlidir. Çünkü gelişi güzel yapılan alım satımlarda görmek esastır.⁵⁸¹

Şafîî âlimleri ise şöyle derler: Görme engellinin alışverişi, ancak demir ve demire benzer şeyleri görme engelli olmadan önce görmüş olması halinde sahih olur. Bu konuda dayandıkları gerekçe şudur; görme engellinin kaliteli veya kalitesiz olan malı (iyi veya kötü malı) ayırt edebilme idrakinde kusur bulunmasıdır. Dolayısıyla kendisi için akid mahalli meçhul olur.⁵⁸²

Mecmu’da şu ibarelere yer verilmektedir, “görme engellinin alışverişi gören kimsenin malı görmeden satın alması gibidir. Bir kimsenin malı görmeden satın alması caiz midir? Yoksa caiz değil midir? Dediler ki, gaibin (hazırda bulunmayan) bir şeyin satın alınmasına cevaz verilmiyorsa, o zaman görme engellinin satın alması da caiz değildir. Şayet cevaz veriyorsak iki görüş vardır:

Birinci görüşe göre caiz olmamasıdır. En sahih olan görüş de budur. Çünkü görme engellinin onu gözle görme imkânı yoktur. Dolayısıyla bu gaibin satışı gibidir. Gaibin satışı ise caiz değildir.

İkinci görüş göre ise, caizdir. Bu da bir başkasının ona malın özelliklerini anlatması ile olur, bu şekilde görme yerine geçtiğinden dolayı caizdir.

⁵⁸⁰ Komisyon, a.g.e. V, 238–239, Şerbâsî, *Yeseluneke Fi'd-Dini ve'l-Hayat*, V, 380.

⁵⁸¹ Şerbâsî, a.g.e. V, 381.

⁵⁸² Zuhaylî, *el-Fıkhü'l-İslâmî ve Edilletuhu*, IV, 465.

Şayet bunu sahih kabul edersek, el-Mutevilî ve başka âlimler dediler ki: Satın alacağı mal kendisine tavsif edildiği anda kendisi için muhayyerlik sabit olur. Akitten sonra malın özelliğinin tanıtılması gözleri gören kimsenin görmesi gibi olur.⁵⁸³

Görme engellinin satışı, satın alması, kiralaması, ipoteği, başışı, sulama ve anlaşması sahih olan görüşe göre caiz değildir.”⁵⁸⁴ Fakat “selem” yoluyla bir mal satın alsa bakılır: Eğer iyiyi kötüyü birbirinden ayıracak yaşa geldikten sonra görme engelli olmuş ise ihtilafsız selem işlemi sahihtir. Çünkü o eşyaların özelliğini biliyordur. Selem işlemine konu olan eşyayı teslim almak üzere birisini vekil tayin eder. İki görüşün en sahih olanına göre kendisinin teslim alması sahih olmaz. Çünkü hak edilen mal ile diğerini birbirinden ayıramaz.⁵⁸⁵

Eğer görme engelli şahıs doğuştan veya temyiz yaşına gelmeden önce görme engelli olmuş ise iki görüş vardır: Birisi sahih olmamasıdır. Irak fakihlerine ve Iraklılar dışında kalan âlimlerin çoğunluğuna göre de sahihtir. Mezhepteki nassa veya nassın zahirine göre hüküm budur. Zira görme engelli işitmek sureti ile bilgi elde edebilir. Buna göre selem’e konu olan malın eğer özellikleri tanıtılır ve (akit) meclisi belirlenirse ancak sahih olur. Eğer akitte belirlenmiş ise o da bir eşya satımı gibi olur. Mezhepte buna bâtil olarak hüküm verilmiştir.⁵⁸⁶

Eğer görme engelli selem yoluyla -öyle ki sahih olduğu söylenmişti- veya satın alma yoluyla bir şeye sahip olursa, onu kendisinin teslim alması sahih olmaz. Belki gözü gören birini belirlenen o özelliklere uygun olarak teslim almaya vekil tayin eder. Şayet kendisi teslim alırsa bu dikkate alınmaz.⁵⁸⁷

Müteveli diyor ki: “Gözü gören bir kimse bir şey satın alsa, satın aldığı şeyi teslim almazdan evvel görme engelli olsa bu alış-veriş sahih olmaz demiştik.”, Fakat bu alış veriş geçersiz hâle gelir mi? Bu hususta iki kavil vardır. Bu şuna benzer, şayet bir kâfir bir köle kâfiri satın alsa, köleyi teslim almazdan evvel köle müslüman olsa; en sahihi geçersiz olmamasıdır.⁵⁸⁸

Şafiîler dediler ki: Dört kişinin satış akdi gerçekleşmez: 1- Mümeyyiz olsun olmasın, çocuk. 2- Deli. 3- Mükellef de olsa, köle. 4- Görme engelli. Bir kişi, bu

⁵⁸³ Nevevi, *el-Mecmu' Şerhu'l-Muhezzeb*, IX, 221.

⁵⁸⁴ Suyûtî, *el-Eşbâh ve'n-Nezâir*, II, 55.

⁵⁸⁵ Nevevi, *el-Mecmu' Şerhu'l-Muhezzeb*, IX, 222.

⁵⁸⁶ Nevevi, a.g.e. IX, 222.

⁵⁸⁷ Nevevi, a.g.e. IX, 222.

⁵⁸⁸ Nevevi, a.g.e. IX, 222.

saydıklarımızdan birine bir şey satarsa, satış akdi bâtil olur. Bunlardan almış olduğu parayı da kendilerine iade etmesi gerekir. O para, onun yanında onlar namına garantidedir. Ama bu sayılan dört gruptaki kimseler bir mal satın müşteriden almış oldukları parayı zayi ederlerse sorumlu olmazlar. Sahibinin kesesinden gitmiş sayılır.⁵⁸⁹

Görme engellenin yapması sahih olmayan tüm işlemlerde yapması gereken; birisini vekil tayin etmesidir. Görme engelli zaruretten dolayı oluşacak sonuca katlanır.⁵⁹⁰

Yukarıda görme engellilerin alışverişinin caiz olup olmaması hususunda görüşlerini vermeye çalıştığımız mezheplerin öne sürdükleri görüşlerinin en önemli ihtilaf noktaları gaib olan (hazırda olmayan) yahut görünmeyen ayn'ın satışı hususudur.

Hanefiler, Malikiler ve Hanbelîler, (Cumhur) gaib bir ayn'ın niteliklerine göre satılmasını caiz görürken, Şafiîlerin azhar olan görüşüne göre ise hazır gaibin satışı mutlak olarak sahih değildir. Cumhurun dayandığı delil, “her kim görmediği bir şeyi satın alırsa onu gördüğü takdirde muhayyerdir,” hadisi şeriftir. Şafiîler ise bu hadisin Beyhakî'nin de belirttiği gibi zayıf bir hadis olduğunu ileri sürerek cumhurun görüşünü kabul etmemişlerdir.⁵⁹¹

Kanaatimize göre, bu hususta şu veya bu mezhep daha isabetli görüş belirtmiştir, demek yerine günün şartlarına uygun olan mezhebin görüşünden istifade etmek gerekir. Çünkü “kaplarda muhafaza edilen yemekler, ilaçlar, kullanıldığı zaman açılan sıvılar ve gazlar, toprak altındaki havuç ve patates gibi şeylerin satışı gaib satış hükmünde olan satışlardır. Cumhur bunların satışlarını caiz görürken, Şafiîler batıl görmektedir.”⁵⁹² İşte birbirine iki zıt görüş ileri sürülen bu meselede ortak bir çözüm bulunmazsa müslümanlar için sorun teşkil eder. Dolayısıyla günün şartlarının göz önünde bulundurulması çözüme yönelik bir katkı sağlayabilir diye düşünmekteyiz. Görme engellilerin durumu da bu meseleye kıyas yapılabilir.

3.6.2. İşitme ve Konuşma Engelliler ve Alışveriş

İcab ve kabul ile akid gerçekleştiği gibi, akid yapanların birbirinden uzakta olması veya birinin konuşma engelli olması şartıyla yazışma ile akid gerçekleşir. Her ikisi de bir mecliste iseler ve konuşmaya engel bir özürleri yoksa yazışmayla akid

⁵⁸⁹ Cezîrî, *Dört Mezhebe Göre İslam Fıkhı*, III, 1287.

⁵⁹⁰ Nevevi, *el-Mecmu' Şerhu'l-Muhezzeb*, IX, 222.

⁵⁹¹ Zuhaylî, *el-Fıkhü'l-İslâmî ve Edilletuhu*, IV, 462-463.

⁵⁹² Zuhaylî, a.g.e. IV, 464.

olmaz. Çünkü yazışma, konuşmaya denk değildir. Konuşma, başka şeye delalet çeşitlerinin en açığıdır. Fakat başka şeye delalette lafızlara denk başka bir şeyi gerektiren gerçek bir neden bulunursa o başkadır.⁵⁹³ Bu konuda mezheplerin görüşleri şöyledir:

Hanefî mezhebine göre, konuşma engellin anlaşılır işaretleriyle alışveriş ve diğer akidleri yapması caizdir, konuşma engelli yazı yazabiliyorsa yazısı da aynı hükme tâbidir. Çünkü gaip kimsenin yazısı, hazırdakinin hitabı hükmündedir. Hz. Peygamber (s.a) “Risaleti” tebliğ ile emrolunmuştu. Bazı kimselere bunu yazı ile tebliğ etti. Bu ancak imkân el vermediği durumunda caizdir. Konuşma engellinin imkânsızlığı zaten apaçık ortadadır. Ama bu durum bir günlüğüne dili tutulan veya susan kimse için caiz değildir. Çünkü işaret bilinir ve anlaşılır olduğu zaman muteber olur.⁵⁹⁴

Şafîî mezhebine göre ise, konuşma engellinin alışverişle ilgili işareti sözü gibidir.⁵⁹⁵ Konuşma engellinin işareti muteberdir. Onun işareti, alışveriş, kira, hibe, rehin, nikâh, zihar gibi tüm akidlerde konuşma engeli olmayanın telaffuzu mesabesindedir. Şayet konuşma engellinin işareti anlaşılır ve bilenen işaretler değilse veya yazı yazmasını bilmiyorsa o zaman hiçbir muamelatı sahih olmaz. Eğer işaretleri anlaşılır olursa ve yazı yazmasını biliyorsa o zaman alışveriş, nikâh, boşama gibi muamelemleri sahihtir.⁵⁹⁶

Son dönem âlimlerinden Seyyid Sabık ise bu konuda şunları kaydetmektedir: “Konuşma engellinin anlaşılabilir işaretleriyle akid gerçekleşir. Çünkü onun zihninde muteber işaretleri, dil ile konuşmakla tamamen aynıdır. Konuşma engelli yazı yazmasını biliyorsa işaretleri yerine yazı ile akid yapması da caizdir. Bazı fakihlerin ileri sürdüğü muayyen lafızların bulunması şartı ise ne kitapta ne de sünnette yoktur.”⁵⁹⁷

Bütün âlimlerin ittifakı ile yazma okuma bilmeyen konuşma engellinin işareti konuşma yerine geçmektedir. Konuşma engellinin bilenen ve adet haline getirdiği işaretleri anlaşılır olması şartıyla alış-veriş, sözleşme, nikâh, boşama, vakıf ve vasiyet gibi tüm tasarrufları geçerlidir. Ayrıca bu söylenenler geçici dil tutulması ve işitme kaybı olanlar için geçerli değildir.⁵⁹⁸

⁵⁹³ Sabık, *Fıkhu's-Sünne*, III, 148.

⁵⁹⁴ Mavsilî, *el-İhtiyar Li-Ta'lili'l-Muhtar*, II, 10.

⁵⁹⁵ Nevevi, *Minhac*, 165.

⁵⁹⁶ Suyûtî, *el-Eşbâh ve'n-Nezâir*, II, s.148.

⁵⁹⁷ Sabık, *Fıkhu's-Sünne*, III, 148.

⁵⁹⁸ Zuhaylî, *el-Fıkhu'l-İslâmî ve Edilletuhu*, VIII, 16-17.

3.7. ENGELLİLER VE ŞAHİTLİK

Şehâdât, “şehadet” kelimesinin çoğuludur ve şuhûd’dan gelir. Şuhud ise şahid’in çoğuludur. Manası (bir yerde) hazır olmak anlamındadır. Şehadet, lügatte kesin haber, şahit ise kesin haber veren kişi demektir.⁵⁹⁹ Şer’i manası ise, yargı meclisinde şehadet lafzını kullanarak bir hakkın ispat edilmesi için doğru sözlü şahsın verdiği haberdır.⁶⁰⁰ Diğer bir ifade ile şehadet, bir kimsenin başak kimsede olan hakkını ispat için huzuru hâkimde ve hasımların yüzlerine karşı şahadet lafzıyla yanı “şahadet ederim” diye haber vermesidir.⁶⁰¹

Şahitliğin meşru olduğu Kur’an, Sünnet ve İcma-i Ümmet ile sabit olmuştur. Şahitliğin meşru ve aynı zamanda müstehab olduğu hususunda icma edilmiştir ve hiçbir âlim buna muhalefet etmemiştir.⁶⁰²

Şehadette bulunmak üzere çağrıldığı veya bir hakkın kaybolacağından korkulduğu vakit olaya tanık olmuş kişi için şahitlik yapmak farz-ı ayn’dır. Hatta çağrılmasa bile hakkın kaybolacağından korkarsa kendisinin gidip şahadette bulunması vaciptir.⁶⁰³ Zira yüce Allah şöyle buyuruyor: “Şahitliği (bildiklerinizi) gizlemeyin. Kim onu gizlerse, bilsin ki onun kalbi günahkârdır. Allah yapmakta olduklarınızı bilir.”⁶⁰⁴

Görme engellilerin şehadeti hakkında fıkıh âlimleri iki guruba ayrılışmışlardır. Ebu Hanife, Muhammed ve Şafîiler birinci gurubu temsil ederken, ikinci gurubu ise Malikiler, Hanbelîler ve Ebu Yusuf temsil etmektedirler.⁶⁰⁵ Bu konudaki âlimlerin görüşlerini aşağıdaki başlıklar altında vermeye çalışacağız.

3.7.1. Görme Engelliler ve Şahitlik

Hanefî mezhebine göre, her iki gözü görme engelli olan kimsenin de şehadeti caiz değildir. Gözlerin kör olması, ister hadiseden önce olsun, isterse sonra olsun, müsavidir.⁶⁰⁶

Ebu Hanife ve Muhammed’e göre şahidin gözünün görmesi şarttır. Dolayısıyla görme engellinin şahitliği kabul edilmez. Çünkü lehine şahitlik yapılanın tanınması ve şehadet esnasında ona işaret edilmesi gerekir. Görme engelli biri ise insanları ancak ses

⁵⁹⁹ Komisyon, *el-Mu’cemu’l-Vecîz*, 352–353; Şirbinî, *Muğni’l-Muhtâc*, IV, 540.

⁶⁰⁰ Zuhaylî, *el-Fıkhu’l-İslâmî ve Edilletuhu*, VI, 556

⁶⁰¹ Komisyon, *Türk Hukuk Lûgati*, 307.

⁶⁰² Hin, vd, *Büyük Şafîi Fıkhi*, IV, 309.

⁶⁰³ Sabık, *Fıkhu’s-Sünne*, III, 287.

⁶⁰⁴ el-Bakara, 2/283.

⁶⁰⁵ Zuhaylî, *el-Fıkhu’l-İslâmî ve Edilletuhu*, VI, 564.

⁶⁰⁶ Komisyon, *Fetâvâyi Hindiyeye*, VI, 514.

nağmeleri sayesinde ayırt edebilir. Bunda ise bir şüphe vardır. Çünkü sesler birbirine benzemektedirler. Bu yüzden Hanefiler işi sıkı tutarak görme engelli kimsenin şahitliği tahammülü esnasında görme engelli olmasa dahi şahitliğini, kabul etmemişlerdir.⁶⁰⁷ Yani kişi olaya şahit olduktan sonra görme engelli olsa Ebu Hanife ve İmam Muhammed'e göre bu şahitliğe dayanılarak hüküm verilmez. Çünkü hüküm verme anında şahidin ehliyetinin bulanması gerekir, zira onun şahitliği hüküm anında hüccet olur. Bu, tıpkı şahidin hükümden önce konuşma engelli hale gelmesi, delirmesi ve fasık olması gibidir ki bu durumlarda şahitliği geçersiz hale gelir.⁶⁰⁸

İbn Âbidîn'in haşiyesinde şu görüşlere yer verilmiştir. "Görme engellinin şahitliği kabul edilmez. Yani bununla hüküm verilmez. Fakat mahkeme bunun şahitliğini kabul ederek hüküm verecek olsa, sahih kabul edilir. Bu mutlak bir şekilde böyledir. Yani hüküm vermeden önce gözlerini kaybetse de durum aynıdır. İmam Ebu Yusuf'a göre görme engellinin "işitme yoluyla" yapabileceği konularda şahitliği kabul edilir. Oysa yukarıdaki ifadeye göre kabul edilmemesi gerekir.

Ancak Ebu Hanife'den İmam Züfer'in naklettiği bir rivâyete göre, duyma yoluyla, şahitliği kabul edilebilecek konularda görme engellinin şahitliğinin kabul edilebileceği söylenmiştir. Çünkü burada işitmeye dair bir ihtiyaç vardır. İşitme organında bir eksiklik olmadığına göre kabul edilmesi gerekir.

Hâkim görme engellinin şahitliği kabul etmez, yani onun şahitliği ile hüküm vermezse bu da Ebu Yusuf'un görüşünün hilafıdır. Çünkü Ebu Yusuf'a göre bir kimse görme engelli olmadan önce şahitliği kabul edilse, bildiği ve gördüğü o konu hakkında yeterli bilgiye sahip olduğundan dolayı şahitliği kabul edilir. Çünkü şahitliği eda etme söz ve dil ile ilgili bir husustur. Dilinde de bir eksiklik olmadığına göre, tanıklık yapmasında bir sakınca yoktur."⁶⁰⁹

İbn Âbidîn kanaatini de şu şekilde beyan ediyor: "Bize göre ise şahitliğin eda edilmesi esnasında işaret yoluyla şahitlik edilen ile aleyhinde şahitlik edilen kimseler işaret edilerek gösterilmesi ve ayrılmasını gerekir. Görme engelli kimse ise insanları ancak ses tonlarından ayırmaya muktedirdir. Bunda da şüphe söz konusudur, kaçınılması gerekir. Görme engellinin şehadetinin kabul edilmemesinin sebebi kendisi

⁶⁰⁷ Zuhaylî, *el-Fıkhü'l-İslâmî ve Edilletuhu*, VI, 564.

⁶⁰⁸ Esad Muhammed Said Sâğircî, *Delilleriyle Hanefî Fıkhı*, Çev. Halil Aldemir, Savaş Kocabaş, Suner Duman, İstanbul, 2010, 889.

⁶⁰⁹ İbn Âbidîn, *Reddu'l-Muhtar Âla'd-Durru'l-Muhtar*, VIII, 193.

görevin eda ederken işaretle davalı ile davacı arasını ayırt edemeyeceğindedir. Sesler birbirine benzediğinden dolayı hasmın telkininden korkulmaktadır. Fakat eğer hâkim onun şهادeti ile hüküm verirse hâkimin hükmü sahihtir.”⁶¹⁰ Bu yüzden Hanefiler işi sıkı tutarak, engelli olmadan önce şahitliği kabul edilmiş olsa dahi görme engelli kişinin şahitliğini kabul etmemişlerdir.⁶¹¹

Hanefilerde tesamu’ yani kulaktan kulağa duyma yoluyla şهادeti kabul etmektedirler. Ancak Ebu Hanefi göre, kulaktan kulağa işitme yoluyla yakınının sabit olabilmesi için, haberin insanlar arasında yaygınlık kazanması ve bu konuda haberin tevatür halini almış olması gerekir. İmameyne göre ise şahitlik edecek kişiye adaletli iki erkeğin veya bir erkekle iki kadının haber vermesiyle gerçekleşir. İster hakkında şahitlik ettiği şeyi bizzat kendisi görmemiş veya işitmemiş olsun. Bu hususlar dışında ise, şahidin bizzat görmediği herhangi bir şey hakkında şahitlik etmesi caiz olmaz. Çünkü şهادet kelimesi müşahede’den türemiştir. Bu da gözle görmek ve bilmek ile tamamlanır. Bu yüzden insanın bilmediği şey hakkında şهادet bulunması caiz değildir.⁶¹²

Kurtûbî ise şöyle demektedir: “*Erkeklerinizden iki şahit bulundurun*”⁶¹³ âyetinde “*erkeklerinizden*” kelimesi görme engellinin şahitliğe ehil olduğunu göstermektedir. Fakat görme engelli yakinen bildiği şeylerde şahitlik yapar. Nitekim İbn Abbas’tan rivâyet edildiğine göre şahitlik hakkında sorulana bir soruya Hz. Peygamber şöyle buyurmuştur: “Şu güneşi görüyor musun? Ya güneş gibi (apaçık) gördüğüne şahitlik et veya bırak.” Bu hadis, şahidin şahitlik ettiği şeyi görmüş olmasının şart olduğunu göstermektedir. Yoksa hata etmesi muhtemel olan bir takım delillerden hareket edilir ki bu kimselerin şahitliği kabul edilmez.⁶¹⁴

Hanefilere göre, görme engelli kimsenin zina hususundaki şahitliği de kabul edilmez. Çünkü o, zina eden erkekle kadını birebirinden ayırt edemez. Ayrıca hadlerde tahkiki ve kesin bilginin bulunması zorunludur.⁶¹⁵

Özetle Hanefiler, görme engelli bir kimsenin şahitliğini kabul etmezler. Çünkü şahitliğin yerine getirilmesi, şahit kişinin, leh ve aleyhinde şهادette bulunduğu kişileri

⁶¹⁰ İbn Âbidîn, *Reddu'l-Muhtar Âla'd-Durru'l-Muhtar*, VIII, 193, Şerbâsî, V, 389.

⁶¹¹ Zuhaylî, *el-Fıkhü'l-İslâmî ve Edilletuhu*, VI, 564.

⁶¹² Zuhaylî, *el-Fıkhü'l-İslâmî ve Edilletuhu*, VI, 560.

⁶¹³ el-Bakara, 2/282.

⁶¹⁴ Kurtubi, *eI-Câmi-u Li Ahkâmi'l Kur'an*, III, 252.

⁶¹⁵ Cezîrî, *Dört Mezhebe Göre İslam Fıkhı*, VII, 2971.

göstermeye muhtaçtır, ifadesi buna bağlıdır. Hâlbuki gören birisi insanları birbirinden ancak sesle ayırt eder. Böyle bir tefrik ve temyiz de hiç şüphesiz tereddüdü gerektirir.⁶¹⁶

Maliki ve Hanbelî ile Ebu Yusuf ise, şahitlik hakkında gelen âyetlerin umumi ifadelerine binaen sesin sahibinin kim olduğun yakinen bildiği takdirde, görme engelli kimsenin şahitliğini caiz kabul etmişleridir. Çünkü böyle bir kimse adaletli ve sözü kabul edilir bir kimsedir. Dolayısıyla gözü gören bir kimse gibi onun da şehadeti kabul edilir. Ayrıca duyma, yakinin kendisi vasıtasıyla hâsıl olduğu duyulardan birisidir. İşte bundan dolayı Şafîiler yaygınlık yolu ile sabit olan hususlarda görme engellinin şahitliğini caiz kabul etmişlerdir. Nasıl ki tercümede şahit olmasını caiz kabul ettiler. Çünkü o, hâkimin huzurunda duyduklarının açıklamasını yapar. Dolayısıyla onun duyması, gözü görenin duyması gibidir.⁶¹⁷

Malikilere göre, görme engelli müslüman bir kimsenin sadece sözlerde şahitliği kabul edilir. Bu sözleri görme engelli olmazdan önce veya sonra söylemesi bu hükmü değiştirmez. Çünkü o; bu sözleri kulağıyla, aynı şekilde hissiyle zapt etmiştir. Dolayısıyla zina yapan erkekle kadını da hisseder.⁶¹⁸

Malikiler genel kaide olarak şunu ileri sürmüşlerdir: Sözleri karıştırmayan, leh ve aleyhinde bulunduğu kişileri yakinen bilebilen ve aklı başında kişilerin görme engelli iken işittiği sözleşmeler ve söze dayanan hususlardaki yahut sözleşme anında görebilirken, şahitlik anında görme engelli olan kişinin şahitliği kabuldür.⁶¹⁹

Hanbelî mezhebindeki duruma gelinecek olursa: Hanbelîler sözlü hususlarda görme engelli kişinin şahitliğine kesin şekilde cevaz verirler. Fakat fiil ve harekete bağlı konularda; görme engelli olmadan önce şahitlik terettüp etmiş ama şahitlik anında görme engelli olmuş ise ve meşhudun aleyhi ismi ve nesebi ile biliyorsa şehadetine yine cevaz verirler.⁶²⁰

Hanbelîlere göre, görme engellinin, zina olayını görme engelli olmadan önce görmüş, fakat aniden gözlerini kaybetmiş ise şahitliği kabul edilir. Gözlerini kaybettikten sonra zina olayını hissetmişse, şahitliği kabul edilmez.⁶²¹

⁶¹⁶ Abdulkadir Udeh, *Mukayeseli İslam Hukuku ve Beşeri Hukuk*, Çev. R. Özcan, A. Şafak, Ankara, 1990 IV, 68.

⁶¹⁷ Zuhaylî, *el-Fıkhü'l-İslâmî ve Edilletuhu*, VI, 564.

⁶¹⁸ Cezîrî, *Dört Mezhebe Göre İslam Fıkhı*, VII, 2970.

⁶¹⁹ Udeh, *Mukayeseli İslam Hukuku ve Beşeri Hukuk*, IV, 68.

⁶²⁰ Udeh, a.g.e. IV, 69.

⁶²¹ Cezîrî, *Dört Mezhebe Göre İslam Fıkhı*, VII, 2971.

Hanbelîler şöyle denmektedir: Görme engelli, sesin kime ait olduğu hususunda emin olduğu takdirde şahitlik etmesi caizdir. Zira yüce Allah şöyle buyurmuştur: “*Erkeklerinizden iki şahit bulundurun!*”⁶²² Şahitlikle ilgili diğer ayetler de görme engelli kimsenin şahitliğinin caiz olduğunu göstermektedir. Çünkü görme engelli, adalet özelliğine sahip ve rivayeti makbul bir kimse olduğu sürece gören bir kimse gibi şahitliği kabul edilir. Zira işitme özelliği kesin bilgiyi elde etme yollarından biridir. Bazen görme engelli aleyhinde şahitlik yaptığı kişi kendisi ile sürekli birlikte olduğu ve sesine aşına olduğu birisi olabilir. Dolayısıyla onun sesini kesin bir şekilde bilir. İşte görme engellinin böyle kesin bildiği kimse hakkında gören kişi gibi şahitliğini kabul etmek gerekir. Bazı hallerde kesin bilgiyi inkâr etmeye yol yoktur. Mal ile ilgili meselelerde malın idraki işitmektir. Görme engelli işitmekle gören kimseyle aynıdır. Hatta bazen görenden daha fazla hassastır.⁶²³

Şafiîler de Hanefiler gibi şahitlik konularında şahitlik yapacak kimsenin gözünün görmesini şart koşmuşlardır. Seslerin birbirine benzemesi mümkün olduğundan görme engelli olan kimse görme ile alakalı konularda şahitlik etmesi caiz değildir. Kimi zaman bir kimse bir başkasının sesini de taklit edebilir. Dolayısıyla öldürmek, mal telef etme, gasp etmek, zina, içki içmek gibi fiillerde görme engelli birinin şahitlikte bulunması caiz değildir. Ancak Şafiîler şuna da ilave etmişler: Eğer görme engelli olmayan bir kimse gelip görme engellinin kulağına talak veya bir kimsenin malına ait bir şeyi ikrar eder ve o da bunu iyi anlar ve bellerse hâkim huzuruna çıkıp şahitlik yapması caiz olur. Sahih kabul edilen görüşe göre bu şekilde görme engellinin şahitliği kabul edilir.⁶²⁴

Şafiîler, görme engellinin ancak şu beş yerde şahitliği kabul edilir demişler: Neseb, ölüm, mutlak mülk, tercüme ve engelli olmadan önce gördüğü durumlarda.⁶²⁵ Ayrıca onlara göre, “tesamu’ ” yani kulaktan kulağa duyma veya yaygınlık yolu ile şahitlik caizdir. Mesela filanın filan kişinin oğlu olduğuna dair bir bilgi insanlar arasında yaygınlık kazanmış ise bu konuda şahitlik etmesi caizdir. Çünkü nesebin sebebi müşahede ile bilenmez.⁶²⁶

⁶²² el-Bakara 2/282.

⁶²³ Şerbâsî, *Yeseluneke Fi'd-Dini ve'l-Hayat*, V, 393.

⁶²⁴ Zuhaylî, *el-Fıkhu'l-İslâmî ve Edilletuhu*, VI, 564, Şirbini, *Muğni'il-Muhtac*, IV, 566.

⁶²⁵ Sabık, *Fıkhu's-Sünne*, 1992: 3, 292, Suyûtî, II, 55.

⁶²⁶ Şirbini, *Muğni'l-Muhtac*, IV, 566.

İmam Şafîî bu konuda şunları söylemektedir: “Bir adam görme engelli olmadan önce bir şeyi görür ve gördüğünü ispat eder, sonra görme engellilik halinde şahitlik yaparsa şهادeti kabul edilir. Çünkü şهادeti görme engelli olmadan önce gerçekleşmişti. O ancak görme engelli durumunda iken görme engelli olmadığı esnadaki bir şeyi açıklamaktadır. Dolayısıyla onun şهادetini reddetme sebebi de kalmamıştır.”⁶²⁷

Şayet görme engelli durumunda iken bir şeye şahitlik ediyorsa, dedi ki: Ses veya hislerle her şeyi idrak ettiği gibi o şeyi de idrak etse dahi şهادeti caiz değildir. Çünkü ses sese ve his hisse benzer.⁶²⁸

Şafîilere göre, görme engellinin, zina olayını görme engelli olmadan önce görmüş, fakat aniden gözlerini kaybetmiş ise şahitliği kabul edilir. Gözlerini kaybettikten sonra zina olayını hissetmişse, şahitliği kabul edilmez.⁶²⁹

İslam, hakkın korunması ve kaybolmamasına büyük önem vermektedir. Yukarıda da değindiğimiz gibi yüce Allah; “Şahitliği (bildiklerinizi) gizlemeyin. Kim onu gizlerse, bilsin ki onun kalbi günahkârdır. Allah yapmakta olduklarınızı bilir”⁶³⁰ buyurarak şahitliğin yapılmasını emretmiştir. Zaten şahitlik meşru kılınmamış olsaydı birçok olay gizli kalır ve haklar zayi olurdu. Fakat şu var ki şahitlik vasıtasıyla bir hakikat ispatlanılmaya çalışılırken başka bir hakka tecavüz edilmemelidir. Bu yüzden şahitlik iki tarafı keskin kılıç gibidir. İşte bundan dolayı yukarıda da gördüğümüz gibi âlimler işi çok sıkı tutmuşlardır. Bir kısmı ellerindeki delillere dayanarak ya görme engellilerin şahitliğini kabul etmeme yönünde görüş bildirmişlerdir ya da belli şartlara bağlamışlardır. Aralarında Maliki, Hanbelî, Ebu Yusuf gibi âlimlerin bulunduğu bir kısım âlimler ise şahitlik hakkında gelen âyetlerin umumi ifadelerine binaen sesin sahibinin kim olduğunu yakinen bildiği takdirde, görme engelli kimsenin şahitliğini caiz kabul ettiklerini söylemişlerdir. Bize göre görme engellilerin şahitliğini tamamen caiz görmemek veya tamamen ve şartsız caiz görme hukuki bazı sorunlar doğurabilir. Dolayısıyla onların bazı hususlarda şahitlik yapmalarında bir sakınca görmeyen Maliki, Hanbelî, Ebu Yusuf gibi âlimlerin görüşünün daha isabetli olduğunu düşünmekle

⁶²⁷ Şafîî, *el-Umm*, VII, 46.

⁶²⁸ Şafîî, *a.g.e.*, VII, 46.

⁶²⁹ Cezîrî, *Dört Mezhebe Göre İslam Fıkhı*, VII, 2971.

⁶³⁰ el-Bakara, 2/283.

birlikte ihtiyat ve takvaya daha uygun olarak diğer mezhep âlimlerinin öne sürdükleri şartları da daima göz önünde bulundurmakta fayda görmekteyiz.

3.7.2. İşitme ve Konuşma Engelliler ve Şahitlik

Konuşma ve işitme engellilerin şهادeti hakkında âlimler iki guruba ayrılmışlardır. Birinci gurup (ki bu cumhurun görüşüdür) işitme ve konuşma engellinin şهادetini kabul etmezken, ikinci gurupta yer alan Malikiler ise konuşma engellinin şahitliğini kabul etmektedirler. Mezheplerin sözleri şöyledir:

Hanefi, Şafî ve Hanbelîler, şahidin konuşabilir olmasını şart koşmuşlardır. Konuşma engelli kimsenin işaretleri anlaşılrsa da şahitliği kabul edilmez. Zira işaret şahitlik konularında muteber değildir. Çünkü tanıklık yakınlık gerektirir ve tanıklıkta bunun dille telaffuz edilmesi talep edilir.⁶³¹ Dolayısıyla şahitlik konuşma ile olur. Oysa konuşma engelli konuşmaktan acizdir.⁶³²

İbn Abidin haşiyesinde konuşma engelli olan kişinin mutlak bir şekilde şahitliğinin kabul edilmeyeceğini ifade ettikten sonra şöyle demiştir: “Mebşû’tan nakledilen bir ifadeye göre, bu fıkıh âlimlerin ortak görüşü olarak kabul edilmiş bir hükümdür. Çünkü şahitliğin kabul edilmesindeki şartlardan biri de şهادet lafzının mahkemede şahit tarafından kullanılması ve ifade edilmesidir. Konuşma engelli kişiden bunun tasavvuru mümkün değildir.”⁶³³

Ancak Mecmu’da şöyle denilmektedir: “Âlimlerimiz konuşma engellinin şهادeti hususunda görüş ayrılığına düşmüşlerdir. Bazıları konuşma engellinin işareti dil ile beyanı gibi olduğundan dolayı nikâh ve talakta olduğu gibi şahitlikte de şهادeti kabul edilir, demişlerdir. Bazıları ise, konuşma engellenin şهادeti kabul değildir, demişler. Çünkü nikâh ve talaktaki şهادeti hususunda olduğu gibi onun işareti zaruri bir yerde dil ile beyanın yerini almıştı. Bu hususta ancak onun bu ciheti ile ondan yararlanabilinirdi. Oysa şimdi böyle bir zorunluluk olmadığından onun şahitliğine bir mecburiyetimiz yoktur. Çünkü şahitlik onun dışından dil ile beyan eden biriyle olabilmektedir. Dolayısıyla onun işareti ile şahitlik caiz değildir.”⁶³⁴

⁶³¹ Zuhaylî, *el-Fıkhu'l-İslâmî ve Edilletuhu*, VI, 564.

⁶³² Mavsilî, *el-İhtiyar Li-Ta'lili'l-Muhtar*, II, 148.

⁶³³ İbn Abidin, *Reddu'l-Muhtar Âla'd-Durru'l-Muhtar*, VIII, 193.

⁶³⁴ Nevevî, *el-Mecmu' Şerhu'l-Muhezzeb*, XXIII, 15.

Şafîîlerin en sahih olan görüşüne göre konuşma engellinin işarete ile şahitliği geçerli değildir.⁶³⁵ Fakat şahitliği yazı ile yaparsa şهادeti kabul edilir.⁶³⁶ Hanbelîler de bu görüştedirler.⁶³⁷

Malikiler konuşma engellinin işareti anlaşıldığı takdirde şahitliği kabul edilebilir demişlerdir. Çünkü onun anlaşılabilir işareti, boşanma, nikâh ve zihar gibi konularda onun konuşması yerine geçmektedir.⁶³⁸

Kanaatimize göre konuşma engellilerin şahitliğini şartlı kabul eden Maliki Mezhebi bu konuda daha isabetli bir görüş ortaya koşmuştur. Çünkü şهادette asıl gaye, hak ve hakikatin ortaya çıkması ise konuşma engelli bu gayeye diliyle olmasa bile dilin yerini tutan işaret ve yazı ile rahatlıkla hizmet edebilir. Zaten Şafîîler de konuşma engellinin şahitliğini yazı ile yapmasında bir sakınca görmemektedirler. Öte yandan bazı Şafîî âlimleri, işitme ve konuşma engellinin işareti dil ile beyanı gibi olduğundan dolayı nikâh ve talakta olduğu gibi şahitlikte de şهادeti kabul edilir, demişlerdir.

Cumhurun, “tanıklık yakın olmayı gerektirir ve tanıklıkta bunun dille telaffuz edilmesi talep edilir” diye ileri sürdükleri delilin ilk kısmı doğru olmakla birlikte ikinci yani “tanıklık dille telaffuz talep edilir” kısmı ise tartışmaya açık bir delil olduğundan konuşma engellinin şahitliği reddedilmez. Çünkü eğer tanıklıkta önemli olan yakın bir bilgi ise yakınlık sadece sözlerle değil başka yollarla da mümkündür.

⁶³⁵ Suyûtî, *el-Eşbâh ve'n-Nezâir*, II, 148.

⁶³⁶ Sabık, *Fıkhu's-Sünne*, III, 290.

⁶³⁷ Udeh, *Mukayeseli İslam Hukuku ve Beşeri Hukuk*, IV, 67.

⁶³⁸ Zuhaylî, *el-Fıkhu'l-İslâmî ve Edilletuhu*, VI, 564.

3.8. ENGELLİLERİN EVLİLİĞİ VE NİKÂH ŞAHİTLİĞİ

Biz daha önce “engelliler ve şahitlik” başlığı altında engellilerin genel manada şahitliği hakkında bilgilere yer vermiştik. Ancak müracaat edildiğinde daha kolay ve anlaşılır olur düşüncesiyle engellilerin nikâh şahitliğini “engellilerin evliliği ve nikâh şahitliği” başlık altında vermeyi daha uygun bulduk.

Evlenme karı koca arasında birlikte yaşamaya ve karşılıklı yardımlaşmaya imkân veren ve taraflara karşılıklı hak ve ödevler yükleyen bir sözleşmedir. Evlenme akdi diğer akidlerden gerek yapılışı, gerek bu akde gelinceye kadar sürdürülen hazırlıklar, gerekse bu akdin geçerli olabilmesi için maddî ve şeklî hukuk açısından riâyet edilmesi gereken şartlar bakımından ayrılmaktadır.⁶³⁹

Bu sözleşme her şeyden önce birbirleriyle evlenmeleri dinen ve hukuken mümkün olan iki kişi arasında ve iki şahit huzurunda yapılır. Şahitlerin mevcudiyeti bu sözleşmeye açıklık kazandırmak ve evlilik ilişkisini etrafa duyurmak hedefine yöneliktir.⁶⁴⁰

İster evlenen kişilerde aranan şartlarda olsun ister nikâh şahitlerinde aranan şartlarda olsun mezhep âlimleri görme, işitme ve konuşma engellilere yönelik bazı görüşler belirtilmişlerdir. Hanefî, Maliki ve Hanbelîler görme engellilerin şahitliğini kabul ederken, Şafîîler kabul etmemişlerdir. Şimdi bu görüşlere kısaca değinelim.

3.8.1. Görme Engelliler ve Evlilik

Hanefî Malik ve Hanbelî mezheplerine göre, şahitlikte görme şart değildir. Görme engelli şayet nikâh akdini yapanların sözünü işitir ve seslerini birbirinden yakinen ayırabilirse şahitliği sahihtir. Çünkü böyle biri şahitliğe ehildir. Çünkü burada söze şahitlik söz konusudur.⁶⁴¹

Hanefî mezhebine göre nikâh akdinde hazır bulunan şahitlerin hür, akıllı ve ergenlik çağına gelmiş olmaları şarttır. Köle, zihinsel engelli ve çocuk şahitlik ehliyetine sahip değildir.⁶⁴² Nikâhta görme engellilerin şahitliği ise geçerlidir. Çünkü onlar da şehadete ehildirler.⁶⁴³

Öte yandan Hanefîler ve Hanbelîler her iki şahitte görme engelli olsalar dahi, nikâh akdinde iki şahidin varlığını şart koşmuşlardır. Bundan da anlaşılıyor ki nikâh

⁶³⁹ Heyet, *İlmihal*, II, 199–200.

⁶⁴⁰ Heyet, a.g.e. II, 49.

⁶⁴¹ Zuhaylî, *el-Fıkhu'l-İslâmî ve Edilletuhu*, VII, 76.

⁶⁴² Mavsilî, *el-İhtiyar Li-Ta'lîlî'l-Muhtar*, III, 11.

⁶⁴³ Sâğircî, *Delilleriyle Hanefî Fıkhu*, 592.

akinde görme engellinin şahitliği caizdir. el-Hidaye, el-Kenz, el-Vikâye, el-Muhtar, ve el-Cevher adlı eserde bu şekilde geçmektedir. Fakat bu el-Haniyye’de geçen şu ibareye muhaliftir: “Bize göre görme engellinin şahitliği kabul edilmez. Çünkü kendisi davalı ile davacıyı birbirinden ayırt ve işaret edemez. Dolayısıyla sözle şahitlik edemez ve onun huzurunda nikâh akdi yapılamaz.” Sahih olan ise çoğunluğun görüşüdür.⁶⁴⁴

Fakat Ebu Yusuf ise görme engellinin şahitlik görevi gözleri gördüğü esnada yapılmış ise sonradan görme engellilik halinde şahitlik yapabilir, demiştir.⁶⁴⁵

Şafilerin en sahih görüşüne göre gözle görmek şarttır. Görme engellinin şahitliği kabul edilmez. Çünkü nikâh şahitliğinde işitmeye ve gözle görmeye ihtiyaç duyulmaktadır.⁶⁴⁶ Ayrıca sözler de işitmek gibi ancak gözle görerek tespit edilebilirler. Görme engelli kişi davacı ile davalı birbirinden ayırt etme kudretine sahip değildir.⁶⁴⁷

Fakat Muğni’l-Muhtaç’ta görme engellinin şahitliği hakkında ihtilaf olduğu söylenmektedir. Bir görüşe göre görme engellinin huzurunda yapılan nikâh akdi geçerlidir. Çünkü görme engelli genel olarak şahitliğe ehildir.⁶⁴⁸

Ayrıca Şafî mezhebine göre evlilik akitlerinin hangisi olursa olsun akdin sıhhati için kadının mutlaka velisi olması şarttır. Çünkü kadın kendi kendini evlendiremez. Velinin şartlarından biride görme hastalığı olmamasıdır. Fakat görme engelinin velâyetinde bir sorun olmaz. Araştırma ve işitme yoluyla gaye gerçekleşeceğinden, kendisi hem evlenir hem de evlendirir.⁶⁴⁹

Görüldüğü gibi Hanefî, Maliki ve Hanbelîler görme engellilerin şahitliğini kabul ederken, Şafîler kabul etmemişlerdir. Bize göre cumhurun görüşü daha isabetlidir. Çünkü Şafîler bile bu konuda tam bir ittifak halinde değildirler. Şafîler “görme engelli kişi davacı ile davalıyı birbirinden ayırt etme kudretine sahip değildir” gerekçeleri geçerli bir delil teşkil etmez. Çünkü nikâh akdinde bir kişinin değil iki kişinin sözlerini işittiklerinden ve kadının vekilsiz akit yapamayacağı düşünüldüğünde sesleri birbirinden ayırt etme kaygısı da kendiliğinden ortadan kalkar. Öte yandan görme engellilerin şahitliğine mani olan bir nass ve geçerli bir sebep bulunmamaktadır. Nikâh akdinde hazır bulunan şahitlerin hür, akıllı ve ergenlik çağına gelmiş olmaları yeterlidir.

⁶⁴⁴ İbn Âbidîn, *Reddu'l-Muhtar Âla'd-Durru'l-Muhtar*, IV, 93–94; Cezîrî, *Dört Mezhebe Göre İslam Fıkhi*, V, 2070.

⁶⁴⁵ Mavsilî, *el-İhtiyar Li-Ta'lili'l-Muhtar*, III, 11.

⁶⁴⁶ Zuhaylî, *el-Mu'temed Fi'l-Fıkhi's-Şâfi*, IV, 69.

⁶⁴⁷ Zuhaylî, *el-Fıkhu'l-İslâmî ve Edilletuhu*, VII, 76.

⁶⁴⁸ Şirbini, *Muğni'il-Muhtac*, III, 187.

⁶⁴⁹ Zuhaylî, *el-Mu'temed Fi'l-Fıkhi's-Şâfi*, III, 64.

3.8.2. İşitme ve Konuşma Engelliler ve Evlilik

Fakihlerin çoğuna göre nikâh akdini yapanların sözlerini işitmesi ve ondan murad olun şeyi anlamaları şarttır. İki işitmeyen kişinin şهادetiyle akit yapılamaz. Çünkü şهادetten murad edilen şey bu gibi kimselerle gerçekleşmez.⁶⁵⁰ Akdi yapanların işitme ve konuşma engeli veya kekeme sorunu olursa şu görüşler ileri sürülmüştür.

Hanefî mezhebine göre, akdi yapacak olan taraflar akdin yapıldığı mecliste bulunuyorlar ve her ikisi de konuşma engelli değilse işaret veya yazıyla yaptıkları/yapacakları evlilik ittifakla sahih değildir. Çünkü konuşma daha öncelik hakkına sahiptir. Yazı ve işaretler zorunlu olmadıkça müracaat edilmez.⁶⁵¹ Konuşma engelinin malum işareti varsı onunla nikâh akdi yapılır.⁶⁵²

Akdi yapan kişiler konuşma engelli olurlarsa ve yazabiliyorlarsa işaretle olduğu gibi yazıyla da nikâh akdi yapılabilir. Bu konuda ittifak olmakla beraber Hanefilerde geçerli bir rivâyete göre evlilik akdi işaretle yapılmaz, fakat yazabiliyorsa yazıyla akit yapılabilir. Çünkü yazı murad edilen şeye delalet etmekte daha kuvvetlidir. İşarete nispeten ihtimalden daha uzaktır.⁶⁵³

Karı ile kocadan her biri konuşma engelli olursa, iki işitme engelli şahidin huzurunda nikâh akidleri ihtilâfsız geçerli olması gerekir. Çünkü konuşma engelinin nikâhı, ulemanın dediği gibi malum olan işaretiyle münâkit olur.⁶⁵⁴

İşitme engelli kimsenin nikâh şahitliği ise, nikâhın sahih olması için, şahitlerin, her iki tarafın söylediklerini de duymaları şarttır. İşitme engelli olduğu için duyamayan kimselerin, şahitliği ile kıyılan nikâh, sahih olmaz. Bu konudaki görüşlerin en doğrusu budur. (Aynı şekilde) nikâh akdi esnasında hazır bulunan iki şahitten biri sağır olmuş olsa; kulağı duyan şahit, akidle ilgili sözleri sağıra duyurmak için bağırsa veya bir başka şahıs, o sağırın kulağına söylemiş olsa, -akid sözlerini, her iki şahit birlikte işitmiş olmadıklarından- bu nikâh caiz olmaz⁶⁵⁵

Dili tutulmuş olan veya konuşma engelli kimseler, eğer işitiyorlarsa; bunların şahitlikleri ile nikâh kıyılabilir.⁶⁵⁶

⁶⁵⁰ Zuhaylî, *el-Fıkhu'l-İslâmî ve Edilletuhu*, VII, 77.

⁶⁵¹ Zuhaylî, *el-Fıkhu'l-İslâmî ve Edilletuhu*, VII, 46.

⁶⁵² İbn Âbidîn, *Reddu'l-Muhtar Âla'd-Durru'l-Muhtar*, IV, 86.

⁶⁵³ Zuhaylî, *el-Fıkhu'l-İslâmî ve Edilletuhu*, VII, 46.

⁶⁵⁴ İbn Âbidîn, *Reddu'l-Muhtar Âla'd-Durru'l-Muhtar*, IV, 91.

⁶⁵⁵ Komisyon, *Fetâvâyi Hindiye*, II, 258.

⁶⁵⁶ Komisyon, a.g.e. II, 258.

Şafî Mezhebine göre ise, nikâh akdi, konuşma engellinin bilinen işareti ile gerçekleşir. Çünkü konuşma engellinin bilinen işareti dil ile beyanı gibidir. Fakat konuşma engellinin işareti ancak zeki kişiler tarafından anlaşılabilir kadar karmaşık ise o zaman nikâh akdi gerçekleşmez. Çünkü bu şekildeki işaret kinayeli söz gibidir.⁶⁵⁷

Akdi yapan kişiler konuşma engelli olurlarsa ve yazabiliyorlarsa işaretle olduğu gibi yazıyla da nikâh akdi yapılabilirler. Hatta bu konuda âlimler ittifak etmişlerdir. Çünkü yazı murada delalet etmekte daha kuvvetlidir. İşarete nispeten ihtimalden daha uzaktır.⁶⁵⁸

Hanefilerde olduğu gibi Şafîlerde de şahitlerin, nikâh akdi yapanların sözlerini işitmesini şart koşmuşlardır. Bu yüzden işitme engelli iki şahidin şehadetiyle nikâh akdi yapılamaz.⁶⁵⁹ Şafîlerin en sahih görüşüne göre şahitlerin işitme ve konuşma engelli olmamaları şarttır. İşitme engellinin şahitliği kabul edilmez. Çünkü nikâh şahitliğinde işitmeye ve gözle görmeye ihtiyaç duyulmaktadır.⁶⁶⁰

Öte yandan yukarıda görme engellinin velâyeti hakkındaki açıklamalar şu şartlarla işitme engellinin velâyeti hakkında da geçerlidir: Eğer işitme engelli yazı yazabiliyor veya işaretleri anlaşılır ise velâyetinde bir sorun olmaz. Kendisi hem evlenir hem de evlendirir.⁶⁶¹

Hanbelî mezhebine göre nikâh aktinde şahitlerin konuşan ve duyan kimseler olmaları şarttır. İşitme engellinin şahitliği sahih değildir.⁶⁶²

Görüldüğü gibi bütün fakihlere göre konuşma engellinin nikâhı kendi yazısı ile veya anlaşılabilir işareti ile kıyılabilir. Ancak Hanifeler yazabiliyorsa yazı tercih edilir görüşündedirler. Kanaatimize göre bu yerinde bir şarttır. Çünkü Hanifelerin dediği gibi yazı murad edilen şeye delaleti daha kuvvetlidir. İhtimalden daha uzaktır.

Mezheplerin işitme ve konuşma engellilerin şahitliğini kabul etmemelerine gelince biz bu hususta onların görüşlerine katılmamaktayız. Çünkü işitme engelliler nikâh akdinin yapıldığını anlaşılabilir işaretler veya yazı ile bilebilir ve başkalarına duyurabilirler. Daha önce de değindiğimiz gibi şahitlerin mevcudiyeti nikâh sözleşmesine açıklık kazandırmak ve evlilik ilişkisini etrafa duyurmak hedefine

⁶⁵⁷ Şirbini, *Muğni'il-Muhtac*, III, 183; Zuhaylî, *el-Mu'temed Fi'l-Fıkhi's-Şafî*, IV, 54.

⁶⁵⁸ Zuhaylî, *el-Fıkhu'l-İslâmî ve Edilletuhu*, VII, 46.

⁶⁵⁹ Zuhaylî, a.g.e. VII, 46.

⁶⁶⁰ Suyûtî, *el-Eşbâh ve'n-Nezâir*, II, 148; Zuhaylî, *el-Mu'temed Fi'l-Fıkhi's-Şafî*, IV, 69.

⁶⁶¹ Zuhaylî, a.g.e. III, 64.

⁶⁶² Cezîrî, *Dört Mezhebe Göre İslam Fıkhi*, V, 2070.

yöneliktir. Bu hedefin gerçekleşmesine gerek duyulduğu vakit, işitme engelliler hem anlaşılır işaretleriyle hem de yazı ile bunu yapabilirler. Dolayısıyla işitme engellilerin nikâh şahitliği yapmaları hususunda bir sakıncanın olmaması gerekir diye düşünmekteyiz.

3.9. ENGELLİLER VE DEVLET BAŞKANLIĞI: İMÂMET

İmâmet, imâm olmak, imâmlık yapmak anlamına gelir. Sözlükte “kendine uyulan, önder, halife, ordu komutanı, delil”⁶⁶³ gibi anlamlara gelen imâm, İki kısma ayrılır imâmet-i suğra; namazda cemaatin kendisine uyduğu kişidir. İmâmet-i kübrâ ise; Müslümanlar arasında riyaset-i ammeyi haiz bulunmak demektir. “İmâmet” veya “imâmet-i kübrâ” tabirleri hilâfetle eş anlamlıdır. ⁶⁶⁴ Hilafet, sözlükte “birinin yerine geçmek, bir kimseden sonda gelip onun yerine almak, vekâlet etmek, temsil etmek” gibi anlamlara gelen hilafet, bir kavram olarak, Hz. Peygamber’den sonraki devlet başkanlığı kurumunu ifade eder.⁶⁶⁵

İslamda devlet başkanına “imâm, emiru’l-mü’minin” gibi tabirler yanında bilhassa halife denirken hem ilk halifenin Resûllullah’ın peşinden gelip Peygamberlik dışındaki görevlerinde O’nun yerini almış olması, hem de umumi olarak halifelerin, yeryüzünde ve ülkede -bütün ümmet adına ve onların rızasına (bey’at) dayanarak- ilahi hükümleri temsil etmesi göz önüne alınmıştır.⁶⁶⁶

Hilâfete imâmet-i Kübrâ denmesi, namazdaki imâmet (imâmet-i Suğra) ile karışmaması içindir.⁶⁶⁷ Halifeye (Devlet başkanına) imâm denmesinin sebebi namazda kendisine uyulan imâme benzetilmesinden dolayıdır. Bu yüzden imâmet-i kübrâ diye adlandırılmıştır. Halife denmesinin sebebi ise mutlak manada Peygamberin ümmeti arasında onun yerine geçmesinden dolayıdır.⁶⁶⁸

Klasik İslâmî literatürde hilâfet, Hz. Peygamber’den sonraki devlet başkanlığı makamını, halife de devlet başkanını ifade eden bir terim olarak kullanılır.⁶⁶⁹ Hanefîler imâmeti, müslümanlar üzerinde kamu tasarrufuna (tasarruf-ı âmme) hak kazanmaktır diye tarif ederken,⁶⁷⁰ yapılan bu tariflerden biri de din ve dünya işlerinde Hz. Peygamber’den halef olarak müslümanlar üzerinde reisliktir, şeklindedir.⁶⁷¹

⁶⁶³ Komisyon, *Dini Kavramlar Sözlüğü*, 314, 315; Komisyon Türk Hukuk Lûkatı, 160.

⁶⁶⁴ Komisyon Türk Hukuk Lûkatı, 160.

⁶⁶⁵ Ebû Ceyb, *el-Kâmûsu’l-Fikhî*, 120; Komisyon, *Dini Kavramlar Sözlüğü*, 258.

⁶⁶⁶ Hayreddin Karaman, *Anahatlarıyla İslam Hukuku*, İstanbul, 2007, 150.–151.

⁶⁶⁷ Heyet, *İlmihal*, II, 297.

⁶⁶⁸ Abdurrahman b. Muhammed İbn Haldun, *Mukaddimet’u- İbn Haldun*, Beyrut, t.y, 211.

⁶⁶⁹ Heyet, *İlmihal*, II, 297.

⁶⁷⁰ Ebû Ceyb, *el-Kâmûsu’l-Fikhî*, 24.

⁶⁷¹ Heyet, *İlmihal*, II, 282.

3.9.1. İmâmet ve Engelliler

İslam âlimleri halife yahut vezir adayında görevleri esnasında gereken bazı şartların bulunmasını ön görmüşlerdir. Bu konuda tüm mezhepler yaklaşık olarak aynı doğrultuda görüş bildirdiklerinden aşağıda tek tek mezheplerin görüşlerini açıklama yerine genel şartlardan bahsedeceğiz.

Devlet başkanın (imâmın) görevini eksiksiz bir şekilde yapabilmesi için görme, işitme, konuşma gibi duyularının sağlıklı olması gerekir. Ayrıca makamının ağırlığıyla orantılı bir şekilde davranmasına mani bir durumun olmaması gerekir.⁶⁷²

Görme işitme, konuşma, fiziki engelli kimseler hâkim ve devlet başkanı olmaya elverişli olmayıp yönetici ve vasî olmaya da elverişli değildir. Yönetici ve hâkim olarak görevlendirmeleri de caiz değildir.⁶⁷³

Eğer imâmın (halifenin) bedeninde daha sonra bu şartı geçersiz kılacak herhangi bir noksanlık meydana gelirse İslam'da anayasa ve idare kurumu hukukunun kurucusu olarak sayılan Maverdî bu konuda şöyle diyor:

“Eksiklik üç türdür. Birincisi duyulardaki eksiklik, ikincisi, organlardaki eksiklik, üçüncüsü ise tasarruflardaki eksikliklerdir.⁶⁷⁴ Biz bu üç türlü eksikliklerden konumuzla ilgili olan ilk iki türünü ele alacağız. Maverdî özetle şu bilgileri veriyor:

3.9.1.1. Duyulardaki Eksiklik

Duyulardaki eksiklikler üç kısma ayrılır. Bunların bir kısmı imâm (Halife) olmaya engeldir. Bir kısmı engel değildir. Bir kısmı hususunda da ihtilaf vardır.

1. İmâmete engel teşkil eden kısım da ikidir: Birincisi aklın zail olması, ikincisi ise gözün görmemesidir. Aklın zail olması da iki türdür. Birincisi iyileşmesi ümit edilen geçici idrak kaybıdır; bayılma ve hastalık gibi bu imâmlığa bir zararı olmayan idrak kaybıdır ki Peygamber (s.a) de hastalığı esnasında baygınlık geçirmişti. İkinci ise iyileşmesi ümit edilmeyen kalıcı zihinsel engellilik olanıdır. Bu da iki kısma ayrılıyor bu konuda birkaç görüş ileri sürülmüştür... Sonradan ortaya çıkan görme engellilik ise imâmlığın devam etmesine engel teşkil eder ve imâmlığı düşürür Zira hüküm verme ve şahitliği düşürdüğüne göre imâmlığı düşürmesi daha evladır. İnsanları tanıyacak şekilde gece körlüğü ve göz zayıflığı gibi engellilik imâmete mani değildir.

⁶⁷² Muhammed b. Habib Maverdî, *el-Ahkamu's-Sultaniyye*, Beyrut, t.y, 6; İbn Haldun, *Mukaddimet'u- İbn Haldun*, 216.

⁶⁷³ Nevevi, *el-Mecmu' Şerhu'l-Muhezzeb*, XXII, 221; Şerbâsî, *Yeseluneke Fi'd-Dini ve'l-Hayat*, V, 400–404.

⁶⁷⁴ Maverdî, *el-Ahkamu's-Sultaniyye*, 20–21.

2. İmâmet akdine engel olmayan azalardaki eksiklikte ikidir: Birincisi koku his etmeyecek şekilde burun menfezinin kapalı olması. İkincisi yemekler arasındaki tatları birbirinden ayırt edemeyecek derecede tat alma kaybı. Bu ikisi de imâmet akdine bir etkisi yoktur. Çünkü her ikisinin de görüş ve fiile bir etkisi olmaz.

3. İmâmete engel olup olmaması hakkında ihtilaf olan kısım da ikidir: Birincisi konuşma engelliğidir. İkincisi ise işitme engelliğidir. Bu ikisi de daha baştan imâmet akdine engel teşkil eder. Çünkü ikisinin varlığıyla imâmetin kemal sıfatları yitirilmiştir. Fakat ikisinin yani işitme ve konuşma engelliliğın sonradan peyda olması hususunda ihtilaf edilmiştir. Bir guruba göre, işleri yapmaya ve yürütmeye olumsuz etki ettiği için görme yetisinin yitirilmesi imâmetin devamına engel olduğu gibi bu kusur da imâmetin devamlılığına engeldir. Bir başka guruba göre ise ikisinin yitirilmesi ile imâmet devam eder. Çünkü işaret ikisinin yerini alır. İmâmetin devam etmemesi için kemal sıfatların yitirilmesi gerekir. Bir başka guruba göre de şayet iyi derecede okuma ve yazmayı biliyorsa imâmetin devamına mani olmazlar. Bu görüşlerin en sahîh olanı birinci görüştür.

3.9.1.2. Azalardaki Eksiklik

Azalardaki eksiklik de dört kısma ayrılır:

1. İmâmete aday olmaya ve devamına etki etmeyen kusurlar: Görüş beyan etmeye, çalışmaya, oturup kalkmaya ve dış görüşüne etkisi olmayan kusurlardır. İki kulağın kesilmesi gibi kusurlardır. Bu kusurlar imâmet akdinden sonra imâmet akdine ve devam etmesine bir engel teşkil etmez.

2. İmâmet akdine ve devamına engel olan kusurlar: Ellerin yitirilmesi gibi herhangi bir işi engelleyen veya ayakların yitirilmesi gibi kalkmayı engelleyen kusurlar: Ümmetin hukukunu yerine getirmekten aciz olacağından bu gibi kusurların varlığıyla imâmet akdi ve devamı sahîh değildir.

3. İmâmet akdini engellemekle birlikte devamına etki edip etmediği ihtilaflı olan kusurlar: Bunlar da bazı işlerin yapılmasını engelleyen veya kısmen engelleyen kusurlardır: İki elden birisinin yahut iki ayaktan birisinin yitirilmesi gibi. Bu gibi kusurlar imâmetin kemal tasarruflarını engellediğinden imâmete aday olmaya manidir. Eğer bu kusurlar imâmet akdinden sonra ortaya çıkmış ise imâmetin devamı hususunda fakihlerin iki görüşü bulunmaktadır. Birisine göre böyle bir kusur imâmetine son verir, ikinci görüşe göre ise son vermez.

4. İmâmetin devamını engellemeyen kusurlar: İmâmet akdinin başlangıcından (aday olma sürecinden) devamına engel teşkil eden hususlarda ihtilaf edilmiştir. Bunlar; insan bedenini estetiğini bozan fakat herhangi bir işe veya kalkıp oturmaya etki etmeyen kusurlardır. Burnun kesikliği, iki gözden birine mil çekilerek görme engelli olması gibi. Bu gibi kusurlar imâmet akdinden sonra imâmet hukukuna herhangi bir şekilde etki etmediğinden imâmete bir mani teşkil etmez. Ancak bu kusurların aday olmayı engelleyip engellemediği hususunda iki görüş vardır. Birisine göre engel değildir. Zira imâmet hukukuna bir etkisi olmadığından bunlar muteber şartlar değildir. İkincisine göre ise engeldir.”⁶⁷⁵

Maverdi'nin yukarıdaki görüşleri gibi mezhep imâmları da “devlet başkanının, görme, işitme ve konuşma kabiliyeti mükemmel olmalıdır ki, önüne gelen meseleleri kesin biçimde çözümleyebilsin ve tebaasının durumuyla direk olarak ilgilenebilsin”⁶⁷⁶ diyerek engellilerin devlet başkanlığı için gerekli şartları taşımadıklarını belirtmişlerdir.

Yukarıdaki verilen bilgiler ışığında görüldü ki devlet başkanı olmak için bir takım şartların bulunması gerekir. Bu şartlar genel olarak çok önemli maslahatlara binaen konulmuştur. Kanaatimizce bu şartlar mutlaka olması gereken şartlardır. Çünkü bu şartlar ileride doğabilecek birçok olumsuz hadiseyi daha başta bertaraf etmiştir. Takdir edilir ki devlet ve millet işlerini ilgilendiren konular bir bakıma tüm insanlığı ilgilendiren ve ihmale gelemeyen konulardır. Dolayısıyla tüm insanlığın selameti için devletin en başındaki ve beraberlerindeki her bakımdan kemal sıfatlar ve liyakat sahibi olmaları gerekir.

⁶⁷⁵ Maverdî, *el-Ahkamu's-Sultaniyye*, 20–21.

⁶⁷⁶ Cezîrî, *Dört Mezhebe Göre İslam Fıkhı*, VIII, 3470.

3.10. ENGELLİLER VE MÜESSİR FİİLLER (CİNÂYETLER)

“Cinâyât”, cinâyet kelimesinin çoğuludur. (جني يجنى) “Cenâ, yecnî” kökünden gelmekte olup, almak anlamındadır. Ağaçtan meyve toplandığı zaman Araplar; “cena es-semere” derler. Yine Araplar; (جني علي قومه جناية) “cenâ âlâ kavmihi cinâyeten” muhakeme olunacağı bir suç işlemiş olduğunu ifade etmek bunu söylerler.⁶⁷⁷ Arapçada “Cinâyet” sözcüğü bir zarar içeren her yasaklanmış fiil için kullanılır. Cinâyet saldırı demektir.⁶⁷⁸

Cinâyetten kasıt ise haram olan her fiildir. Haram olan her fiil dine, cana, mala, akla ve ırza verdiği zarar bakımından kanun koyucunun sakındırdığı ve men ettiği her şeydir. Fakihler, bu suçları iki kısma ayırmışlardır. Birinci kısım, had cezası gerektiren suçlar, ikinci kısım ise, kısas gerektiren suçlar olarak isimlendirilmiştir. Kısas gerektiren suçlar, cana dokunan veya bundan daha düşük yaralama şeklinde yahut bir uzvun kesilmesi biçiminde meydana gelen suçlardır. Bu suçlara ceza vermek, insan hasiyetini korumak ve toplum hayatını kurtarmak için gerekli olan zarurî temel maslahatlardır.⁶⁷⁹

İnsan öldürme dışında işlenen cinâyetler, öldürmemekle beraber bir organı kesmek veya yaralamak yahut vurmak (dövmek) türünde insan bedenine karşı açıktan işlenen her türlü haksız saldırı demektir.⁶⁸⁰ Bedeni cinâyetler haram ve yasaktır. Bu bakımdan hiçbir bedene saldırmak caiz değildir.⁶⁸¹

3.10.1. Organlara Karşı İşlenen Cinâyetler

İslam hukukçuları, nefsin dışında herhangi bir yere karşı işlenen cürmü (cinâyet âlâ ma dune'n-nefsi) şöyle tarif ederler: Kişinin hayatına mal olmayan, ölümüne yol açmayan ama şahsında bir kısım sıkıntılara sebep olan ve başkaları tarafından işlenen fiillerdir. Bu düşünülebilen ve akla gelen her nevi tecavüz şekillerini içersine alır. Dövmek, yaralamak, itmek, çekme, sıkmak, bir şeyle sıkmak, saçı yolmak, kesmek gibi şeylerin hepsi de bu tarif içerisine girer.⁶⁸²

El, göz, diş gibi organlara karşı işlenen cinâyetler; İslâm hukuku bunların da cezasını kısas olarak belirlemiştir. Yani caniye yaptığının misliyle karşılık verilir. Yalnız organlar arasında mümaselet bulunması şarttır. Sağlam göze karşılık olarak kör

⁶⁷⁷ Sabık, *Fıkhu's-Sünne*, III, 5.

⁶⁷⁸ Sâğircî, *Delilleriyle Hanefî Fıkhu*, 1073.

⁶⁷⁹ Sabık, *Fıkhu's-Sünne*, III, 5.

⁶⁸⁰ Zuhaylî, *el-Fıkhu'l-İslâmî ve Edilletuhu*, VI, 331.

⁶⁸¹ Hîn, vd, *Büyük Şâfiî Fıkhu*, IV, 97.

⁶⁸² Udeh, *Mukayeseli İslam Hukuku ve Beşeri Hukuk*, III, 193.

göz çıkarılmaz. Konuşamayan dil, konuşan dile karşılık olarak kesilmez. Çalışamaz haldeki el, çalışır vaziyetteki ele karşılık olarak kesilmez.⁶⁸³

Bu tür cinâyetlerin cezasında tespit edilmiş olan kural şudur: Kısasın uygulanması mümkün olduğu takdirde (şüpheden uzak kasten işlenmiş fiiller için) kısas icap eder. Kısasın mümkün olmadığı hallerde ise (hata veya şüphe taşıyan fiiller) diyet veya erş⁶⁸⁴ gerekir.⁶⁸⁵

Malikilere göre ikinci aslı ceza ta'zirdir. Mesela, ister azalarda ister baş ve yüzdeki yaralamalarda ister başka yaralamalarda, kısasla birlikte ta'zir uygulanır görüşünü savunurlar. Cumhura göre kısas ile birlikte böyle bir ta'zir'e gerek yoktur.⁶⁸⁶

Fakihlere göre, eller, ayaklar ve onlar gibi değerlendirilen parmak, burun, göz, kulak, diş, saç ve göz kapağı kesmenin cezası ya kısastır veya her hangi bir sebepten dolayı kısasın uygulanmasına imkân olmazsa onun yerine geçen diyet veya tazirdir.⁶⁸⁷

Tam bir diyeti gerektiren organlar dört türdür. Vücutta bir benzeri olmayan tür, vücutta iki tane bulunan tür, dört tane bulunan tür ve on tane bulunan türdür.

1. Vücutta başka bir benzeri olmayanlar; akıl, burun, dil, erkeklik organı, omurga, idrar yolu, anüs, cilt, bitmemesi takdirde sakal.⁶⁸⁸ Bu organların için tam bir diyet gerekir.⁶⁸⁹

2. Vücutta iki tane bulunan organlar; eller, ayaklar, gözler, kulaklar, dudaklar, kaşlar, memeler, meme uçları, hayâlar, fecrin dudakları, kalçalar ve alt çene kemikleri.⁶⁹⁰ Bu organlar için yarım diyet gerekir.⁶⁹¹

3. Vücutta dört tane bulunan organlar; kirpiklerin bittiği yer olan göz kenarları ve kirpikler.⁶⁹² Bu organlar için dörtte bir diyet gerekir.⁶⁹³

4. Vücutta on tane bulunanlar; bunlar da el ve ayak parmaklarıdır.⁶⁹⁴ Bu organlar için de onda bir diyet gerekir.⁶⁹⁵

⁶⁸³ Cezîrî, *Dört Mezhebe Göre İslam Fıkhı*, VIII, 3355.

⁶⁸⁴ Erş: insan canına kıyma dışında azalara karşı işlenen cinâyetlerdeki şer'an ödenmesi gereken belirlenmiş mal miktarıdır.

⁶⁸⁵ Zuhaylî, *el-Fıkhü'l-İslâmî ve Edilletuhu*, VI, 332.

⁶⁸⁶ Zuhaylî, a.g.e, VI, 341.

⁶⁸⁷ Zuhaylî, a.g.e, VI, 333.

⁶⁸⁸ Zuhaylî, a.g.e, VI, 342.

⁶⁸⁹ Suyûtî, *el-Eşbâh ve'n-Nezâir*, II, 438.

⁶⁹⁰ Zuhaylî, *el-Fıkhü'l-İslâmî ve Edilletuhu*, VI, 342.

⁶⁹¹ Suyûtî, *el-Eşbâh ve'n-Nezâir*, II, 438.

⁶⁹² Zuhaylî, *el-Fıkhü'l-İslâmî ve Edilletuhu*, VI, 342.

⁶⁹³ Suyûtî, *el-Eşbâh ve'n-Nezâir*, II, 438.

⁶⁹⁴ Zuhaylî, *el-Fıkhü'l-İslâmî ve Edilletuhu*, VI, 342.

⁶⁹⁵ Suyûtî, *el-Eşbâh ve'n-Nezâir*, II, 438.

Yukarıdaki bilgilere ek olarak bu organlara karşı işlenen cinâyet türlerini ve diyet miktarlarını Hanefî ve Şafî mezheplerini esas alarak açıklamaya çalışacağız. Bu iki mezhebe aykırı bir görüş olduğunda o görüşü de yer vereceğiz. Bunu yaparken Maliki mezhebine ait olan muhalif bir görüş olursa Hanefî mezhebi başlığı altından zikrederken, Hanbelî mezhebine ait görüşleri ise Şafî mezhebi başlığı altında zikredeceğiz. Konuya bu şekilde yaklaşmamızın nedeni, bu konuda tüm mezhep görüşleri birbirine paralellik arz etmelerinden dolayıdır. İhtilaflar ise daha fazla ayrıntılarda ortaya çıkmaktadır. Çünkü bu konuda mezhepler genel olarak şu iki hadise dayanmışlardır:

“Abdullah İbn Ebî Bekr İbn Muhammed İbn Amr İbn Hazm, babasından naklen anlatıyor: “Rasûlullah (a.s.)’ın İbn Hazm’ diyetler hakkında yazdığı tâlimatta şu hususlar da vardı: “Nefis için (diyet olarak) yüz deve, burun tamamıyla koparılacak olursa diyet-i kâmile, me’ mûme (denen ve beyin zarına kadar ulaşan yara) için diyetin üçte biri, câife (denen karın veya başın boşluğuna ulaşan yara) için de bunun kadar; göz için elli, ayak için de elli, vücudda bulunan her parmak için on deve, her diş için beş, mûzıha (denen ve kemiğe ulaşan yara) için beş deve diyet vardır.”⁶⁹⁶

Nesâî’nin bir rivâyetinde şu ibare yer alır: “Nefis için diyet-i kâmile; burun tamamen koparılmış ise diyet-i kâmile, dil için diyet-i kâmile, iki dudak için diyet-i kâmile, sulb (bel kemiğinin kırılıp kişinin kamburlaşması) için diyet-i kâmile iki yumurta (husye) için diyet-i kâmile, zeker (erkek tenasül uzvu) için diyet-i kâmile, iki göz için diyet-i kâmile, bir ayak için diyet-i kâmilenin yarısı, me’ mûme (beyin zarına ulaşan yara) için diyet-i kâmilenin üçte biri, câife (baş veya karın boşluğuna ulaşan yara) için diyet-i kâmilenin üçte biri, münekkile (küçük kemik çıkan yara) için on beş deve, el veya ayak parmaklarından her biri için on deve, (her bir) diş için beş deve, mûzıha (kemiğe ulaşan yara) için beş deve (diyet olarak verilir). Erkek, kadına karşı öldürülür, altını olanlardan (diyet-i kâmile olarak) bin dinar alınır.”⁶⁹⁷

3.10.1.1. Hanefi Mezhebi ve Organlara Karşı İşlenen Cinâyetler

Hanefilere göre öldürme dışındaki fiillerde kasta benzer cinâyet yoktur. Bu tür cinâyetler ya kasti olur ya da hata ile olur. Öldürme dışındaki fiillerde telefin hükmünde aletin farklı olması ile farklılık olmaz. Bunda sadece meydana gelen sonuca bakılır. Bu

⁶⁹⁶ Malik b. Enes, *Muvatta*, 8/16–19, Beyrut, 2007, 523–524; Canan, *Hadisi Ansiklopedisi Kütüb-i Sitte*, 1/1915, VI, 157.

⁶⁹⁷ Nesaî, ‘Ukûd, 46, VIII, 60; Canan, *Hadisi Ansiklopedisi Kütüb-i Sitte*, 1/1915, VI, 157.

da telef etmenin meydana çıkması veya saldırı kastıdır. Bu yüzden fiil sadece ya kastendir veya hata iledir. Dolayısıyla kasta benzer cinâyetin cezası, kastın cezasının aynısıdır. Buna delil Hanefilerin şu sözüdür. “İnsanı öldürmede kasta benzer olan bir şey, onun dışındaki saldırılarda kasıttır.”⁶⁹⁸

Öldürme dışında kasten cinâyet organların kesilmesi ya da onlardan sağlanan faydaların ortadan kaldırılması veya başın dışındaki yerlerde baş ve yüzde yara suretiyle olur. Genel kural olarak kısasın mümkün olmadığı durumlarda (ki bunlar hata veya şüphe taşıyan fiillerdir) diyet ve erş (yaralama diyeti) gerekir. Buna göre bir organın kesilmesinin cezası, kısas veya diyet ve tazirdir. Organlardan sağlanan faydaların pratikte ortadan kaldırılmasının cezasına gelince bu da ya diyettir ve erştir (yani yaralama diyettir.) Öteki yaralamalar ve baş ve yüzdeki yaralamalar ise, kısas veya erş yahut hükümet-i adl (hâkimin bilirkişi raporuna dayanarak belirlediği malı) gerektirir.⁶⁹⁹

Müslüman hukukçulara göre azalardan kasıt, eller, ayaklar ve onlar gibi değerlendirilen parmak, burun, göz, kulak, dudak, diş, saç ve benzeri azalardır. Organların kesmenin cezası ya kısastır veya her hangi bir sebepten dolayı kısasın tatbik imkânı olmazsa onun yerine geçmek üzere diyet ve tazirdir.⁷⁰⁰

Azalar mafsaldan kesildiğinde onlara taallûk eden diyetler arasında denklik ve azalar birbirine denk ve eşit olmadıkça; uzuvlar hakkında kısas icra edilemez: Bunun delili yüce Allah'ın şu âyetidir: “*Yaralar da kısastır.*”⁷⁰¹ Kısas denkliği gerektirir. Kısasın uygulanması mümkün değilse diyete başvurulur.⁷⁰²

Bir insanın ölümüne karşılık tam diyet vardır. Bunun gibi burun, tenasül âleti ve tenasül âletini sünnet yerinden kesmenin, aklı gidermenin, koklama, tatma, işitme, görme duyularını yok etmenin, dilin, konuşmaya mâni olması halinde dilin bir kısmını kesmenin, cinsî münasebete mâni olduğunda sulbün yahut meni kesilmesinin veya kamburlaştırmanın ve cinsî münasebet esnasında kadının temas yolu ile idrar yolunun arasını yırtıp idrarını tutamaz hale getirmenin tam diyeti vardır. Bunda kaide şudur: Bu azalardaki güzellik ve estetiği tam olarak yok ettiği ve bunların menfaatleri tam olarak giderildiğinde tam diyet gerekir.⁷⁰³

⁶⁹⁸ Zuhaylî, *el-Fıkhü'l-İslâmî ve Edilletuhu*, VI, 331.

⁶⁹⁹ Zuhaylî, *el-Fıkhü'l-İslâmî ve Edilletuhu*, VI, 332.

⁷⁰⁰ Zuhaylî, a.g.e. VI, 332.

⁷⁰¹ el-Maide, 5/45.

⁷⁰² Mavsilî, *el-İhtiyar Li-Ta'lili'l-Muhtar*, IV, 30.

⁷⁰³ Mavsilî, a.g.e. IV, 37.

Bedende çift olan organlardan her ikisinin diyeti, bir insanın tam diyetine eşittir. Çift organlardan birinin diyeti ise, tam diyetin yarısıdır. Sayıları dörder olan organlardan her birinin diyeti tam diyetin dörtte biridir. El ve ayak parmaklarından her parmağın diyeti tam diyetin onda biridir. Ve bir parmağın diyeti o parmağın mafsallarına taksim edilir: İki mafsallı parmağın bir mafsalı kesilirse, o parmağın yarı diyeti, üç mafsallı bir parmağın bir mafsalı kesilirse, o parmağın üçte bir diyeti verilir. Bunda elin diyetinin parmaklara bölünmesi esas alınmıştır. Avuç içi parmaklara tâbidir. Her bir dişin diyeti onda birinin yarısıdır. Sökülen dişin yerine diş çıkarsa, diyet düşer. Baştaki saç kazıtılır da yerine yeniden saç bitmezse diyet ödenmesi gerekir. Sakal, kaş ve kirpikler de böyledir. Sakal için de böyle bir hüküm verilmiştir. Sakatlanan el ve görmesi noksan hale gelen göz için de diyet gerekir. Dirsekten el ayasına kadar olan kısmın yarısından kesildiği zaman el ayası için yarı diyet, oradan yukarısı için bilirkişinin belirleyeceği miktarda bir diyet ödenir.⁷⁰⁴ Bu azaların bazıları hakkındaki detaylı bilgiler aşağıda olduğu üzeredir.

Akıl: Aklın giderilmesi halinde tam diyet gerekir. Çünkü aklın menfaati diğer tüm azaların menfaatinden çok daha fazladır. Zira insan dünya ve ahiret menfaatini onunla elde eder. Aklın sağladığı menfaatler sayılmayacak kadar çoktur.⁷⁰⁵

Burun: Bir adam, diğerinin burnunu tamamen kesmişse kısas gerekir. Zira âyette “*buruna burun...birbirine kısastır...*”⁷⁰⁶ buyrulmaktadır. Bir kısmını kesmişse, bil-ittifak kısas gerekmez. Şayet burun ucunu kesmişse; sahih olan adl ile hükmetmektir.⁷⁰⁷ Ebu Hanife’ye göre, burun kıkırdağının tamamı kesilirse o zaman bu cürüme kısas cezası uygulanır. İmam Malik göre ise burunda kısas cezası ancak kıkırdak kısmında tatbik edilir. Çünkü burası bir bakıma ekleme benzer, kıkırdaktan sonra hemen kemik gelir.⁷⁰⁸ Burun kesen şahsın, burnu koku almaz ise, burnu kesilen muhayyerdir: Dilerse onun burnunu keser; dilerse, diyetini alır.⁷⁰⁹

Bir kimse, bir çocuğun burnunu keserse ona kısas gerekir. Çocuk ister koku alsın, ister almasın fark etmez. Bu hata ile olursa diyet gerekir.⁷¹⁰ Bunun delili

⁷⁰⁴ Mavsilî, a.g.e. IV, 38–39.

⁷⁰⁵ Mavsilî, a.g.e. IV, 37.

⁷⁰⁶ el-Maide, 5/45.

⁷⁰⁷ Komisyon, Fetâvâyi Hindiyye, XII, 486.

⁷⁰⁸ Udeh, *Mukayeseli İslam Hukuku ve Beşeri Hukuk*, III, 211.

⁷⁰⁹ Komisyon, Fetâvâyi Hindiyye, XII, 486.

⁷¹⁰ Komisyon, a.g.e. XII, 486.

Peygamber efendimizin şu hadisidir: “Burnun kesilmesi sebebiyle diyet ödenir.”⁷¹¹

Dil: Kasden dil kesene kısas gerekmez. İster tamamını kessin, ister bir kısmını kessin. Fetva için muhtar olan budur.⁷¹² Çünkü dil toplanıp açılır, uzayıp kısılır. Kesme yönünden bir denklik sağlanamaz. İşte bu yüzden kısas uygulanmaz.⁷¹³ Fakat Amr b. Hazm’dan gelen rivâyette yer alan “Dilde diyet vardır”⁷¹⁴ hadisine binaen diyet vardır. Konuşma engellinin dilinde hükümet (adl) yani hâkimin takdir edeceği bir bedel söz konusudur. Henüz konuşamayan küçük çocuğun dilinde Ebu Hanife’ye göre hükümet söz konusudur.⁷¹⁵

İmam malike göre, “...yaralar birbirine kısastır”⁷¹⁶ âyet-i kerimesi gereği, dile karşı dil kısasın cezalandırılır, dilin son bulduğu bir sınır, had vardır ki, oradan bu cezanın tatbiki mümkündür.⁷¹⁷

Kulaklar: Dört mezhep imâmına göre, “...kulağa kulak... kısastır,”⁷¹⁸ âyet-i kerimesi gereği kısasen kulak, kulağa karşı kesilir.⁷¹⁹

Bir adam, kasden, birinin kulağını tamamen kesse, bu hususta kısas gerekir. Şayet bir kısmını keser mafsalları kesmiş olduğunu bilirse yine kısas gerekir. Bu, İmâm Kerhî’nin kavlidir.⁷²⁰

İmâm Ebû Yusuf (r.a): “Kulakta mafsallar vardır. Ondaki bir şey kesildiği bilirse, ondan dolayı kısas yapılır.” buyurmuştur. Bu işten anlayanlar, bakınca onun kesilip kesilmediğini bilirler. Onlara müracaat edilir. Eğer onlar: “Kulakta mafsal vardır; o da kesilmiştir.” derlerse kısas gerekir. Yok, eğer: “Kulakta mafsal yoktur ve kesilmemiştir.” derlerse, o şahsın kestiği kadar onun da kulağı kesilir. Ecnâs’ta şöyle zikredilmiştir:

“Şayet, kesilen kulak hilkatte (yaratılıştaki) küçük; onu kesenin kulağı da yaratılış bakımından büyük ise, kulağı kesilen şahıs muhayerdir: Dilerse, kulağının diyetini alır

⁷¹¹ Nesaî, ‘Ukûd, 46, VIII, 60; Canan, *Hadisi Ansiklopedisi Kütüb-i Sitte*, 1/1915, VI, 157.

⁷¹² Komisyon, a.g.e. XII, 486.

⁷¹³ Mavsîlî, *el-İhtiyar Li-Ta’lîl’l-Muhtar*, V, 37.

⁷¹⁴ Nesaî, ‘Ukûd, 46, VIII, 60; Canan, *Hadisi Ansiklopedisi Kütüb-i Sitte*, 1/1915, VI, 157.

⁷¹⁵ Zuhaylî, *el-Fıkhü’l-İslâmî ve Edilletuhu*, VI, 343.

⁷¹⁶ el-Maide, 5/45.

⁷¹⁷ Udeh, *Mukayeseli İslam Hukuku ve Beşeri Hukuk*, III, 215.

⁷¹⁸ el-Maide, 5/45.

⁷¹⁹ Udeh, *Mukayeseli İslam Hukuku ve Beşeri Hukuk*, III, 213.

⁷²⁰ Komisyon, *Fetâvâyi Hindîyye*, XII, 485.

(bu yarım diyetdir.) Dilerlerse diğerinin kulağını keser.” Şayet kulağı kesilen şahsın kulağı, yarık ve duyma gücü zayıf ise, onun için hükümeti âdl’le hükmedilir.⁷²¹

Şâyet, daha önceden kulağı koparılmış ve onun şah memesi ayrılmışsa; onun için kısas gerekmez, kesenin malından bir miktar diyet gerekir.⁷²²

İmam malik iki kulağın diyetinin ödenmesi için işitmenin de ortadan kalkmasını şart koştur.⁷²³ Malikiler dediler ki: İşitme duyusu sağlam kalırsa, kulak kepçelerini kesme durumunda canının diyet ödemesi gerekmez. Ama âdilce takdir edilen bir hükümet (adl) ödemesi vacib olur. Diğer üç mezhep imâmı dediler ki: İki kulak kepçesini kesme, durumunda canının tam bir diyet ödemesi gerekir. Bir kepçeyi kesme durumunda yarım diyet ödemesi gerekir. Çünkü kulak kepçesi kesilen adamın güzellik menfaati kaybolur. Ayrıca kepçeler, dışarıdan gelen sesleri toplarlar.⁷²⁴

Gözler: Dört mezhep imâmına göre de göze karşılık göz kısas olunur.⁷²⁵ Kişi, başkasının gözüne vurarak onu çıkarırsa kısas gerekmez. Çünkü denkliliğini sağlamak mümkün değildir. Bunun bedelini ödemek gerekir.⁷²⁶ “İki göz için tam diyet ödenir.”⁷²⁷ Amr İbn Şuayb dedesinden şunu rivayet etmiştir; “Hz. Peygamber (s.a.), yerinde sabit duran görmeyen gözün (cinâyet sebebiyle) kapanması halinde, diyetinin, normal diyetinin üçte biri olacağına hükmetti.”⁷²⁸

Bir adam diğerinin gözüne vurunca; gözün görme gücü kaybolursa kısas gerekir.⁷²⁹

Bir adam, diğerinin gözüne kasten vurduğunda, onu gözüne görmeyecek şekilde boz inse; bütün âlimlere göre; bu durumda kısas gerekmez. İmâm Ebû Hanife (r.a) ve İmâm Muhammed (r.a) şöyle buyurmuşlardır: Göz bebeği sökülen bir adam; “Ben kendi rızam ile söktürdüm” derse kısas lâzım gelmez.⁷³⁰

Bir adam, diğerinin gözünü kör ettiğinde, onun gözü şaşkı fakat yine de görüyor olursa onun için kısas yapılmaz. Eğer göremeyecek derecede şaşkı ise, ona hükümeti adl’a karar verilir. Kendi gözü ziyade şaşkı olan bir kimse, bir başkasının gözünü

⁷²¹ Komisyon, a.g.e. XII, 485.

⁷²² Komisyon, a.g.e. XII, 485.

⁷²³ Zuhaylî, *el-Fıkhü'l-İslâmî ve Edilletuhu*, VI, 345.

⁷²⁴ Cezîrî, *Dört Mezhebe Göre İslam Fıkhı*, VIII, 3366.

⁷²⁵ Udeh, *Mukayeseli İslam Hukuku ve Beşeri Hukuk*, III, 212.

⁷²⁶ Sâğircî, *Delilleriyle Hanefî Fıkhı*, 1089–1090.

⁷²⁷ Nesaî, ‘Ukûd, 46, VIII, 60; Canan, *Hadisi Ansiklopedisi Kütüb-i Sitte*, 1/1915, VI, 157.

⁷²⁸ Nesaî, ‘Ukûd, 46, VIII, 60; Canan, a.g.e. 1/1915, VI, 157.

⁷²⁹ Komisyon, *Fetâvâyi Hindîyye*, XII, 482.

⁷³⁰ Komisyon, a.g.e. XII, 483.

çıkarırsa; bu durumda gözü çıkarılan muhayyerdir. İsterse onun gözünü çıkartır; isterse ondan gözünün diyetini onun malından, yarım diyet olarak alır. Kendisinin sağ gözüne boz inmiş bulunan bir kimse, başka bir şahsın sağlam olan sağ gözünü çıkarırsa; bu durumda gözü çıkarılan muhayyerdir: Dilerse, onun çok az da görüyor olsa sağ gözünü çıkartır; dilerse, gözünün diyetini alır. Şayet çıkarılan göz hiç görmeyen bir göz ise, ona kısas gerekmez.⁷³¹

Gözüne boz inmiş bulunan bir kimse gören göze karşı bir cinâyet işlediğinde; cinâyeti işleyenin gözü de, onun gözü gibi ise, aralarında kısas yoktur. Bir adam, diğerinin gözüne bir defa vurunca; onun gözünün bir kısmına boz iner veya yara meydana gelir yahut göz perdelenir yahut göze benzeri bir zarar isabet eder ve gözün görme gücü eskisinden aşağı düşerse kısas gerekmeyp, hükümeti adi gerekir.⁷³²

Bir adam, bir çocuğun doğar doğmaz veya bir gün içinde yahut daha sonra onun gözünü çıkarır ve “Ben, onunla görüyor mu, görmüyor mu? bilmiyorum” veya “Görmüyordu” derse, hükümeti adl gerekir. O gözle gördüğünü bilir veya iki şahit; “Görmüyordu” derlerse, yarım diyet gerekir. Şayet kasden yapmışsa kısas gerekir.⁷³³

Âlimler sol göze karşılık sağ gözün, sağ göze karşılık sol gözün kısas edilemeyeceği konusunda icmâ etmişlerdir.⁷³⁴ Tek gözlü insanın kalan sağlam gözünün çıkarılması durumunda yarım diyet ödemek vacib olur.⁷³⁵

Mâlikîler dediler ki: Tek gözlü insanın kalan sağlam gözünün yerinden çıkarılması veya görme kuvvetinin giderilmesi durumunda caninin tam diyet ödemesi gerekir. Çünkü önce giden gözün görme kuvveti de bu göze aktarılmıştır. Tek gözle diğer çiftli organlardan bir tanesinin arasındaki fark şudur: Birçok işlerde tek göz, iki gözün yerine geçmektedir. Göz, en büyük şeref ve üstünlüğe sahip cevherlerdendir.⁷³⁶

Eller: Ele karşı el, parmağa karşı parmak, başparmağa karşı başparmak vb. hep birbirine kısasen cezalandırılır. Çünkü âyette “...*Yaralar birbirine kısasdır*”⁷³⁷ buyrulmuştur. Elde eklemler vardır ve kısas cezası korkusuzca infaz edilir, onun için de tatbiki vaciptir.⁷³⁸

⁷³¹ Komisyon, a.g.e. XII, 483.

⁷³² Komisyon, a.g.e. XII, 484.

⁷³³ Komisyon, a.g.e. XII, 484.

⁷³⁴ Sâğircî, *Delilleriyle Hanefî Fıkhı*, 1090.

⁷³⁵ Cezîrî, *Dört Mezhebe Göre İslam Fıkhı*, VIII, 3366.

⁷³⁶ Cezîrî, a.g.e. VIII, 3366.

⁷³⁷ el-Maide, 5/45.

⁷³⁸ Udeh, *Mukayeseli İslam Hukuku ve Beşeri Hukuk*, III, 215.

Dört mezhep imâmı ittifak ederek dediler ki: İki el için tam diyet ödemek gerekir.⁷³⁹ Zira hadiste şöyle buyrulmuştur: “İki el için diyet vardır.”⁷⁴⁰ Sol el için, sağ el kesilmez. Sağ ele karşılık olarak da sol el kesilmez. Çolak kolun yerine, sağlam kol kesilmez. Erkeğin eline karşılık, kadının eli kesilmez. Kadının eli için de, erkeğin eli kesilmez.⁷⁴¹

Bir adam, diğerinin elini kasten mafsalından keserse; bu durumda, caninin eli de kısâsen kesilir. Her ne kadar, onun eli, kestiği elden büyük olsa bile bu böyledir. Bu kısas, eli kesilenin eli iyileştikten sonra uygulanır. El iyileşmeden önce kısas yapılmaz.⁷⁴²

Kesilen el sağlam ve kesen caninin eli çolaksa ya da eksik parmaklıysa; eli kesilen mağdur muhayyer olur: Dilerse caninin sakat elini kestirir ve kendisi için başkaca bir hak kalmaz, dilerse elinin tam diyetini alır. Çünkü bu durumda kısası tam olarak uygulamak mümkün değildir. Dilerse karşılıksız olarak kısas hakkında vazgeçer. Dilerse kısasa karşı mali bir bedel alır. Meselâ misli bulunur bir mal, cani tarafından telef edildikten sonra insanların elinde bulunmaz olur, sonra da hak sahibi daha eksikliğine hakkını caniden alırsa, buna razı olmuş sayılır. İyi mal yerine kalitesiz mala razı olmuş gibi hakkı sakıt olur.⁷⁴³

Bir adamın elinde fazla parmak bulunur ve onu da, kendi elinde de fazla parmak bulunan birisi keserse kısas gerekmez. Bu, İmâm Ebû Hanîfe (r.a) ve İmâm Ebû Yusuf (r.a)’a göre böyledir. Bir adam birinin elini kestiğinde, o elde fazla bir parmak bulunursa, o parmak için ayrı bir kısas yoktur. Eli kesilen şahsın eli aslında sağlam, onu kesenin eli ise çolak veya parmağı noksan olsa bu durumda, eli kesilen şahıs muhayyerdur: isterse o kusurlu eli keser isterse, elinin tam diyetini alır.⁷⁴⁴

İmâm Malik’e göre kural şudur: Tam parmaklı el noksan parmaklı ele karşılık kısas olunamaz, ama noksan parmaklı el tam parmaklı ele karşılık kısas olunur. Ancak bu durumda mağdurun rızası şarttır. Çünkü geri kalan noksan kısım için bir bedel isteyemez. Sebebi ise, kısasla diyetin bir arada bulunamamasıdır.⁷⁴⁵

⁷³⁹ Cezîrî, *Dört Mezhebe Göre İslam Fıkhı*, VIII, 3368.

⁷⁴⁰ Nesaî, ‘Ukûd, 46, VIII, 60; Canan, *Hadisi Ansiklopedisi Kütüb-i Sitte*, 1/1915, VI, 157.

⁷⁴¹ Komisyon, *Fetâvâyi Hindiyîye*, XII, 481.

⁷⁴² Komisyon, a.g.e. XII, 491.

⁷⁴³ Cezîrî, *Dört Mezhebe Göre İslam Fıkhı*, VIII, 3376.

⁷⁴⁴ Komisyon, *Fetâvâyi Hindiyîye*, XII, 491.

⁷⁴⁵ Udeh, *Mukayeseli İslam Hukuku ve Beşeri Hukuk*, III, 217.

Ayaklar: Fıkıh âlimleri ittifakla dediler ki: El veya ayak parmaklarından birinin yanlışlıkla kesilmesi durumunda kesilen parmak başparmak da olsa, serçe parmağı da olsa; kadın veya erkek parmağı da olsa, küçük çocuğun veya yaşlı bir insanın parmağı da olsa; onda bir diyet ödemek gerekir. Dörtlü, beşli olarak develer verilir. Hadis-i şerifte buyrulmuş ki: “Her bir parmak için on deve vardır.”⁷⁴⁶ Parmakların tümünün kesilmesi durumunda (tutup ele geçirme) menfaatinin cinsi elden kaçırılmış olmaktadır. Dolayısıyla tam diyet ödemek gerekir ki; o da yüz devedir. Diyetin toplamı parmak sayısına bölünür. Hadisin ifadesi mutlak olduğu için, diyet hususunda parmaklar birbirlerine eşittirler. Ayrıca menfaatin aslı bakımından da parmaklar birbirlerine eşittirler. Ayak parmakları da bu hükme tabidirler. Çünkü bu parmakların tümünün kesilmesi durumunda yürüme menfaati elden kaçırılmış olur. Dolayısıyla tam diyet ödemek gerekir. Sonra iki ayakta on parmak vardır. Diyet toplamı bu on parmağa taksim edilir. Her parmak için diyetin onda biri, parmaktaki eklemlere karşılıktır. Her parmakta üç eklem vardır. Her eklem için de parmağın diyetinin üçte biri vardır. İki eklemi olan parmağın eklemlerinden her biri için yarım diyet verilir. Bu da el diyetinin parmaktaki eklemlerden her biri için üç deve ve bir devenin üçte biri verilmesi gerekir. Yalnız el veya ayaktaki başparmak bundan istisna edilmiştir. Başparmağın ucuna karşı cinâyet işlenmesi durumunda yarım diyet ödemek gerekir ki; o da elli dinar veya beş devedir.⁷⁴⁷

Dudaklar: Dört mezhep imâmlarının ittifakı ile dudağa karşılık dudak da birbiriyle kısas olunur. Çünkü âyette “...*Yaralar birbirine kısasdır*”⁷⁴⁸ buyrulmuştur. Zira dudaklar da belirli bir hadde sona erer ve kısas cezasını tatbik mümkündür.⁷⁴⁹

Amr b. Hazm’dan gelen, “iki dudakta diyet vardır”⁷⁵⁰ hadisene göre diyet gerekir. Her bir dudak için ise ister alt ister üst olsun; ister küçük ister büyük olsun yarım diyet gerekir.⁷⁵¹

Tahâvî, İmam Ebû Hanife’nin şöyle buyurduğu rivâyet etmiştir; Bir kimsenin alt dudağı veya üst dudağı kesilse; üst dudağı için, kesenin üst dudağı alt dudağı için de alt dudağı kesilir. Kudûrî’de şöyle zikredilmiştir: Her dudak için kısas gerekir. Dudağın bir

⁷⁴⁶ Nesaî, ‘Ukûd, 46, VIII, 60; Canan, *Hadisi Ansiklopedisi Kütüb-i Sitte*, 1/1915, VI, 157.

⁷⁴⁷ Cezîrî, *Dört Mezhebe Göre İslam Fıkhı*, VIII, 3370.

⁷⁴⁸ el-Maide, 5/45.

⁷⁴⁹ Udeh, *Mukayeseli İslam Hukuku ve Beşeri Hukuk*, III, 214.

⁷⁵⁰ Nesaî, ‘Ukûd, 46, VIII, 60; Canan, *Hadisi Ansiklopedisi Kütüb-i Sitte*, 1/1915, VI, 157.

⁷⁵¹ Zuhaylî, *el-Fıkhü'l-İslâmî ve Edilletuhu*, VI, 335.

kısmı kesilmişse, kısas gerekmez.⁷⁵²

Dişler: Dişe karşı dişin kısasen yerinden çekilmesi mümkündür. Çünkü âyette “*dişe diş (karşılıklıdır) kısastır*” buyrulmuştur.⁷⁵³ Dişin bir sınırı vardır ve kısas korkusuzca infaz olunur.⁷⁵⁴ Her diş için beş deve vardır.⁷⁵⁵

Cani, hangi dişi kırdı ise, onun karşılığı kırılır. Hidâye’de de böyledir. Fazla olan dişi kıran şahsa kısas gerekmez. Ona hükümeti adi ile muamele gerekir. Diş kıran şahsın, dişinin çokluğuna, azlığına, büyüklüğüne, küçüklüğüne bakılmaz kırdığı kadar dişi kırılır. Yarısını kırdı ise yarısı; üçte ikisinin kırdı ise, üçte ikisi; dörtte birini kırdı ise, dörtte biri kırılır.⁷⁵⁶

Sağ taraf diş için, sol tarafı, sol taraf içinde sağ taraf kırılmaz. Ön dişler için, ön dişler, büyük diş için, büyük azı dişi için, azı dişi kısas yapılır. Üst dişler için, alt dişler; alt dişler için de, üst dişler kısas yapılmaz.⁷⁵⁷

Bir adam, diğerinin dişlerinin yarısını veya üçte ikisini yahut dörtte birini kırdı ise, kırdığı kadar, kendi dişi kırılır. Eğer kırdığı dişin yerine kendinde öyle bir diş yoksa onun diyet ödemesi gerekir. Bir adam, diğerinin bazı dişlerini kırdığında; diğerleri de kararır veya kızarır yahut yeşillenir veya bir kusur vaki olursa; onlara karşılık kısas gerekmez; ancak diyet gerekir.⁷⁵⁸

Âdet olduğu veçhile, oyun yerinde iki kişi kalkıp, bir birine yumruk atar ve biri, diğerinin dişini kırarsa kırana kısas gerekir. Bu mesele fetvada vaki olmuştur. Fetvalarda, bu hususta görüş birliği vardır. Eğer o dişin yerine aynısı gelirse, bir şey gerekmez. Şâyet, sabinin dişi bitmez ve o, bir sene olmadan öncede ölürse, caniye (suçluya) bir şey gerekmez. İmâm Ebu Hanife’nin kavli budur. İmâm Ebu Yusuf’a göre ise, hükümeti adi ile hükmedilir.⁷⁵⁹

Darbe sebebiyle diş sallanırsa; sağlalaşıp eski haline geleceği ihtimaline binaen bir yıl beklenir. Bu hususta Hz. Peygamber (s.a) şöyle buyurmuştur: “Yaralarda iyileşinceye kadar beklenir.” Çünkü (yaralar tam işlemeyen) istikrara varılmadan, neyin

⁷⁵² Komisyon, *Fetâvâyi Hindiyeye*, XII, 486.

⁷⁵³ el-Maide, 5/45.

⁷⁵⁴ Udeh, *Mukayeseli İslam Hukuku ve Beşeri Hukuk*, III, 215.

⁷⁵⁵ Nesaî, ‘Ukûd, 46, VIII, 60; Canan, *Hadisi Ansiklopedisi Kütüb-i Sitte*, 1/1915, VI, 157.

⁷⁵⁶ Komisyon, *Fetâvâyi Hindiyeye*, XII, 487.

⁷⁵⁷ Komisyon, a.g.e. XII, 487.

⁷⁵⁸ Komisyon, a.g.e. XII, 487.

⁷⁵⁹ Komisyon, a.g.e. XII, 487.

gerekeceği bilinemez. Dolayısıyla hemen hüküm vermek caiz olmaz.⁷⁶⁰

3.10.1.2. Şafî Mezhebi ve Organlara Karşı İşlenen Cinâyetler

Her hangi bir azayı kesmek suretiyle işlenen cinâyet -öldürmede olduğu gibi- üç kısma ayrılır:⁷⁶¹

1. Bir azayı kasten kesmek
2. Bir azayı kasta benzer bir şekilde kesmek
3. Bir azayı kazaen kesmek

Öldürmede kısasın ancak kasten öldürmede vacip olduğu gibi, bir azayı kesmede de kısas ancak kasten kesmede vacib olur. Bir azayı kasta benzer şekilde kesmede ve kazaen kesmede kısas uygulanmaz.⁷⁶²

Kasten kesilen uzvun yerine, kesenin aynı uzvunu kesmek mümkün olursa, daha fazla kesilmeyeceğinden emin olunursa, kısas uygulanması vacib olur. Bu, iki şekilde mümkün olur:

a) Kesilen azanın bir mafsalı olmasıyla kısas uygulanması mümkün olur. Kesilen azanın bir mafsalı olduğunda, mafsal üzerine bir demir konularak uzuv o mafsaldan kesilir. Mafsal, bir uzvu diğer bir uzva bağlayan, kemiğin son uç noktasıdır. Bu bazen sadece bir komşuluk, yani iki kemiğin birbirine yakın olmasıyla, bazen de iki uzvun -diz ve dirseklerdeki kemiklerde olduğu gibi- birbirine bağlanmasıyla olur. Bu bakımdan parmaklar, el ve kolu bitişiren mafsallar, ayak mafsalı, dizler mafsal sayılır. Bu uzuvlardan biri kasten kesilirse kısas gerekir; yani birinin uzvunu kesen kişinin aynı uzvu mafsallardan kesilir.

b) Kesilen azanın zapt altına alınabilecek bir uzuv olması halinde kısas uygulanması mümkün olur; yani kesilen azanın karşılığı olarak, caninin aynı uzvunu kesebilmek mümkün olmalıdır. Bu bakımdan göz çıkartmada, kulak kesmede, kirpik kesmede, burnun kıkırdak kısmını kesmekte, erkeğin tenasül uzvunu, iki yumurtalığını kesmekte, dudak kesmekte, dil kesmekte, uyluk kesmekte, kadının tenasül uzvunun iki tarafını kesmekte kısas tatbik edilir. Buna binaen kulağın veya burnun tamamı değil de bir parçası kesilirse, yine kısas vacib olur. Çünkü yara ikisini birden ihata eder. Kesilen aza üçte bir, dörtte bir, üçte iki şeklinde değil, parçalamakla takdir edilir. Eli kola veya ayağı baldıra bağlayan mafsalın bir kısmı kesilmişse kısas uygulanmaz. Çünkü her iki

⁷⁶⁰ Mavsilî, *el-İhtiyar Li-Ta'lili'l-Muhtar*, V, 39.

⁷⁶¹ Hin, vd, *Büyük Şafî Fıkhi*, IV, 119.

⁷⁶² Hin, vd, a.g.e, IV, 119.

yerde de damarlar toplanmaktadır. Bu azaların aynı şekilde kesilmesi çok zordur. Fakat kulak, burun, dudak ve benzeri uzuvlarda durum farklıdır.⁷⁶³

Cinâyet, bazen azalardan birinin çalışamaz hale getirilmesi veya o azanın bir kısmının çalışamaz hale getirilmesi şeklinde cereyan eder. Bu durumda diyet vacib olur. Diyetin vacib olması da şu şekilde olur:⁷⁶⁴

Akıl: Bir kişi, başka bir kişinin aklını izale ederse, tam diyet ödemesi vacib olur. Burada kısas vacib değildir. Çünkü benzerini yapmak mümkün değildir. Eğer bir kişi, başka bir kişinin aklında biraz noksanlık meydana getirmişse, bu durum da kişinin kendini idare etmesine mani ise, caninin yaptığının aynısını kendisine yapmak da mümkün ise kısas yapmak gerekir. Ancak adam zamanla kontrol altına giriyorsa, yani bir gün akli başından gidiyor, diğer gün akli başına geliyorsa, burada diyetin yarısı vacib olur veya bir gün akli başından gidiyor, iki gün akli başına geliyorsa diyetin üçte biri vacib olur. Eğer zapt zamana bağlı değilse, o zaman sözünün doğruluğu, davranışlarının düzgünlüğü, diğer zamanlardaki söz ve davranışlarıyla karşılaştırılır ve zail olan kadarı diyet olarak alınır.⁷⁶⁵

Eğer zapt altına alınması mümkün değilse -meselâ kişi sesler duymak veya yalnız kaldığında korkmak gibi tepkiler veriyorsa- bu durumda hâkimin takdir ettiği diyet ne ise o vacib olur. Uzmanlar rahatsızlığın zail olmayacağını söylerlerse diyet vacibdir; zail olacağını söylerlerse diyet devam eder, kişi iyileştiğinde ise sakıt olur. Kişi iyileşmezse diyeti ödemek vacibdir.⁷⁶⁶

Burun: Burunda tam diyet gerekir. Hepsi veya burnun yumuşak kısmı kesilecek olursa diyet lazım gelir. Zira Hz. Peygamber şöyle buyurmuştur, “Tamamı kesilmesi durumunda burun için bir diyet vardır.”⁷⁶⁷ Burun kemiği hakkında bilirkişilerce takdir edilecek miktar, onun diyeti kapsamı içerisindedir. Burnun iki tarafından her birisinde ve bunlar arasındaki engelde ise üçte bir diyet vardır.⁷⁶⁸

Bir kişi, başka bir kişinin koku alma duyusunu, izale ederse, tam diyet ödemesi vacib olur. Eğer burnun bir deliğinin koku almasını izale ederse, yarım diyet ödemesi gerekir. Eğer koku alma duyusunun eksilmesine sebep olursa, bu eksikliğin oranı da

⁷⁶³ Hin, vd, *Büyük Şafî Fıkhu*, IV, 119–120.

⁷⁶⁴ Hin, vd, a.g.e, IV, 120.

⁷⁶⁵ Hin, vd, a.g.e, IV, 120.

⁷⁶⁶ Hin, vd, a.g.e, IV, 120.

⁷⁶⁷ Nesaî, ‘Ukûd, 46, VIII, 60; Canan, *Hadisi Ansiklopedisi Kütüb-i Sitte*, 1/1915, VI, 157.

⁷⁶⁸ Zuhaylî, *el-Fıkhu'l-İslâmî ve Edilletuhu*, VI, 344.

tespit edilebiliyorsa, eksilen oranın diyetini ödemek vacib olur. Bu oranın tespit edilebilmesi mümkün olmazsa, hâkimin takdir ettiği diyet ne ise o ödenir. Bu durum işitme ve görmenin izale edilmesi hususunda da geçmişti.⁷⁶⁹

Dil: İmam Şafî ve İmam Ahmed b. Hanbel'e göre, "...yaralar birbirine kısastır"⁷⁷⁰ âyet-i kerimesi gereği, dile cinayeti işleyen dil kısasıyla cezalandırılır, dilin son bulunduğu bir sınır, had vardır ki, oradan bu cezanın tatbiki mümkündür.⁷⁷¹

Bir kişi, başka birinin diline vurup onun konuşma yeteneğini izale ederse, tam bir diyet ödemesi vacib olur. Dile vurulan darbe nedeniyle kişi harflerin bir kısmını söyleyemez duruma gelmişse, söyleyemediği harfler oranında diyet ödenmesi gerekir. Burada dile kolay gelen harflerle diğer harfler arasında fark yoktur. Her lisanın harfleri farklıdır, kimi lisanın harfleri fazla, kimi lisanın harfleri ise azdır. Eğer diline vurulan kişi bir lisan konuşuyorsa, o lisanda söyleyemediği harfler oranında diyet alır. Diline vurulan kişi iki lisan biliyorsa, bu darbe nedeniyle bildiği iki lisanın da bazı harflerini söyleyemiyorsa, söyleyemediği harfler hangi lisanda daha fazla ise o lisandaki söyleyemediği harfler oranında diyet alır. Bu hüküm, bazı harfleri söyleyememekle beraber konuşmasının anlaşılması halinde böyledir. Fakat kişinin, söyleyemediği harflerden ötürü konuşması anlaşılmıyorsa, bu durum, konuşma yeteneğinin tamamen giderilmesi hükmündedir; yani caninin burada tam diyet ödemesi vacib olur. Kişinin diline vurulan darbe, onun bir harfi başka bir harfle değiştirmesine sebep olmuşsa, iptal edilen harfin payına düşen miktarda diyet verilmesi gerekir. Dile vurulan darbe nedeniyle kişi konuşmakta zorluk çekerse, hâkimin takdir ettiği diyetin ödenmesi gerekir.⁷⁷²

Şafiîlere göre konuşmayan dilsizin dilinde hükümet (adl; hâkimin takdir edeceği bir bedel) vardır.⁷⁷³

Hanbelîler bu konuda iki rivâyet zikretmişlerdir. Birincisine göre, diyetin üçte ikisi, diğerine göre ise, hükümet (adl) söz konusudur.⁷⁷⁴

Kulaklar: Kulaklar işitme engelli olsalar dahi iki kulağın kesilmesinden dolayı tam diyet vacib olur. Amr İbn Hazm'dan rivâyet edilen: "Bir kulakta elli deve diyet

⁷⁶⁹ Hin, vd, *Büyük Şafî Fıkhı*, IV, 121.

⁷⁷⁰ el-Maide, 5/45.

⁷⁷¹ Udeh, *Mukayeseli İslam Hukuku ve Beşeri Hukuk*, III, 214.

⁷⁷² Hin, vd, *Büyük Şafî Fıkhı*, IV, 122.

⁷⁷³ Zuhaylî, *el-Fıkhü'l-İslâmî ve Edilletuhu*, VI, 343.

⁷⁷⁴ İbn Kudâme, *el-Muğnî*, IX, 638.

vardır⁷⁷⁵ hadisine binaen bir kulağa ise yarım diyet vardır. Bu hadis iki kulak için yüz deve diyete delalet etmektedir. Çünkü her ikisinde estetik güzellik açıkça ortadadır. Ayrıca sesin beyinde toplanması ve ulaşmasında maksut bir menfaat vardır. Bu yüzden eller ve gözler gibi kulaklar için de diyet vacip olur.⁷⁷⁶

Bazı âlimler, yarım diyetin vacib olduğunu söylemişlerdir. Ancak bu, sağır olduğu zaman böyledir. Fakat iki veya bir kulağın sağırlığı tam değilse, bu sağırlığın oranı da tespit edilebiliyorsa o miktar diyetten düşer. Eğer oran tespit edilemiyorsa, hâkimin takdir ettiği diyet, miktarı ne ise o ödenir.⁷⁷⁷

Gözler: Bir kişi, başka bir kişinin gözlerini kör ederse, tam diyet ödemesi gerekir. Gözünün birini kör ederse yarım diyet ödemesi gerekir. Kör edilen gözün zayıf görmesiyle, tam görmesi arasında fark yoktur. Bir kişinin iki gözünü birden kör eden kişinin -iki eli birden kesmekte olduğu gibi- bir tek diyet ödemesi vacib olur. Daha önce geçtiği gibi bu durum kulağın tam tersinedir. Cinâyete maruz kalan kişi gözünün görmediğini, canı de gördüğünü iddia ederse, uzmanlar o kişiyi muayene ederler. Bu durum, gözün tamamen görmemesi halinde böyledir. Fakat gözün görmesi tamamen değil de kısmen azalmışsa, bu oranın diyetini ödemek vacib olur. Eğer görmenin ne kadar azaldığı bilinmiyorsa, tespit edilmesi mümkün değilse, hâkimin takdir ettiği diyet ödenir. Eğer cinâyete maruz kalan kişinin gözlerinin ışığı gitmişse, gündüz görüp gece görmüyorsa, tam diyet vacib olur. Bir gözü bu duruma gelmişse, yarım diyet vacib olur.⁷⁷⁸

Hanbelîler dediler ki: Tek gözlü insanın kalan sağlam gözünün yerinden çıkarılması veya görme kuvvetinin giderilmesi durumunda caninin tam diyet ödemesi gerekir. Çünkü Önce giden gözün görme kuvveti de bu göze aktarılmıştır. Tek gözle diğer çiftli organlardan bir tanesinin arasındaki fark şudur: Birçok işlerde tek göz, iki gözün yerine geçmektedir. Göz, en büyük şeref ve üstünlüğe sahip cevherlerdendir.⁷⁷⁹

Hanbelîlere göre, bir kimse birinin gözünü parmağıyla çıkarır veya tokat atarken gözünün aydınlığı gitse aynı şekilde ona kısas uygulanması caiz değildir. Çünkü burada mümasalet mümkün değildir. Fakat gözünün görme kabiliyetini gidermek için başka yollarla göze kısas uygulanır. Şafîîler ise aynı şekilde kısas uygulanır demişlerdir.

⁷⁷⁵ Nesaî, 'Ukûd, 46, VIII, 60; Canan, *Hadisi Ansiklopedisi Kütüb-i Sitte*, 1/1915, VI, 157.

⁷⁷⁶ Zuhaylî, *el-Mu'temed Fi'l-Fıkhi's-Şâfiî*, V, 316-317

⁷⁷⁷ Hin, vd, *Büyük Şafîî Fıkhi*, IV, 121.

⁷⁷⁸ Hin, vd, a.g.e. IV, 121.

⁷⁷⁹ Cezîrî, *Dört Mezhebe Göre İslam Fıkhi*, VIII, 3366.

Gözün görme kabiliyeti kaybolduysa kayboldu, kaybolmadıysa Hanbelîlerin zikrettiği uygulama yolları uygulanır.⁷⁸⁰

Eller: Ele karşı el, parmağa karşı parmak, başparmağa karşı başparmak v.b. hep birbirine kısasen cezalandırılır. Çünkü âyette “...*Yaralar birbirine kısasdır*”⁷⁸¹ buyrulmuştur. Elde eklemeler vardır ve kısas cezası kokusuzca infaz edilir, onun için de tatbiki vaciptir.⁷⁸²

Amr b. Hazm’dan gelen rivâyette “Ellerde ve ayaklarda diyet vardır” buyruluyor. Buna binaen ellerin kesilmesinden dolayı tam bir diyet vaciptir.⁷⁸³

Adamın eline vurur da parmaklarından birini sakatlırsa, parmağın diyetini ödemesi gerekir. Bu da diyetin 1/10’idir.⁷⁸⁴ Hadis-i şerifte buyrulmuş ki: “Her bir parmak için on deve vardır.”⁷⁸⁵ Parmakların tümünün kesilmesi durumunda (tutup ele geçirme) menfaatinin cinsi elden kaçırılmış olmaktadır. Dolayısıyla tam diyet ödemek gerekir ki; o da yüz devedir.⁷⁸⁶

Şayet bir el bilekten kesilirse yarım diyet gerekir. Eğer bir el dirsekten yahut omuzdan veya dirsekle omuz arasında kesilecek olursa yarım diyet gerekir. Sağ veya sol el olması fark etmez.⁷⁸⁷ Her parmak eşit derecededir. Her hangi bir parmağın bir başka parmağa üstünlüğü yoktur. Ebu Musa’dan (r.a) rivâyet edilen hadiste Peygamber (s.a): Bütün parmaklar eşittir her biri için o deve vardır”⁷⁸⁸ buyurmuştur.⁷⁸⁹ Her parmak için diyetin onda biri, parmaktaki eklemelere karşılıktır. Her parmakta üç eklem vardır. Her eklem için de parmağın diyetinin üçte biri vardır. İki eklemi olan parmağın eklemlerinden her biri için yarım diyet verilir. Bu da el diyetinin parmaktaki eklemlerden her biri için üç deve ve bir devenin üçte biri verilmesi gerekir. Yalnız el veya ayaktaki başparmak bundan istisna edilmiştir. Başparmağın ucuna karşı cinâyet işlenmesi durumunda yarım diyet ödemek gerekir ki; o da elli dinar veya beş devedir.⁷⁹⁰

⁷⁸⁰ İbn Kudâme, *el-Muğni*, IX, 428.

⁷⁸¹ *el-Maide*, 5/45.

⁷⁸² Udeh, *Mukayeseli İslam Hukuku ve Beşeri Hukuk*, III, 215.

⁷⁸³ Zuhaylî, *el-Mu'temed Fi'l-Fıkhî 'ş-Şâfiî*, V, 318.

⁷⁸⁴ Hin, vd, *Büyük Şâfiî Fıkhı*, IV, 123.

⁷⁸⁵ Nesaî, ‘Ukûd, 46, VIII, 60; Canan, *Hadisi Ansiklopedisi Kütüb-i Sitte*, 1/1915, VI, 157.

⁷⁸⁶ Cezîrî, *Dört Mezhebe Göre İslam Fıkhı*, 1992: VIII, 3370.

⁷⁸⁷ Şâfiî, *el-Umm*, VI, 72.

⁷⁸⁸ Nesaî, ‘Ukûd, 46, VIII, 60; Canan, *Hadisi Ansiklopedisi Kütüb-i Sitte*, 3/1917, VI, 159.

⁷⁸⁹ Zuhaylî, *el-Mu'temed Fi'l-Fıkhî 'ş-Şâfiî*, V, 318.

⁷⁹⁰ Cezîrî, *Dört Mezhebe Göre İslam Fıkhı*, VIII, 3370.

Ayaklar: Ayağa karşı ayak, parmağa karşı parmak, başparmağa karşı başparmak v.b. hep birbirine kısasen cezalandırılır. Çünkü âyette “...*Yaralar birbirine kısasdır*”⁷⁹¹ buyrulmuştur.

Şayet iki ayak ve parmaklarıyla kesilirse iki el gibi tam bir diyet vardır. Amr b. Hazm’ın rivâyet ettiği “Bir ayakta elli deve diyet vardı”⁷⁹² hadisinde belirtildiği gibi bir ayak için yarım diyet vardır.⁷⁹³

İki ayakta on parmak vardır. Diyet toplamı bu on parmağa taksim edilir. Her parmak için diyetin onda biri, parmaktaki eklemlere karşılıktır. Her parmakta üç eklem vardır. Her eklem için de parmağın diyetinin üçte biri vardır. İki eklemi olan parmağın eklemlerinden her biri için yarım diyet verilir. Bu da el diyetinin parmaktaki eklemlerden her biri için üç deve ve bir devenin üçte biri verilmesi gerekir. Yalnız el veya ayaktaki başparmak bundan istisna edilmiştir. Başparmağın ucuna karşı cinâyet işlenmesi durumunda yarım diyet ödemek gerekir ki; o da elli dinar veya beş devedir.⁷⁹⁴

Dudaklar: Dört mezhep imâmlarının ittifakı ile dudağa karşılık dudak da birbiriyle kısas olunur. Çünkü âyette “...*Yaralar birbirine kısasdır*”⁷⁹⁵ buyrulmuştur. Fakat Şafî mezhebinde bazı fakihlere göre, dudaklarda kısas cezasını tatbik mümkün değildir. Sebebi ise onlar kemiğe kadar varmayan, bir kemikte sona ermeyen bir ettir. Bu fikir zayıftır.⁷⁹⁶

Yine Amr b. Hazm’dan gelen, “İki dudakta diyet vardır”⁷⁹⁷ hadisine göre diyet gerekir. Her bir dudak için ise ister alt ister üst olsun; ister küçük ister büyük olsun yarım diyet gerekir.⁷⁹⁸

Dişler: Dişe karşı dişin kısasen yerinden çekilmesi mümkündür. Çünkü âyette “...*dişe diş (karşılıklıdır) kısasdır*”⁷⁹⁹ buyrulmuştur. Dişin bir sınırı vardır ve kısas korkusuzca infaz olunur.⁸⁰⁰ Dişler büyük olsun, küçük olsun alt veya üst olsun, çürük

⁷⁹¹ el-Maide, 5/45.

⁷⁹² Nesaî, ‘Ukûd, 46, VIII, 60; Canan, *Hadisi Ansiklopedisi Kütüb-i Sitte*, 1/1915, VI, 157.

⁷⁹³ Cezîrî, *Dört Mezhebe Göre İslam Fıkhı*, VIII, 3370.

⁷⁹⁴ Cezîrî, a.g.e. VIII, 3370.

⁷⁹⁵ el-Maide, 5/45.

⁷⁹⁶ Udeh, *Mukayeseli İslam Hukuku ve Beşeri Hukuk*, III, 214.

⁷⁹⁷ Nesaî, ‘Ukûd, 46, VIII, 60; Canan, *Hadisi Ansiklopedisi Kütüb-i Sitte*, 1/1915, VI, 157.

⁷⁹⁸ Zuhaylî, *el-Fıkhü'l-İslâmî ve Edilletuhu*, VI, 335.

⁷⁹⁹ el-Maide, 5/45.

⁸⁰⁰ Udeh, *Mukayeseli İslam Hukuku ve Beşeri Hukuk*, III, 215.

olsun veya beyaz olsun hepsi için diyet vaciptir. Yine Amr b. Hazm'dan gelen, “Dişte beş deve vardır”⁸⁰¹ hadisine binaen dişler için diyet gerekir.⁸⁰²

3.10.1.3. Değerlendirme

İslâm Hukukunda el, ayak, göz, kulak, diş gibi organlara karşı işlenen cinâyetlerin cezası kısastır. Yani caniye yaptığının misliyle karşılık verilir. Fakat daha önce de değindiğimiz gibi organlar arasında mümâselet bulunması şarttır. Sağlam göze karşılık olarak görmeyen göz çıkarılmaz. Konuşma engellinin dili, konuşan dile karşılık olarak kesilmez. Sağlam olmayan bir el, iş görür ele karşılık olarak kesilmez. Zira yüce Allah; “*Kötülüğün cezası da ona denk bir kötülüktür*”⁸⁰³ buyurmaktadır. Bazı kimseler şöyle diye bilir. Bir yandan İslam dini toplumda engellilerin azalmasına son derece önem verdiğini iddia etmekte öte yandan ise toplumda engelli bireylerin çoğalmasına neden olacak misilleme cezasını öngörmektedir. Haliyle bu bir çelişki değil midir?

Evet, ilk bakışta öyle görünmektedir. Ancak İslam hukukunda misille yapmak sanıldığı kadar kolay değildir. Çünkü mutlaka misilleme şartlarının oluşması gerekmektedir. Ayrıca İslam hukukunda bu organlara karşı işlenen suça birkaç uygulama çeşidi bulunmaktadır. Zira mağdur kişi, misillemenin yanında, diyet ve caniyi affetme yetkisine sahiptir. Böylece mağdur kendisine yapılan haksız bir fiili kendisinin razı olacağı üç seçenekten biriyle bertaraf ederek ileride çıkabilecek düşmanlığa son noktayı koymaktadır. Haliyle birey de toplum da bundan büyük faydalar elde eder, sosyal hayatta arzulanan güven ve emniyet sağlanmış olacaktır.

Öte yandan kısas hükmünün varlığından haberdar olan bir birey bir başka bireye zarar verme hususunda son derece dikkatli davranacaktır. Çünkü hasmının organına verdiği her zararın aynısının kendi organına uygulanacağını ve yanına kâr kalmayacağını bilen kişi, suç işlemek için büyük çaba sarf edecektir. Bu sayede suçlar kökünden kazınacaktır. Dolayısıyla engelli sakat ve özürlülerin sayısı çoğalacağına, aksine azalacaktır. Nitekim Yüce Allah da bu hususu çok veciz bir şekilde şöyle belirtmektedir, “*Ey akıl sahipleri! Kısasta sizin için hayat vardır. Umulur ki suç işlemekten sakınırsınız*”⁸⁰⁴

Ayette geçen “*Kısasta hayat vardır*” yargısı, gerçekten dikkate değer bir

⁸⁰¹ Nesaî, ‘Ukûd, 46, VIII, 60; Canan, *Hadisi Ansiklopedisi Kütüb-i Sitte*, 1/1915, VI, 157.

⁸⁰² Zuhaylî, *el-Mu'temed Fi'l-Fıkhi's-Şâfi'*, V, 317.

⁸⁰³ el-Şura, 42/40.

⁸⁰⁴ el-Bakara, 2/179.

ifadedir. Bütün dinler, hukuk ve ahlak sistemleri, haksız fiillere cezayı gerekli görürler. Fakat günümüz beşeri hukuk sistemlerinin suçların caydırıcılığı hususunda eksik olduğu görülmektedir. Oysa İslam hukuk sistemi, suçun önlenmesi için alınması gereken tedbirlere büyük önem vermiş, suça iten sebepleri azami ölçüde ortadan kaldırmayı hedeflemiş bunun içinde caydırıcı hükümler koymuştur.

Beşeri hukuk sistemlerinde insan organına tecavüzün cezası az bir hapistir. Bunu bilen kişi, defalarca aynı suçu işlemekten ve saldırıda bulunmaktan çekinmemektedir. Böyle olunca da toplumda engelliler, sakat ve özürlülerin sayısının artması kaçınılmaz olmaktadır. Öte yandan suç oranları artarak devam ettiğinden toplumda güven ve emniyet sorunu yaşanmaktadır. Suçlunun cezası uzun süreli hapislik olsa bu sefer de başka bir sorun ortaya çıkmaktadır. Hapis cezasını çektikten sonra serbest kalan bu kişi uzun süre işsiz güçsüz kaldığından, toplama ayak uydurmakta zorlandığından ekonomik sıkıntılar onu bir başka suça itmektir. Bu durum toplum hayatına darbe vuran kötü bir felâket olmaktadır.

Beşeri hukuk sistemlerinde suçluyu cezalandırmak bir yana mağdurun mağduriyetinin giderilmesi ayrı bir sorun teşkil etmektedir. Çünkü bu hukuk sistemlerinde mağdurun mağduriyeti maddi ve manevi tazminat şeklinde giderilmektedir. Fakat bu tazminat hususu aslında arzulanan düzeyde değildir. Çünkü beşeri hukukta mağdura verilecek tazminatın net bir karşılığı bulunmamakla birlikte mağdurun gelir durumuna göre bir düzenlemeyle herkese aynı tazminat ödenmemektedir. Örneğin askeri ücret alana verilen tazminat miktarı ile daha üst düzeyde bir gelire sahip olana verilen tazminat aynı değildir. Öte yandan tazminat miktarı netleştikten sonra bunun infazı yani tahsil edilmesinde de ayrı bir sorun yaşanmaktadır. Zira caninin bu tazminatı ödeme gücü bulunmadığı vakit bunun en büyük mağduru yine suça maruz kalan kişi olmaktadır. Çünkü eline bir şey geçmemektedir. Öte yandan uzun süren hukuk mücadelesi neticesinde kin ve nefret duyguları artacak hukukta kısa süreli çözüm bulamayan mağdur veya yakınları kendi yöntemleriyle ayrı bir suça sebebiyet vereceklerdir.

Oysa İslam hukuk sisteminde mağdura verilecek tazminat miktarı bellidir. Kişilerin gelir düzeylerine bakılmaksızın herkese eşit tazminat verilme mecburiyeti vardır. Tazminatı tahsil etme sorunu bulunmamaktadır. Çünkü suçludan tazminatı tahsil etme zamanında sırasıyla ailesi, akrabaları, yakınları, çevresi ve tüm Müslümanların

iştirakiyle mutlaka tazminat tahsil edilir ve mağdura verilir. Neticede mağdur hakkına bir an kavuşurken bireyler arasında günden güne alevlenebilecek kin ve fitnenin önüne de set çekilmiştir.

Kanaatimizce birey ve toplumun sosyal düzenini en iyi biçimde sağlayan tüm kurallar kutsaldır. Dini kurallar birey ve toplumun mutluluğuna, huzur ve güvenine hizmet ediyorsa, politik ideolojilere takılmadan tarafsız bir şekilde bu kurallardan istifade edilmesinde her hangi bir kaygının ve sakıncanın olmaması gerekir. Beşeri hukuk sistemleri toplumumuza yeni engelliler katmamak adına özellikle İslam hukuk sisteminden yararlanması gerektiğine inanmaktayız.

SONUÇ VE ÖNERİLER

Araştırmamız neticesinde vardığımız sonuçları şöyle özetlemek mümkündür.

- Engelli özürlü ve sakat kavramları hakkında net bir tanım getirilmemekle birlikte önemli çalışmalar hala devam etmektedir. Toplumumuzda “engelli” sözcüğü daha önce “sakat” ve “özürlü” sözcükleriyle ifade edilmekteydi. Günümüzde ise engellilerin ve ailelerinin incitilmemesi için daha uygun görülen “engelli” sözcüğü kullanılmaktadır. Son dönemlerde aynı gerekçeyle Arap ülkelerinde engelliler için “özel ihtiyaç sahipleri” kavramı revaçtadır. Fakat önemli olan bu kavram karmaşasına takılmadan bu kavramların tanımladığı bireylerin durumlarının iyileştirilmesi ve sorunlarına getirilecek çözümlerdir. Bununla birlikte engelli ve engelli ailelerin hassasiyetlerini dikkate alacak kavramın toplumda yerleşmesi onların moral motivasyonlarını güçlendirecektir.
- İnsanlık tarihi boyunca adalet, hak ve hukukun egemen olmadığı dönemlerde engellilerin yaşam mücadeleleri çok çetin olmuştur. Büyük acılar yaşanmıştır. İnsan hakları, demokrasi, birey ve toplumun mutluluğunu önemseyen sosyal devlet gibi değerlerin önem kazandığı çağımızda, bu acıların bir daha yaşanmaması adına engellilerin lehine çıkarılan tüm olumlu çalışmalar, iyileştirmeler, düzenlemeler ve kanunlar desteklenmeli ve biran pratik hayatta karşılığı görülmelidir.
- Dün olduğu gibi bugün de Dünyamızda gerçekten engelli sayısı oldukça fazladır. Fakat yarınlar için toplumda engelli bireylerin sayısını azaltmanın yolları aranmalıdır. Bizce en etkili ve masrafsız çözüm yaşadığımız topluma yeni engelliler katmamaktır. Bu da etkili ve yetkili konumunda olan kurum, kuruluş, devlet ve ülkelerin başını çekeceği toplumsal bilinçlenme ile mümkündür.
- Engelli sayısının hızla yükseldiği dünyamızda tehlikenin boyutlarını herkese duyurmak ve çözümler üretmek adına toplumsal bilinçlenmeye katkı sağlayacak eğitim, öğretim, konferans, panel, reklam, internet, yazılı ve görsel medya kısacası akla gelecek tüm yollara başvurulmalıdır. Din âlimleri, bilim, hukuk, tıp, siyaset, iş adamları, öğretmenler, gazeteciler, sanatçılar, sporcular toplumun her kesimi katkı sağlamak adına gözle görülür bir şeyler yapmalıdırlar.

- Savaş, terör trafik, alkol, uyuşturucu kullanımı, iş kazaları, yaygın hastalıklar, depresyon, sel, yangın gibi engelli olmanın en önemli sebeplerinin üzerinde durulmalı gerekli önlemler ve çözümler üretilmelidir.
- Engelli kelimesine doğrudan doğruya karşılık gelebilecek kelime Kur'an ve Sünnette pek yer almamakla birlikte işitme, konuşma, görme, ortopedik, zihinsel engelliler ve hastalardan söz edilmektedir. Fakat konu ile ilgili âyetlerin büyük çoğunluğu mecâzi anlamdadır. Fiziksel anlamda engellilikle ilgili âyetlerin sayısı ise oldukça azdır. Bu âyetler de ya onların özel durumlarından dolayı onlara tanınan bazı kolaylıklardan ya bir durumu tespit etmekten ya bir benzetme yapmaktan ya da bir olaydan haber vermekten söz etmektedir. Bunun sebebi gerçek mânâda engellilerin kimler olduğuna dikkatleri çekmek içindir. Kur'an hakikatleri görmeyen, idrak etmeyen ve dillendirmeyen kimselerin engelli olduğunu açıkça belirterek onları kınamaktadır.
- Allah-u Teâlâ hikmeti gereği, bize gönderdiği Peygamberleri meleklerden değil insanlardan seçmiştir. Dolayısıyla Kur'an, kendilerine indirilen vahiyle korunmuş olan masum Peygamberlerden bahsederken tablonun tamamını sunar. Bu tabloda insanların ders ve ibret alması için seçilmiş Peygamberlerin beşeri yönlerine sık sık atıflarda bulunur. Kur'an, tüm beşeri sıfatlara sahip bir insan portresinin tamamını sunar ve sonra da bizden ona tabi olmamızı ister. Bu çalışmamızda engellilere ve bu konuda kafa yoranlara örnek ve rehber teşkil etmesi adına beşeri özelliklere sahip engelli Peygamberleri zikrettik. Sabır, şükür, tevekkül, rabbin takdirine rıza göstermek ve ona sığınmak gibi güzel hasletlerin insana kazandırdığı yüksek manevi haz ve makamları bu Peygamberlerin yaşanmış gerçek hayat hikâyelerinden alıntı yaparak gözler önüne serdik. Birçok engellinin bu Peygamberleri kendine örnek alarak hayatlarına yeniden pozitif yönden anlamlandırabilecekleri kanaatindeyiz.
- Son Peygamber Hz. Muhammed'in (s.a) engellilerle olan ilişkilerine gelince bu ilişkiler tamamen insanî ve ahlâkî boyutlarda gerçekleşmiştir. Hz. Peygamberin onlarla şakalaşması, taleplerine olumlu cevap vermesi ve onları birçok alanda üst düzeyde kamu görevlerine getirmesi onlara değer verdiğinin en güzel göstergesidir. Hz. Peygamber için engelli veya engelsiz olmaktan öte önemli olan ehliyet, liyakat ve ahlâk gibi niteliklerdir. Araştırmamızda Peygamberi

uygulamaya birkaç örnek vererek bugüne ışık tutmaya çalıştık. Hem engellilere kamu görevi vermeyi arzulayan yöneticileri ve iş adamlarını teşvik etmek hem de görev almaya istekli aynı zamanda liyakatli engellileri cesaretlendirmek adına Peygamberi metot daha sık işlenmeli, aynı metodu çağın ihtiyaçlarına uyarlanarak engellilere alt veya üst düzeyde görevler verilmesinde bir sakınca görülmemelidir. Hz. Peygamberin uygulamalarını örnek almış ve bunu yaşama dönüştürmüş bir toplumun engellilerle ilgili aşamayacağı ve çözüm getiremeyeceği bir sorunun kalmayacağını düşünmekteyiz.

- İslam dininin temel kaynakları, engelli olmanın sebeplerine işaretlerde bulunmuşlardır. Bizde bu işaretleri takip ederek Kur'an ve Sünnet ışığında genel mânâları itibarıyla engelli olmanın sebeplerini ortaya koymaya çalıştık. Bununla, merak edilen sorulara yanıt vermeyi amaçladık. Bu sebepler üzerinde düşünmek herkes için önem arz edeceği kanaatindeyiz.
- İslam hukukuna göre engelli insan grupları yükümlülükleri yerine getirebilme açısından engelsiz insan guruplarıyla aynı değildirler. Dolayısıyla onlara yönelik hükümler de aynı değildir. İbadet yükümlülüğü, bunları yerine getiren yükümlünün yerine getirebilme gücü (istitâat) ile de yakından ilgilidir. Klasik fıkıh usulü kaynaklarındaki “itaat, istitâatı gerektirir” ilkesi, bu hususu vurgulamaktadır. İslâm Hukuku Genel Kuralları (el-Kavaidü'l-Fıkhîyetü'l-Külliye) çerçevesi dâhilinde daha birçok kaide/ilke vardır. Bu kaide veya kaideler (ilkeler) İslam hukukunda son derece önem arz etmektedirler. Çalışmamızda konuyla ilgili engellileri ilgilendiren genel kural ve ilkelerin bir kaçını açıklayarak ortaya koymaya çalıştık. Böylece engellilerle ilgili fıkhi bir hüküm verme gereksinimi doğduğunda veya verilmiş bir hüküm incelendiğinde bu ilkelerinden nasıl hüküm çıkarılacağını uygulamalı olarak ortaya koyduk.
- Bu araştırmamızda engellilere dair bazı fıkhi bilgileri sunmaya çalıştık. Bununla engellilere yönelik dağınık bir şekilde bulunan ibadet, muamelat ve ceza hukuku gibi İslam hukukunun en önemli bölümlerinden birkaçını bir arada vererek engelli bireylerin dini yükümlüklerini yerine getirmelerine en azından örnek teşkil edecek bir ilmihal kitabının hazırlanmasına önayak olmayı hedefledik.
- Engellilerin biyo-psiko-sosyal gelişim özelliklerini dikkate alan hukuki ve siyasi çalışmalar yanında, dini çalışmalara da önem ve hız verilmelidir. İslam fıkıh

kitaplarında dağınık bir şekilde var olan engellilere yönelik fıkhi bilgiler derli toplu bir şekilde bir araya getirilmeli bu konuda ciddi bir ilmihal kitabı oluşturmalıdır. Zira engellilerin öğrenmek istedikleri dini bilgi ve yükümlülükler mevcut ilmihal kitaplarında son derece yetersiz ve dağınık bir şekildedir. Bu konuda özellikle fıkıh âlimleri, İlahiyat Fakülteleri ve Diyanet İşleri Başkanlığı sorumluluk almalıdırlar.

- İslam hukukuna göre her engelli guruba ait bir araştırmanın yapılması büyük bir boşluğu dolduracağı gibi ayrıca çok faydalı olacağı kanaatindeyiz.
- İslam tarihinde önemli ve iz bırakmış engelli şahısların hayatlarını kaleme alan çalışmalar engellilik konusunda büyük bir boşluğu dolduracaktır.
- Araştırmamız neticesinde özellikle hadisler ışığında engellilere bakışın yeterince derli toplu sunulmadığı görülmüştür. Bu konu yüksek lisans ve doktora tezi olarak işlenmesi özellikle önerilir.
- Engellilere hitap edecek dini sorunlarını çözümünde yardımcı eserlerin eksikliği bir yana özellikle dini bilgi açısından görme engellilerin rahat okuyabileceği şekilde dini eserlerin olmaması büyük bir eksikliklerdir. Braille (kabartma) yazıyla ve sesli nitelikte dini bilgiler sunan eserler bir an yaygınlaşmalıdır. Özellikle Kur'an kursu öğretmenleri, imâmlar ve öğretmenlerin görme engellilere dini bilgileri öğretmek için bu Braille alfabesini öğrenmeleri gerekmektedir. Ayrıca camilerde işitme engelliler için işaret dilini bilen personelin bulundurulması bir büyük eksikliği giderilecektir.
- Diyanet İşleri Başkanlığı son dönemde engellilere yönelik uluslararası ve devlet politikalarına eşzamanlı olarak güzel çalışmalarda bulunmaktadır. İnsanlara dini hizmet gibi kutsal bir görevi üstlenmiş olan bu önemli kurumun, engelli vatandaşlara yönelik dini tebliğ ve irşada daha fazla önem vermeli, eğitilmiş yeterli elaman ve materyallere kavuşmalı, bir an önce hizmet alanına sürmelidir.
- İlahiyat fakülteleri öğretim elamanları engellilere yönelik kitap, makale, konferans ve benzeri çalışmalarını yanında yüksek lisans ve doktora tez çalışmaları için öğrencilerini teşvik etmeli ve cesaretlendirmelidirler.

KAYNAKÇA

- ÂMİDÎ, Seyfuddîn, **el-İhkâm Fi Usûli'l-Ahkâm**, Daru'l-Kutubi'l-İlmiyye, Beyrut, t.y.
- ÂSKÂLÂNÎ, Ahmed b. Ali b. Hacer, **Fethu'l-Barî Şerhu Sahihi Buhari**, (Thk. Hatib Muhibuddin) Daru'd-Deyyan li't-Turas. 3. Bsk., Kahire, 1987.
- BÂŞÂ, Abdurrahman Re'fet **Sahabe Hayatından Tablolar**, (Çev. Tâceddin Uzun), KitapKent, 2005.
- BÂŞİNFER, Said b. Abdulkadir, **el-Muğnî Fi'l-Fıkhî'l-Hacc ve'l-Umre**, Dar'u İbn Hazım 10. Bsk., Beyrut, 2006.
- BEYHEKÎ, Ebû Bekr Ahmed b. el-Hüseyn, **Şuabu'l-İmân**, (Thk. Muhammed es-Sâ'id b. Besyûnî Zeğlûl), Daru'l-Kutubi'l-İlmiyye, Beyrut, 2008.
- BİLMEN, Ömer Nasuhi, **Büyük İslam İlmihali**, Bilmen Yayın Evi, İstanbul, t.y.
- BUHARÎ, Ebu Abdillâh Muhammed İbn İsmail, **el-Cami'u's-Sahih**, (Çev. Mehmed Sofuoğlu), Ötüken Yayınevi, İstanbul, 1988.
- BÛTÎ, Muhammed Said Ramazan, **Fıkhü's-Sire**, Daru'l-Fikr, Beyrut, 1993.
- CANAN, İbrahim, **Hadis Ansiklopedisi Kütüb-i Sitte**, Akçağ Yayınevi, İstanbul, t.y.
- CEZİRÎ Abdurrahman, **Dört Mezhebe Göre İslam Fıkhı**, (Çev. Mehmet Keskin), Çağrı Yay., 7.Baskı., İstanbul, 2008.
- ÇALIŞKAN, İbrahim, Dağcı, Şamil, Ünsal, Ahmet, **Fıkh**, Ankuzem Yay. Ankara, 2005.
- DÂREKUTNÎ, Ali b. Ömer Sünenu'd-Dârekutnî, Daru'l-Ma'arif, Beyrut, 1966.
- DOĞAN, Mehmet, **Doğan Büyük Türkçe Sözlük**, Ülke Yayınevi, 10. Bsk., İstanbul, 1994.
- DÖNDÜREN, Hamdi, **Delilleriyle İslam İlmihali**, Erkam Yay., İstanbul, 2004.
- EBU CEYB, Sa'dî, **el-Kamusu'l-Fikhî**, Daru'l-Fikr, Şam, 1988.
- EBU ŞEHBE, Muhammed, **es-Siretu'n-Nebeviye**, Daru'l-Kalem, 2. Bsk., Şam, 1992.
- EBU YA'LA, Ebu Ahmed b. Ali b. el-Mussenne et-Temimi, **Musned**, (Thk. Selim Esed, Hüseyin), Dâru'l-Me'mun li't-Turas, 2.Bsk. Beyrut, 1990.
- EBU ZEHRÂ, Muhammed, **İslam Hukuku Metodolojisi**, (Çev. Abdulkadir Şener), Fecr Yay. 8. Bsk., Ankara, 2000.
- , **Tarihu'l-Mezâhibi'l-İslamiye**, Daru'l-Fikri'l- Arabî, t.y.
- FÎRÛZÂBÂDÎ, Muhammed b. Yakub, **el-Kâmûsu'l-Muhît**, Beytu'l-Efkari'd-Devliyye, Beyrut, 2004.

- HASEBELLAH, Ali, **Usûlu't- Teşrii'l- İslami**, Daru'l-Maarif, Kahire, 1985.
- HAVVA, Said, **el-Esas Fi's-Sünne**, (Çev. Abdurrahim Ali Ural, Orhan Aktepe, M. Ahmet Varol, H. Ahmet Özdemir), Aksa Yayın Pazarlama, İstanbul, 1991.
- HEYET, **İlmihal**, TDV. Yay., 5.Bsk., Ankara, 2004.
- HİCAZİ, M. Mahmut, **Furkan Tefsiri**, (Çev. Mehmet Keskin), İlim Yay., İstanbul, t.y.
- HİN, Mustafa, Buğa, Mustafa, Şerbeci, Ali, **Büyük Şafiî Fıkhi**, (Çev. Ali Arslan), Arslan Yay., İstanbul, 1994.
- İBN ÂBİDÎN, Muhammed Emin b. Ömer b. Abdülaziz, **Reddu'l-Muhtar Âla'd-Durru'l-Muhtar**, Daru'l-Kutub'ul-İlmiye, Beyrut, 1994.
- , **Reddu'l-Muhtar Âla'd-Durru'l-Muhtar**, (Çev. Ahmed Davudoğlu), Şamil Yayınevi, İstanbul, 1992.
- İBN HALDUN, Abdurrahman b. Muhammed, **Mukaddimet'u- İbn Haldun**, Daru'l Cîl, Beyrut, t.y.
- İBN HANBEL, Ahmed, **Müsned**, (Thk. es-Seyyid, el-Meâti Heyet), Daru'l-Alami'l-Kutub, Beyrut, 1998.
- İBN Hişâm, Abdülmelik **es-Siretu'n-Nebeviye**, (el-Lehhâm, Said Muhammed), Daru'l-Fikir, Beyrut, 1994.
- İBN KESİR, İmâdu'd-Din Ebu'l-Fida İsmail b.Ömer, **el-Bidâye ve'n-Nihâye**, (Çev. Mehmet Keskin), Çağrı Yay., İstanbul, 1994.
- İBN KUDÂME, Ahmed b. Mahmud, **el-Muğnî**, Daru'l-Kutub'il-İlmiye, Beyrut, t.y.
- İBN MÂCE, Muhammed b. Yezid, **Sunenu İbnî Mâce**, (Thk. Halil Memun Şihâ), Daru'l-Maarif, Beyrut, 2009.
- , **Sunenu İbnî Mâce**, (Çev. Abdullah Parlayan), Konya Kitapçılık, İstanbul, 2008.
- İBN MANZÛR, Muhammed b. Mükerrerem, **Lisanu'l-Arab**, Dar'u-İhyai't-Turasi'l-Arabî 3. Bsk., Beyrut, t.y.
- İBNU'L-Esir, İzzeddin, **Usdu'l-Ğabe, Fi Ma'rife'tis-Sahabe**, Daru'l-Fikr, Beyrut, 1995.
- İSFEHÂNÎ, er-Ragıb, **Müfredatu-Elfazi'l-Kur'an**, el-Mektebetu'l-Asriye, Beyrut, 2006.

- KAPAR, M. Ali, “Hz. Peygamber’in Gerçekleştirdiği Toplum Yapısı ve Özellikleri”, Diyanet İlmî Dergi, **Peygamberimiz Hz. Muhammed (Sav)**”, Özel Sayı, Ankara, 2000.
- KARADÂVÎ, Yusuf, **Fetâvâ Muasıra**, Daru’l-Kalem li’n-Neşri ve’t-Tevzî’, 10.Bsk., Kahire, 2003.
- KARAGÖZ, İsmail, “Kur’an’ın Engelli ve Özürlülere Bakışı”, Diyanet Aylık Dergi, **Engellinin İstirabı İstirabın Engeli**, Sayı;161, Mayıs, 2004.
- KARAMAN, Hayreddin, **Anahatlarıyla İslam Hukuku**, Ensâr Neşriyat, 12. Bsk., İstanbul, 2007.
- KESKİN Mehmet, **Şafî İlmihali**, DİB Yay., Ankara 2008.
- KOMİSYON, (Hayrettin Karaman, İsmail Karagöz, Mehmet Canbulat), **Dini Kavramlar Sözlüğü**, DİB Yay., Ankara, 2006.
- KOMİSYON, **Kur’an-ı Kerim ve Açıklamalı Meali**, TDV Yay., 2. Bsk., Ankara, 2007.
- KOMİSYON, **el-Mu’cemu’l-Veciz**, Mısır Eğitim ve Öğretim Bakanlığı Baskısı Kahire, 1992.
- KOMİSYON, **Fetâvâyi Hindiyeye**, (Çev. Mustafa Efe), Huzur Yayınevi, 2. Bsk., İstanbul, 2004.
- KOMİSYON, (Hayrettin Karaman, Mustafa Çağrııcı, İbrahim Kâfi Dönmez, Sadrettin Gümüş), **Kur’an Yolu**, DİB, Yay. Ankara, 2003.
- KOMİSYON, **Özürlüler Kanunu ve İlgili Mevzuat**, ÖZİDA, T.C. Başbakanlık özürlüler Yay., Y.No; 43, 3. Bsk., Ankara, 2008.
- KOMİSYON, **Resimli Okul Sözlük**, T.D.K. Yay., Ankara, 2008.
- KOMİSYON, (Hasan Eren, Nevzat Gözaydın, İsmail Parlatır), T.D.K. **Türkçe Sözlük**, Basım Evi, Ankara, 1988.
- KOMİSYON, (Ahmet Esât Arsebût, Ferit Ayıter, Hüseyin Avni Göktürk), **Türk Hukuk Lûgatı**, Başbakanlık Basımevi, Ankara, 1998.
- KÖKSAL, M. Asım, **Peygamberler Tarihi**, TDV Yay., Ankara, 2004.
- KULA, M. Naci, **Bedensel Engellilik ve Dini Başa Çıkma**, Dem Yay., İstanbul, 2005.
- KURTÛBÎ, Ebu Abdullah Muhammed İbn Ahmed İbn Ebi Bekr İbn Farh, **el-Câmî’u Li Ahkâmi’l Kur’an**, Daru’l-Kitabi’l-İlmiyye, Beyrut, 1988.

- MALİK, İbn Enes, **Muvatta**, Tahric; Macdî, Necib, el-Mektebetu'l-Asriyye, Beyrut, 2007.
- MAVERDÎ, Muhammed b. Habib, **el-Ahkamu's-Sultaniyye**, Daru'l-Kutubi'l-İlmiye, Beyrut, t.y.
- MAVSİLÎ, Abdullah b. Mahmud, **el-İhtiyar Li-Ta'lili'l-Muhtar**, Daru'l-Kutubi'l-İlmiye, Beyrut, t.y.
- MERĞİNÂNÎ, Ebû Bekir **el-Hidaye**, Daru'l-Kutubi'l-İlmiyye, Beyrut, 1990.
- MES'UD, Cebran, **er'Raid**, Daru'l-İlmi Li-l-Melâyîn, Beyrut, 2005.
- MEVDUDÎ, Ebu'l-Ala, **Tefhimu'l-Kur'an**, Ter; Heyet, İnsan Yay., İstanbul, t.y.
- MÜSLİM, Ebu'l-Hüseyin Müslim İbnu'l-Haccâc el-Kuşeyrî, **Sahih-i Müslim Muhtasarı**, Polen Yay., İstanbul, 2008.
- NESEFÎ, Ömer, **İslam İnancının Temelleri Akâid**, (Çev. Seyyid Ahsen), Bayrak Yay., 2007.
- NEVEVÎ, Ebu Zekeriya Muhyiddin b. Şeref, **el-Mecmu' Şerhu'l-Muhezzeb**, (Thk. el-Mutgî, Muhammed Necib), Daru'l-İhya'it-Türasi'l-Arabî, Beyrut, 2003.
- , **Minhac**, Çev. M. Kahraman Acat, Yay. İstanbul, 2003.
- , **Şerhu Sahihi Müslim**, Daru'd-Deyyan li't-Turas, Kahire, 1987.
- PAÇACI, Mehmet, Görmez, Mehmet, Çalışkan, İbrahim, **İslam Dininin Temel Kaynakları**, A.Ö.F. Yay., Eskişehir, 2000.
- RÂZÎ, Fahrüddîn, **et-Tefsîru'l- Kebîr Mefâtîhu'ul-Gayb**, Daru'l-Fikr, Beyrut, 2005.
- REMLÎ, Ebi Abbas Ahmed b. Hamza İbn Şahabeddin, **Nihâyetu'l-Muhtâc İlä Şerhi'l-Minhâc**, Daru'l-İhyai't-Türasi'l-Arabî, Beyrut, 2005.
- SABIK, es-Seyyid, **Fıkhu's-Sünne**, el-Feth'u- Lil- İ'lam'il-Arabî, Kahire, 1992.
- SABUNÎ, Muhammed Ali, **Tefsiru Âyati'l-Âhkam**, Daru'l-Âlemi'l-Kutub, Beyrut, 1986.
- SÂĞİRCÎ, Esad Muhammed Sâid, **Delilleriyle Hanefi Fıkhu**, (Çev. Halil Aldemir, Savaş Kocabaş, Suner Duman), Karınca ve Polen Yay., İstanbul, 2010.
- SUYÛTÎ, Celaleddin Abdurrahman, **el-Eşbâh ve'n-Nezâir**, (Thk. Şafî Muhammed Hasan Muhammed) Daru'l-Kutubi'l-İlmiye, Beyrut, 2001.
- ŞA'BÂN, Zekiyyüddîn, **İslam Hukuk İlminin Esasları**, (Çev. İbrahim Kâfi Dönmez), TDV. Yay., Ankara, t.y.
- ŞAFİÎ, Muhammed b. İdris, **el-Umm**, Daru'l-Maarife, Beyrut, t.y.

- ŞENTÜRK, Lütfi, Yazıcı, Seyfettin, **Diyanet İslam İlmihali**, DİB, Yay., 8. Bsk., Ankara, 2001.
- ŞERBÂSÎ, Ahmed, **Yeseluneke Fi'd-Dini ve'l-Hayat**, Daru'l-Cîl, Beyrut, 1981.
- ŞİRBİNÎ, Muhammed el-Hatib, **Muğni'il-Muhtac**, Daru'l- Fikir, Beyrut, 1995.
- ŞİRVANÎ, Abdulhamid, el-Abadî, Ahmed b. Kasım, **Havaşî Şirvanî Ala Tuhfetu'l-Muhtac**, Daru'l-Fikr, Beyrut, 1997.
- TABERANÎ, Süleyman b. Ahmed, **el-Mu'cemu'l-Kebir**, (Thk. Ebu Muhammed el-Usyufî), Daru'l-Kutubi'l-İlmiye, Beyrut, 2007.
- TAKİYYEDDİN, Muhammed El-Hüseyni, **Kifâyetu'l-Ehyâr**, Muessetu'r-Risaleti Naşirun, Beyrut,2006.
- TİRMİZÎ, Ebu İsa Muhammed b. İsa b. Sûre, **Sünen-i Tirmizî Tercemesi**, (Çev. Abdullah Parlayan), Konya Kitapçılık, Konya, 2004.
- UDEH, Abdulkadir, **Mukayeseli İslam Hukuku ve Beşeri Hukuk**, (Çev. Ruhi Özcan, Ali Şafak), Rehber Yay., Ankara, 1990.
- YARAN, Rahmi, **İslam Fıkında İhtiyaç Kavramı ve Kurumsallaşması**, M.Ü. İlahiyat Fakültesi Vakfı Yay., İstanbul, 2007.
- YAZIR, Elmalı M. Hamdi **Hak Dini Kur'an Dili**, Huzur Yayınevi, İstanbul, 2008.
- YILDIRIM, Celal, **Kaynaklarıyla İslam Fıkhı**, Uysal Kitap Evi, 7. Bsk., Konya, t.y.
- YUSUF SALİH, Cemal, **Ehkâmu's-Summi ve'l-Bukmi**, Yüksek Lisans Tezi, en-Necatu'l-Vatani Üniversitesi, Nablus, Filistin, 2000.
- ZEMAŞERÎ, Mahmud b. Amr, **el-Keşşâf ân Hakâiki't-Tenzîl ve Uyûni'l-Ekâvîl fi Vucûhi't-Tevîl**, Daru'l-Fikr, Beyrut, t.y.
- ZEYDAN, Abdülkerim, **el-Vecîz fi Ūsuli'l-Fıkh**, Muesset'ur-Risale Naşirun, Beyrut, 2006.
- ZİHNÎ, Mehmed, **Ni'meti İslam**, Huzur Yayın Evi İstanbul, t.y.
- ZUHAYLÎ, Muhammed, **el-Kava'idu'l-Fikhiyye ve't-Tadbikâtuha fi'l-Mezahibi'l-Erba'â**, Daru'l-Fikr, Beyrut, 2007.
- , **el-Mu'temed Fi'l-Fıkhî's-Şafî**, Daru'l-Kalem, Şam, 2007.
- ZUHAYLÎ, Vehbe, **el-Fıkhü'l-İslâmî ve Edilletuhu**, Daru'l-Fikr, 3. Bsk., Beyrut 1989.
- , **et-Tefsiru'l-Munir**, Daru'l -Fikri'l-Muasır Beyrut, 1991.
- , **Usulü'l- Fıkhî'l-İslami**, Daru'l-Fikr, Beyrut 1986.
- ZUHRÎ, Muhammed, **es-Siracu'l-Vehhâc**, el-Mektebetu'l-Halebî, Kahire,1933.

ELEKTRONİK KAYNAKLAR

- <http://amedxacek.blogspot.com/>, 04.02.2010.
- [http://bianet.org/bianet/insan-haklari/87287-misket-bombasiyla-olen-100-kisiden-98i-sivil Brüksel - BIA Haber Merkezi 03 Kasım 2006, Cuma](http://bianet.org/bianet/insan-haklari/87287-misket-bombasiyla-olen-100-kisiden-98i-sivil-Brüksel-BIA-Haber-Merkezi-03-Kasim-2006-Cuma), 13.02.2010.
- <http://dergiler.ankara.edu.tr/dergiler/38/262/2341.pdf>., 05. 08. 2010.
- <http://engelli-21.blogspot.com/2009/10/prodrali-seyyar-yldzlar-engel-tanmaz.html>., 03.05.2010.
- <http://forum.amrkhaled.net/showthread.php?t=110642>, 17.01.2010.
- <http://forum.memurlar.net/topic.aspx?id=466301>, 17.01.2010.
- <http://forum.memurlar.net/topic.aspx?id=466301>, 14.12.2009.
- <http://jmuslim.naseej.com/Detail.asp?InNewsItemID=132978>, 16. 01. 2010.
- <http://okulweb.meb.gov.tr/11/01/879954/images/zevi.doc>, 17.10.2010.
- <http://tr.wikipedia.org/wiki/%C3%96tanazi>, 19.01.2010.
- <http://tr.wikipedia.org/wiki/Engellilik>, 04.01.2010.
- <http://www.albahaedu.gov.sa/vb/showthread.php?t=12312>, 16.01.2010.
- <http://www.angelfire.com/ab5/worldwar/>, 13.02.2010.
- <http://www.dusuncegundem.com/content/view/642/29/>, 13.02.2010.
- <http://www.dusuncegundem.com/content/view/659/193/>, 04.02.2010.
- <http://www.enfal.de/yak19.htm>, 04.02.2010.
- <http://www.engellilersitesi.com/haber/308-saglik-engelliler-tarihi.html>, 13.02.2010.
- <http://www.engelsizerisim.com/yazilar.php?oku=1&bolum=32&id=334>, 16.01.2010.
- <http://www.harunyahya.org/kitap/soykirimp/soykirim4.html>, 20.01.2010.
- <http://www.mumsema.com/Peygamberlerin-kissalari/557-kuran-kissalarindan-alinmasi-gereken-bir-ibret.html>, 11.03.2010.
- <http://www.ozida.gov.tr/raporlar/uluslararası/abveozurluluk.htm>, 04.02.2010.
- <http://www.qaradawi.net/site/topics/article>, 29.03.2010,
- <http://www.salom.com.tr/news/print/8353-Yahudiligin-uygarliga-katkilari.aspx>, 20.01.2010,
- http://www.sosyalsiyaset.com/documents/dunden_bugune_oz_bakis.htm, 21.12.2009.
- <http://www.tsk.org.tr/tr/hakkimizda/>, 25.02.2010.
- <http://www.zihinengelliler.com/engelliler/engelliler-tarihi>, 12.012.2009.

ÖZGEÇMİŞ

1968 yılında Diyarbakır ilinin Dicle ilçesinde doğdu. İlk ve orta öğrenimini memleketinde tamamladı. Diyarbakır Lisesini içerden ve Diyarbakır İmam-Hatip Lisesini de dışarıdan bitirdikten sonra 1990 yılında girdiği el-Ezher Üniversitesi Arap Dili ve Edebiyat Fakültesinden 1995 yılında mezun oldu. 1997 yılında Diyarbakır Lice ilçesi Yünlüce köyünde İmam-Hatip olarak göreve başladı. 2001 yılında girdiği Anadolu Üniversitesi Açık Öğretim Fakültesi İlahiyat Bölümünden 2003 yılında mezun oldu. 2005 yılında girdiği Ankara Üniversitesi İlahiyat Fakültesini 2007 yılında bitirdi. Halen İl Özel İdaresi Camii İmam-Hatibi olarak görev yapmaktadır. Evli ve dört çocuk babasıdır.